

n. iorga

---

românia cum era
pînă la 1918
★ ★

Ilustrația copertei : *Teodor Moraru*

www.dacoromanica.ro

n. iorga

---

românia cum era
pînă la 1918

II

MOLDOVA ȘI DOBROGEA

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
LUCIAN CURSARU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1972

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

www.dacoromanica.ro

MOLDOVA

I

DOROHOIUL

1. SPRE DOROHOI

Pînă la Dorohoi drum prin aceeași regiune de dealuri joase, care se înalță uneori. Pe un punct de acestea mai înalte, se vede de departe Dorohoiul, ca o adunătură de case mărunte și de mari livezi prelungindu-se pînă departe în dreapta și în stînga.

Cînd întri, impresia e mai bună, cu mult mai bună decît la Botoșani, cari sînt totuși un oraș cu mult mai mare. Ai de străbătut întîi o parte cu totul românească, adecă țărănească, deoarece curțile boierești sînt puține. Rînduiala și curățenia e desăvîrșită în aceste mici cuiburi de oameni destul de săraci. E un sat mai mare, avînd șosca la mijloc și fiind stăpîn pe o mai mare bogăție.

Clădirile publice se văd pe aleia ce despiță în lat întregul orașel, căruia i se zicea încă, acum cîțva timp, „urbe”. De o parte, un gimnaziu frumos, de alta, o foarte urîtă și veche primărie.

Pornesc pe la biserici. Sînt trei : una, în stilul celor din Muntenia, asemănătoare cu bisericile craiovene de pildă, e catedrala, care s-a întemeiat de

puțină vreme. A doua e o baracuța de lemn, a cărei vechime întrece abia un veac. Așa încît se poate spune că, secole întregi, în mai tot trecutul dorohoian, singura biserică a fost aceea, străveche, a lui Ștefan cel Mare.

E reparată acum, și, în noua-i haină curată, samănă deplin, afară doar de cîteva amănunte neînsemnate, cu biserica soră din Botoșani, prinos al altei biruințe. E înălțată însă pe o substrucție de piatră, care lipsește dincolo.

Strada care duce la acest juvaier de biserică, e curat românească — *curat* românească în toate înțelesurile cu puțință. De o parte căsuțe și grădini, de alta înălțimile fumurii ale dealurilor, la picioarele cărora se întinde, acoperit de miriști, patul secăt al lacului de la Dorohoi, al iezerului de care se leagă legende de oraș dispărut, înecat supt ape, ale cărui clopote sunau, din an în an, din veac în veac, la ceasuri adînci de noapte același ceas unic al morții.

Într-una din acele căsuțe avui prilejul de a auzi iarăși, din gura unui om care cunoștea bine pe țărănul din aceste părți, cuvinte de credință și de asigurare. Părintele paroh de la Sf. Nicolae al lui Ștefan cel Mare vorbește despre dragostea de școală ce a cuprins pe săteanul nostru, despre marea revelație binefăcătoare a băncilor populare, despre moșii cumpărate de sătenii înțeleși împreună, din lețcăile lor înfrățite pentru a stăpîni accia în care se încheie rostul neamului: sfînta țarină a pămîntului. În loc de plîngerii rău informate despre degenerarea rasei, mi se zugrăvesc scene de manevre, în care soldații, flăcăii satelor, după drumuri ce ar fi înfrînt orice alte puteri, încingeau în jurul focurilor de bivuac hore tot așa de vioaie ca și cele ce se

joacă în zilele de duminică sau serbătoare acolo, acasă.

Ce e rău la noi, se găsește aproape exclusiv în cercul fericit, ocrotit de legi, al orășenilor. Cu cât te apropii de țară, lăcașul rasei pure, cu atîta vezi mai limpede însușirile de căpetenic ale neamului nostru : cea mai mare putere de jertfă unită cu cea mai mare bucurie în aducerea ei.

II

BOTOȘANII

1. *IN PREAJMA BOTOȘANILOR*

Ținutul de lut se sapă în dealuri înalte și văi prăvălitate în împrejurimile de către apus ale Botoșanilor. Lanuri de înalt grâu de toamnă pe deasupra; în adâncuri, pășuni de iarbă bogată, prin care chiftește apa ploilor primăvăratece.

Satul Curtești se vede pe una din culmi între mulți, foarte mulți copaci, pe cari lăcomia omenească a timpurilor nouă nu i-a doborât încă. Botoșanii cunosc bine pe veselele femei din Curtești, care vin în cele dintâi ceasuri ale dimineții cu grămăgioarele de ouă proaspete, cu movilițele de unt și brînză în străchinuțe sau frunze de brustur, cu ulcelele de smîntîină pe care le smulge răpede pentru cîțiva gologani cel dintâi Ițic de la barieră, căci numai rareori nevestele cu testemele, polcuțe și rochii scurte vin, țupăind iute din picioarele goale, pînă în piața orașului.

Obişnuita gospodărie a caselor de vergi cu stuh clădit deasupra. Gospodari prietenoși și buni. Pentru întâia oară dintr-un sat românesc ni-au venit înaintea cîni blînzi, gudurîndu-se. O femeie de la fîntînă, voinică, frumoasă, lasă donița și, învîrtindu-se

într-un picior. merge să caute pe pălimarul cu cheia de la biserică.

Mare curte cu foarte mulți copaci, solemnă ca o pădure: cel mai frumos cimitir ce se poate închipui. Biserica nouă, de zid, pe locul uneia mai bătrâne, a Sfântului Neculai, care era încă în 1792. Multe cărți vechi, mutate și de la Baiseni, peste deal, și de la Mănăstirea Doamnei, unde se face biserică nouă. Toate sînt pline de însemnările celor ce le-au adus din Iași sau și din București, din Rîmnic, din Buda. Puține odoare nouă, deși, într-un timp de manevre, unii soldați au vrut să smulgă gratiile, ca să fure, și au crăpat zidul ferestrii.

Într-un mormînt din biserică e îngropat, lîngă tatăl său, Toderiță Boian, cel mai bun primar ce au avut Botoșanii, acela care, în scurt timp și cu economie, a petruit și a asfaltat toate străzile.

Ai lui au fost Curteștii, și el a stat în pașnica locuință din preajma bisericii, pe care acum o întrece școala cea nouă. Văduva sa o arendează și, tocmai, iată un reprezentant al arendașului privindu-ne dușmănos din marginea „Curții“. Evreu tînăr, în *laibăr* lung.

. . . . .

De la stația acum pustie a Vereștilor, după fuga răpede a trenului, mergînd pe drumul bun de țară, între pășunile verzi. Ce minunată priveliște de primăvară, deplin dezbobocită, cu ierburile mătăsoase, răspunsuri de păsări în ramuri, cu lîne adieri de vînt care dezmiardă; pe cerul de un albastru blînd fug nori ușori, și ploaia proaspătă care se usucă pe frunzele cărnose, pline de viață nouă, umple aerul tot de mișmele pe care le-a trezit. Dulce Arcadie! Frumoșii copii în haine albe, fetele de la fîntînă,

flăcăii mîndri cu privirea tare supt pălăria cu streșina largă sînt fiii Arcadiei. Ferice de dînșii !

Încep acuma case. Desigur sărace. Păreții i-a făcut fiecare cu mijloacele sale și după priceperea sa : sînt modilcoși, plini de gropi ; cîte unul se prăvale înlăuntru de-ai crede că și se dărîmă supt ochi. Din mănunchi de stuh s-a făcut streșina, care e, altfel, bine legată la margini. Gardurile sînt de vîrguțe mlădioase, din frunzele ascuțite, palide ale cărora iese ochii viorii ai florilor fricoase. Junci cu coarnele late, rășchirate, cu ochii rotunjiți în negrul cărora se răsfrînge larg frumusețea, privesc spre cale. Altfel, doar pănuși prin coșare, cîte o căpiță de fîn, un smoc de pomi. Nici vie, nici grădini, nici acareturi de lemn. Nimic. Săracă Arcadia, cu toate că arcadienii sînt gospodari și hainele lor de săptămîină, cu care merg la prășitul popușoiului, sînt foarte albe, și marginile ferestrelor sînt foarte îngrijit încondeiate cu albastru, cu roșu, iar legături de lînă roșie, împotriva deochiului, sînt prinse în coarnele tinere ale juncilor !

O mare grădină veche, de o sută, de mai multe sute de ani. Din copacii frunzoși cari fîșie parcă și-ar spune povești bătrîne, răsare un turn de biserică și un înalt coperemînt de casă boierească. Da, așa au stat pe vremuri alătura casa stăpînului de pămînt, judecător, sfătuitor, îngrijitor milos, și casa dreptăților, îndurărilor și tuturor iubirilor.

Cineva îmi spune numele proprietarului. E un nume cunoscut, pe care-l știu și-l iubesc din copilărie. Unul din acest neam m-a botezat. Și altul, bătrîn cu cocoașa înaltă și ochii mari adînci — ghebos bun pentru toți gheboșii răi ce sînt pe lume — venea cu fața slabă, neagră, cu părul scurt, sur, cu lunga mustață rară, cu bărbia rasă neîngrijit, venea plin de vești, de complimente, de alintări. Și mai

ales de cărți. Cărți de istorie românească. *Letopisețile, Răpirea Bucovinei*, cele dintâi care au vorbit minții mele copilărești despre faptele mari și suferințele grele de pe acest pământ al nenorocului. Bietul coconul Alecu Cananău... Undeva aici supt zidurile frumoasei biserici albe trebuie să-i fie mormântul de om nenorocit, căruia soarta nedreaptă îi frânșese spinarea și, odată cu dînsa, sufletul, rostul victii !

Clădirca de închinare e din anii 1840, și nu sînt urmele alteia mai vechi. Obișnuitele cărți și icoane, uneori cu însemnarea membrilor familiei românești și creștine care trăia atunci în țara, în neamul, în limba, în legea sa.

Un dascăl pletos, fluturînd pletele albe la fiecare din pașii săi ce tremură ; pletos, fricos, zdrenșos. Un administrator armean, un flăcău român, cu fruntea tîpșită înapoi, o cămărășiță grasă, cu ochi buni de nemțoaică.

Și, în loc de povești din Arcadia, fie și din a păstorilor săraci, ei povestesc de zilele de groază prin care au trecut, de vijelia răscoalei. Unul a văzut trecînd înaintea bătrînilor lui ochi obosiți această ultimă privesc de iad frămîntat de ură, și parcă nu-și mai poate veni în fire, celalt a fugit, a rătăcit în preajmă, pe cînd cei mai îndîrjiți dintre răsculați îl căutau în biserică, pe care ar fi mînjit-o cu sîngele lui — „că și pe preoți, pînă și pe preoți erau să-i ucidă“ ! Iar flăcăul știe toate, ca unul ce a fost acolo, putînd să privească aceia ce au făcut în răzbunarea lor necruțătoare tovarășii de port și de viață. A văzut satele vecine adunîndu-se, trei, patru, cinci, strînse la un loc, a văzut drumurile ninșe în-negrindu-se de dînșii. [...] Apoi i s-a spus că vin, că s-a dat numele satului de către căpetenii. I-a văzut sosind, amenințînd cu datul focului, tîrînd cu

dinșii pe cei din sat, copii, femei, mînîndu-i la răsplatire, la distrugere, la pradă : „Lasă să vadă și ei odată ce bine e ; noi am văzut destul !“ De departe a urmărit mulțimea de peste o mie de oameni, care sărea peste garduri, care sfărîma porțile, călca în picioare grădina, sărea pe scările vechi de lemn, pătrundea prin odai, lovind, stricînd, fărîmînd, furînd, într-o beție uriașă a răzbunării, fără să ție samă ce sfarmă și darmă, cui îi plătesc pentru apărarea îndelung sprijinită pe umerii dureroși. „Eram călare, și mi-au spus prieteni să descalec : altfel m-ar fi ucis. Și am intrat între dinșii, m-a cunoscut unul și m-a ucis așa puțin la mînă. Ce blăstăm și ce prăpăd !“

De ars, n-au ars ; au îmbucătățit numai toate, le-au prefăcut în maldăre de ruine prin care se înfundau pași în trosnete și scrișniri de lucruri frumoase și scumpe ce pier. Nimic n-a scăpat. La bucătărie chiar, geamurile sînt sparte, cercevecele smulse. În grajd trăsurile nouă au pocliturile sparte, roțile frînte, covoarele smulse, felinarele în bucăți. Un maldăr de vechi reviste germane zace la o parte, cu neputință de strîns la un loc, de cîrpit și rînduit. Gura pivniții se întinde neagră, deschisă oricui : s-au scos vinurile scumpe, de la baronul cutare, s-au scos lăzile de șampanie, și s-a băut tot, prefăcîndu-se în furie. Servicii de masă țândurite, zdrențe de picturi, sfeșnice frînte au fost strînse cu mătura lîngă ușă. Intri în voie prin toate odăile, în aerul cărorora plutește încă o mireasmă fină de bogăție, de înaltă cultură, de cochetărie aleasă. Dulapurile sînt așchiate, scaunele au picioarele rupte, scîndurile curg din marile paturi de nuc.

Iarăși cărți tîrîte prin glod, cu legăturile smulse, cu paginile terfelite, portrete de familie cărorora li s-au străpuns fețele, tapițerii crăpate, fotografiile îm-

prăstiate, pe care cămărășița le culege cu evlavie : „uite duduca cutare, cuconelul cutare“ : parcă ar vrea să le sărute. Pînă și instalația electrică e smulsă de mîni nebune. „Aici, zice flăcăul, se învîrtea un băiat din sat cu iataganul acela — o minunată armă veche de panoplie — și țandurea toate.“ Pînă și în tavan sînt înfipte împunsături, care au făcut răni în stucul scump. Iar în salonul mîndru un satir de bronz are cornul rupt — și nimfa ciungită, pe care el o îmbrățișează, e mîzgălită cu noroi în goliciunea ei nerușinată.

Stăpînii s-au dus ; nu vor mai veni ; [...] marele lux străin ridicat în fața stuhului și păreților sălbateci nu se va mai întoarce. Și trebuie să zici : „Păcat“. Fiindcă frumosul e totuși frumos în orice împrejurări și fiindcă puțini, așa de puțini dintre oamenii prinși într-o alcătuire socială care li e priincioasă pot simți nedreptatea și suferința pe care ea se razimă.

Satul stă liniștit, închis, supus. Din cînd în cînd se aduce de acolo o plapomă spartă, un lucrșor „găsit“. Flăcăul cel pletos de colo e omul cu iataganul. Nu l-au arestat : de ce ? Adecă din mica lui suferință de cîteva ceasuri, de cîteva zile se dreg pagubele, se astupă prăpăstiile, se închid rănile ? Stă la fîntînă și coboară donița, între doi copii cari-i rîd. E frumos, mîndru și trist. Nu pentru jaful de la boieri, ci pentru soarta neamului său.

E răcoare, și tot miresme dulci zboară prin aerul clar. Ce mai zburdăciune prin crengile pline de frunză nouă, ce mai zburătăcit și ce mai cîntec ! Arcadia ferice, cu păstorii foarte săraci. Și fereștile mici, săgetate de soare, aruncă așa raze de ură, și din golul negru al fereștilor pîndește atîta răzbu-nare... [...]

Haidem, nebunii, să căutăm curcubeul de pace. Când vom întâlni însă vreun cuminte, să ne dăm în lături din calea lui. E piază rea! Doar cumișii au făcut astea toate.

2. SPRE BOTOȘANI

Către Botoșani dealurile își pierd înălțimea, dar pînă la Prut ele formează pămîntul țării: bunele și frumoasele dealuri de pămînt hrănitor, care-și soresc pe coaste satele albe sau se mîndresc cu orașele ce li i-au în stăpînire mai multe vîrfuri vecine. Printre maluri rîpoase, curg liniștit apele, albe între verzele pășunilor, aurul miriștilor și porumbiștilor și negrul catifelat al arăturilor de toamnă.

La Verești, de unde se desface vechea linie spre Botoșani, în gara galbenă, asemenea întru toate cu cele din Galiția, de rețeaua cărora s-a ținut atîta vreme, un bătrîn fost ofițer care are toată înfățișarea unui arendaș din Argentina sau a unui bogat țaran din Italia, îmi vorbește de mișcarea revoluționară de la 1870 — „revoluția de la Ploiești“ — și de alte lucruri care răspîndesc pentru mine mirosul unui vechi buchet descoperit între filele unei cărți părintești. El spune adecă despre o reprezentatie la teatrul din Iași acum patruzeci de ani, la care el se găsea împreună cu alți *imcări* și despre o foarte frumoasă fată de cincisprezece ani, care, în rochia ei albastră, întrecea pe toate tovarășele ei: aceea fată se chema „demoazela Zulnia Drăghici“, și e mama...

Din tren s-a coborît un domn cu gazete nemțești în buzunar și cu tipul destul de pronunțat evreiesc.

Împreună cu dînsul, se află alți doi domni, în privința rasei cărora, după față și grai, nu poate fi nici o îndoială. La gară tustrei, cari sînt foarte elegant îmbrăcați, se poartă prin toate părțile, vorbesc tare, pomenesc de reclamații. Peste cîteva minute, o trăsură aduce două doamne frumoase, de la luxul cărora s-ar aștepta puțină ciripitură franțuzească: ele vorbesc însă românește, și anume literar, atît între ele, cît și cu băiețelul pe care-l duc de mîină. Și, deodată, una din doamne ia loc lîngă unul din cei trei domni, cealaltă lîngă al doilea. Ați înțeles, și lămuririle ce mi se dau, întăresc ceea ce înțelegem acum cu toții.

Deci între evreii foarte bogați din nordul Moldovei, cari nu fac negoț, nici bancă, ci călătoresc mult, cetesc mai mult decît atîția dintre ai noștri și-și cresc cu o deosebită îngrijire copiii, sînt — și desigur mai ales între femei, căci la plecare cei trei domni își dau binețe pe nemțește — oameni cari vorbesc românește perfect, cresc românește copiii și vreau ca aceasta să se știe. ¹ [...]

3. BOTOȘANII

A înnoptat acum cînd trenul pleacă spre Botoșani. Abia se zăresc, în lumina lunii, coaste de dealuri joase. Aud nume de stații care-mi sună foarte cunoscut: Bucecea, ² unde gara e un adevărat castel, Leurda. În întunec, amintirea mea înșiră acum icoane luminoase: unele pe care le-aș fi crezut de mult șterse, altele ce mi-au mai trecut înainte sau

¹ E vorba de familia Costiner (n.a.).

² Interesantă identitate de nume cu Buczacz, din Galiția (n.a.).

asupra cărora m-am oprit bucuros urmînd îndărăt firul zilelor nouă.

Văd întîi, într-un vechi privaz albastru-slab, pe cînd în urechi îmi răsună ca un cîntec de leagăn întîrziat, o casă albă și neagră, cu coperemîntul mare, ascuțit, cu un cerdac bătrînesc sprijinit pe stîlpi și încunjurat de bănci pentru lungi sfaturi în nopți bune. E și o poartă, tot veche, tot neagră, cu clante grele. În față, la dreapta, e grădinița de flori, cu nemțșori albaștri, cu micșunele roșii, cu garoafe catifelate, al căror miros adînc nu-l poți uita, cu vîzdoage galbene, piștruiate, cu trimfătoare ruje, ca o înflorire de bucurie, și nalbe mari roșii, cu potire cărnose, păzind sprintene și drepte, rumene și sfioase, ca o păstoriță ce nu știe încă ce e dragostea. Sînt toate acestea : mai-mai că aș putea zugrăvi straturile ; iar în dos, din bălării mari și mărunte, otravitoare ca măsălarul, amare ca brusturul, pline de aromă ca mica rochiță a rîndunelei cu potirul alb vîrstat cu vioriu gingaș, răsare un nuc înalt. Și livada aceasta trebuie să fie mare-mare și plină de taine, de farmec și groază.

Aici am înteles întîi ce este în juru-mi, și tot de aici am trecut pragul dincolo de care mă aștepta viața : micul pîrîu naiv al vieții de școală, torentul pătimaș al tinereții, cursul puternic, larg, cuprins în hotare, al bărbăției.

Deci într-o zi de mai am trecut departe înainte, pe trotoarele abia atunci întinse, mai departe decît casa Mindirigitei și decît cîrciuma lui Bercu și decît grădina lui Mavromati. Pe o stradă îngustă ieșii înaintea unei clădiri mari, într-o piață întinsă : așa de înaltă, așa de largă și totuși desăvîrșit de tăcută. Întrai acolo ca să învăț a tăcea și a mă supune, precum și alte lucruri. Eram la școala Marchian, în sala cea mare a clasei I-i, unde frumosul chip al ar-

hierului fondator, Marchian Folescu, privea de sus din cadru la școlari a căror vîrstă mergea — puțin timp după războiul din '77, cînd multe lucruri erau abia la începuturile lor, — de la șase la șaisprezece ani. Eu eram cel de șase ani, nu știam să înjur, cetisem pe Champfleury¹, pe Amédée Pichot², pe Émile Souvestre³, știam pe de rost fabule din Florian, care nu-mi ziceau nimic, deși nu erau pentru mine, și *Orientalele* lui Hugo, care, deși nu erau pentru mine, îmi dădeau visuri de lupte crîncene și de locuri depărtate, ca și *Letopisețile* lui Kogălniceanu, pe care mi le dăruise bătrînul Alecu Cananau, bunul ghebos care, sărutînd, înțepa cu barba; și purtam o roche de fetiță, de pișchet alb cu legături albastre. [...]

Dar, duminica și serbătorile, datina vizitelor mă ducea în locuri și mai depărtate, în mahalaua Sfintei Paraschive, unde casele boierești, curate, avîndu-și fiecare grădina de flori și livada de pomi, încunjurau biserica, în cimitirul căreia, sub o cruce de sărăcie, care și aceea a căzut demult de atunci, tot de sărăcie, dormea tata, pe care abia dacă l-am cunoscut. Pe aproape era casa „moșului“ meu Manole, cu atîția arbori în livadă, încît pare că nu i-aș fi putut număra, și ceva mai departe altă biserică. Așa, biserică de biserică, se depăna orașul, bogat în livezi cum nu mai e altul, pe o rază nemărgenită. Și nu biserici mărunte, prinoase de negustori, ridicîndu-și abia sfioase turnulețe de lemn, cum le vezi în luxosul București, ci cînstite biserici trainice, începînd cu o puternică turlă bine înfiptă în pămînt

¹ Cunoscut romancier realist francez (1821—1889) (n. ed.).

² Scriitor francez care s-a făcut cunoscut mai ales prin scrierile sale despre insulele britanice (1795—1877) (n. ed.).

³ Scriitor francez (1806—1854) ale cărui romane bretone, comedii și drame i-au adus faimă în epocă (n. ed.).

și încheiate cu un elegant bulb coperit de tinichea, peste care păzea aurie crucea; mari biserici din veacul al XVII-lea, vrednice să stea alături cu acelea din Polonia învățătoare, clădiri ale domnilor și marilor boieri: Sf. Gheorghe al doamnei lui Petru Rareș, văduva care-și pierdu domneștii copii, Ospenia, cu turnul de pază a focului, Vovidenia, și câte altele ce se întreceau în putere trainică și frumuseță, ridicându-și în deal și în vale cupolele argintii deasupra arborilor și coperemintelor de șindilă.

Altă dată treceam Strada Mare, care venea din părți pe care le vedeam rar și care-mi dădeau ideia distanțelor celor mai lungi: ruina de cărămidă și piatră a „spitalului jidovesc“, un turn al lui Babel, care n-a fost sfârșit niciodată, și Spitalul Eforiei, ale cărui sale și coridoare mă înfricoșau atîta prin răsunetul și prin mirosul lor de boală și de moarte. Prăvăliile jidovești, clădite prin anii 1850—70, tot în stil galițian, de arhitecți poloni fugiți în urma mișcărilor revoluționare, acele case urîte galbene, cu canatele de fier bătut, mă umpleau de respect prin bogăția și frumusețea mărfurilor, pe cînd ispita-mi zîmbea de la geamurile încărcate cu bomboniere ale cofetăriilor, ținute de poloni blonzi, cu vorba moale.¹

Am deprins apoi drumul liceului oploșit pe atunci într-o neîncăpătoare casă boierească cu odăile întunecoase: două clase erau aruncate în bucătăriile vechilor stăpîni; și astfel gustai hrana sufletului acolo unde se pregătise cu atîta meșteșug bătrînesc gustoasa hrană a trupului. Apoi veniram la liceul cel nou din deal, pe locul caselor Strojăi, unde cunos-

---

¹ Erau doi aproape vecini. Unul Vojtinowicz, Voitanovici pentru români, a lăsat un urmaș farmacist la București. Alături, ceasornicarul Trembicki. Intre colegii mei un Merjvinschi (Mrzwinschi) (1939). Un Grecinschi era prietenul tatălui meu; o fată a fost d-na Ivașcu din Iași, alta e d-na I. Simionescu (n.a.).

cusem cu cîțiva ani în urmă o familie pe sfîrșite, într-un lung șir de odăi pitulate între o curte largă, bogată în tot felul de zburătoare, și o întunecoasă livadă de pomi (parcă văd și acuma în salon tăierea capului Mariei Stuart, la care nu puteam privi fără spaimă, și un pastel înfățișînd bustul lui Napoleon I cu șuvița de păr poruncitoare și pătrunzătorii ochi albaștri).

Și ni tot schimbăm adăpostul în case străine, urmărind chiria cea mai mică și căsuța cea mai bună. Am locuit așa în fața bisericii Sfîntul Ioan, îngă o frumoasă domnișoară care mi-a dăruit *Imitația lui Isus Hristos* — ce românește suna : *Didița Florii*¹ ! și aproape de cazarma gărzii civice, ale căreia trîmbițe îmi sunau de culcare în răcoarea nopților parfumate ; am locuit în șoseaua Suliței, îngă un evreu cu capul ras și îngă o armeană ale căreia grase prăjituri au saturat lăcomia mea copilărească ; în strada Armenească, unde se înalță turnurile sure ale celor două biserici, deasupra caselor albe, cu curțile gospodărește pietruite ; aproape de frumoasa biserică a Sfinților Voievozi, într-o căsuleie mică-mică și veche-veche, cuprinsă într-un rai de grădină cu goldane mari și nuci nenumărate. Apoi, cînd aveam cincisprezece ani, vîntul împlîmării m-a dus mai departe.

Am mai venit odată, acum unsprezece ani, dar am trecut cu capul întors înaintea caselor și locurilor, căci glasul trecutului tău nu te farmecă decît cînd îl auzi de departe. Acum însă amintirile mă duc de mîna. În întrebarea : „Cum să fie acum“, pe care mi-o pun cu atîta mai des, cu cît mă apropii mai mult, e ceva ca frica de a găsi altfel pe cineva inhibit de care ai stat multă vreme departe. Îmi aduc

---

¹ Am regăsit pe d-nă Hangan (1938) (n.a.).

aminte de un vis de copil : cuprins de patriotism local, mă gîndeam în ce chip aş putea face mai frumos, cu ce statui și monumente, orașul meu cînd „voi fi mare“.

Iată gara. Afară așteaptă birjari evrei, dintre cari unii sînt curat îmbrăcați. Trăsura apucă pe o șosea în care stropirea a făcut noroi și bălți din praful verii fără ploaie. E lună sus, și felinarele stau neaprinse : unele străzi cu case mai bine îngrijite se înfundă goale, cenușii înainte, dar pe strada gării grupe stau înaintea porților și ușilor, pe cînd din loc în loc se văd odăi scînteietoare de lumini risipite în policandre, pe păreți, pe podele.

[. . . . .]

E o mare serbătoare evreiască, și întinsul oraș întunecos și murdar și-a oprit viața pînă ce rabinii vor stînge miile de lumini triumfătoare. [...]

Iată și Strada Mare : ce tristă e ! Nici o lumină, nici o viață aproape. Numai luna sus și mocirla amestecată cu paie de jos. Dărîmăturile arse de la un foc de acum douăzeci de ani n-au fost încă nici înlocuite, nici înlăturate. Un rînd de vechi cocioabe pirotește încă într-un ungher. Imensa clădire de sinagogă neisprăvită a vechiului teatru e încă în picioare pe temelii-i nesigure, de pe care toți aveau speranța că va cădea în cel mai scurt timp. Din curțile neîngrădite se împrăstie în aer un miros dezgustător, de verdețuri stricate și de latrină. Otelul singur, vechiul han al Mutului, prefăcut cu totul și condus de un român, apare ca o cucerire a civilizației.

Impresia rea se păstrează și la lumina zilei. Botoșanii istorici, adecă bisericile, sînt încă singurul lucru în adevăr frumos și impunător. Mănăstirea Sfîntului

Nicolae de la Popăuți, pe care o știam în halul de ruină de altădată, cercetată de aproape, a dat la iveală, pe lângă proporția perfectă a tuturor bisericilor lui Ștefan cel Mare, o bogăție nebănuită de podoabe. Păreții erau clădiți din cărămizi aparente și tăiați de brîne smălțuite în verde, iar sus, supt acoperiș, se înșirau, ca fluturii pe o fotă, medalioane de smalt verzi și galbene, de toată frumuseța, înfățișînd animale apocaliptice. Astfel s-a și restaurat biserica, pe care o vezi astăzi scînteind ca un juvâier la capătul unei șosele prăfoase. Lucrarea pe dinafară e aproape gata, și numai vechiul turn al clopotelor stă încă sărac și mîndru, în lepra-i neagră, ca un cerșitor spaniol.

Biserica aceasta, odinioară mănăstire, reprezintă, ca și altele, de o vrîstă cu dînsa, un tip particular în vechea noastră arhitectură, care tip se află izolat între cele străine de pe atunci. Legătura stradelor adînci de piatră cu cele înalte ale cărămizii, așezarea turnului mic și elegant la mijloc pe o în-doită bază, modelarea de oonițe pentru chipurile sfinților, încingerea cu brîie și fluturi de smalt ni aparțin pentru epoca de mărire deschisă de Ștefan cel Mare și închisă puțină vreme după ce piatra mormîntului căzu asupra rămășiților sfinte ale marelui voievod.

Priviți în înfățișarea lor de acum ca și în dezvoltarea lor istorică, Botoșanii înfățișează următoarele strate, începînd de la o largă și veche periferie pînă la un îngust punct central. Era odată aici numai satul Botășenilor, adecă al celor ce se trăgeau din „moșul“ Botăș și aveau în seama lor „moșia“ acestuia. Din acest sat s-au făcut apoi mahalalele tîrgului ceva mai nou, deși îndestul de vechi și el. Aceste mahalale au tot decăzut [...] și astăzi ele nu mai în-

fățișează pretutindeni curți îmbielșugate, livezi încărcate de roadă, căsuțe albe, dormind supt înalta streășină de șindilă neagră, în mirosul de toamnă al sulfinei ce-și usucă pe poliți mărunte floarea galbenă.

Apoi a venit negustorul, oprit pe acest mare drum de negoț. Negustorul armean din Galiția mai ales, harnic, ager, foarte curat și purtător al unei civilizații, răsăritene și apusene, mai înalte. El a durat bolți și case de cărămidă, a cuprins între ele străzi pline de zgomot și de mișcare, s-a îmbogățit și a îmbogățit pe cărăușii și pe meșterii, pe oamenii de muncă mai grea ai țării. [...]

În al treilea rând, domnia izbânditoare făcu un popas al ei la Botoșani. Domnii durară curți, doamnele înălțară biserici după lupte, și, în cursul vânătorilor și primblărilor de vară, straja lui vodă păzi supt porțile de stejar. Iar boierimea de curte și cea-laltă prinse a sta și ea aici. La dînsa se adăugi maziimea, care se găsea mai bine în acest viori centru orașenesc. Astăzi, mai toate vechile gospodării românești s-au spulberat, s-au înstrăinat, lăsîndu-și curțile paraginii, iar locuințele, chiriașilor. Abia ici și colo se mai potrivea numele pe care-l puneam, călăuzit de amintiri, pe casele ce-mi erau încă așa de cunoscute, căci în ele și printre ele îmi crescuse viața.

[. . . . .]

Iau o trăsură și mă depărtez de acest centru de crasă. Pe uliți și ulicioare, *budiți*, îmi unimăresc, chemînd cu încordare din adîncimile gîndului și cele mai acoperite cu spuză din amintirile mele, trecutul, trecutul de alergări în soare, trecutul de cetiri copilărești în odăi umbroase, trecutul cu *tașca* la suptioară, mergînd cu pași mărunți spre debitul de

note bune și de note rele, de învățătură pe de rost și de cumiinție fătarnică al școlii.

Și pretutîndeni el îmi iese înainte, cu un vechi zimbet obosit, la care se răspunde cu lacrimi. Îl văd în cerdacul Marghioalei Vîzdogesei, unde-mi înfățișează chipul vechi, atît de pașnic, al „duducăi Natalia“, care nu mai are bîndoane negre și flori în păr, ci-și încălzește la soare, drumeață întîrziată la marģenile vieții, cei șazeci-șaptezeci de ani, și al cocoanei Vochiței, sora ei ; îl văd la ferești drese, spoite din nou, sau la altele — și acolo-i stă mai bine — care s-au făcut numai ceva mai negre, ceva mai putrede ; îl zăresc cîm se furișează să mă vadă printre arborii înalți ai livezilor, sau cîm stă nerăbdător în privazul ușii, apărîndu-și ochii cu degetele uscate ale streșinii. Și nu numai de pe unde am dormit nopți bune și nopți rele, de unde am lăsat să zboare în lume cele dintîi visuri ale mele ca niște păsăruici stîngace ce-și încearcă aripile căzînd la doi pași de cuib, ci de pretutîndeni unde se ridică patru ziduri creștine, unde un geam sticlește la soare și o floare rîde pe prichiciul ferestii, de oriunde sînt ai mici și astăzi, văd răsărindu-mi chemarea lui, cu un „îfi aduci aminte“ spus cu sfială de cineva care se știe alb, gîrbov, bătrîn.

Și, la venirea celor patru ceasuri, ceva se mișcă strălucind în turnurile stăpînitoare, care m-au recunoscut și ele, și în sunetul clopotelor de vecernie ascult prohodul celor ce nu se mai pot întîlni pe lume : prohodul tatei, care s-a stins în dosul celor două ferestruici de colo, prohodul „moșului“ Manole, a cărui birjă de avocat nu va mai răsuna de dimineață pînă sara pe pietrele șoselelor, al tuturor celor pe cari tovarășul meu nu mi-i mai poate arăta în locurile unde s-au bucurat și ei odată, cum mă

bucur și eu acum, și mă voi mai bucura o vreme, de lumina, de frumuseța, de bunătatea, și chiar de durerea ispășitoare a vieții.

★

(1914)

Botoșanii se înfrumusețează. El a căpătat străzi frumos asfaltate, lumină electrică, piețe largi; un mare teatru se construiește. Aspectul asiatic al unor cartiere se înlătură pe încetul.¹ Un element lipsește însă pentru ca în aceste schimbări să se păstreze un bun gust, un respect de cele trecute, un simț de continuitate, elementele care dau adevăratul caracter unui oraș, fie și unui oraș modern. Anume interesul general pentru prefacerea lui rațională, pentru dezvoltarea lui logică, legătura sufletească dintre toți în vederea folosului ce ar putea să aibă orașul tuurora.

Altfel reparațiile de monumente religioase n-ar avea caracterul ce li s-a dat. Nu s-ar reduce biserici ca Popăuții, ca Sf. Gheorghe, prin înlăturarea altor elemente, adause — dacă voiți — dar avînd și ele caracterul lor istoric și poate chiar valoarea lor artistică. Nu s-ar risipi în vînt vechea tencuială, plină probabil de grafite vechi, de însemnări ale celor ce s-au apropiat de zidurile lor, vechea piatră străbatută, însuflețită, sfințită de rugăciuni. Altfel n-ar rămînea goale aceste vechi biserici prădate, din care doar Popăuții au păstrat frumoasa pictură a începuturilor, sfinții vremii lui Ștefan cel Mare. Cum s-ar găsi profesori de desen, cu elevii lor, cari să copieze podoabele ușilor, ale ferestrelor, ale

¹ Dar prea puțin și pînă astăzi (1939) (n.a.).

pietrelor funerare, astfel — căci și școala secundară de fete e o ucenicie de *inutilități sociale* — s-ar găsi și domnișoare, doamne, care ar face ca acea doamnă Elena a lui Petru Rareș, fiică de despot sârb, rudă a împăraților, ziditoare a două biserici, începătoarea târgului domnesc, căreia i se cuvine *aici* o statuie, și ar împodobi cuprinsul sfintelor zidiri cu oprele mâinilor lor : pictură, cusătură, brodărie.

Altfel nu s-ar fi vîndut, printr-o măsură edilitară imbecilă, sute de dosare care cuprindeau istoria târgului timp de treizeci de ani, de la Regulamentul Organic încoace, ca și multe dosare de divorț pe care le-am mai văzut în turnul Ospeniei, ci s-ar păstra cu sfințenie ca niște neprețuite mărturii.

Altfel un oraș de această însemnătate n-ar fi lipsit și de muzeu — pentru cîte lucruri rare se pot găsi îndată — și de bibliotecă publică.¹

Ar fi ea, obștea, care cu sîrguință, și cu iubire, s-ar îngriji de toate acestea.

4. ALTE ÎMPREJURIMI BOTOȘĂNENE : BURDUJENII. PLOPENII

Două spinări de dealuri pe o cîmpie strălucind la soarele de iulie în verde, în aur, în toate colorile florilor verii. O apă îngustă, șuviță mișcătoare de argint, lunecă răpede între ele, pe un pat de pictriș. În apropierea ei, se văd cîteva căsuțe albe, vite albe ce pasc supt paza unui băiețandru. Linia trenului

---

¹ La Școala Marchian un mic muzeu l-a adunat vrednicul institutor C. Iordăchescu; sînt și începuturi de bibliotecă. Cu toate stăruințele mele, nu s-a cumpărat pentru un asemenea centru intelectual casa puternică a strămoșului meu Manolachi Iorga, astăzi în posesiunea d-nei Maria Saint-Georges (1939) (n.a.).

taie ceva mai departe valca, mergînd alături cu velsela apă de munte.

Pe unul din dealuri, care se ridică deodată într-o singură undă moale, se urmează aproape drept și se mîntuie prin scrijelături ciudate, sticlesc în rînd turnuri, și mai vechi și mai nouă, șapte la număr. Lîngă acela care strînge asupra-i mai multă lumină, se pitulează un meterez de cetate, o movilă gălbuie de țernă răscolită și de pietre clădite unele dintr-însele în înălțime, iar altele revărsate în neorîndială. Doi colți negri se ivesc deasupra.

Așa, pe coastele și culmile de dealuri s-au clădit totdeauna tîrgurile și orașele românilor. Recunoști sămănarea capricioasă a caselor, bielșugul arborilor, mîndria turnurilor sfințite. E, desigur, o așezare de-a noastră, și zidurile acelea de pe movilă arată silințele ce s-au cheltuit odată pentru păstrarea acestui oraș.

Cele șapte biserici, între care a Sfîntului Gheorghe, a Sfîntului Dumitru, a Învierii, a Sfîntului Ioan, a Mirăuților, sînt bisericile Sucevei, și cetatea de lîngă dînsele e aceea care a văzut plecînd fără nădejde pe ostașii cei mulți și bine înarmați ai lui Ioan-Albert, regele Poloniei. E unul din cele mai mîndre și sfinte locuri ale neamului nostru, dar apa aceea a Sucevei, care curge de vale, limpede și senină parcă ar despărți două grădini, e hotarul vama și taie Suceava vechii Moldove de trupul României.

A noastră e întinsa gară de jos, cu coperemintele ei de tablă roșie, măreață clădire de folos și de paradă, cu părății de cărămidă aparentă și salele multe și largi. Și a noastră e așezarea din fața Sucevei, unde iarăși se înalță turnuri de biserică din verdeța bogată a livezilor.

Aici sînt Burdujenii : satul și tîrgul.

Odată era în aceste locuri numai o mănăstire, a Todirenilor, pe care o întemeie pe la 1600 un frate după tată al voievozilor Ieremia și Simion și al Mitropolitului Gheorghe, Movileștii: Toader Movilă. Satul urmașilor lui *Burdujea*, ai „Burduhosului“, prin ummare: Burdujenii, ducea în preajma zidurilor înconjurătoare ale mănăstirii aproape domnești o viață săracăcioasă.

Ruperea Bucovinei¹, nenorocirea țării, aduse fericirea acestui umil colțișor de viață țărănească, și, mai mult și decât fericirea, întinderea și îmbogățirea lui. Putința câștigului cu mărfuri strecurate supt ochii vameșului și supt baioneta jandarmului ademeni pe evrei, cari veniră, crescură și se înmulțiră. Mai târziu, în vremea lui Mihai Sturza, se făcu un târg pentru acești oaspeți fără iubire, al căror număr se ridică în zilele noastre la cinci sute de capete de familie — românii, cu funcționari cu tot, fiind pe lângă ei vreo nouăzeci de gospodari.

Apoi marele proprietar de pământ, al cărui grâu găsea tot mai multă trecere pe piețele lumii de la 1830 încoace, avu nevoie de brațe, și el le căută aiurea. Astfel veniră, și rămaseră, țărani ruși din Bucovina apropiată. Satul păstră numele său vechi, dar urmașii lui Burdujea se adăugiră prin muncitorii de pământ sosiți din nou. Limba noastră sluji drept mijloc de înțelegere între rutenii din sat și evreii din târg.

De la gara uriașă drumul duce întâi printre cochețele vile pe care statul le-a clădit pentru funcționarii gării și vămii. Apoi de-a lungul șoselei se ivesc curatele căsuțe ale fruntașilor târgului, pe lângă înjghebări țărănești cu scheletul de lemn solid și co-

---

¹ La 7 mai 1775 Bucovina a fost anexată samavolnic de către Austria, datorită slăbiciunii Turciei și corupției unei părți a boierimii (n. ed.).

peremînuul de şindila sau de draniţă. O primărie de cărămidă aparenta, o şcoală cu geamurile sparte. I-vreii desfăşoară apoi în mijlocul îngustului trotuar de piatră marfurile lor ieftine şi rele: în liniştea unei seri obişnuite, cînd nu se fac afaceri, negustorii în caftane se primblă alene sau privesc din pragul locuinţilor murdare, pe cînd femeile-şi strîng copiii, cari schiaună ascuţit.

Curtea mare a bisericii e încinsă încă de zidurile, acum în ruină, ale mănăstirii de odinioară. Un turn greoi apără intrarea. În dreapta, se înalţă altul, mai mic şi mai nou, lîngă o intrare astupată. Biserica, schimonosită astăzi printr-un urît pridvor jos, e croită în liniile nobile ale arhitecturii religioase din veacul al XVI-lea, mai ales din zilele lui Petru Rareş. Păreţii se sprijină pe patru puternice contraforturi; un altul, ca o masă de piatră dintr-o singură bucată, poartă în litere latine însemnarea „Kos. 1596 Bt.“, ceea ce pare a cuprinde numele lui Constantin Batişte (Baptista) Vevelli, cunoscut boier grec al domnilor Moldovei — poate în însuşirea de ispravnic al clădirii.

Zugrăveala e mai nouă: ea a fost făcută de un Veniamin din Troada, la 1785, cînd clădirea s-a reparat, supt egumenia grecului Anania, mitropolit de Sivas.

Biserica din sat, la care mă duce preotul vechii mănăstiri, priceput şi harnic pictor şi săpător de icoane, e un dar al arhierelui Filaret Scriban, cleric cărturar şi sprijinitor al unirii. Tot el a făcut şi spitalul. În biserică e îngropat fratele lui Filaret, Neofit, episcop titular de Edesa.

Satul e bine împrejmuit cu garduri de răchită. Casele sînt în mare parte acoperite cu şindilă; odaia de oaspeţi, cu grinzile ei încrucişate deasupra, ou ferestile destul de mari, dar care nu se deschid, cu

scoarțe frumoase care acopăr lavița ce urmează de jur-împrejur păreții, e foarte cuviincioasă. Grădinile, în care se pun toate felurile de legume, sînt minunat lucrate. Adăugindu-se lucrul lemnelor și scoaterea pietrei, sătenii au cu ce-și petrece, cîștigînd, vremea care nu li se cere la cîmp. Banca populară merge bineșor.

[...] „Auzi cum cîntă copila românește“, îmi spune un țaran, la izbucnirea veselă a unui glas argintiu. Oamenii sînt veseli, vioi, fără sfială: ei nu se apleacă să sărute mîna „boierului“, ci dau „bună-ziuă“ fără multă mirare. Sfaturile ce le împarți, le ascultă și par a se gîndi să le urmeze. Amintirile lor din oaste cuprind ideile „politice“ trebuitoare pentru starea lor: unul ar dori să aibă în casă icoane românești — în locul celor polone și rutene — și chipurile regelui și reginei — în locul acelor ale suveranilor Germaniei — dar nici unele, nici altele nu se pot cumpăra, fiindcă nu e nimeni să le vîndă.

De la Burdujeni spre Botoșani, în trăsura bunișoară, cu cai iuți și focoși, a unui birjar evreu rupt în coate, care a slujit în oaste și vorbește destul de înțeles românește.

De o parte, apa Sucevei, cu vederea orașului nămit de la dînsa. De alta, valuri blînde de pămînt foarte roditor, pe care grîne înalte așteaptă încă secerișul, și porumbul cu foile largi și grele își leagă rodul supt spicul auriu, pe cînd pășunile sînt smăltate de o nemărginire de flori galbene, de lumînările înalte și drepte, de busuioc vînat, de cicori ca niște picături de cer senin, de coada-șoarecului albă, cu floricelele adunate strîns în mănunchi. Pe drumul uscat, vîntul rece înalță nori de praf, prin care razbat cară încete cu boii cumiți, privind dulce cu ochii mari negri și umezi, căruțe cu calul înhămat

supt arcul de lemn care se obișnuiește și în toată Rusia, săteni frumoși în cămăși foarte curate, purtând pălăria de pîslă cu margini mari peste plețele ce filfîie, țărance, mai mult ofilite, îmbrăcate urît în polcuțe și rochii de cit din oraș, cu cosițele tuflite supt barizul negru, tot de cumpărătură. O trăsurică încărcată cu sifoane poartă numele domnului fabricant Șmilovici, al cărui vizitiu botos duce marfa de la un crîșmar de sat la altul.

Dintru întii, satele au încă înfățișarea bună : case cu șindilă stau lîngă acelea pe care le acopere stuful așezat frumos în pături sau căzînd în mițe putrede ; ferestile sînt chiar și la acestea din urmă mărișoare, feresti de tîrg, prin care poate veni lumina.

Plopenii arată o foarte frumoasă biserică, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, întemeiată de marele boier Lupu Balș, a cărui soție se odihnește lîngă lăcaș, supt o piatră cu armele Cantacuzinilor, familia ei. Preotul și poporenii au reparat dăunăzi marea clădire, care ar împodobi și un oraș.

Salcea are o biserică mai nouă, care e încunjurată însă de plantații de brazi și de flori. Gospodăria proprietarului, care e d. Alexandru Cantacuzino-Paşcanu, se poate socoti printre cele mai bune din țară : un heleșteu se revarsă la soare cu luciul său de oțel ; apele lui dau puterea electrică, prin care se luminează curtea ; în cuprinsul ei se îngrămădesc coșarele și magaziile, și un păstor mîină un cîrd de viței sperioși, cari zburdă nebunatici în jurul trăsurii.

Dumbrăvenii, pe cari-i împarte un proprietar român și un arendaș evreu — dintre evreii cari caută să se apropie și să se confunde cu noi. Curtea celui dintîi se pierde în vechea măreție a unor uriași copaci de pădure, cealaltă rîde la soarele vesel. Supuși

și uneia și alteia, țărani se adăpostesc în case sărăcicioase, prezărite prin marile livezi neîngrijite.

Satele scad de acum, în întindere ca și în frumusețe. Proprietarul nu mai stă în ele și toate puterile au trecut asupra arendașului evreu, care de cele mai multe ori — căci sistemul e exploatarea americană, în bloc, a moșiilor arendate — nu stă nici el în curtea boierească părăsită. Apar pe rând, răspândite între sămănăturile de aur și sămănăturile verzi, în cîmpia îngălbenită de florile lui iulie, învinate de busuioc, stropită cu albastru și alb de cicoare și coada-șoarecului, satele Huțanii — ai cărui locuitori au fost aduși din Bucovina, patria acestor huțani sau huțuli, români slavizați din cele mai vechi timpuri — Vlădenii, Baisa.

Siretul, peste podul șubred al căruia se trece în câteva învîrtituri de roate, e aici o apă destul de îngustă, curgînd potrivit de răpede printre malurile de lut, roase de dînsul în vremile de creștere, ale primăverii. După cîtva timp, zarea se înnegrește de pădurea Baisei, întunecată pe fondul albastru-deschis al cerului.

Pădurea e mică. Dar, cînd ai ajuns pe culmi și prinzi a te coborî, priveliștea e deosebit de frumoasă. De sus, se văd turnurile albe ale bisericilor botoșănene, pe un depărtat deal în față. Iar drumul se întinde mai departe pe o culme, între văi adînci, pline de bogăția copacilor bătrîni.

Pe drumul din dreapta se merge la mănăstirea Agaftonului sau, cum se zice de obicei, a Gaftonului. Biserica se și zărește, înălțîndu-și turnurile de lemn din verdeța livezilor satului. Apoi ea se ascunde, cînd trăsura se înfundă într-un drum săpat, care

merge până la poalele dealului. Printr-un sat sărăcăcios se ajunge urcînd o culme, la „Gafton“.

Acum aproape două sute de ani, un sihastru care luase numele călugăresc de Agafton, întemeie un schit în marea pustietate de codru, în ochiul de pădure, de lîngă Botoșani. Domnii înzestrară, pe rînd, cu daniî micul schit al lui Agafton, pe lîngă care se oploșiseră cîțiva călugări încă. Într-unî târziu, ei fură înlocuiți cu maice, care, în acest ținut al Moldovei de sus, bogat în neamuri vechi, nu erau culese din pribegele satului sau din sfărîmăturile vieții în lume. Astăzi o sută șazeci de maici, în fruntea cărora stă ca stariță o rudă a celui dintîi episcop bucovinean, Dosoftei Herescu, locuiesc în căsuțele curate ca un păhar. Un spirit nou a suflat pînă și în această singurătate. Maicile vorbesc, cu oarecare pricepere, de războiul din Asia [...]. Serbarea patriotică de la 2 iulie a lăsat urme în aceste suflete liniștite, și maica stariță ar dori să aibă un chip al lui Ștefan cel Mare, despre pomenirea căruia vorbește cu mîndrie. O călugăriță, maica Ana, a fost și la Putna, ca tovarășă a noastră de cale, și încă odată, acum treizeci de ani, ea a făcut, cu toată sărăcia și greutatea și piedecile, drumul la mormîntul lui Ștefan cel Mare.

De la Baisa se atîng ușor Botoșanii, cari se ascund încă în dosul unui înalt deal lutos, curmat de drumul năruit și strîmb. În față se vede numai capela cimitirului, căscînd cele două ferești ale turnului ca niște ochi goi, de mort. În urmă însă privirea cuprinde un vălmășag de dealuri și văi întinse peste zarea largă și acoperită cu catifeaua moale a pășunilor, a orzurilor, ovăzurilor verzi, cu aurul aspru al miriștilor, cu valul de aur în mișcare al grîului

gata de secere. Gaștonul e la dreapta, la stînga în vale se ascund acoperișurile roșii ale Stănțeștilor, unde și acum locuiesc Calimachii, cari au dat patru domni Moldovei.

[. . . . .]

5. SPRE HIRLĂU

Cînd te întorci în urmă să vezi Botoșanii, din stratele de livezi ale căruia ai ieșit abia, orașul ți se înfățișează în toată curăția și nobleța idealului: cu multele turnuri înalte de biserică răsărind din deșul verde al arborilor. În jos se revarsă o mahala, cu casele mici și rare ca ale unui sătucean.

Șoseaua, minunata șosea netedă, alcargă înainte spre Hîrlău. Porumbul înalt așteaptă încă binecuvîntarea unei ploii ca să lege rodul. Grîul de aur e în secere: paiele sînt strînse în snopi groși, răspîndiți în buna orînduială pe lărgimea goală a lanurilor secerate; pe cînd în altele, pe care se mai clatină mătasa spicelor, țărani în cămăși albe, cu brîul roșu, cu pălăriile largi de pîslă neagră, femeile în tulpane taie, aduși de șole, sau privesc cu secerea în mîină, ca niște zei și zeițe ai ogoarelor hrănitoare. În curînd meșterii clăditori vor ridica ariile înalte și mașinile vor desface din pai bobul pînii de toate zilele.

Drumul cotește în stînga, îndreptîndu-se spre o pădure printr-un ținut de sămănături încă neculese și de fînețe cu toate florile, care îmbălsămează aerul dimineții. Pădurea se vestește prin bătrîni străjeri, cireși cu trunchiul adînc scrijelat, ca și cum încor-

darea unor mușchi uriași ar ținea sus împleticirea crengilor frunzoase. Apoi oastea trunchiurilor dese-dese, supțiratece, înalte, se desfășoară și în dreapta și în stînga, pe cînd din cerul foarte albastru cade lumină, liniște și singurătate.

În cete răzlete, sălcii vechi, cu trunchiul învîrtit, sucit, împietrit parcă într-o zvîrcolire. Tei înfoiați înaltă încă, în această vreme tîrzie, spre înălțime mirosul mîngîietor al florilor lor mărunte și smerite : între flori, teiul e ce este privighetoarea între păsări.

Un ochi în pădure adăpostește un sat, Copălăul¹, ale cărui case samănă, în răspîndirea lor liniștită, cu o turmă de oi împrăștiată la pășune. Apoi iar pădurea Coșulei — dincolo de care așteaptă vechea mănăstire a lui Mătieș vistierul lui Petru Rareș, cu zidul de împrejmuire suind în zîmți dealul și cu măiastra pisanie — pădure lungă și deasă, strînge de amîndouă părțile drumul cel mare.

Frumușica își îndreptățește numai puțin numele. E un târgușor care mărginește cîtva timp drumul mare cu căsuțele lui destul de albe. E „sabăș“, așa încît evreii stau afară, în ușă, cu femeile și copiii, bucurîndu-se de ziua odihnei hotărîte în lege. Deci nu e hrană pentru drumeț : un hangiu armean găsește doar ceva covrigi uscați, iar din cîrciuma unui român iese la iveală o sticlură cu vin. Casa acestuia din urmă are trei odăi în șir : pe pereți se vede regele Milan al Serbiei și regina Natalia, precum și un vechi portret al regelui Carol.

Armeanul ni spune că am scăpat de o primejdie : pădurea Coșulei are hoți, cari au dezbrăcat pe un „jidan“ și pe un lipovean. Vizitiul, un român, adauge

---

¹ După ungurește : satul plugarilor, „cari sapă“, cum Hirlăul e, tot ungurește, „poșta cu cai“ (n.a.).

că e vorba numai de „pîrlaci“, adecă hoți mici, cari nu ies decît în calea străinului lacom și fricos, deși l-ar putea lăsa în pace și pe acela. Subprefectul și-a trimis jandarmii, și drumeții vor fi iarăși slobozi și nesuspărați. Dar tot vizitiul ne roagă să-l apărăm la întoarcere prin tovărășia unuia din acești jandarmi.

Acum trăsura trece chiar printr-un sat. Uricenii, lung șir de cătune înădite, pe cînd în stînga livezile foarte verzi și bălancele copereminte de stuf arată locul Flămînzilor.

Sînt case nouă — și se tot clădesc — care prezintă un coperiș bine pieptănat, ochi de ferești bine deschisi și o față curată, pe care o împodobesc brîiele albastre. Din cele vechi chiar, nici una nu tînjește într-o rînă și nu dovedește neîngrijirea unui gospodar prea lășator în voie. Toate curțile sînt împrejmuite cu bune garduri de nuiele sau de cetini înflorite. În cuprinsul lor se văd coșere strîns împleteite, pomi roditori sădiți des și păduri de popușoaic înspicate. Cîte o gospodină se ivește, foarte în treabă cu ale casei, pe cînd *omul* ei lucrează la cîmp.

Am ajuns într-o întindere de dealuri goale, uscate, prin îngustele tăieturi verzi ale cărora pasc cirezile mîndre, care înalță arcul desăvîrșit al coarnelor lungi, și oi strîns întovărășite. Se văd țarcuri, și ocoale, păstori călări străbătînd cîmpul.

Hîrlăul e în fund, după cîteva întortocheturi în cale : acolo unde cîmpul prinde iarăși a înverzi, unde casele încep să se ivească și cîte un turn de biserică apare hăt departe.

Intri printre căsuțe curate, și ai ajuns în centru [...]. Străzile sînt largi, drepte, pavate cu bucăți de piatră sfărîmată, și măturate. În schimbul de mărfuri dintre județele Botoșani și Iași, Hîrlăul, care duce la Cotnari, la Tîrgul-Frumos, are o oare-

care însemnătate. O diligență vine din capitala celui dintâi județ, și birjile evreiești circulă neconținut spre Hîrlău și de la Hîrlău înainte. ¹

Altădată însă, Hîrlăul era cu totul altfel de centru. Cu mult înainte [...] cei dintâi domni ai țării Moldovei și-au avut aici reședința de la răsărit, din șes, lângă leneșa și mica apă a Bahluiului, care se strecoară, curată încă, supt înălțimile din dreapta, unde strălucește sus schitul lui Zagavie, reședința învățatului vlădică Amfilohie de Hotin, fost student la Roma, care tălmăcea din italienește cea dintâi aritmetică și cea dintâi geografie, tipărită în 1795. Aici, la Hîrlău, Ștefan fiul Mușatei a fost înconjurat de oastea lui Sigismund, regele Ungariei, și a învins-o. De aici au pornit atâtea scrisori, atâtea hotărâni, atâtea drumuri ale lui Ștefan cel Mare și ale urmașilor săi pînă pe la jumătatea veacului al XVI-lea.

Apoi „cetatea Bahluiului” decăzu. Numai după vreo cincizeci de ani, ea se ridică din sfărîmăturile ei. Radu Mihnea, nepotul lui Petru-vodă Șchiopul și urmașul lui Petru Rareș, al lui Ștefan cel Mare, fu aruncat de vîntul schimbărilor în scaunul Moldovei, din care stăpîni *împărătește*. Suceava, Iași nu-i ajunseră ca reședințe, și el dresă, pentru vară, curțile din Hîrlău. Și astăzi, în puținele sfărîmături ce au mai rămas în picioare, pe movila străpunsă de colții de piatră, de lespezi care au fost praguri de porți, se vede cărămida lui Radu lângă vechea țesătură de bolovani a domnilor străvechi; țevile pentru apă de la baie trec și supt unele și supt altele, doar ele sînt, desigur, făpta acestui Radu.

În față cu locul gol pe care se ridică vechea Curte, se înalță, strălucitoare în găteala ei nouă de

¹ Acum e legătură de cale ferată (1939) (n.a.).

cărămidă aparentă, de piatră răzăluită, de rotile de smalt verde și galben, biserica lui Ștefan cel Mare, de care nu s-a atins urmașul său Radu. Mică și armonioasă cu turnul suptire și gingaș, ea înfățișează tipul neschimbat al bisericilor de pe acest timp. La intrare, aceleași rînduri de arce de piatră cuprinzînd ușa, cum e și aceeași podoabă de piatră săpată a fereștilor înguste. Zugrăveala, destul de frumoasă, e mai veche decît anul 1608, cînd se înseamnă, prin zgîrieturi, moartea unui fiu de preot; ba într-un loc se vede scrijelat un an din veacul al XV-lea. De altmintelega, nu e biserică mai bogată în zgîrieturi decît aceasta: români, ca Năsturel, Drăgan, poloni, ca Boguszenski și atîția alții, au lasat în slove albe, săpate, amintirea lor pe zidurile vechii clădiri, care arată să fi fost parăsită îndată după moartea, în 1626, a lui Radu Mihnea restauratorul. Leșii nu s-au sfiit a pătrunde și în altar, unde iscăliturile lor se întind ca o ață în păianjăn, și mai tîrziu preoți români, ca Pavel Galencu din 1754, au avut tot atît de puțină sfială față de Dumnezeu și față de trecut.

Petru Rareș a lăsat biserica a doua, cu turnul în-ăgriț, încunjurat cu ocnite, care a stat și ea multă vreme părăsită, pierzîndu-se și piatra cu pisania și amintirea ctitorului, pînă ce marele gospodar, „seniorul feudal“ care a fost în aceste părți Iordachi Cantacuzino spătarul, din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea, a dres și această biserică a Sfîntului Dumitru, arătînd în despedea sa amintitoare că „de cine este zidită dintr-nceput nu se știe“. După alte biserici, dintre care una, cu tonuri roșietice, se vede pe deal de departe, sînt dintr-o epocă mai tîrzie și n-au ctitori vestiți. [...]

Poate nicăieri nu se află alături lucruri mai deosebite, mai dușmane între ele, mai greu de gîcit unele prin altele decît în acest colț al Moldovei de

sus. Sîmbăta a prefăcut Hîrlăul într-un târguşor pustiu, unde credincioşii legii vechi gustă în cerdace, după poveţe religioase străvechi, odihna desăvîrşită : la hanul unde ni se face, zimbînd, o socoteală „boiercască“, adecă foarte umflată, fetele, care au luat premiile cele mari la şcoala românească, nu cutează să înfrîngă sfinţenia „sabăşului“ scriind preţurile. A doua zi un val zgomotos de muşterii în cămăşi albe, brîie roşii, pălării largi, în fuste, polcuţe şi barizuri, va năvăli tot, încunjurînd pe evreul şiret şi guraliv, care-şi potriveşte „gheşefurile“.

O elegantă trăsură dusă de doi cai focoşi ne duce acum în spre castelele, „curţile“ fraţilor Ghica, domnii Constantin Ghica, din Delenii lui Maxut, şi Grigore Ghica din Delenii Cantacuzinilor.

Casa celui dintîi îşi deschide toate fereştile asupra unei nesfîrşiri de dealuri verzi, de văi aurite, care se opresc la o linie albastră ce samănă cu faţa mării îndepărtate. Trandafirii mari înfloresc încă, zeci de brazi cu acele întunecate încunjură locuinţa, apa împuţinată de secetă ţîşneşte din largul bazin ale cărui lebede s-au adăpostit într-un ungher de răcoare. Cu gesturile unui general în retragere, care ar fi şi un mare magnat, d. Constantin Ghica ne călăuzeşte prin potecile strălucitei grădini.

Colo însă, către Hîrlău, la marginea pădurii, marcele arendaş evreu Berman Iuster îşi are fabrica de sticlă, ale cărui produse, şi mai bune şi mai rele, şi mai limpezi şi mai opace, îşi găsesc drumul pînă şi în prăvăliile muntene. Nisipul de cvart vine din Galiţia, meşterii au sosit din Boemia, din Belgia. Aici poate fi folos pentru România, dar nu e neamul nostru, nici trecutul lui.

Mai departe, un drum ce se tot suie, atinge satul Delenii, cu şcoala lui mare, cu cele şase sute de case

de lut și stuh, destul de sărace, care se risipesc, ascunse, pînă foarte departe. O poartă ca un arc de triumf se boltește înaintea noastră; ea poartă stema Moldovei și data de 1807. Casa, foarte mare, cu două rînduri în față și trei în dos, care se vede acum, cu grădina ei, cu parcul ei, încunjurate de un puternic zid, datînd din veacul al XVIII-lea, e, cu toate reparațiile — dintre care una se face acum — unul din rarele exemplare de arhitectură privată din acest veac. Iordachi, fiul aceluia Iordachi Cantacuzino care a dres biserica Sf. Dimitrie din Hîrlău, a durat aceste case, cu saloanele întinse ca ale unui rege, cu picturile frumoase, cu oglinzile de Venetia în cadre de metal auriu, cu frumoasele plafoane în romburi de lemn negre și albe. Casa gospodărească a mai avut norocul de a nu adăposti pînă astăzi decît gospodari desăvîrșiți, din neamul Ghiculeștilor, care pornește, în această ramură, din Maria, fata lui Iordachi: domnul și doamna Grigore Ghica, între cei zece copii ai lor, înfățișează încă, în acest timp de împrăștiere și rătăcire a oamenilor, viața de odinioară în ce avea ea mai ospitalier și zimbitor totodată. Cînd moda franceză de astăzi va dispărea, cînd arendașii evrei nu vor mai fi de folos, astfel de familii, care s-ar putea ocroti prin crearea de majorate, vor fi printre temeiurile vieții naționale, una singură și în adevăr utilă.¹

Tot un Iordachi Cantacuzino a dres, dincolo de zidul de împrejmuire al curții, puternica biserică, al cărui ctitor dintîi e un Cantacuzin și mai vechi, Toderașco Iordachi de înaintea anului 1700. Dar numai al doilea delean, Iordachi, fu întemeietorul și al mănăstirii vecine a „Sfîntului Nicolae din Lacuri“.

---

¹ Exproprierea rău făcută și dispariția tradițiilor au închis această perspectivă (1939) (n.a.).

Drumul merge pe cărări și potece, între fînațe și peteci de pădure, lasînd la dreapta cariera adîncă, în fundul răscolit al căreia zac pietrele de moară din Deleni, acum cu totul învinse de morile de abur cu pietre fine, franceze. Carpenii suptirateci și foarte înalți tremură din frunze o chemare, un îndemn către schitul care a rămas acum numai în sama lor.

Trei brazi stau în fruntea cărării, părinți portari ai sfîntului Nicolae. Lîngă dîșii o aripă de ziduri se pierde între florile albastre, galbene, vinete ale buruienii îmbielșugate. Biserica însăși e întregă: clopotul atîrnă încă în turnul de zid, cele două toace așteaptă să fie atinse cu ciocanele puse pe marginea ferestruii, icoana stă tot expusă pe mesuța împărțirii anaforei, pomelnicul ctitorilor din tripticul zugrăvit e deschis încă în altar. Dar de douăzeci de ani rugăciunea n-a bătut din aripile ei sigure în cuprinsul bisericii părăsite, zugrăvelile se ascund supt ața painjenilor, lemnul sfînt al icoanelor crapă. Lumea de sus merge pe alte drumuri și lumea de jos are multe și grele nevoi; numai florile cîmpului înalță mirosul lor de tămîie sălbatecă spre ferestile moarte și vîntul cel trist al miazănoptii cîntă în vechernii de iarnă rugăciunile morților.

III

SUCEAVA (azi : B A I A)

1. FOLTICENII

Drumul spre Folticeni scapă răpede din lumea înălțimilor care se văd-abia o bucată de vreme în zare. Sîntem în partea de dealuri blînde și roditoare care e udată de Șomuzuri — cel mare, cel mic și cel „puturos“ — și se mlădie pînă în Siretiu. Ovăzuri bogate, care încep a îngălbeni, porumburi verzi și înalte mai peste tot locul, lanuri, înălbite de floarea albă a hrișcăi, nesfîrșite întinderi presărate cu florile fînului care îmbălsămează în roua dimineții și în umezeala serilor pașnice. Casele satelor se prind ici și colo pe coastele dealurilor, unde bisericile de zid, cinchite, par niște cucuvăi la pîndă.

Și ce rîuri frumoase! Sînt ape de munte, dar nu săritoare, spumegînde, nebunatece, împiedecate de bolovani, așa cum se arată cît timp se luptă între stînci, ci înseninate, mănoase, largi, și totuși pe deplin limpezi, dulce albastre, vioaie în tremurul lor iute, pe care lumina de iulie îl prefăce în solzii de zale ai unui balaur fără capăt. Pe alocurea, cără sînt oprite pe maluri, supt copacii vechi cu lungile crengi răsucite, și cărăușii își cufunda trupurile mușchiuloase în răcoarea vie a rîului. Aiurea, la iz-

vor, femeile în cămăși albe cu arnici și fote întunecate nălbesc sulurile de pînză, care se usucă apoi pe pajiștea cu mii de flori. Cîte o fetiță se întoarce cu volocul într-o mîină, țîind strînsă în cealaltă recolta-i de chitici lunecoși. La cutare fîntîină — satul însuși se numește după dînsa, și e Fîntîna Mare — apa sare în trunchiul scobit, gîlgîie peste marginea lui roasă, se prăvale în alt trunchi, și, scăpată de aceste capcane, în jurul cărora băltăcăiesc copiii în cămeșuici, cu palmele întinse, fugе la vale ca o șopîrlă, presărînd cu argint viu dunga prundișului. La Baia, un sul prins din Moldova, apa chiar care a dus pe românii maramurășeni, pe „ungurenii“ lui Bogdan voievodul în acest rai de îmbielșugare și zimbitoare pace, trece întunecat, tulbure de părere de rău, lîngă gardurile de nuiele împletite și hrănește vechi sălcii argintii ce-și înting apa în luciu, pe cînd flote de rațe trec cîrmuite de grasele gîturi rotunde.

În stînga, cînd ajungi la podurile cele două ce se întind peste Moldova limpede, albastrul înălțimilor carpatine se ivește iarăși, culme după culme, vale după vale; în dosul tuturor pîndește împăratul munților, Ceahlăul, cu cununa de nori albi a bătrînețelor sale.

Folticienii se vestesc prin bisericuțe pe dealuri. Căzărmiile supt table roșii stau în dreapta; orașul e cufundat în livezi spre stînga. Ciudate porți de lemn nouă, ca niște arcade chineze, dau, în văpșeală tricoloră, marca țării și inscripția cu numele orașului și al împărțirii — „tractului“ — spre care duc. Mi se spune că evreii ar fi purtat cheltuiala, ca unii ce sînt îndatorîți prin legea lor a locui în orașe închise.

Ei sînt, firește, toată viața agestui tîrg-oraș, ai cărui locuitori creștini stau deoparte, sus, în casele

albe, împodobite cu flori și copaci. Ei împănăază acum cu trăsurile și căruțele lor tot drumul cel mare spre Tîrgul Neamțului. Căci e vestitul iarmaroc al sfîntului Ilie, la care alerga odată toată Moldova, aducînd vite, grîne și cumpărînd fabricate străine, care veneau mai mult din Bucovina, ce se atinge în ceva mai mult de jumătate de ceas cu trăsura.

Acum iarmarocul acesta e în neconținută scădere și nu aduce mai pe nimeni din alte ținuturi. El privește doar pe țărani din Suceava și pe orășenii din Folticeni. Pe un cîmp plin de paie și de gunoi [...] se întinde o alee de panorame, circuri, tiruri, expoziții de fenomene, prăvălii de lucrisoare ieftene și jocuri de noroc. Perdeaua roșie ascunde minunile războaielor și figurilor de ceară, artiștii ambulănți se mișcă pe scînduri — program viu al reprezentației — negustorul cu pușca de aer comprimat dovedește cum se pot atinge țintele albe și pune în mișcare figurile; impresari feminini, cu cîrpa pe cap, poftesc la fata cu capul mare, la cei doi copii grași, la uriașul din Olt, pletos și spîn, cusut în haina-i cu rotocoale roșii. Turcii din Albania, cari pătrund, călări, pînă prin văile cele mai ascunse ale munților, vînd mărgelile, oglinzi și trîmbițe. Roatele mari și mici se învîrtesc, și locul unde se vor opri arată dacă jucătorul va lua păharul de sticlă albastră sau ceasonnicul care nu umblă, sau se va alege cu o tristă urare: „sănătate, boierule“. Colo, un vîntător de noroc pe care-l ispitește strălucirea mării oglinzi oferite ca premiu, aruncă fără izbîndă — după obicei — discurile de piele care ar trebui să acopere *complet* un anumit loc de încercare. Și, prin jumătatea de întunec a nopții cu ultimul pătrar de lună, prin sărăcia de felinare și lipsa de gardiști,

publicul român și evreo-român al seriei, „boierii“ și *nighistori*, vorbesc, pierd gologanii sau beau bere proastă în praf, supt cîrpele unor corturi improvizate în mijlocul drumului.

[. . . . .]

2. SLATINA. RIȘCA. MĂNĂSTIRILE SUCEVENE

Prin lungul șir al căsuțelor albe, cu cerdace de lemn și grădini, al stradei Nicoreștilor, prin jugul „tractului“ tricolor, plătit de evrei, spre Rădășeni, sat vechi și vestit pentru cultura și exportul fructelor, pe care-l face în mai mare măsură decît orice alt sat din România.

Luăm șoseaua și ne înfundăm într-un drum săpat prin lut, care duce tot la vale. Pe acest rau drum trec cară și căruțe și săteni sprinteni și curați, în îmbrăcămintea îngrijită și elegantă a muntelui. Gardurile de nuiele rupte din sălciile ce mărginesc ca o alee, cuprind gospodării foarte întinse cu case solide și înalte, avînd cîte trei odăi, feresti ce se deschid uneori, frumoase cerdace de lemn. Lemnul clădit și lucrat se vede pretutindeni în acest prag al pădurii nesfîrșite. Și biserica e făcută din lemn și, fiindcă ușa de intrare în naos e puternică și împodobită cu săpături, locuitorii o atribuie cu mîndrie lui Ștefan vodă Tomșa, de la începutul veacului al XVII-lea, în care ei văd un fiu al Rădășenilor.

Dar bogăția satului nu vine din lemnul îmbielșugat, ca la Baia, unde se lucrează cofe care merg pînă la porturile Dunării. Marfa Rădășenilor sînt poamele, pe care le cumpără misiții pentru Berlin și

Praga chiar, ceea ce cârmuirea știe așa de bine, încît favorizează transportul de fructe, nu de la Folțiceni apropiați, ci de la depărtații Pașcani, ca și cum ea ar voi să încurajeze specula evreilor. Nicăiri nu stăpînesc mai mîndri pomii bătrîni, în frunzișul felurit al cărora se ascund și se ocrotesc toate, lucruri și oameni.

Am găsit aici pe un „popa Tanda“ al lui Slavici, în preotul Lovinescu. Ce gospodărie frumoasă, ce livadă cu iarbă înaltă, ce desiș al pomilor dătători de bogăție! Părintele are albine, și cai, și vite, și fâlci de sămănături „la cîmp“. În satul ai cărui locuitori se răspîndesc în cea mai mare parte din an, vînzînd poame pînă departe prin tîrguri și orașe, el s-a făcut, fără leafă, — în aceeași odaie un învățător, nici tînăr, nici bătrîn, se plînge că e prea puțin răsplătit pentru a da o muncă așa de grea cum e a lui — propoveduitor al cuvîntului culturii, *Evangelia* cea nouă. Înfruntînd vorbele rele și amenințătoare, el a dat satului ogoare de trifoi și de cartofi bucovineni și arată prin înflorirea casei sale felul cel mai bun de a strînge bogăția.

Șoseaua veche a lui Mihai Sturza trece, largă, netedă, printre lanurile fericite. Prin aerul desăvîrșit de limpede al dimineții fără aburi și fără praf, Folțiceni se văd în umnă zugrăviți. Munții se zăresc fumurii, întîi în dreapta.

Granița Bucovinei se atinge îndată. Ea e pretutindeni aproape: și aici, unde casa vămii răsare la capătul unei șosele, în față cu risipitul sat bucovinean Băieșestii, și la Bodești, de vale, supt mînoasele dealuri rotunde, în valea de papură înaltă a Șomuzurilor limpezi. Cursul acestora, apoi o cărare, o potecă între lanuri, un grănicer cu pușca pe umăr arată că pămîntul românesc nu mai este al Româ-

niei, și al altora cari prin dibăcie au împlîntat în mijlocul lui stîlpii galbeni-negri, cu inscripție nemțească.

Prin zavoaietele de sălcii ale șesului Moldovei, prin mijlocul domeniilor, desăvîrșit îngrijite, ale coroanei cu clădiri cochete de administrație, garduri de oprit muntele, plantații de brazi, grădini, parcuri, muzee silvice. La Mălini, e parcul de cerbi. Într-o largă cîmpie mătăsoasă, tăiată de garduri, blîndele fiare ale padurilor adînci trăiesc strîns unite ca oile într-o turmă. Îvingătorul în lupta cea din urmă pentru stăpînirea ciutelor sfioase e călăuzul pe care-l recunosc cu toatele: el poartă înaintea supușilor săi fruntea împodobită cu coarnele în ramuri. De cele mai multe ori ei se înșiră liniștit, păscînd iarba înaltă, dar, la cea dintîi primejdie, căpetenia se oprește în loc, ochind împărătește toată zarea, cercetînd văzduhul cu nările lui deschise. Și, la un semn al lui, mușchii strînși în așteptare, încordați spre avîntul mîntuitor, se desînd într-o singură mișcare și, cu un ropot răsunător de copite, toată ceata mănăncă pajiștea, fugind.

Pe la Drăceni, alt sat mare din stăpînirea regală, un drum la dreapta, către munte, duce la Mănăstirea Slatina, prin sămănături și bune sate de munte. Bradul apare pe înălțimile tot mai mari, și poate puțin el le-a cucerit pe de-a întregul, ca în Munții Neamțului. Doi munți în dreapta și în stînga; în fund un altul, albăstriu, închide zarea. Supt el se văd turnuri de biserică, scînteind din coperișurile de tablă. Acolo e Slatina.

Ctitorul, Alexandru Lăpușneanu, care rătăcește, în mintea urmașilor ca o stafie cruntă cu mînile pătate de sînge, a vrut să întreacă pe toți înaintașii

și strămoșii săi prin clădirea acestei puternice mănăstiri. Niciodată Ștefan cel Mare sau Petru Rareș n-au avut îndrăzneala și dărnicia ce trebuie pentru a dura o clădire așa de mare, așa de bogată și de felurită.

Un înalt zid de bolovani legați cu ciment înnegrit se desface pe verdele negriu al brazilor vecini. Îl străbat ferești înguste, de multe ori despărțite încă în două printr-un strat de cărămidă fină. La poarta de intrare se ridică un turn zdravăn; în fund, la fiecare colț al zidului despre codru, care merge pînă la Bucovina, pe drumul Sucevei pierdute, alte două turnuri. Unul se zice a fi fost acela de la paraclisul lui vodă; cellalt, așa de masiv încît cu greu i s-ar putea găsi părechea, duce la bisericuța de sus, care se numește „paraclisul doamnei Ruxandei“.

Alexandru-vodă a făcut și clădiri încăpătoare, pentru el, curtea sa și călugări, dar casele domnești nu s-au păstrat decît în parte. Într-o aripă a zidirii umbroase, cu două rînduri, cu cerdace, arcade și ferestuici adînci, e arhondaricul și chiliile fraților, paisprezece la număr, cari au în fruntea lor pe un bătrîn din părțile Bistriței, călugărit de Meletie (fratele lui Nicolae Istrati din Rotopăneștii apropiați), odinioară el însuși stareț aice. Restul vechiului palat, spoit cu galben, e un spital sau e dat spre locuință medicilor ¹.

Trapezăria și bucătăria, care fac la un loc o singură clădire, s-au păstrat mai bine, — adecă tocmai așa cum le-a lăsat ctitorul la 1559, cînd s-a sfințit noua mănăstire. Bourul stemei moldovenești, săpat într-o formă nouă, cu gît cu tot, avînd în stînga soarele și luna și întovărășit de doi lei și de arabescuri, stă deasupra ușei. Ușa aceasta are mai

¹ Casele au ars de curînd (1919) (n.a.).

multe ciubuce în cadru, și, sus, un *lintel*¹ mare. Întreaga fațadă, prelungită cu un cerdac, înfățișează în stînga două ferestruice cu „lintele” și ciubuce, iar, în dreapta, pe altă linie, două ferestruice mai mici. În dos, ferestile sînt prefăcute, dar într-un colț se vede o săpătură, al cărui rost nu se mai poate lămuri. În bucătărie, o enormă vatră, cu arce largi în toate părțile; ea slujește și astăzi la pregătirea mîncărilor grosolane, care fierbeau în mari cazane de aramă. În total, e unul din rarile specimene ale vechii arhitecturi civile.

Biserica are o fațadă ca aceea de la Neamț sau Piatra, cu trei ferești mari gotice și un rînd de ocnite; se sprijină pe două puternice contraforturi. Pe laturi sînt alte trei contraforturi și încă un rînd de ocnite: ferestile se deschid mărunte, simple, cu arcul sfărîmat. Turnul, mic, samănă cu al bisericilor lui Rareș și e încins de trei ori cu ocnite.

Întrarea se face pe latura de spre trapezărie, unde, iarăși, sus de tot, stă bourul cu soarele și luna. O ușă joasă, fără de podoabe, duce într-un pridvor întunecat. Alta ușă, care trece în naos, încadrată cu trei rînduri de ciubuce aurite, e poate cea mai frumoasă întruchipare a încadrărilor obișnuite în veacurile al XV-lea și al XVI-lea. Zugrăveala nu e tocmai veche, dar reproduce cu credință, într-o desăvîrșită armonie a împărțirii și a formelor, pe aceea.

Un singur mormînt, cu bolta joasă, sprijinită de stîlpi săpați și acoperiți cu o minunată placă de marmură, acopere rămășițele domniței Teofana, fata lui Alexandru-vodă. După cîtva timp, un alt mort a fost coborît acolo, un bătrîn copleșit de blăstărme, care ieșise din lume prin haina de căință a

---

¹ Grindă care susține zidul. I se mai spune și *boiandric* sau *boiandruc* (n.ed.).

călugăriei și prin otrava boierilor : călugărul Pahomie, care fusese Alexandru Lăpușeanu. Și pentru dânsul s-au sculptat slove pe marmură și tatăl blăstămat a fost așezat spre odihnă lângă marmura albă care purta numele curat al fiicei sale, moartă fecioară, în tinereță.

Un al treilea mort mare a venit pe urmă. Veniamin Costachi, fost mitropolit al Moldovei, vestit și sfânt mitropolit, scos din scaun de dușmănia celor puternici, s-a stins aici. El a fost înmormântat întâi lângă zidul bisericii, cam pe locul unde, cu câțiva ani în urmă, s-a așezat un grilaj de fier cu inițialele numelui, familiei și vredniciei arhieresti a răposatului. L-au strămutat apoi în biserica însăși, și colțul de umbră cu mormântul copilei și al tiranului a primit oasele bătrînului sfânt. Dar ele au fost strămutate pe urmă în noul și ultimul lăcaș al mitropoliei din Iași, restaurate, și astăzi, numai lespeda de marmură a Teofanei se vede pectluind țerna de acum cinci sute de ani, înveșmîntată în vechile stofe și vechile coperișuri de cap ale vechimii.

De-o parte, în bibliotecă, unde e strînsă aproape toată opera de traducere și tipărire a lui Veniamin, se păstrează două aiere țesute în fir de aur pe mătasa roșie. Între sfinți, chipul lui Alexandru și al soției sale Ruxanda se văd, cu fețele zugrăvite pe mătasa și rochiile de brocard sau de stofă scumpă, cu podoabe de blană, firețuri, gulere și brîie de aur. Iar, lângă mormînt, Alexandru, soția și fiii săi se înșiră, în chipuri senine de sfinți : în locul bărbii mărunte negre de pe aier, ctitorul poartă aici lunga barbă sură a bătrînețelor.

Înapoi, către Rîșca, al cărei drum se desface după cîtva timp din calea cea largă spre Folticeni.

Supt înălțimile întunecate din dreapta, Baia se infundă în livezi. În mijlocul văii cu popușoaie arse de secetă, ruina bisericii lui Ștefan cel Mare apare singuratecă, fără coperământ, cu părăzii pătrați, ca un vechi plăieș prăfuit și copleșit de rane.¹ Apoi pînă departe satul se răsfirea casă de casă, livadă de livadă, pe cînd un crac al Moldovei, închis în șanțuri, strecoară luciul lui de ardezie. Copii cu părul balan lăsat ca o căpiță pe ochi, cu fața rotundă trandafirie, cu ochii senini albaștri, copii cari vădit nu se țin de neamul nostru, amintesc vechea întemeiere prin sași a Băii orașenești, a Băii de argint de odinioară. Ea e amintită și prin îngrijirea mai deosebită a caselor și a uliței. Și în sfîrșit de dînsa vorbesc numele locurilor vecine: Horodnicenii, „satul pîrgarilor“, Bogata — altă Bogată e dincolo, în ținutul ardelean al Bistriței — Bogata, unde poporul arată ruinele din trecut, astăzi astupate, Sasca — satul unei femei de sas — Băieștii, dincolo de granița Bucovinei, numit așa după strămoșul, care a fost un băieș, un lucrător de mine. Ici și colo, și în celelalte sate, la Fîntîna Mare, și aiurea, îți rîd, în negrele porți de lemn, ochii albaștri, de lumină blîndă, ai copiilor cu părul de mătășă bălaie. Limba, legea s-au dus, dar pecetea rasei rămîne, și, în izolarea vieții de sat, ea trece înainte, din neam în neam.

Sîntem acum în satul Bogdăneștii. Sălci, garduri de răchită, frumoase case de lemn. Un țaran cu însușiri neobișnuite a clădit singur, bucată cu bucată, în forme care nu se mai întîlnesc aiurea, o locuință cu zăplazuri capricioase, cu coșare îngrămădite, cu un al doilea rînd ce se poate deschide pentru a primi lumina răcoroasă a lunii; meșterul fără noroc a făcut pînă și un velociped pentru unul din copiii

¹ S-a refăcut peste puțin (n.a.).

săi. În altă casă mare stă un bulgar îmbogățit, care-și pierde acum bogăția. Tipul nu mai e aici cel sășesc decît în exemplare puține; oameni frumoși, înalți, spătoși, cu ochii negri, de îndrăzneală sigură, ei mărturisesc despre rasa curată care a întemeiat, care a apărut și acoperit de glorie Moldova eroică.

După munți, rînduiți în șiruri, pînă la fumuriul foarte depărtat al Ceahlăului, soarele scapătă roșu, într-o ultimă luminare de aureolă a cerului palid.

Un rîuleț limpede, care fuge pe patul său de prundiș mărunt, ne îndreaptă către Rîșca. Aici nu mai sînt munți, nici codri de brazi. Dar iarăși, ca și la Slatina, trei înălțimi se întîlnesc în fundul zării, și supt amestecul lor de păduri cheamă turnuri albe.

Rîșca veche e o fundație a lui Petru Rareș, care se vede ca un domn încă tînăr, cu mustața subțire lăsată în jos, pe perețele deasupra ocnitei unde se odihnește episcopul cărturar Macarie¹, scriitorul faptelor stăpînului și ocrotitorului său. Odată era numai o biserică rotundă cu un singur turn, zugrăvită și pe din afară, cum se mai văd unele biserici bucovinene; un coperiș de șindilă cu strașina lungă păzea de bătaia ploii și de arșița prea mare a verii icoanele smerite ale sfinților. Pe urmă s-a adaus un pridvor răzîmat pe opt stîlpi, total nepotrivit cu vechiul stil; un al doilea turn, după asemănarea celui dinții, s-a ridicat deasupra înădăturii, iar între ele scînteie acum și un turnuleț de tinichea, care strică și mai mult întipărirea totală.

Înlăuntru, biserica e prefăcută: foarte multe icoane îmbrăcate în argint împodobesc pereții, mijlocul și chiar catapeteasma. O frumoasă icoană din Atos a fost adusă de starețul de acum. Ceea ce e

---

¹ Episcop de Roman erudit în domeniul dreptului bizantin, cronicar (n.ed.).

mai vrednic de luat aminte și de laudă aici e gospodăria egumenului: biserica însăși, chiliile unde stau călugării, clădirea cu cerdace de lemn în care e stăreția și arhondaricul, curtea, grădinile cu arbori înalți, cari se pierd în noaptea aromită, luminată slab de pulberea de foc a stelelor — toate acestea sînt fapta și grija acestui om de peste cincizeci de ani, ce pare cu douăzeci de ani mai tînăr. Ca toate lucrurile în România, și mănăstirile nu sînt aceleasi pretutindeni, și cea mai aleasă gospodărie e adeseori vecină cu cea mai mare destrăbălare.

3. MĂNASTIREA POBRATA. DOLHEȘTII

Manăstirea Pobrata, zisă astăzi Probota, se ajunge după o scurtă călătorie de la stația Lespezi, tîrgușor pe marea arteră mijlocie a Moldovei.

Popușoaie înalte, încununate cu spice și împodobite cu mătasa verde a cocenilor, pajiști în care învinge albastrul dulce al cicorii sau lumînărelele înalte, cu floarea galbenă, lucie ca de ceară, șanțuri înflorite cu romănițe înstelate și cu mărunțul crin umil, trandafiriu sau vârgat cu vioriu, al rochiței rîndunelei. Drumul merge pe o culme moale a dealurilor de lut, deasupra Siretiului.

În pacea lină a podișului roditor și înflorit, Probota se înalță într-o măreție fără păreche. Ziduri grozave, de piatră de cremene, încunjură într-un brîu cu totul neîncolțit de vreme clădirile; ferestruici mici privesc bănuitor întinderea netedă. Două turnuri dințate, turnuri ca acelea care au fost odată la Cetatea Neamțului, păzesc colțurile. Deasupra

ușii de intrare stă bourul cu gît, stemă a Moldovei supt Petru Rareș, cu luna și soarele în dreapta, cu un cadru de chenare și un altul pătrat, cu podoabe aurite, în colțuri. Opt ctitori, aproape șterși de bătaia ploilor, se înșiră de o parte și de alta, avînd în frunte un Petru Rareș poate, al cărui cap s-a cojit de vechime.

Casele călugărești de odinioară, puternice și întinse clădiri, au fost mistuite de un foc mare acum șapte ani : numai mormanul cărămizilor temeliei și adîncile beciuri deschise amintesc ce a fost aici. Casele domnești, răzimate pe un turn greoi, stau, dimpotrivă, și astăzi în picioare, deși scrijelate, înnegrite, fără uși și cercevele, goale și năpădite de dărîmături. Dar micile ferești încadrate cu piatră lucie, bolțile grele și joase, ocnile, scaunele săpate în zid, locul scăriilor, înlocuite astăzi prin șubrede trepte de lemn, au rămas ca în vechile timpuri ale întemeierii.

Biserica însăși nu e mai mică decît Slatina, căreia i-a slujit de model. Ea are deci același fronton, răzimat pe două contraforturi : cele patru mari ferești gotice, care-l străpungeau alădată, au fost zidite. Intrarea e tot pe o margene : cea din fața chiliilor nimicite ; o pisanie în cadru pătrat dă data de întemeiere : 7038, adică 1530. Cîte două contraforturi pe margene, un rînd de ocnite, care se întreiește numai la altar ; două ferești mari și două mici de fiecare parte. Turnul, cu temelia și ocnile sale îndătinat, nu se deosebește prin nimic.

Dar Pobrata are însușiri ce nu se mai află aiurea. Pe de o parte, în pronaos nervuri de piatră, întreite, cu podoabă de capitule, se ridică pînă sus în boltă, tăind o zugrăveală care s-a păstrat întregă aici înlăuntru, pe cînd, afară, abia au rămas slabe urme,

supt paza coperișului. Pe de alta, ușile cu cadru bogat împart biserica în patru părți, și nu numai în trei, ca în toate celelalte clădiri religioase vechi ale românilor. Din pridvorul plin de pietre de mormânt, care pomenesc neamurile lui Simion Stroici, apoi pe Hîrca, pîrcălabul credincios al lui Rareș bătrînul, pe vechiul boier Frățian, pe un „Petru-vodă, fiul lui Ștefan bătrînul“, treci în marele, înaltul pronaos, și de aici te găsești, nu în naos chiar, ci în mausoleul ctitorilor, care formează o despărțire deosebită. Aici se odihnesc, în dreapta, sub minunate lespezi de marmură măiestru cioplită, Petru-vodă Rareș și soția sa, fata de despot, Elena, cărora fii nevrednici nu s-au îngrijit să li sape anul și ziua morții; în biserica părăsită, unde numai duminica și serbătoarea mai slujește preotul înaintea a foarte puțini credincioși, domneștii soți cari au împărtășit împreună cele mai mari bucurii și durerile cele mai cumplite ale vieții, dorm somn sfînt, supt aripile credinței și facerilor de bine. În față, supt o lespede lipită chiar pe pămînt, și nu înălțată, ca dincoace, pe un pedestal de piatră, zac rămășițele lui Ștefan-vodă fiul lui Rareș, ucis într-o noapte de boierii necinstiți de dînsul și pus în acest colț sfînțit de mîinile compătimitoare ale surorii sale Ruxanda, soția Lăpușeanului, căci mama nenorocită, doamna Elena, murise acum, zugrumată de acest strașnic ginere.

În vale, mai sînt ruine și o biserică păstrată încă, de la Ștefăniță-vodă, nepotul de frate al lui Rareș. Dar pietrele de acolo au fost culese și aduse aici, în noua biserică a Sfîntului Nicolae din Poiană. De acolo vine piatra acelu Petru-vodă fiul lui Ștefan și nepotul lui Alexandru cel Bun, și tot de acolo mica piatră, sfărîmată, dar lucrată cu îngrijire și frumos scrisă, care acopere, lîngă zidul din față

mușuroiului chiliilor arse, rămășițele sfinte ale acelei Oltea, care n-a fost soție de domn, dar din iubirea ei cu un domn viteaz a dat naștere, într-un ceas fericit, lui Ștefan-vodă cel Mare, mîntuitorul neamului românesc.¹

Țărani din sat ne încunjoară, și ei ascultă cu evlavie numele mărețului străbun, a cărui amintire au serbat-o, acum cîteva săptămîni, în chiar această biserică a Pobratei, pe ușa de intrare a căreia atîrnă cununi de frunze uscate. Sînt oameni frumoși, voinici, harnici, curați și isteți la vorbă. Ei au cunoștinți, știu că japonezii bat pe ruși și se bucură, împreună cu bunul preot bătrîn, că aceștia sînt pedepsiți pentru lăcomia lor; unul din ei, întrebât despre Rareș, gîndește o clipă și răspunde bine că a dîmnit mai încoace de Ștefan cel Mare și că i-a fost fiu. Totuși n-au urmat la școală, al cărui folos îl rîcunosc. În vorbă cu primarul, deosebit de deștept și de cărturar, ei știu și mărturisesc relele de care sufăr [...]. Nu se plîng de cîrmuire și pricep că ca li vrea de cîtva timp binele. Dar, ca și cei mai mulți dintre orășeni, de almintrelea, ei n-au încredere în silințele ce ar putea face, și li se pare că sînt oarecîm datori să îndeplinească un rol trist, care nu poate cădea pe umerii nimănui altuia. Numai școala poate trezi și hrăni voința mîntuitoare în aceste suflete nobile, înțelegătoare și bune, cărora atîta li lipsește.

Drumul urcă și coboară spre Dolhasca, printre case slabe, acoperite cu stuh, ai căror gospodari nu sînt acasă. Popușoaiele se ridică înalte peste gardu-

---

¹ Piatra a fost mutată înlăuntru, lîngă una nouă, care lămurește rostul celeilalte, în 1904, cu prilejul serbărilor amintitoare ale lui Ștefan (n.a.).

rile de răchită și asupra-li se razimă uneori cîte un chip de copilă oacheșă, cu fața lungăreață, fină și ochii triști, ca o domniță căzută în robie, care visează de acasă. În vale, Siretiul de argint se desfășură supt maluri înalte, lutoase, și dealuri mari păzesc la dreapta cursul lui, închizînd zarea cu coastele lor bine lucrate. Și iată acum Dolhasca, înșirată în voie, cu grădinile și casele ei albe, pe cînd de departe privește, albă, armonioasă, biserica întemeiată de Iordachi Cananău, la începutul veacului al XIX-lea.

Din Folticeni iarăși, spre răsărit, pe drumul care merge lîngă calea ferată, străbătînd cel mai minunat ținut de dealuri înverzite, de lanuri de ovăz și de porumb, de fînețe cu toate florile. Șanțurile drumului neted îți iese înainte cu strălucite mănunchiuri de rochița rîndunelei, mare, albă, de lumînărele galbene, de cicoare albastră, iar, ici și colo, cîte un des sfiștoc de flori roșii îmbrobonite. Sus, pe culmi, alcargă pădurile, cruțate, iar în adîncurile de văi se prind apele Șomuzului limpede, înăbușit de papură : iazuri largi, sămănate cu ierburi înflorite, lucesc ca o oglindă. În ovăz înaintează secera : vătavul măsură cu prăjina, iar sătencele răsar din desișul de aur, aplecate ca spre o îmbrățișare sau privind mîndre cu secerca sclipitoare răzimată în șold. În sate, se spală, se directică, se bat grînele cu îmblăciul, pe cînd copiii bălani, cu ochii negri, vioi, se cațără pe parii gardurilor de răchită ca niște veverițe șirete și sperioase.

Dolheștii Mari sînt un sat de ardeleni, cari au venit aici pe la începutul veacului trecut, și-au clădit casele de pribegie și au dat așezării lor vechiul

nume românesc după care s-a luat acela, slavon, al aceluia sat vecin, Dolhasca, întemeiat de coloniști ruteni în vremuri mai nouă. Ei au dres și vechea biserică, acoperind-o și înădindu-i un pridvor grosolan și un turn bine clădit.

Vechea clădire era mică, dar armonioasă și interesantă, într-un fel unică printre bisericile veacului al XV-lea, din care vine și ea. Intrarea e împodobită cu dungi săpate în piatră; în pronaos zac supt frumoase pietre săpate trei morți vechi: unul din ei, e Șendrea, portarul de Suceava al lui Ștefan cel Mare; soția lui, Maria, sora lui Ștefan, se odihnește lângă zidul din față. Catapiteasma se razimă pe un zid puternic. Fereștile, dintre care cea din mijloc e deosebit de meșteșugită în săpături, se află toate către curte, pe când de către drum e deschisă abia una din îngustele ferestruice ale altarului. Biserica n-avea turn când a sfințit-o ctitorul.

La întors, ne abatem pe la biserica satului Huși, așezată pe un tăpșan deasupra șesului înflorit. Deși relativ nouă, tencuiala ei se cojește de pe pereți și mormintele boierești albe tînjesc părăsite. De-o parte și de alta a cărării, flori puternice, înalte, aromesc sălbatec în căldură și cîntă prin muzica de vioară depărtată, a albinelor, prin fișuitul întezit al greierilor, care se desface ca în tăieturi ritmate de coasă.

Înapoi spre Tîrgul Neamțului, în mijlocul ploii mărunte, care înfășură toate în promoroaca-i mișcătoare. O pătură groasă de noroi s-a întins asupra străzilor și ulicioarelor târgușorului. Hanul la „Ștefan cel Mare” ni oferă iarăși bere de Bragadiru, la care se adaugă acum struguri din „Asia Mică”, mărunței și înăcriți.

4. BAI

În sus, către ținutul Sucevei, iarăși se înalță culmile undulate, monștrii tupilați ai dealurilor de lut, ale căror linii se rup, se încrucișează, se amestecă, de la verdele împădurit din față pînă la curatul azur al celor din depărtări. Mai ales scurtul drum de la Dolhasca pînă la Folticeni e de o deosebită frumuseță, cu apa limpede a Șomuzului ce se încolățește printre înalte tufișuri de trestii ninse de puf, cu satele ce se cațără ici și colo pe înălțimi, cu porumbiștile aurii și cîmpii încă verzi, în ciuda arșiței. O bogată lumină de septembrie, fără nădușeala verii și fără cețele adevăratei toamne, care nu-și arată încă prin nimic apropierea, înfrățește toate aceste colori așa de tinere încă. Se vede bine pînă în fund departe: casele albe, muncitorii răspîndiți în porumb, turmele dese ce pasc larg, băiețașii ce stau în umbră și răcoare. Peste toți și toate, ca o solie de noroc, cade această binecuvîntare a soarelui întîrziat.

Folticeni¹, oraș care abia dacă are o sută de ani, stă pe una din movilele cu suișul ușor ce sînt răspîndite pe toată cîmpia. Și pe dînsul soarele îl înfășură prietenește, pe cînd depărtarea îl înfrumusețează, aerul clar îl purifică.

E un târg mic, dar cu unele strade boierești frumusele, avînd fațade albe și grădini de flori. Aici locuiesc familii care de multă vreme își păstrează cuibul în această regiune de liniște sănătoasă. Într-una din aceste case albe stă în timpul iernii și vara cîteva ceasuri pe zi omul care reprezintă mai mult în Folticeni spiritul modern, adevăratul patriotism și grija pentru cele mai scumpe averi ale

---

¹ Așa se scria odinioară. Vine de la Folticiu și acesta de la Foltea, Mîncăciosul (n.a.).

poporului nostru : datinile și amintirile, poezia lui ; în Artur Gorovei, editorul *Șezătorii*, găsesc cel mai bun călăuz ce putem dori.

Văd întîi orașul : după cartierul boieresc, strada de negoț și meșteșug a evreilor, aceeași ca oriunde aiurea, cuprinzînd în ea și biserici care nu-și mai au vechiul rost. Cele de văzut se încheie aici, căci în Folticeni trecutul a lăsat mai puține urme decît în cele mai multe orașe ale noastre, și prezentul abia există, mai ales prezentul românesc, singurul pentru care sînt scrise aceste pagini.¹

Plecăm spre Baia, astăzi un sat mic cu ruine mari, altădată o înfloritoare așezare de sași, veniți de peste munte cu meșteșugurile și legăturile lor, cu limba lor, pe care o păstrară trei-patru secole, cu legea lor, pe care o pierdură mai de cu vreme. Aici erau odată mine, care și chemaseră pe străini și pentru care se și numea orașul *Baia Moldovei* ; aici era o trecătoare cercetată : lucruri toate care nu mai sînt.

Ne coborîm de pe dealul Folticeniilor, pe care o ochire în urmă ni-i arată mai frumoși de cum se văd din valca pe care o străbate trenul. Din drumul apusului, către care înaintează, soarele aruncă raze auritoare asupra amestecului de case și livezi străbătute de turnuri cu cruce, o amintire și un îndemn. Apoi șoseaua șerpuieste printre lanuri, pe cînd înălțimile încunjurătoare se tot schimbă într-o minunată priveliște.

Case de sat, cu lungi grădini. De la o vreme mergem pe lîngă niște uluci care împrejmuiesc o mare livadă cu copacii înalți și buruiana îmbielșugată, săl-

---

¹ Una din biserici păstrează o prețioasă arhivă, care pornește din epoca Regulamentului Organic (n.a.).

batecă. În dreapta se ajunge la așa-numita biserică a lui Ștefan cel Mare.

Intr-o curte care slujește încă de cimitir, o lungă întindere de pământ plin de gropi și învelit cu o iarbă lucie și mătăsoasă ce se mlădie ca o coamă. Puține cruci de piatră, mai multe de lemn, care pe încetul se înnegresc, se desfac din cuie, cad : pe un singur mormânt mai sus de firele ierbii se vestejesc florile galbene ale unei vîzdoage.

În mijloc, încunjurată de un roi de muște, ce bîzîie ca pe un cîmp de război, cum a fost și acesta în glorioasa noapte de acum patru sute și cincizeci de ani, ruina bisericii.

Cum și era de așteptat, ea samănă bine cu episcopia de Roman. Aceleași proporții fericite, același turn delicat, aceleași ocnite. Numai cît, de mult timp totul e în dărăpănare : pisania de deasupra ușii de intrare a căzut, și numai pe o mică placă de piatră se vede bourul Moldovei, fărmat în parte de pietrele băieților din sat : de o parte și de alta a capului heraldic se văd bine accesoriile lui : soarele cu chip de om și șfertul de lună. Pe dinafară moluzul a căzut, acoperișul s-a cufundat întreg, de o parte și de alta a turnului ; nimic n-a rămas din zugrăveli, și iscălituri de vizitatori îngrijiți pe toate căile de nemurirea lor au înlocuit sfinții meșterilor din al XV-lea veac. În interior calci pe pământul gol, și pereții descoperiți de orice înveliș arată țesătura lor barbară, dar trainică, de bolovani și cărămizi prinși în ciment tare ca piatra.

Statul se gîndise, în vremile de bielșug, să refacă această clădire, pe arît de frumoasă, pe cît de bogată în amintiri. Se întocmise un proiect de mănoasă „restaurare“ în care sunau sute de mii de lei. Un acoperemînt ar fi fost mai bun decît acest vis strălucitor : el nu s-a găsit cu cale. Acum sătenii se

află în proces cu niște străini, moștenitorii aici ai unei bogate boieroace pierdute pentru neamul său : un testament ar prevedea dregerea bisericii, dar el e prea puțin clar, și oamenii, cari au refuzat propuneri mai modeste, pot pierde judecata.¹ Iar vremea ar dărâma înainte ceea ce s-a înălțat pentru a-i opri mersul aice.

Întrăm în curtea pe lângă care trecusem. O clădire albă, în stilul veacului al XVIII-lea, cu multe încăperi, se vede înainte. Administratorul casei boierești a Cantacuzinilor locuiește în câteva odăi dintr-o aripă mai puțin ruinată decît ce mai este. În dos era odinioară o seră, pe cînd grădina se cobora departe înainte. Acum abia se vede ici colo cîte o floare, iar între lemnele înnegrite ale serei un bătrîn sătean, slab, surd, cu ochii de nebun, „face semințuri“ cu degete tremurătoare. Odată le va fi făcut în adevăr, apoi s-au tot împușinat și florile și semințurile, pe măsură ce scădeau puterile grădinarului. Dar el nu vede acestea, și, dacă lucrurile vor merge tot astfel înainte, moșneagul va adormi într-o toamnă aurie ca aceasta, strîngînd sămînța scumpă a celei din urmă flori rămasă din grădina măiastră.

Mai jos, te oprești înaintea unei minuni, desigur unică în cuprinsul țării. Un loc întins e acoperit numai de molifți cari, prin înălțimea lor subțiratică, prin bogăția crengilor, grosimea trunchiului și împleticirea de deasupra țernei a rădăcinilor lor vînjoase, arată îndestul că nu mai trăiește om de o samă cu dînșii. Virfurile uriașilor par a se atinge sus, și ei alcătuiesc mai mult decît un colț de pădure bătrînă : sînt o biserică uitată, unde e timp de cînd nu se mai serbează liturghia muncii gospodărești de

---

¹ Procesul a fost cîștigat și biserica a fost restaurată (1916) (n.a.).

toate zilele. Cel din urmă Cantacuzin care a stăpînit aici doarme departe, în Grecia, și o urnă înverzită, profanată de iscălituri adînc săpate, îi pomenește în litere grecești numele.

Printre copaci se văd loznițe pe care se usucă prune la fum. Niște săteni din Rădășeni, mari negustori de fructe, așează și aleg merele pe care le-au cumpărat aici, și ne cînstesc cu cîte voim noi, nevrînd să primească în mîna o plată.

Într-un loc, printr-o îndesitură a arborilor, se văd ziduri. Aceste ziduri sînt mai solid așternute decît la biserica ruinată de dincolo; numai în cîteva locuri sînt stîlpi de bolovani prinși cu ciment, încolo e numai o cărămidă de o culoare închisă, așa de tare încît îi va trebui mult timp progresului ca să facă alta ca aceasta. La început, ceea ce se păstrează arată un turn de o neobișnuită lărgime și putere; de la dînsul pleacă un zid de biserică, avînd două rînduri de ferestri. În fund, altarul, în care se mai văd fragmente elegant cioplite din capetele de piatră ale arcurilor gotice. Chiar din zugrăveli a mai rămas ceva, și se recunosc și liniile trase în părete pentru a călăuzi mîna meșterului de sfinți.

Accasta e, se spune, biserica făcută de Alexandru-vodă cel Bun, ca bun soț pentru nevasta sa Margareta¹, care trăi și se sfîrși în legea străină a catolicismului. Călători din al XVII-lea veac arată că au văzut încă piatra ei mormîntală, care a dispărut de atunci; altele, amintind morți de mai puțină vreme și de mai puțină însemnătate, au trecut dăunăzi la muzeu. Pe cînd biserica doamnei Margareta își tînguiește peirea între bătrînii copaci, iar curțile unde au petrecut soții domnești, atunci cînd biserica era

---

¹ Mai curînd pentru polona Ryngalla, Rîngala, de unde satul Rînghileștii (1939) (n.a.).

nouă-nouță și clopote strălucitoare sunau în voinicul turn, dărîmate odată, drese de Cantacuzinești pe urmă, se întind, a doua oară goale, în grădina păragenită.

O a treia biserică, aceea în care se slujește astăzi, e înălțată de Petru Rareș, de bună samă pentru a înlocui biserica răsăriteană mai veche, ruinată. E o clădire mică, dar nu lipsită de frumuseță : pe perețele din afară se mai disting, deși ploaia le-a spălat foarte mult, picturi religioase, cu inscripții slavone, care par să fie din vremea întemeierii.¹

La „biserica lui Ștefan cel Mare“ am vorbit cu un țăran care se luase pe urma noastră, un biet om sărac, știrb, de la care nu se putea scoate alta decît o aprobare necontenită. La aceastăaltă biserică, alt locuitor ne întovărășește, care ni vorbește cam tot așa de puțin, dar ne lămurește totuși asupra unei crime ce s-ar fi comis : o nepoată care a înfipt securea în capul mătușă-sa pentru o grămăgioară de porumb. Mai departe, după ce trecem de cîteva gospodării-model, găsim la casa comunei pe primar, un om de toată frumuseța, cu obrazul plin, rumân și pletele lungi. Mi se spune că sînt mulți și mai mîndri decît acest coborîtor al plăieșilor, vrednic de a fi plăiaș el însuși, în oastea unui nou voievod cuceritor. Iar lîngă dînsul stă, cu o figură de maimuță pînditoare, ni-ghistorul“ din localitate, la care mă uit cu o uimire care nu prea pare să-l mulțamească. Moșia Baia ea însăși e dată de mai mult timp în arendă unui evreu, om bogat și cumsecade, care ne-a primit cu dulceleți românești și ni-a vorbit într-o limbă care nu era așa de stricată.

În acest loc e un singur învins, pînă la distrugerea totală : vechiul proprietar român, boierul, rînd pe rînd grecizat și franțuzit, decăzut pînă la

¹ S-a refăcut, dar au dispărut frescele (1939) (n.a.).

stingerea moștenitorilor sau la măritarea fetelor, cu moștenirea, în familii străine. El și-a părăsit pe încetul rostul de ostaș, rostul de dregător, rostul de politician, și a perit lăsînd urme mîncate de mușchi, mari case în ruină și florării năpădite de buruiană.

În locul lui a venit, după izbînda micului meșteșug, micului negoț și a cametei mărunte la orașe, evreul. Ca în vechiul Canaan, unde aleșii lui Dumnezeu se înjoseau să sape via pe dealurile de lut, el s-a făcut întreprinzător de sămănături și de pădure: banul grămădit cu răbdare îl făcu stăpîn pe un șir de ani peste rămășițele de avere ale boierului mort.

[. . . . .]

Dar evreului îi răsar concurenți, pe cari, sprijiniți de stat, nu-i va învinge. Dărmăneștii au intrat în stăpînirea binefăcătoare a d-lui Barbu Știrbei, un „muntean“; o doamnă din București e pe cale să ia Baia — o vrednică femeie, în stare să administreze singură o mare avere. Astfel, spre binele neamului, boierimea și bogătașii munteni, mai harnici, mai economi, mai practici, se pregătesc a lua locul de unde nevrednicia a înlăturat ramurile uscate ale boierimii moldovenești. E o substituie *românească*, analogă cu aceea care a adus dincoace de Carpați pe dascălii ardeleni și aduce de o bucată de vreme pe unii din cei mai bogați între orașenii români de dincolo, cari se fac bancheri, întreprinzători de otele, de birturi, de stații balneare. O constatare cu totul îmbucurătoare.¹

Dar nu numai atîta. Țăranul însuși, primind cu atîta bucurie deșteaptă băncile populare care-i strîng la un loc și-i rodesc economiile, își încinge mijlocul

¹ Lucrul se petrece de un timp și în nenorocitul județ al Iașului. La Baia s-a așezat însă d. Al. Cantacuzino-Pășcanu (1906), pe care apoi l-a atins exproprierea (1939) (n.a.).

pentru lupta modernă a bogățiilor, Rădășenii vînd departe peste graniță produsul livezilor lor și al livezilor arendate de ei, întocmai precum, dincolo de Milcov, într-o măsură mai largă, țuicarii alcătuiesc o clasă mijlocie a satelor, oameni vrednici, harnici și mîndri, ale căror vlăstare vor fi încă mai sus în societate factori de energie națională. Cutare sătean din Baia a strîns cît să poată lua în arendă o moșie. Pe lîngă cei slabi, peste cari trece civilizația pripită, strivindu-i, încep a se ridica, plini de viață în brațele lor vînjoase, cei destoinici, cari vor pune pece-tea lor pe munca românească din toate terenurile, de la căutarea adevărului și îndeplinirea frumosului pînă la descoperirea și răspîndirea bogatelor roade ale pămîntului părinte. Pînă acum neamul a sporit în număr la sate, de acum el va spori în bogăție tot de la sate, care, astfel, ne vor fi ținut totdeauna și ne vor mîntui și astăzi. Iar, dacă lucrul nu iese des-tul de limpede la iveală, dacă fiecare mai poartă încă în minte vorbe de durere, de osîndă și deznă-dejde, e că rasa noastră n-are în ea cutezanța zgo-motoasă, săritura de primejdie, ci îndărătnicia cum-pănită și înceată care, prin neînchipuite suferinți, a păstrat-o pînă astăzi, cînd ea așteaptă iarăși cuvinte de chemare de la frunțașii și cărturarii ei, pentru a înainta încet și sigur.

5. PAȘCANII

Cine trece pe lîngă Pașcani vede numai, pe dealul cu mulți copaci părășiți, cari putrezesc și cad, o curte boierească, și ea pecetluită cu semnul uitării, apoi dincolo de băltoacele sau de prăfăria din dosul mării

gari, [...], șirul de prăvălii așezate acolo pentru a momi și despoia pe cărauși, pe vizitii și altă săracime creștină, care se amestecă zilnic cu evreimea birjarilor de la birjile răpănoase, scofilcite, ciuruite și jupuite, în vălmășagul de sosire și plecare, de ținut și sfezi, de strigăte și pocnituri de bice.

Nu e însă fără interes să te sui pe urâtul deal gol de lut ca să ajungi la așezarea de odinioară a strămoșului Pașcu și a neamului său. Vei găsi acolo o ciudata colonie industrială nouă, o strada de evrei, o pașnica mahala creștină, o biserică din veacuri ce erau bune în toate privințele, și, dacă te va lăsa nu știu ce arendaș de nu știu ce nație — cată să vezi și curtea care dăinuiește acolo încă din veacul al XVII-lea și a găzduit mulți stăpâni adevărați, cu iubire gospodărescă pentru dînsa, pînă s-a ajuns la naimiții, la chiriașii, la neînțelegătorii și nesimțitorii, frați buni cu duhul risipurilor, din timpurile noastre.¹

Gara [...]. a strîns, pentru atelierele ei, care cuprind, în preajma uriașelor cuptoare cu adîncurile înflăcărâte, o lume întreagă de lucrători, fel de fel de poloni, de nemți, de români dezrădăcinați și declasați, pînă la elementele industriale normale care toarnă și bat astăzi fierul în acele peșteri negre ale unei munci grele. Și aceștia toți au luat în stăpînire vechi case țărănești, le-au prefacut, le-au înnădit, le-au împodobit și încadrat după gustul lor, sau, altă dată, s-au oploșit unde și cum au putut, în originale lăcașuri de lemn, de fier, de tablă, de geamuri, care sînt adesea cortul modern al muncitorului industriilor.

Strada de sus, a negustorilor, arată pe alocurea că a fost românească. Recunoști cu plăcere în cutare

¹ Curtea e azi proprietatea d-lui Gh. Brătianu (1939) (n.a.).

dughiană care va dispărea frontonul cu stâlpi de zid, *loggia* largă din fața, dincolo de care se deschidea ușa de fier asupra depozitului umbros al mărfurilor. Cei ce mulțămesc însă astăzi nevoile clientelei țărănești de prin satele vecine, sînt obișnuiții evrei, cari desfac cea mai ieftină și cea mai proastă marfă de nimica. Românii încep însă a se ivi din nou, și unul din noii negustori de neamul nostru se recomandă ca un coleg al domnului Sadoveanu, care a descris multe părți din viața acestui „Văscani” — scrie el discret — în care și-a petrecut copilăria.

Într-o curte înunsă, tocmai la capăt, aproape de casa boierească de unde nu-i mai vin ctitori noi, ocrotitori și închinători, se ridică biserica veche, cu clopotnița zdrăvăna, înfiptă înaintea unei zidiri care păstrează, și după „prefacerea de iznoavă”, „înnoirea cu adăugire” și „împodobirea înlauntru cu toate cele după cuviință” a lui Iordachi Balș, Fiul Saftei Cantacuzino, urmașă a întemeietorilor, liniile ei potrivite.

În altar, pomelnicul slavon înșiră tot neamul cantacuzinesc, încă înainte de acel Iordachi Cantacuzino, mare și puternic, bogat și mîndru boier al lui Vasile Lupu și al urmașilor săi, după care-și luase numele și străinul, dintre Bălșești, care la 1807 se simți dator cu o reparație temeinică față de prinosul evlaviei aceluia de la care-i venea și această frumoasă moștenire. Pe clopotniță, tocmai sus, se mai vede, cam înnegrită de vremuri, pisania lui Iordachi vistiernicul și a soției sale, Alexandra, cari închinară la 1664, supt bunul domn Istrate Dabija, deprins a bea mult, din cinstita oală de lut care nu spune cît a mai rămas, această frumoasă biserică a arhanghelilor și arhistrategilor de oși Mihail și Gavriil.

Și după ce rătăcirăm prin această mare încăpere de piatră, goală, umedă, rece și tristă, o luarăm prin

mahaiaua cu case albe, de jur-împrejur încunjurate cu cerdace largi, aerate, sănătoase, prin câmpul de primăvară, încă pustiu, latifundiu căzut în gheare arendășești ce se înfig bine în brazdă, spre un schit al Brăteștilor, despre care ni se spusese multe.

Am găsit, la o parte de satul lipovenesc și românesc, un domeniu de mănăstire, întins și bine lucrat, de femeile satului care, aflăm pe urmă, știau bine drumul la părinții izbăvitori de păcate vechi și dători de nouă păcate. În mijlocul unor chilii locuite odinioară de răi gospodari, cari aveau numai haine de călugări, o biserică, al cărei caracter nou iese răpede la iveală. Agale, oboșiți de posturi, fără îndoială, de rugăciuni istovitoare, de căință pentru greșelile cărnii afurisite, trăiseră acolo rînduri de monahi care ajunseseră la urmă dincolo de marginele celei mai oarbe îngăduințe. Acuma un preot de mir li-a luat locul și trăiește în bielșugul unui senior feudal, avîndu-și, departe de ochii lumii, bogăția sa de pămînt, șerbii săi, cîștigul său legiuit — fără a fi dator măcar cu slujbe bieților oameni din sat, cari au acolo jos biserica lor românească și cașiștea lor lipovenească.

IV

IAȘUL

1. PRIN ȚINUTUL IAȘILOR

De la Sîrca, unde acum două-trei veacuri s-a dat luptă pentru domnie, printre casele satului Mădîrjaci — case slab clădite, dar frumoși oameni, înalți și vînjoși, cu cojoace înflorite, foarte curate — drumul de țară suie și coboară dealuri înalte, cu totul curățite de pădurile care odată le înfrumusețau. Îndată ajungem în satul Lungani, și vedem înaintea noastră întinsa livadă, împrejmuită cu gard viu, a curții, și biserica înălțîndu-se solidă, și mai mare decît pentru un așa de mic sat, pe malul unui heleșteu străbătut de gîștile satului.

Aici a stat străbunul, tatăl bunicii mele, vornicul Iordachi Drăghici. L-am cunoscut întîi după vechiul tablou zugrăvit în ulei de un maiestru străin, tablou îmbătrînit și el acum, cu coaja crăpată de căldura verilor uscate.¹ Mare işlic burduhos, față rotundă, roșcovană, cu barba sură și ochii bulbucăți, cu mult ighemonicon în înfățișare. Tîrziu numai, el mi-a răsărit din izvoarele timpului său, pe care le străbăteam acum în căutarea adevărului

¹ La Muzeul din Iași. Mi s-a dăruit o copie (n.a.).

asupra chipurilor șterse și oamenilor uitați. Om de energie, născut în afară de cercul închis al bogăției și al puterii, luptă și răzbește, ajungând bogat el însuși și puternic, sus, în vârful scării boierilor. Și nu se odihnește, ci încearcă a schimba rosturile țării, sfătuiră pe domnul care avea încredere în el, pe blajinul voievod Ioan Sandu Sturza, să puie laolaltă, în aceeași clasă stăpînitoare nouă, pe vechii boieri cu nume mari și pe boierii cei noi, ridicați, ca dînsul, prin istețime și muncă. Voia hotărîtoare a rușilor, cari aveau nevoie de restrînsa oligarhie a cîtorva familii mari, învrăjbite între ele, îi strică însă planurile și-i opri reforma de „cărăbunar“, — ceea ce înseamnă *carbonaro*. Căci așa-i ziceau acestui liberal înainte de liberali, precum astăzi se zice: socialist și anarhist oricui calcă interesul clasei sale pentru a cere o democrație națională și a încerca aducerea ei la îndeplinire. Pornind de la el, se vede că eram merit a intra în ceata temută a prietenilor „anarhici“.

Casa are beciuri adînci, un cerdac pe stîlpi cu scări în dreapta și în stînga, care duc la odăile slugilor; are multe cămăruțe și un larg salon cu vederea asupra copacilor învălmășiiți ai livezii, care se deslășura pînă în marginea lină a apei stătute. Unele noduroase trunchiuri înalte par să vie de la stăpîni și mai depărtați¹.

Biserica a fost mîntuită la 1828. Nu poate să aibă o arhitectură originală sau interesantă, nici nu se poate ținea după o datină părăsită pe acest timp. Păreții, foarte groși, sînt numai văruiți. Odoare găsește prea puține; nici cărțile nu vin dintr-o epocă prea veche. Din însemnările lor se află însă ce a fost înainte de Iordachi Drăghici în acești Lungani de Sus. E vorba acolo și de bunica soției vornicului,

¹ Azi e proprietatea familiei C. Cerkez (n.a.).

care, aceasta, se chema Maria și avea de mamă pe o Ileană. Pe la 1760 stăpînea însă, aici, la Lungani, Catinca Năculeasa, din familia aceluia Toader Nacu, care, la sfîrșitul veacului al XVII-lea, era vornic peste țărani din unghiul de munte al Cîmpulungului bucovinean și care a servit și în pribegie pe domnul său, Gheorghe Ștefan.

O piatră, cu slovele din ușor și foarte slab săpate, cu locul din jurul lor cojit și ros de picioare, arată unde se odihnește Drăghici, luat răpede de „boala năprasnică” a holerei, la 1831. Epitaful plînge în versuri sfîrșitul boierului înțelept și ascultat, cu „gura înaltă”. Rîndurile nu se potrivesc între ele, și tînguirea e deosebit de naivă. Trebuie s-o fi făcut cineva din familie, de bună samă fiul vornicului, Manolachi, care a scris istoria Moldovei, a tradus anecdote din cărți și ziare, a prelucrat *Condica de negoț*, a judecat după dînsa, cu mult simț de dreptate, la Dorohoi și la Galați, a tipărit acaftiste și cărți de bucate. Preotul, care nu pare așa de bătrîn — e tatăl anecdotistului Speranță — își aduce aminte, mai ales sfătuindu-se cu și mai vechiul dascăl, de Manolachi, venit mai tîrziu, el însuși gîrbov de ani și stors de boală, ca să cetească aceste rînduri de pe mormînt, care erau pentru el atît de deslușite și mai duiioase decît pentru un altul.

2. SPRE COTNARI

Prin Hîrlăul de duminică, vesel, zgomotos și foarte tărcat, spre Cotnar.

Dealuri ca valul mării, ușor atinse de un vînt prielnic, miști, clăi și snopi. Cîte o frumoasă *curte* albă,

unde stau vara „boierii“ — uneori de ieri, de alaltăieri și ci — în mijlocul moșicii lor, arendate pe mulți ani de zile — câte opt sau zece —, la evrei cu multe arende. Cîteva căruțe care vin de la tîrg : într-una din ele, săteni în cămași murdare se uită acru și plini de ură la birja noastră, pe care o conduce un evreu urît și bun de gură.

Un drum rău, care suie și pogoară, duce îndată la Cotnari.

Pînă acum trei sute de ani era aici un tîrg frumos, bine locuit, bogat și luminat, în care stăteau sași și cîteva unguri [...]. În mijlocul lor se ridica biserica uriașă a lui Despot-vodă, care voia să facă din acești catolici ce nu-și uitaseră legea, niște luterani ca dînsul ; o școală, cu un dascăl sas, din Bistrița Ardealului, se zidise lîngă marea biserică nouă.

Pînă acum o sută de ani erau încă aici neamuri de vechi orășeni foarte înstăriți, cari știau să-și scrie numele cu litere latine ; era un șoltuz, erau niște pîrgari ai orașului, era un pîrcălab și un pivnicer și atîția „oameni buni“, cari aveau un nume și o avere. Și se arăta cu mîndrie dealul „la piscup“, dealul „lui vodă“, dealul „Mîndrului“, unde se făcea cel mai bun vin din Moldova, vinul gros și tare de care se uimeau străinii.

Pînă acum vreo treizeci de ani, pînă la focul cel mare din 1873, biserica lui Despot, unde odată slujea în fiecare zi un vlădică socinian, adus din Polonia, era întrebuițată încă pentru slujbă. Atunci un foc din vecinătate atinse acoperemîntul, și focul, găsind în sfîrșit o pradă vrednică de dînsul, sparse fereștile, nimici lemnăria, crăpă zidurile groase și dădu jos vîrfurile masive al turnului. Catolicii cei noi, oameni

săraci, puțini, trăind în căsuțe acoperite cu stuh, nu se încumetară să învie trecutul, care rămase mort și în această mândră amintire a lui.

Doar viile mai rodeau încă pe dealuri, pentru stat, care luase averea mănăstirilor, pentru negustorii evrei din Iași și din Hîrlău, pentru unii oameni mai norocoși și mai harnici. Filoxera veni, ca un blăstăm dumnezeiesc, și dezlădăcină vița binefăcătoare. Sădirea din nou cu viță americană, de care dă exemplu pepiniera statului, n-a înaintat în destul ca să se vadă o îndreptare mai întinsă a lucrurilor.

Deci, afară de primărie și de cîteva case de frunțași, ulițele întortocheate și strîmte ale Cotnarilor-sat nu pot arăta decît căsuli foarte păcătoase, fără nici o gospodărie vrednică de laude.¹ Biserica ortodoxă, care e veche —, făcută de Ștefan cel Mare, pe cînd cea catolică ar fi, după legendă, fapta Cătălinei, iubită marelui domn — n-are turn și nu se deosebește prin nimic. Zidirea lui Despot, în care întri printr-o poartă joasă, rău săpată în piatră, supt cel mai vajnic și greoi turn ce este în toată Moldova, înșiră în zădar fereștile ei mari și florile de piatră în care se opreau holți ce au perit. Rîpa pe care se razimă păretele ei din stînga fuge de supt temeliiile adînci, crăpînd zidul în două, și peste un număr de ani rămășițele focului se vor prăbuși în adînc.

Iar, de jur-împrejur, dealurile de lut, dogorîte de secetă, muncite și scormonite de alte puteri decît slabele puteri ale omului, se întind în cea mai goală și mai urîță nenorocire, fără o zdreanță verde din marea bogăție care le înveșmînta odinioară.

---

¹ De atunci silințele gospodarilor au avut în vii și în case, spor (1939) (n.a.).

3. SPRE TÎRGUL FRUMOS

Tot înainte, drum pustiu prin praf. În primăverile bune e, în adîncul acestui pămînt rascolit și săpat, o nesfîrșită bogăție de ierburi înalte, în care miile de albine bîzîie, îmbătate, grăbite, voioase de prada lor dulce. Acum soarele nemilos, pe care nici un nor, nici o bură de ploaic nu-l stîmpără, a nimicit răbdător aproape orice urmă de verdeață. Numai, ici și colo, cîte un heleșteu scăzut răsare alb în mijlocul trestiiilor bogate ca o pădure. Departe, se văd arii de grâu, și o mașina de treier se îndreaptă către una din ele, în silințele liniștite a zece părechi de boi, cari înaintează ritmic în negurile prafului.

O fîntînă cu colac se deschide în marginea drumului. În locul obișnuiților fluturi albaștri, harnici drumeți, cari au nevoie să se răcorească, ea e înconjurată de alți călători, evrei disgrățioși, cu surtucul fără guler, surtucari de prin sate, țărani, cari-și așteaptă în tăcere rîndul. Căii toropiți de caldura scutură capetele lor acoperite de muște și fac să sune clopoței. Pe cînd cirezi înaintează de-a lungul miriștilor, întipărind pe cer semnul coarnelor puternic arcuite, cete de oameni de tot felul și de toată mîna urcă și coboară, pierzîndu-se și răsărind pe culmea albă a dealului. Sînt săteni călări, ca niște regi ai dacilor de demult, și coșași ce și-au mîntuit lucrul, și secerători în grupe, și tovarăși de cale, dintre cari mulți poartă pălăria cu marginile mai scurte, legată cu panglică roșie, iar femeile lor vâlul pe cap, cămașa bogată în arnice și strîmta fotă neagră a locuitorilor de la munte. Ceva mai departe, la dreapta și la stînga, vederca se deschide în voie, pe cînd, în fund, dealurile se înșiră, ca un uriaș fund de scenă tivit cu albastrul vinețiu al înălțimilor

celor mai depărtate. O bisericuță albă răsare singură pe un deluleț; un târg destul de mare — mult mai mare decît Hîrlăul — stă tras în linie dreapta, cu două biserici mari, vechi în frunte, iar în valca prăpăstuită din dreapta, căsuțe de sat se prăvălesc în mijlocul livezilor.

E Tîrgul Frumos, foarte veche așezare, cu biserică de la Petru Rareș, asupra căreia nu s-a oprit însă niciodată îngrijirea țării. Și la Tîrgul Frumos e iarmaroc, e bîlci.

Înainte înaltei școli e liniște; drumul gării nu arată decît cete de țărani cari privesc bucuroși de pe băncile de afară ale cîrciumei; în gară e îngrămădală de evrei, cari se strigă, stau la învoială și-și învîrt birjele. Dar ca să vezi bîlciul trebuie să treci înainte, spre miezul Tîrgului Frumos.

Cu mîinile în buzunarul pantalonilor, cu mîinile la spate sau răzimați de stîlpi, evreii așteaptă înaintea prăvăliilor boltite; sînt veseli; copiii lor strînși supt aripile mamei, cîntă în limba lor nemțească schiloadă; fete foarte frumoase și gătite privesc drumul bine pietruit, care e aleia iarmarocului.

Și el dă tot lucruri nouă: țărani în cară și, cei mai mulți, în căruțe, ducîndu-și acasă cumpărăturile, părechi îmbrățișate, care au lăsat banii la cîrciumar, drumeți singurateci, cari se poticnesc agale pînă-i zburătăcește un birjar care trece răpede, chiuind, urlînd și suduind. Apoi țigani cu fețele și piepturile de aramă, cu părul de cîlți și hainele roșii ca focul, ori negre ca păcura: ei se duc spre șătrile din marginea tîrgului, unde așteaptă carăle de zdrențe, unde caii uscați pe coaste smulg iarba gălbie a șesului vitreg, unde cîinii fricoși și copiii voioși și nerușinați în goliciunea lor de gîndaci zburdă deopotrivă, în ciuda foamei, prin praful, gunoiul și rămășițele scîrboase ale drumului. Un sălaș s-a așezat de-o parte, roată,

În jurul focului dumnezeiesc, pe care l-au robit și din care-și iau viața și bucuria. Bătrînul cu barba sălbatecă, bătrîna cu ochii rătăciți, cum se cuvine să fie ochii unei gîcitoare și vrăjitoare, tinerii și tinerele ca niște zei ai luminii ascunși în mantaua zdrențăroasă a cerșitorilor, dănciucii și dănciucele, cari stau acum drepti cu toată cuviința la ședința sfatului de *ciurdeală* care ia birul iarmarocului. Vreun „boier“ trufaș trece iute spre casă sau vine de la stația de aer, foarte apropiată, a Strungăi.

Într-acolo și noi.

Raiul sămănăturilor, pe care-l părăsisem, începe iar, și de pe florile care cad în fiecă an din mîinile darnice ale firii, vîntul de seară culege miresme alese, care plutesc lin și se pierd spre zări, amestecîndu-se cu ale milioanei de milioane ale florilor, ale florilor surori. În fund, crai-nou ține strajă în cerul vioriu.

Carăle, căruțele, drumeții se tot împutinează. Ca totdeauna, taina sfîntă a serii pecetluiește buzele noastre ca în biserică.

Dar iată că evreul de pe capră începe a vorbi, într-o românească mai bună decît aceea pe care o vorbea, desigur, tată-său. „Ce iarmaroc, mare iarmaroc! E panoramă, și doi copii groși, pe care el i-a dus cu trăsura, dar tot nu crede că pot fi în adevăr așa de groși... Acum mai e ceva cîștig, dar nu ca în Bucovina, unde sînt altfel de lucruri și altfel de oameni, și atîta rînduială! Aici oamenii cei mari fură : și, dacă ar fura așa mai puțin, așa pe ascuns dacă s-ar ținea de cuvînt după ce au furat : dar, așa, e vai și amar !

În fund, din marea pădure neatinsă, vestită în timpuri pentru hoții ei, se vede eleganta casă cu două rînduri, galeria cu sticlă, aleile Strungăi, pe care le înconjură deopotrivă răcoarea, aerul limpede, taina, poezia, balsamul pădurii, unde înnegresc bra-

zii, printre copacii vechi ai șesurilor și dealurilor. Orchestra cîntă, și lumea se primblă.

La întors, plînsetele de vioară se prelungesc în noapte prin pacca cîmpului și luna lunecă prin seninul cerului vioriu.

4. LA UN VECHI CÎMP DE LUPTĂ: SCULENII

Peste dealuri învălmășite, pe care pasc turme rișipite ori vitele albe ale mahalagiilor ieșeni pe lîngă capra națională a evreimii locale, ori pe șoseaua care duce spre Prut, între lanuri și pajiști care, la sfîrșitul lui iunie, se răsfață într-o uriașă înflorire triumfătoare, se ajunge, pe supt pădurea care cuprinde, pe culme sus, biserica din Sînca, străjuind albă ca un turn de pază războinică asupra graniții apropiate, la Sculeni.

O dungă de Prut, nu galbenă, umilită, tîrîndu-și greu noroiul cleios de lut, ci limpede, albastră, ca apele Nistrului depărtat, se vede numai de aproape, curgînd supt malul jos, plin de iarbă înaltă și de toate florile. Abia ici și colo, la noi, sălcii își înting frunzele de argint în unda încrețită. În față, unde copacii se îndeasă, oprind privirea, e un colț ce se ține tot de România, o sălbatecă insulă pustie, care va fi și astăzi bună de contrabandă, cu toată paza grănicerilor noi și a cazacilor de peste rîu; pescarii cu nădrații sumeși își fac de lucru pe margene.

De departe se vedeau înălbînd case între grădini, pe un loc ceva mai răsărit, pe cînd și mai sus [...] alte clădiri răsăreau răzleț, albe, în același codru, de puternică verdeață a pometului din livezi. Iată la intrare, într-o împrejmuire rea, plopî foarte bătrîni

Încunjurînd cu sumbrul lor pătrat înalt un loc gol unde a fost desigur odată o cladire, din care însă nici o urmă nu se mai descopere prin sălbateca năvală a buruienilor înflorite. Apoi vin căsuțe românești, slabe, supt stuf neîngrijit, cu ochiuri mărunte de fereastră, cu târcături albastre, roșii pe pereți și pe simplii stâlpi, abia vrîstați la mijloc de o tăietură, ai ceardacelor; ogrăzi părăsite, cu cîte un mașcat la fereastră; nici o grădină. Școala — o casă țărănească de felul celorlalte: este o învățătoare, care lipsește în vacanță și despre care școlărițele știu să spuie cum o chema înainte de măritiș, pe urmă și de la divorț încoace; altfel, fetele știu să cetească: de la părinți, ni se spune cu privire la una din ele.

[. . . . .]

Oamenilor li merge greu: au biruri, „bezmăt“ și năcazuri; la „rivoluție“, boierul n-a vrut să-i facă stăpîni pe locurile lor de casă. Unii sînt aspri cu ei, din cei cari trag cu pușca la un gest de nesupunere sau un semn de lipsă de respect a sclavului. Se simt un „neam blăstămat“.

[. . . . .]

Nu-i popă, nu-i biserică. Îi caută săracii acestui cuib de calicie și prostie la doi kilometri. Pe morți nu-i duc însă pînă acolo. La capăt, lîngă Prut, unde floarea sălbatecă se ridică mai cît statul de om, amestecată cu puieti de zarzăr, de stejar, răsăriți în voie, neaduși, neîngrijiți, nestăpîniți de nimeni, este o casuță albă cu două cruci pe coperișul de șindilă. Înăuntru, nici o icoană, nici o carte, ci numai cele două năsălii ale morților săraci.

Că a fost odată aici o luptă, fără puteri multe ori vitejie mare, însă, oricum, lupta dintre apăsători și un neam doritor de libertate, prinș în războiul sfînt al dezrobirii sale, că aici grecii au fost striviți, măce-

lăriți sau izgoniți peste Prut, unde oști rusești înșiruite priveau, cu ochi dușmani pentru turci, cu ochi creștini frățești pentru greci — aceasta o știu puțini. Dar bătrînii mai vorbesc uneori de pățania „volintirilor“ lîngă Ținta și pe toată întinderea șesului, de ascunzătorile lor adînci, păstrate pînă azi în „malul“ înalt de la Stînca.

Jalnica tragedie naiva poemă căinătoare a bătrînului vornic Alecu Beldiman, spune amănunțit această poveste, a cărui amintire se șterge cu încetul din mințile oamenilor ce au văzut-o. Cetind din nou lungile versuri ticăite, după cunoașterea locurilor, le înțelegi mai bine. Iată plecarea turcilor din Iași la 13 iulie. [...]

Avangarda turcească află pe eteriști la Stînca și se ciocnește cu ei; eroii libertății elenice se ascund „supt gardurile viei, tremurînd“, alții fug sus, la curte, unde pe urmă a stat, în vremurile Roznovanului celui bătrîn, și Mihai-vodă Sturza. Turcii se iau după ei: îi taie „în odăi și prin beciuri“, lăsînd trupurile acolo:

A trece pe lîngă curte, de putoare nu puteai.

Fugarii strică podul Jijiei, pe care turcii îl dreg. A doua zi, după o cercetare de pe deal, trec biata apă mîloasă, pe care și azi o ocupă podeșuri de lemn cătrănit, ce se dărîmă în neștirea tuturor. Călărirea grecească e răspinsă iute, „înădușită“ de turci. Rămășițele oștirii eteriste sînt acuma la Sculeni, „în tîrgușor“, supț Atanase Tufecciul, Balaș, Condoguni; peste „cot“, în ostrovul păduros, e carantina rusească: acolo privesc Gheorghe Cantacuzino Deleanul, ofițer rus, prinț-cneaz, fost comandant al Iașului și ajutorul său Penedeca — „rușine, dar odihnă“!

„Ostații aleși“, după risipa mișcilor“ din Iași, se împotrivesc cinci ceasuri, adevărat eroism — și

pentru aceea că, în cer și pe pământ, nu mai e nici o nădejde. „Îndrăzneală oarbă“ de oameni cari „nici cum nu se dau“, spune vornicul Beldiman, care stă și el la carantină. Două tunuri trag în gol din „tabia“ Sculenilor.

„Cartacele“, cartușele arnăuților, luptînd vrednic pentru o cauză străină, s-au isprăvit însă. Se întrebunțează „cuie și piroane“ pentru ultimele împușcături, care pleacă din „case, dughenițe, hanuri, magazale“.

Turcii aprind Sculenii, care arde întreg, cu mărfuri cu tot, ca să nu se mai ridice — arde și casa boierească dintre plopii stingheri. Averile „bejănarilor“, boieri, negustori din Iași, se mistuie în flăcări supt ochii acestora, cari fug „peste Prut“ și rătăcesc apoi, deznădăjduiți, pe malul rusec, „ca niște turbați“.

Alți turci vin acuma, „un buluc“, „din deal“, de la Stîncă, și trec Jijia la rîndul lor, dar apucă în sus pe Prut, cu tunuri pe care le tăinuiesc. Cea dintîi bubuitură, neașteptată, îngrozește. Urmază altele șase. La țarm e o îngrămădeală nespusă, și apa vine mare, deodată, oprind scăparea. La podul de vase se îndreaptă toți, se prind de odgon, „se cațără“, „se anină în mîni“, supt amenințarea tunului îndreptat tocmai asupra acestui loc; a trage nu cutează, ca să nu atingă cineva malul rusec, care amenință cu un război temut. Dar gonacii ajung, și odgonul e tăiat de iatagane :

Innegri Prutul îndată de căciule și de morți.

Pier greci, robi de-ai lor, prinși în război — și serdăreasa lui Cîrjă, cu nora și nepoata, aduse legate, de departe. Calăul însuși, nemilosivul Atanase Tu-fecciul, cade și el la Prut.

Și iată, în ultimul ceas, alți greci, cu „caifet turcesc“ : serdarul Vasile, „vestitul“, cu cinci sute de

luptători. Sînt „zece ceasuri“ din zi, după socoteala turcească, șase ceasuri de seară. Aveau și două tunuri. Turcii, beți de biruință, îi strîng într-un rîdiu, de atunci tăiat, lîngă „trecătoare“. Se pot șipuri pînă la Brănești, spre a trece la ruși mai sigur. Pe deal, privește lumea ; la „cot“ se încaieră lupta cu arnăuții, și grecii strecurați privesc cu durere din carantină. Noii luptători se împrăștie „ca puii de potîrniche“ pe mal. Seara-i face scăpați, în sfîrșit, dezarmați și goi. Și, a doua zi, de pe mal, batjocoresc pe moldoveni, pentru că n-au ajutat, vlădica de Trei Ierarhi, cel de Florești, bucovinenii, „frații Petrini“ (Petrino), Foti, Nicola, Dioghenide, Macri și Panu, nume cunoscute mai pe urmă în politica noastră. Iar boierii, smeriți, răspund :

Arma noastră fiind plugul, de la noi ce aștepta ?

Acuma, întinsul șes e pustiu. Vite rătăcesc prin bălării. Tîrgul e o ruină putredă. Pescari fără rost rătăcesc pe mal. Un antreprenor de cazărmi alege loc pentru clădire. Și numai în curtea fără locuitori uriașii plopi negri stau nemișcați în valurile de lumină ca un trist monument funerar al celor morți, cu eroism, cu cinste — cu rușine, pentru libertatea elenică.

5. MĂNĂSTIRILE DE LINGĂ IAȘI

Birja străbate, de la gara gotică a Iașilor înainte, străzi prin care se despică praful alb, străzi foarte sărace, în care gospodăria fiecăruia e deopotrivă cu administrația pentru toți : în sate nu se află case de acestea, făcute și acoperite cu cîrpei din tot ce se

poate culege mai ieften : lemn, șindilă, tinichele vopsite și nevăpsite. Împrejmuirea lipsește ; în locul gol și foarte murdar de lângă casă, șoproanc se apleacă într-o rînă, adăpostind porci slabi cari rătăcesc, grohăind, flămînzi, după murdăriile aproapelui. Nici livezi, nici porumburi. Țigani păcătoși umblă alene prin prăfăria secetei. Din Bahluiul aproape cu totul secăt, prefăcut, unde mai este apă, într-un noroi verde și negricios, se înalță duhori putrede.

În dreapta însă și în față te mîngîie frumuseța trecutului, care n-a perit : revărsarea de biserici și case a Iașului, de o parte iar, de alta, dealurile încununate cu mănăstirile ctitorilor domnești.

Încolo, drumul urmează prin șesul ars de soare, unde trăiește numai o iarbă mică, aspră, negricioasă, pe care o caută caii lăsați slobozi și cîrdurile de oi lînoase, cu picioarele subțiri și ochii de supunere blîndă. Șoscaua se înalță apoi pe încetul. Un sergent comandă o ceată de soldați în bluze murdare, cari împing sau se fac a împinge la deal o mare saca plină. În chiotele de îndemnare, ei intră pe supt un mare turn negru, cu două rînduri, al cărui acoperămînt de tablă a rămas numai pe jumătate. Aceasta ę *Galata*.

Zidul cel tare, acoperit cu vechi țigle prăfuite și sămănat cu bageaguri tot de țigle, închide casele, dresc, ale egumenului de pînă mai dăunăzi și chiliile, iarăși prefăcute, înaintea cărora închișii — desertori și nesupuși — sînt trecuți în revistă de alt sergent. Biserica se înalță în mijloc, cărunță, neîngrijită, dar tare ca granitul. Petru Șchiopul, biet domn cucernic și bun, o clădi cu dragoste și cu multă cheltuială, luîndu-se după modele din Constantinopol, care se deosebeau foarte mult de zidirile lui Ștefan cel Mare și ale celuilalt Petru, Rareș, înainta-

șul Șchiopului. Pridvorul e o întreagă clădire deosebită, alipită la trupul bisericii: răsădit pe două contraforturi zimțuite, el are două rînduri de ocnite și e străbătut de trei ferești. Biserica însăși e mult mai înaltă și mai încăpătoare decît cele vechi, dar podoabele, afară de aceleași ocnite, lipsesc cu totul; fereștile sînt mici și goale; cele două turnulețe n-au putere, și eleganța lor e mai slabă decît în bisericile trecutului de lupte.

Cetățuia vine aproape în față, despărțită prin valea adîncă pe unde trec liniile căii ferate, vale de spini și de pustiu prin care rătăcesc acei porci slabi ai mahalagiilor din apropiere. Dealul se înalță deodată, cu coastele-i pîrlite și săpate în gropi risipite — pe care le-au înlocuit acum plantațiile încă șubrede și semănăturile mănăstirii-model cu aspri călugări țărani. E așa de ușor de luptat, încît trebuie să crezi că în acest loc a fost de la început cetățuia de apărare a tîrgului domnesc, a tîrgului de negoț și popas din vale, care se desface din vîrfurile înălțimii mai frumoase decît de oriunde aiurea, înșirînd toate grădinile, tot haosul caselor sale albe, toata cununa veche a bisericilor, de la pestrițul lăcaș al lipovenilor din dreapta, cu turnurile învîrtite, pînă la marea mitropolie galbie, cu stilul apusean, de împrumut, pînă la bisericile mărunte, către Copoul a cărui cazarmă masivă se vede limpede la capăt.

Ctitorul bisericii din *Cetățuia*, astăzi înnoită între zidurile frînte de care fusese încunjurată la început, a fost Duca-vodă, a cărui domnie căuta să imite pe a lui Vasile Lupu, ocrotitorul acestui grec cu noroc. În biserica lui Duca se vede urma Trei Ierarhilor lui Vasile-vodă. Pridvorul samănă cu acel de la Galata, dar fereștile sînt lucrute măiestrit în piatră și au caracterul gotic de la bisericile lui Ștefan; cele

de pe laturile naosului sînt încadrate fin cu ciubuce însemnate jos cu două rozete. Turnurile sînt iarăși asemenea cu ale Galatei, dar la mijlocul lor trece un brîu de piatră împletit. Același brîu de ciubuce încinge toată biserica, tivit sus și jos cu cîte o horbotă de frunze și flori săpate. El înseamnă și toate nervurile bolții. Ușa de intrare în naos mai are un cadru pe care sînt aplicate frumoase și originale rozete. Pînă și mormîntul doamnei Maria, fiica lui Duca, e o mică lucrare de artă în această ultimă înfățișare moldovenească a frumoasei arhitecturi de țară.

Cele mai multe picturi sînt vechi sau reproduc pe cele de la început. Pe păretele din dreapta, cum pătrunzi în naos, vezi pe ctitor, frumos bărbat cu barba rotundă, cu cuca în care sînt împlîntate pene de struț, cu haina de brocard verde, peste care e aruncată alta fără mîneci, purtînd guler și margini de blană și șireturi de aur pe piept. Fiul său Constantin are aproape aceiași îmbrăcăminte: coconul poartă o pălăriuță roșie, cu blană jos și pene de struț la o parte. Doamna Anastasia e înveșmîntată într-o rochie de brocard siniliu, prin care trec mînecuți de mătasă albă cusută cu fir; din pieptarul de fir se prelungesc bete aurii ce se înfășoară pe mîni. Domnițele Ecaterina, Ileana, care a fost soția lui Nicolae Costin, Ruxanda, Maria au rochii de același fel, roze și roșii. Pălăria tuturora e ca a „coconului“ Constantin.

Zidurile vechi au rămas întregi pe trei părți, cu spărturile înguste din care odată trăgeau puștile; numai spre Galata mașul a lunecat cu tot ce purta pe dînsul. A rămas marea clopotniță, timbrată cu una din cele mai frumoase înfățișări ale bourului Moldovei. Neatînsă s-a păstrat vechea „baie“ — de fapt: cuhne — domnească supt cupola în care adînc

s-au înfipt rădăcinile buruienii. Dar din cămărilor lui Duca bogatul, ale frumoasei și neastîmpăratei doamne Anastasia și ale copilelor domnești era în picioare numai un horn afumat de focurile vechilor ospete și o splendidă sală cu bolți gotice pe care le pecetluiau la încheieturi delicate rozete de piatră; într-un colț, un sfînt din zilele creștine răsărea încă sfios, șters de vreme, ca și cum l-ar fi cuprins o ceață.

Gînduri bune au adus aici reparații și clădiri nouă, care se potrivește ori ba cu ceea ce ni-a lăsat, în singura lui rezervă artistică, trecutul; au venit oaspeți cari n-au învățat încă din pagini de istorie toată evlavia datorită locului unde sînt; ctitorul așa de binevoitor al mănăstirii nouă, mitropolitul Pimen al Moldovei, va ști, desigur, să facă, pe lângă buna gospodărie și bună slujbă, tot ce trebuie ca să nu fugă sfioasa poezie de trecut căreia-i plăcea între ruinele neatînse de nimeni.

De la Cetățuia un drum șerpuitor apucă îndată printre porumburi dese, cu frunzele adesea strînse și uscate de secetă. Nicăiri nu se vede o locuință, iar la capăt priveliștea Iașilor e închisă de dealuri. Deodată, într-un fund, ocrotitor de vale vezi Mănăstirea Hlincea.

Ceea ce lovește mai mult e negrul zid de împrejmuire, cu totul neatins: și aici domnul ctitor își va fi gătit tainita pentru apărarea sa și a averilor sale. Biserica e mică, cu un singur turn și un pridvor liber; ea a fost dreasă pe vremea lui Ștefăniță Lupu. Nici o inscripție mai veche nu se păstrează, dar pe perețele din dreapta se văd încă trei chipuri, doua poartă căciula din vremea lui Mihai Viteazul, dar și a lui Vasile Lupu, iar cel de-al treilea, îmbrăcat în roșu și cu o pălărie roșie pe cap, are o falsă înfățișare

de cardinal. Această zugrăveală mai nouă așteaptă încă o cercetare amanunțită pentru a spune ce înțelege să reprezinte.

În față cu dealul Cetățuiei, Frumoasa se vede adâncită, cu cele patru turnuri de tinichea care sticlesc la soare, clădire cinchită, ciudată, al cărui rost nu-l prinzi de la început. Drumul la dânsa merge printre case de sat curățele și se mîntuie înaintea porții turnului înalt pe care e scrisă întrebuintărea de astăzi a clădirii : spital militar pentru boli de ochi.

Bolnavii cu căutătura tulbure sau cu capu-n cîrpe răsar din toate ferestile, alții așteaptă pe bănci prînzul, care se pregătește supt un șopron. Unii dintre dînșii se află în primejdia grozavă a orbirii, dar flăcăii sînt altfel veseli, și sosirea căruței cu pîne neagră, sunetul goarnei de chemare sînt primite cu o mare bucurie.

Biserica se ridică albă, înaltă, clădită într-un stil cu totul neobișnuit la noi. Arhitectul lui Grigore Ghica, din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea chemat a înlocui vechea biserică de pe la 1590 a lui Balica, a lucrat după norme apusene, și a făcut o zidire religioasă în stilul Renașterii, cu fronton antic, cu coloane, cu ferestri înalte și largi, fără desfașurarea de linii a bisericilor răsăritului. Frumoasa impune prin proporțiile ei mari, care întrec pe ale oricărei biserici din Țara de sus, dar „frumuseța“ ei stă mai ales în interior, cu atît mai mult, cu cît frontonul disarmonic e rău păstrat, cojit și stricat încă printr-un adaos de lemn roșu și de sticlă. Înăuntru priveliștea e însă în adevăr măreață : turnurile de tinichea, fără zid și croite numai ca *acoperișuri de turnuri*, cresc prin boltirea lor întinderea, liberă de orice piedici, a clădirii luminoase. Opt stîlpi de marmură vîrgată cu roșu împodobesc și sprijină, întinzîndu-se sus, cu capitele de stuc albas-

tru, aurit. Pe păreți se văd sfin i foarte frumoși  i chipurile Ghicule ilor : Grigore-vodă cu fa a rotundă barba înfoiată, doamna, fiii, Scarlat  i Matei, copii cu privirea bl nd , cu toată cuca greoaie  i hangerul înfipt în br u, apoi, sus, mo ii  i str mo ii, fanario-tiza i la repara ie, cu bărbi negre  i albe, cu aceleași cuce obi nuite numai în veacul al XVIII-lea. Icoana de argint, închinată Maicii Domnului de Ecaterina Ruset, doamna lui Constantin Mavrocordat, sc inteie în fa a catapitesmei, ale cării aur rii par nouă.

Toată această  nf i are nouă  i veselă se datore te lui Mihai Sturza, domnul de înaintea anului 1848, care a ridicat pentru tatăl său  i frumosul mausoleu de marmură albă de lângă biserica. Strălucirea Frumo sei, o adevărată mitropolie, n-a  inut însă multă vreme,  i astăzi, dacă ea se bucură încă de o îngrijire care nu se dă unora din vecinele sale, popor nii, pompa oficială, o  ncunjurime vrednică de d nsa lipsesc puternicei biserici din veacul al XVIII-lea, ultim monument pe care un fanariot l-a durat pentru ca să amintească trecerea sa prin  rile noastre.  n lo  de călugări sînt bie ii soldați bolnavi,  i pustiu de mult  e paraclisul lui Grigore-vodă, în care se macină pe încetul je ul domnesc cu săpăturile alesc.

 i acum, pe  oseaua prăfuită, supt soarele de amiază, care face să sc inteie locomotiva harnică a unui tren ce înaintează.  n dreapta, o frumoasă casă mai veche, de care birjarul nostru leagă numele lui Cuza. Hanul Socolei d  ieften p ne albă, br nz  veche  i ouă proaspete, împreună cu bere ie an  de „Zimbru“  i vin limpede din podgoriile Cet  uii sau ale Copoului : c r i po tale ilustrate  i o *Istorie a lui Ștefan cel Mare* de acel care scrie  i aceste rînduri, tăiată, dar necetit , de domni oara ce a câstigat-o la

premiu, împodobesc masa odăii curate, unde se întinde pînzătura pentru prînz.

Mai departe, casa nouă, cu două rînduri, a unui „șef“ politic din vremile noastre.¹ În fața grădinii întinse, umbroasă ca o pădurice, a lui Rivalet — unde atîtea chefuri s-au dezvoltat fără privitori, pentru trecerea vremii „boierilor“ veseli — o sumă de clădiri gălbii, împodobite cu zugrăveli, cu smalturi, cu lemnării de vile, se perindează pe înălțime în jurul unei biserici rotunde, gîrbovite, fără caracter și frumuseță, care pare să dateze cel mult din veacul al XVII-lea, deși a înălțat-o întîi Sultana, una din fetele lui Lăpușneanu, tiran evlavios el însuși: Firma arată că aici e o casă de nebuni, și un anunț adaugă că intrarea fără „autorizare specială“ e oprită.

Dacă nu ții seama de această poruncă, te găsești ca într-un orașel nou și mort, ale cărui trotoare se coșcovesc, ale cărui uși crapă, ale cărui ziduri se vor apleca în curînd. Nebunii nu veniseră încă în această imensă reședință, care a costat, se zice, milionul și care mai cerea multe mii de lei pentru a fi mobilată. Ei nu vor veni — credeam — încă multă vreme, și la sosirea lor zidurile se vor nărui poate. Între cele mai strălucite idei ale vremii noastre de megalomanie trufașă a fost desigur și aceea de a închide pe nebuni în nebunia de risipă a acestui palat zădarnic, pe care priceperea șireată a unui antreprenor evreu l-a făcut după chipul și asemănarea nebunilor de tot felul, a celor fără răspundere și a aceloră asupra cărora ar trebui să apese cea mai grea, mai strivitoare din răspunderi, dacă ar fi o adevărată rînduială în această țară de oligarhi ai politicei răufăcătoare!

¹ Minunea de grădină a lui Mihai Sturza e sălbătăcită, și nimeni nu mai caută odihnă și frumusețe pe aleile ei astupate de mult (n.a.).

6. IAȘUL

Spre Prut plecă o linie ferată de tot nouă, care unește Dorohoiul cu Iașul, o linie de cantoane frumoase și gări scumpe, care se poate lua la întrecere cu linia, mult mai mică, dintre Pitești și Curtea de Argeș. Ținutul acesta al văii râului de margene, ținut de blinde înălțimi roditoare, e îmbielșugat în sate mari, cu casele risipite pe costișe. Deodată ochiul cuprinde trei zări, pe care trei dealuri deosebite le înfățișează cu mândrie drumețului. În pământul moale iazuri și-au făcut patul, și râulețe strâmbe se furișează lenș printre râpi galbene. O țară de bielșug, cam monotonă pentru privire și care, cu toată frumuseța ei, deșteaptă gânduri triste. Căci sămănăturile de aici sînt ale boierului, recolta acestuia se strecoară prin mîinile evreului, și prisosul proprietarului, în cele mai multe cazuri, e un aur fugar care trece granița ca să cumpere petreceri.

Iașul e înainte de toate o biserică, biserica bisericilor pentru trecutul nostru. Nici pe departe nu-i pot sta alături în această privință Bucureștii noi-nouți, gătiți, printre palatele publice ale cărora se pitesc biete bisericuțe mărunte, cu turnurile mici de lemn și tînichea, umilite de micimea lor urîță. Singuri Botoșanii, în toată România, se apropie — și încă foarte, foarte mult — în această privință de vechea Capitală a Moldovei.

Sînt români cari n-au fost niciodată la Iași, deși n-ar trebui să fie nici unul, căci cine n-a fost aici nu poate să străbată cu înțelegere foile celor mai frumoase cronici, nu se poate pătrunde după cuviință de spiritul trecutului nostru, care trăiește în acest loc mai viu și mai bogat decît oriunde aiurea, nu poate plînge îndeajuns pierderile de astăzi ale neamului

nostru, acolo unde el în alte timpuri s-a manifestat mai puternic și mai glorios. În conștiința lui națională ar fi o lipsă dacă el n-ar fi văzut orașul care a fost și-și zice încă astăzi, cu mândrie : „Capitala Moldovei“.

Dacă stau să-mi adun, pentru a le povesti, cele ce știu despre dînsul, amintirea mă duce departe-departea și, ca al atîtor altora, sufletul meu însumi e zidit în desfășurarea din ultimele timpuri a Iașilor.

Familia mea fiind, mai ales despre mamă, din Iași, orașul acesta e pentru mine aproape ca și orașul meu de naștere. Sînt călătorii de copil din care nu mi-a rămas nimic decît amintirea unor primblări oarecare, în uliți care nu au nume, nici culoare, deși au trebuit să le aibă odinioară.

Din alte drumuri, mai nouă, mi-a rămas în minte o voluptate de lumină, de lunecare în trăsurii minunate pe străzi largi cu luciul de marmură, pe care oameni cu măturile le apărau de orice profanare îndelungată a gunoaielor. La noi, în Botoșani, ulițile aveau gropi, praf, paie, și noroiul zăcea pînă ce-l usca soarele și-l prefăceau trecătorii în pulbere, la noi felinarele cu gîtul de tinichea încîrligată, cu lampa de sticlă plină de petrol, de „gaz“ gălbui, fumegau numai din loc în loc la răspîntii, unde „fînaragiul“ cu mantaua cenușie, ieșită de soare, păzea în „ghereta“ de lemn înnegrit; asfalt era doar pe trotoarele cu care primarul Toderiță Boian înzestrase orașul. Pe cînd aici trotoare și stradă erau deopotrivă de lucii, curate, ca și cum s-ar fi trecut cu peria peste dînsule; apa curățitoare se prelingea pe marginea de piatră a trotoarelor; din felinare înalte, lumina cădea splendidă, și altă lumină se revărsa din vitrinele cofetăriilor și magazinelor ales împodobite. La noi, era singură grădina lui Vîrnav, în care am văzut pe Millo jucînd *Baba Hîrca* și celebrități străine, cărora „moșul Manole“ li împrumuta

ca dar cinci lei, și care cântau canțonete franțuzești cu înțelesuri care făceau ca „oamenii mari” să rîdă și să-și dea coate. Aici erau „hale de bere”, înaintea cărora lumea stătea la mese pe trotuar, erau cofetării vestite, ca Giovanni, care servea înghețată în forme nouă, ca Georges ; erau grădini, în Păcurari și aiurea, unde se dădea toată vara teatru strălucitor, în românește. La noi, jidanii aveau trăsurile de cincizeci de bani cursa, fără arcuri, *bristele* cu perinele umplute cu paie, și altele de un leu cursa, destul de murdare și acestea ; la Iași, cu un leu și chiar cu cincizeci de bani aveai trăsura ca oglinda a „scapetului”, muscalului, îmbrăcat în mantie de catifea și așa de politicos cu mușterii, în graiul lor românesc stricat. La noi se cumpărau toate de la [...] precupeți, așa de rîioși încît îți trebuia curaj ca să-i chemi numai în curte ; aici olteni vindeau fructe tot atît de ispititoare ca pe crengile de unde fuseseră culese.

Mă întorceam acasă uimit, orbit...

Odată am stat în gazdă la bătrînul Manolachi Drăghici, istoricul, un frate al mamei mele, într-o casă din Păcurari, de unde se vedea în vale gara și — era în 1877 — trenurile ce se urmau unul după altul, ducînd soldați ruși la moarte. Altă dată am mers la o soră a tatălui meu¹, care stătea în niște case ce s-au dărîmat de atunci, pe un cîmp de bălării unde arsese curtea domnească, pe locul cărcia s-a clădit pe urmă edificiul mare și fără gust de astăzi : cele două rînduri galbene cu coridoare negre, rău mirositoare. Statuia lui Ștefan cel Mare de Frémiet, în care numai cu greu poți să descoperi altceva decît un cal model și un foarte frumos om tînăr purtînd coroană și barba în furculiță, statuia aceasta, păzită de două tunuri cucerite, nu se înălța încă, și în colț

¹ Zinca, soția căpitanului apoi colonelului Ioan Ioanidi (n.a.).

nu se vedea, roșie și albastră, cu sfinții ei tare văpșiți în ocnițele lor de cărămidă, biserica Sfântului Neculai Domnesc, acoperit atunci cu o greoaie tencuială de nepricepere. Pe locul mitropoliei de astăzi era o veche ruină, cu pereții crăpați, în care trăiau generații de buruiene. Pe locul Universității de acum stătea Teatrul cel vechi și pe locul teatrului de azi o urâtă primărie. Dar, încolo, strada Ștefan cel Mare, strada Lăpușeanu, Copoul, artera longitudinală, Păcurarii și strada Sf. Spiridon, întâia arteră latitudinală, strada Arcului și a Goliei, a doua arteră erau mai-mai ca astăzi și-mi păreau ceea ce mintea omenească a putut născoci mai desăvârșit.

Altă dată, iarăși, am locuit la aceeași rudă, undeva în jos, spre malul Bahluiului, într-o casă¹ pe care o înecau uneori apele revărsate ale murdarei gârle cu podurile acoperite de urma grăsimoașă a mînilor ce s-au purtat pe ele. Dar în șesul Bahluiului se întindea mai ușor cele mai mărețe zmeie, și pentru nevoia unui oraș mare de a fi așezat pe o apă largă, iute și curată n-aveam nici o înțelegere.

Pe urmă răsării, într-o nouă vacanță, aproape în față cu grădina Copoului². Atunci am cunoscut mai bine sușul acesta frumos între case boierești de mîna întîi — ceea ce Iașii înfățișează încă mai liniștit, mai armonios, mai aristocratic. Iar, cînd venii din nou, unchiul meu, ofițer, mă luă să văd splendorele Copoului. Treceam fermecat prin marea grădină, încunjurată de balustrade de fier, cu larga aleie împodobită de monumentul înălțat pe vremea lui Mihai Sturza protectoratului rusesc, pătrundeam în imensul palat masiv al cazărmii cu patru, cu cinci rînduri, cîte nu se mai văzură pînă atunci în Mol-

¹ A familiei Tacu (n.a.).

² Tot la Zinca Ioanidi (n.a.).

dova (căci otelul Traian, titlul de glorie al bătrînului Pastia, nu se clădise încă), treceam pe dinaintea cazărmii jandarmilor călări cari mă uimeau prin statura lor, prin strălucirea chiverelor, filfiitul penajelor albe și marțialitatea mănușilor albe cu cotor, mă înfundam prin pavilioanele spitalelor, unde compania sanitară, cu crucea pe epolete, făcea exerciții ciudate cu bețele lungi din care se alcătuiesc targele. Vedeam primblarea înfundîndu-se pe lîngă vii pînă la cîmpii rondului al doilea.

Într-un nou lăcaș, altă dată, zăream Sărăria întinzîndu-se pe înălțime, pe cînd și mai sus se înălțau în față dealuri cu căsuțe de țară. La capătul stradei era biserica sfîntului Andrei, pe un loc pustiu, cu pămîntul frămîntat, și despre pivnița părăsită din mijlocul lui se spuneau povești sinistre de oameni uciși, de oase găsite. Mahalaua era liniștită și curată, și casele gospodărești se țineau una de alta. [...] Cînd, vara, frunza era deasă și umbra bună, cînd straturile încunjurate cu împletituri de vergi înfățișau toate chipurile și colorile felurite ale vechii grădinării moldovenești, cînd hemeiul și fasolea roșie căpțuseau ca un covor țesătura de scînduri a chioșcurilor, cochete din care se răspîndea seara un zgomot vesel de farfurii, de păhare ciocnite, de vorbă prietenească și de rîsete, simțeai tot temeiuil sănătos al bunei vieți de familie de odinioară : dacă simțeau alții cari gîndeau asupra unor lucruri așa de înalte, iar eu, la cei cincisprezece ani ai mei, răsufлам lacom acest aer de fericire senină.

Atunci m-am strămutat la școala din Iași, și de acum înainte viața mea fu mărgenită în alt colț al Iașilor, care, acela, s-a schimbat mult de atunci. În vîrfurile suișului ce venea de la gară, strada Arcului, cu hanuri ieftene, internate particulare pentru elevi, pivniți de vin, crîșme și căsuțe, printre care se

mișcau trăsurile la tren și de la tren, stătea încă, așa cum fusese zidită cu vreo jumătate de veac în urmă, Academia Mihăileană din alte timpuri. Două trupuri de case cu două rînduri, vopsite galben, pe care le lega pe deasupra stradei, *arcul*, cu ferestrele lui rotunde. În dreapta era liceul-externat și cîteva dormitoare și repetitoare, pe cînd clădirea, mai mare, din stînga era păstrată numai pentru internat. Eu eram intern.

Am fost însă numai un an, în duminicile și sărbătorile căruia străbătui și în alte părți ale marelui oraș, oprindu-mă totdeauna cu o dragoste deosebită în grădina Copoului, care-mi ajunsese cunoscută în toate ungherele și cotloanele ei — palat de verdeață al celor dintîi visuri ale mele. Și, chiar cînd mi se deschise lumea mai liber în anul următor, cercul rătăcirilor mele visătoare rămase aceleași, și aici e vorba numai de aceste rătăciri și de descoperirile de lucruri nouă ce aduceau.

Și din timpurile de student îmi vine în minte vechea „Școală normală superioară“ din fața orfelinatului, de unde drumul mergea în sus la biserica lui Vasile Lupu, Golia, al cărui turn înalt și greoi stătea încă întreg în picioare, înaintea curții întunecoase unde nebunii rîdeau cu hohot sau plîngeau amar de bucurii și năcazuri care n-aveau ființă decît pentru dînșii. Mergea la biserica sturdzească a Bărboiului, cu arhitectura neobișnuit de complicată și dibaci întrețesută după norme apusene, la micul Sfîntul Sava a lui Petru Șchiopul din al XVI-lea veac, la cartierul lipovenesc, curat ca un păhar [...]. Dar drumul nostru cel mai obișnuit mergea în sus, pe lîngă Piatra Primăriei, în colțul căreia Miron Costinul lui Hegel stătea pe gînduri în șuba lui de bronz, pe lîngă clădirea oblonită și lăcătuită a maicilor franceze, care întindea pe trei străzi zidurile-i moarte,

și, apucînd în dreapta, peste strada Sfîntului Spiridon cu imensu-i spital și turnul cel mare, rotunzit, al ceasornicului țîntea la Universitate. Clădirea fusese curtea, palatul domnilor moldoveni de la începutul veacului al XIX-lea și îndreptătea această menire prin frumuseța gravă a fațadei străbătute de ferești mari, prin lărgirea aulei și puterea zidului ce o încunjura; armele Moldovei stăteau încă, săpate pe o placă de marmură, deasupra porții de intrare.¹ Pe drumurile înguste și foarte murdare din dreapta și din stînga te ridikai spre Sf. Atanasie, spre biserica Vulpii, spre Sărărie și spre cartierele boierești înalte.

Întorcîndu-mă de la țară, din jos, unde-mi petreceam vacanțele pornind la vîi sau cutreierînd împrejurimile, am ajuns însă a cunoaște o altă frumuseță, pe care Iașul n-o mai împarte cu nici un alt oraș din țară. Pe dealurile de la miazăzi și apus păzesc, pustnici ai trecutului, ferii de orice spurcare păgînă, mănăstirea lui Petru Șchiopul, Galata, al cărei turn domină așa de măreț valea, mănăstirea lui Duca-vodă, Cetățuia, și a lui Grigore Ghica întîiul, Frumoasa, mănăstirea Socolei, pe drumul Tîrgușorului sau al Nicolinei, cu albele, înfloritele, voioasele căsuțe de sat mare, pe cît mai departe înaintează Bîrnova și mănăstirea lui Aron Vodă. Cetățuia, încunjurată de vîi, era singură pustie, și, într-o seară, urcîndu-ne pe coasta rotunzită a muncelului furăm înspăimîntați de suspinul huhurezului supt bolțile pivniților părăsite, pînă ce păzitorul veni cu lumina lui tremurătoare în noapte ca să ni deslușească urmarea și legătura încăperilor

¹ Acum e încunjurată de imense ziduri urîte, care o înăbușă azi și mîne o vor absorbi ori o vor distruge. Răul gust al timpurilor noastre alcătuiește astfel un palat nou al Facultății de medicină (1916) (n.a.).

cu zidurile năruite. ¹ La Galata sînt soldați și la Socola nebuni. Celelalte mănăstiri nu mai au astăzi nici un rost, dar mila lui Dumnezeu s-a îndurat de ele, și ele vor rămînea clădiri românești, creștine pînă la sfîrșit.

Cunoșteam acum tot Iașul, în lung și în lat : de la Copou pînă la Galata, de la cel mai îndepărtat colț lipovenesc al Păcurarilor pînă în valea de supt Sărărie. Dar eu și tovarășii mei de învățătură n-aveam, cu toate examenele trecute și diplomele cîștigate, o idee îndestulătoare despre întinsul și frumosul oraș. În biserici, în mănăstiri nu vedeam decît exemplare nouă, mai mari sau mai mici, ale tipului de biserică sau mănăstire ; în tătărașanul cu sprincenele stufoase supt căciula țuguiață, cu coșul pieptului larg și umerii puternici, cu ținuta dreaptă și mersul apăsător, în funcționarul bleg cu vorba moale, gata la cheltuieli, la împrumuturi, la petreceri, în evreul vechi, cu laibărul soios și perciunii tremurînd, ca și în noul evreu, cu burta stăpînitoare și fața înflorită, vedeam numai locuitori ai Iașului, dintre cari unii vorbeau mai bine și alții mai rău românește, unii erau mai simpatici și alții mai răspingători. Puțin lipsea să credem că în orice parte a țării, în orice parte a străinătății trebuie să fie cam tot așa, cu același fel de podoabe și cu aceleași fatalități. Noțiunea relativității, a comparației, a dezvoltării ni lipsea.

Dar pornii într-o zi de april înflorit, cînd frumusețea Iașului era mai fragedă și mai parfumată, și lipsii ani de zile. Cu cît mă întorceam mai tîrziu și mai rar, din alte orașe ale țării, din alte țări ale lumii, cu cît puterea de a iubi a sufletului meu se restrîngea, întărindu-se, în aceeași măsură, asupra

---

¹ Acum e o mănăstire, puțin prefăcută în țuguiele de tinichea ale turnurilor. S-a reparat sala cu arcaturi gotice și s-au pus călugări plugari într-o nouă casă de locuit (1916) (n.a.).

patriei și neamului meu, cu atîta vechile sentimente de curiozitate neînțelegătoare se schimbau, făcînd loc unei adînci evlavii, unei nemărgenite compătimiri, unei neînvinse groaze.

Și totuși orașul nu rămînea în urmă față de mișcarea civilizației românești: mulțămîta statului, adecă partidelor, cu necesitățile lor electorale, mulțămîta dragostei ieșenilor pentru „Capitala” lor și împrumuturilor comunale, Iașul căpăta podoabe nouă, binefaceri nouă ale progresului. Restauratorii monumentelor istorice veniră și aici: Trei-Ierarhii, delicata biserică de piatră sculptată a lui Vasile Lupu, atît de străină prin turnurile ei colțurate, se îmbracă iarăși cu podoaba ei de aur, pierzînd, ce e dreptul, un turn al porții, destul de legat cu istoria Moldovei ca să se învrednicească de cruțare. Sfîntul Neculai al lui Ștefan cel Mare își dobîndi iarăși zidul de cărămizi colorate, vechea zugrăveală de sfinți, brîiele de smalt. Văzusem și eu cortegiul regal trecînd pe supt arcul lui Mihai Sturza, spre noua, grandioasa mitropolie, care se sfinți în ființa suveranului. Pe locul vechi primăriei se clădi un teatru cochet, cu cheltuieli mari și după ultimele cereri ale tehnicii moderne. Pretutîndeni școli apărură: un nou liceu de cărămidă pestriță, pe locul Internatului unde-mi fusese întemnițat neastîmpărul, un liceu—model, școli normale, o splendidă universitate, cu picturi și lucrări de stuc aurit în aula în care vorbi regina, în biblioteca plină de manuscripte și cărți rare; un institut anatomic înzestrat cu toate cele de nevoie pentru cultivarea științei. Se deschise o linie de tramvai electric, cu vagoanele greoaie, prin străzi largi și prin străzi înguste. Se puseră globuri electrice în vîrfurile unor pîrghii mai mult sau mai puțin frumoase. Se cheltuiră milioane pentru a se vedea cum *nu* se aduce

apa într-un oraș însetat, plin de molime și care pute. Se deschise un bulevard spre gară, se făcu o piață centrală.

Dar sentimentele care se impuneau față de Iași rămâneau aceleași pentru cine aducea experiență și durere de inimă, evlavie pentru trecut, milă și groază pentru vremile nouă, tot mai multă milă și groază...

Căci acum vedeam de unde pornise orașul și unde ajunsese, spre ce decădere se cobora tot mai răpede, fără să-l poată opri vreo putere pe lume.

Întii fusese, aici, între dealuri, un sat, satul lui Iaș sau al Iașului, așezat la un loc păzit și în calea negustorilor care treceau între nord și sud prin văile râurilor moldovene. Pentru folosul, ajutorul și odihna lor se așezară tot mai mulți meșteri, hangii și cărauși, și mărfuri fură oprite aici în bolte pentru nevoile țăranilor din vecinătate, vinuri se păstrară în pivniți pentru drumeti și oaspeții săteni ai duminecilor și serbătorilor. Și iată că, în vânătorile, primblările și războaiele lui, vodă, împărțitorul de dreptate și păstrătorul păcii, se odihnește și-și află sălaș în Iașul îmbogățit prin negoț. Biserici mari se înalță: în colțul despre Bahlui, frumoasa bisericuță a Sfântului Neculai Domnesc, sora lăcașurilor de închinare din Botoșani și Dorohoi, pomenește o biruință a lui Ștefan cel Mare; în preajma ei e casa care așteaptă pe eroicul voievod. Peste vreo trei șferturi de veac, după ce Sucăva suferă împresurarea-i îndelungată de către dușmanii lui Despotvodă, Alexandru Lăpușneanul care se întoarce iarăși ca domn, se deprinde a sta mai adescori la Iași, unde-i poate și veni mai lesne ajutorul episcopilor lui, turcii de peste Prut. Este acum aici un scaun statornic al domniei, și Movileștii, iubitori ai vechii

Suceve, nu vor putea întoarce vremile înapoi. În locul curților de lemn, caselor de lemn și lângă micile clădiri bisericesti ale trecutului, un Radul cel Mare, domn cu apucațuri de împărat, un Vasile Lupu vor încerca să strămute în Iași ceva din frumuseța traianică a orașului sultanilor, după care, în toate, ei își caută îndreptarea. Răsar Bîrnova, Bărboiul, Trei Ierarhii, Golia și atîtea clădiri de evlavie ale boierilor ce se iau pe urmele stăpînitorilor.

Fanarioții găsesc un oraș de piatră și întind în el poduri — străzile pavate ale timpului — pun străji și felinare, întemeiază grădini; la Frumoasa, la Copou, *rădiuri* de primblare și chioșcuri de odihnă și priveliște; ei aduc apă prin suiulgiu gospod și o revarsă prin fîntîni care cheamă binecuvîntările săracilor. Modele apusene pătrund: calește de Viena trec cu arnăutul în coadă și țiganul în livrea cu brandeburguri pe capră; muzici nemțești cîntă în odăile îmbrăcate ca în „Evropa“, în care părechi cu rochii de Paris, pieptănături moderne și fracuri se învîrt în danțuri nouă la lumina făcliilor de ceară. Domnișoarele merg la pension, feciorii de boier călătoresc în străinătate; pianele răsună în saloane și averile se pierd la faro; străinii ambulanti sau fețe boierești chiar dau cele dintîi reprezentării de teatru, de operă. Mai trece puțin timp și, în saloanele unei fine și nobile doamne, vrednică de a conduce gustul în orice țara lumînată, poezi ca Alecsandri cetesc versuri în care se cristalizează gîndul, simțirea tuturor, și reviste literare, ziare de propagandă culturală și națională împodobesc masa oricărui moldovean cu inima românească și iubitor de propășire. Această societate alege pe vodă Cuza domn al Moldovei pentru ca să facă Unirea, închinînd capitala Moldovei înaintea capitalei țării Românești.

Atunci, prin 1860, erau la Iași boieri luxoși și strălucitori în vorbele, faptele și purtările lor, erau mahalagii plini de viață încă și cu oarecare avere — și erau evrei, tot mai mulți evrei noi, pe lângă cei vechi. Dar viața politică a României unite scoase din cuibul lor strămoșesc pe boierii Moldovei, setea de plăcerile apusului înstrăină pe atîția dintre dînșii; alții se așezară pe mult timp din an la moșiile lor, supuse unei culturi mult mai întinse și mai grele de supravegheat. Din fiii de mahalagii trecuți prin școli se făcură funcționari pentru toate colțurile țării. Rămaseră numai funcționarii locali și evreii, pe lângă rămășițe fără putere ale trecutului.

Dar drumurile nouă trecură pe aiurea, și cursul cel mare al bogățiilor apucă în lung valca Siretiului.

Însă conștiința mîndră a trecutului cerea ca vechiul oraș, bogat în amintiri și monumente, să fie scăpat. Se clădiră atunci școli, multe și felurite școli. Ele aduseră cîtiva funcționari și un număr de școlari, mai mult săraci, pe urma lor. Dar o mișcare de cultură nu prinde decît unde e și altă viață decît a școlilor. Aceastălaltă viață lipsea în Iași. Și, pe cînd împrumuturi împovărătoare dădeau capitalei sărăcite a Moldovei pieți meschine — ca piața Traian, odată strîmbă, colțuroasă pe care o domină astăzi mîndrul bronz al lui Cuza-vodă — bulevarde — ca acel de la Copou la gară, unde nu se clădește nimic (ca pretutindeni) — ultima rațiune de a fi a Iașului românesc se stingea cu încetul.

O înmulțire a populației nu mai e de așteptat [...] Iașul scăzut cu putere de viață va trebui atunci curățat de ramurile-i sărace, mărgenit într-un cerc mai restrîns. Dar într-acest cerc, cuprinzînd școlile și cele mai multe dintre monumente, va trebui să

se întemeieze ordine și curățenie desăvârșită, ca într-o Upsală, o Ravenă a României. Căci, dacă nu ne-am arăta în stare a ne păzi cenușa morților cari dorm în acele biserici, a încunjura cu liniște și sănătate institutele noastre de cultură întemeiate în umbra lor plină de șoapte sfătuitoare, am fi cu adevărat vrednici de osînda lumii civilizate.

7. BISERICUȚA DE LA COPOU

Iașul [...] prăvăliilor mici și mari se mîntuie prin largă alee frumoasă de case boierești mari, senine, înflorite de grădini, încunjurate de copaci vechi; numai ici și colo rugina străină prinde: în acel minunat palat cu două rînduri, dincolo de ferestile căruia ai crede că se înșiră pe pereți chipurile boierilor bărboși din mai multe generații, încununați cu ișlice vechi cuvioase și cu pretențioase ișlice nouă, stă una din „lipitorile satului“ cele mai groase, un șef de trust, vă rog (salutați!). Apoi grădina de la Copou, unde erau odată chioșcurile beizadelelor fanariote, unde, ca tînăr boier bogat, Mihai Sturdza și el își avea un *buen retiro* de verdeață, își înfundă cărările printre arborii bătrîni de cari vechiul Iași, frumos și liniștit, simțca atîta nevoie. Mai departe, după cazarma uriașă, în stil babilonic, încep desîșurile de copaci în care sună, dimineața, trîmbițele soldaților cari fac exerciții în poiene, ori scîrție pe cîmp trăsura cuiva ieșit la primblarea răcoroasă a celor dintîi ceasuri ale zilei. În dreapta, în stînga fug cărări către vile care se zic, fără trufie, cu buna vorbă veche, *vii* — viile Copoului.

Odată era pe aici o întreagă gospodărie de vară, cu cei ai casei toți, cu mulți oaspeți, cu cîntece și vi-oare de lăutari. Astăzi viile sînt în cea mai mare parte părăsite. Pînă și poeții cari petrecuseră aproape viața lor întreagă în ele, s-au strămutat în mijlocul orașului zgomotos. Murind, bătrînii au dus și felul lor de trai cu dînșii. Atîtea dintre vii sînt filoxerate, cele mai multe case sînt părăsite. Arendașii evrei, după ce le-au ruinat, nu mai vreau să le ție mai de parte. În schimb, unii evrei bogați din Iași simț nevoia de a trăi lunile calde în această minunată răcoare, și ți se arată astfel vila Neuschotz la Copou, precum în oraș ți se numește palatul Juster. Cutare politician îngroșat și îngrășat își are și el castelul feudal, urît ca și caracterul, scopul și faptele sale, în această lume a idilei curate, cu tîpșane înflorite și îmbielșugate ramuri de nuci măreți, de cireși, vișini, zarzări supțirateci, de pruni cu scoarța zgrunțuroasă.

Pentru satul din vremuri, pentru boierii săteni de mai tîrziu, dar și mai mult pentru rugăciunile unor călugări de mult așezați în această parte a „codrului Iașilor“ se clădesc Mănăstirea Sfîntul Atanasie. La început, de lemn, fără îndoială. Schit de scînduri, încunjurat de căsuțele țărănești ale umililor monahi. Apoi vine Vasile Lupu, domnul cel larg în daruri, și o biserică de piatră se înalță pe această modîlcă de pămînt gras între atîtea prăvălișuri de dealuri acoperite cu vii. Un patriarh din răsăritul grecesc slujește în strălucitoare odăjdii la sfințirea acestui metoah al bogatelor „Treisfetite“, mănăstirea aceluiași Vasile în chiar scaunul său de domnie. Nu arafiori și curtea se va fi abătut pe aice, căci voiosul roșcovan Vasile nu era dintre aceia cari desprețuiesc plăcerile de multe feluri ale viilor.

Peste cîtiva ani însă de la întemeierea cea nouă, cineva trebuie să fi prădat pe aice. Cazacii lui Hmilnițchi, cari pețeau, jăfuind, o fată de domn pentru un fiu de hatman? Tatarii? Răsculații împotriva domniei? Cronica nu spune. Vorba e că la începutul unui veac nou mănăstirea din vii era dărîmată. Soțul fiicei lui Constantin Brîncoveanu, marele ctitor muntean, și acest ginere însuși fiu de evlavios domn grec și de ușuratecă, dar evlavioasă jupîneasă româncă, Constantin-vodă Duca, o drege. El pune lîngă piatra slavonă a lui Vasile — acum ascunsă de un urît pridvor, acoperit cu tablă roșie — piatra lui grecească de marmură albă, cu stema țării și încolăciri de linii și flori frumoase. Încă un veac, „fanarioții“ domnesc, voievozi cari cheltuiesc aiurea prea mult ca să poată ridica aice biserici. Mănăstioara cade iarăși în părăsire. La 1800 e chiar pustie cu totul. Și iată că se află un egumen gospodar la Trei Ierarhi, și acest grec cu simțul datoriei și răspunderii sale face din nou, într-un stil oarecare, biserica; pe o lespede aspră se cîntă, în versuri străine, foarte lăudăroase, această ispravă. Cît despre călugări, împrăștiați de mult acuma, ei nu se întoarseră nicio dată.

Ca biserică de sat trăi de acum înainte ctitoria lui Vasile-vodă și a tînărului Duculeț. Se dărăpănă pe încetul, ca toate tovarășele ei, în viforurile de iarnă, care umpleau de zăpezi groase văile, în lungile ploi de primăvară sau de toamnă, care hrăneau buruienile multe, în dogoarea de vară, care crapă tencuielile. O văd cum era în anii copilăriei mele, cînd într-o vie de jos aflasem și eu adăpost pe cîteva săptămîni. Stăpînul casei era un bătrîn roșcovan, cu barba lungă albă, subțire și creață, cu șuvițe de păr ce fîlfiiau, cu limba împiedicată și picioarele în-

tepenite ; altfel, bucuros de vorbă și de cetit, harnic la închinat și cu credință în bunătatea lumii, care oglindește bunătatea lui Dumnezeu, răsplătitorul cel drept. Aici, la via cu coperișul roșu, a murit „moșu' Manolachi“ Drăghici, într-o dimineață când un înger de iertare și milă i-a învinețit unghiile și i-a închis ochii. Și a fost dus pe deal între prapuri la biserica de sus, unde am căutat îndelung, între cruci hâite și grilajuri mîncate de rugină, un semn care să pomenească locul de zăcare al acestui boier de ispravă, care, măcar cu condeiu, în vremurile de peire ale clasei sale, jertfită pentru o Românie nouă, ce nu s-a ivit încă — a lucrat și a luptat.

Odihnă bună, bătrîne înaintașule în ale seminției și în ale scrisului, odihnă bună supt brazda înflorită neconținut cu flori nouă ! Viața ta ar face cinste oricui, și cine oare n-ar dori o moarte ca a ta, dacă, numai, în ceruri ar fi cine să aibă grijă acestor nimicuri omenești ?...

8. MĂNĂSTIREA LUI ARON-VODĂ

Tăiașii Iașului, vechea mahala, vechiul sat adaus, unde, pe vremuri, stăteau „tatarii cei mici“, țiganii domniei, aduși pe atunci, tot ca robi, de tatarii cei mari, viteji, crunți și mulți, sînt acuma, la capătul peșterilor infecte din Tîrgul Cucului, o icoană adevărată a celei mai vechi și mai bune vieți românești. E o mare demnitate senină, o înduioșătoare cochetărie săracă. În acele case albe, cu cerdac și stîlpi și mare coperiș ascuțit de șindilă, care

răsar din grădinițele cu bujori, cu nemțișori, cu lemnul Domnului și garoafe, din livezile cu deșii pomi roditori, de multă vreme sădiți în acest pământ bun, hrănit de moartea miilor de buruiene îmbielșugate. [...]

Cînd s-a perindat ultimul cerdac liniștit, bun pentru sfaturile de seară înaintea „cafeluței” aromite, cînd s-a închis ultima livadă împrejmuită de gardul de lemn, ești în lumea de dealuri moi, cu malurile de lut supt deasa îmbrăcăminte de iarbă scurtă, tare, în lumea văilor afunde, prin care se mai tîrăsc rămășițe de ploii în dîri noroioase. Ba vezi și o coadă de iaz care n-a secat încă, și în apele destul de tulburi ale căruia își fac de lucru zburdînd copii neastîmpărați cari au scăpat la scăldat din casele vecine.

Aici e și imaşul comunei Iaşului, partea care n-a încăput în mîinile evreilor arendași pentru a înălța pe dînsa alte lanuri de negoț. Vitele mărunte și slabe trec încetinel peste marea întindere verde, din care nu se desface nimic decît doar crucea de pomenire a cutărui preot prins de furtună pe muchea dealului și trăsmit pe loc — pedeapsă groaznică pentru fapte necunoscute. Numai departe se văd clădiri pentru adusul apelor, lucrări de inginerie ale oraşului.

Pe dealul din față, același povîrniș de lut moale, săpat de gropile chițcanilor, care aleargă, mari ca niște cățeluși, pentru a intra în pământ la cea mai mică amenințare; același înveliș de scurtă iarbă tare, care trăiește și în cea mai mare arsură a seceței și e așa de bună pentru oile flămînde, care o pipăie prin praful des al verii și se hrănesc din ea, precum știu s-o afle și s-o întrebunțeze și supt brumele dese de toamnă, supt albele zăpezi ale iernii dobrogene. N-ai crede că un sat se ascunde dincolo de muche, dar două turnuri, care răsar de la o vreme, îți spun că este o biserică.

Satul e un număr de colibe fără preț, apărate aprig de cîni foarte răi. Din curți ies țărani în vechi port orașenesc, cu scurteici sure și pantaloni albaștri înfoiați, cu pălării mici pe capetele tunse. Comuna lor se zice Aroneanu, pentru că ei sînt aroneni, și de aceea sînt aroneni fiindcă se coboară din „vecinii” sau din țărani mănăstirii lui Aron-vodă.

Turnul acela, cu vîrfurile tocite de un coperemînt nou, e de acolo, de la ctitoria vechiului domn cumplit, tovarăș și prieten al lui Mihai Viteazul, cu care nu semăna altfel. Zidurile puternice, care încunjurau de departe lăcașul de rugă, s-au dărîmat pe încetul și, în timpul din urmă, au dat cărămizi pentru casele mai bune ale gospodarilor din sat. Unde era marelă turmă de la poartă, e acum numai o adîncitură în pămînt; clopotele sînt prinse de o înșealătură de lemn. Și casele egumenilor, pe care cel de la 1782, Dometian, le-a dres așa de bine, dînd, îndeobște, o viață nouă mănăstirii, n-au lăsat nici o rămășiță. Singură biserica se vede fără altă schimbare decît tencuirea mai tîrzie, care se cojește și cade astăzi, decît coperișul ieftin și pripit, decît închiderea prin cărămizi din dărîmături a locului gol între stîlpii pridvorului¹.

Aron a vrut să facă o clădire care să nu semene cu celelalte, cu cea mai nouă ctitorie domnească, Galata lui Petru Șchiopul, dincolo de cealaltă margine sau „țarină” a Iașului. A păstrat, firește, planul simplu, armonios și practic al bisericilor lui Ștefan cel Mare — crucea de zidărie, purtînd deasupra naosului un singur turn supțiratec. Dar a pus un prid-

---

¹ Reparîndu-se biserica de Comisiunea Monumentelor Istorice, preotul a impus să i se închidă pridvorul „ca să nu răcească”. O vizită recentă mi-a arătat ce sărăcăcioasă slujbă e cea de astăzi (1939) (n.a.).

vor pe stâlpi, ca acelea obișnuite dincolo de Milcov, înaintea clădirii. Însă, mai ales în împodobire, meșterii lui Aron-vodă au înnoit foarte mult față de trecut, dînd o altă îndrumare, originală și curioasă, care n-a fost urmată. Puțin supt coperiș alcargă mai multe dungii scoase în afară; după dînzele, mai în jos, vin firide, și fereștile sînt de aceeași măsură și în același rînd cu dînzele. Iar jos, deasupra pămîntului, alte firide, mai înguste, cam aplecate, fac un ultim brîu zidului.

Pentru a da frumuseță și varietate registrelor arhitectonice alcătuite astfel, cărămizi smălțuite verde sînt amestecate, de sus pînă jos, printre celelalte. În cel dintîi brîu, ele sînt ca niște frunze de stejar. Apoi discuri și stelute se amestecă, în lungitudine și latitudine, după deosebite norme. Și astăzi, căzînd varul, cele mai multe se văd înflorind păreții largi. De alminterea, cine vrea, poate să-și ia dintr-însele după dorință...

Afară de ziduri și de ce poartă ele, biserica lui Aron-vodă nu mai are însă nimic. Lipsește pisania, căzută cine știe cînd sau ascunsă supt straturi de reparație. Nici o icoană, nici un lucru de metal, nici o odajdie veche. Păreții sînt albi, și nu poți găci o zugrăveală supt dînșii.

Egumenul Dometian găsise biserica pustie și neîncuiată măcar, acum o sută de ani. Rînduri scrise de el pe cărți de slujbă nouă spun cît s-a trudit pentru a o aduce în stare bună și a-i răscumpăra moșiile. Pe vremea lui, a izbutit, măcar în parte.

Dar ce ne facem astăzi, cînd n-avem măcar pe greci la îndemîna? Ce ne facem?

Ruina amenințătoare răspunde ¹.

---

¹ A oprit-o, cum am spus, Comisiunea Monumentelor Istorice (n.a.).

La Bîrnova ieşanul se duce cu trenul, care-l strămută în vreo douăzeci de minute la locul de odihnă al bunului Istrate-vodă Dabija. El caută acolo numai aerul tare al dealurilor, frumuseţa pădurilor şi izvorul de bună apă rece din deal. Pe la biserici nici nu prea dă. Şi este o zi anume cînd lumea din Iaşi se grămădeşte aici, ziua „Izvorului“, în aromita lună a lui mai, cînd vin lăutari, cînd se revarsă vinul, cînd unele societăţi cu scopuri gimnastice şi politice organizează oarecare petreceri.

Dar bătrînul nostru birjar lipovean apucă altă cale, care, dacă nu e mai lesnicioasă, cum nădăjduise, e mai scurtă, cum ştie el bine. Abia a străbătut aleia [...] cu caldarîmul zguduitor, abia a trecut printre cele cîteva case curate ale mahalalei româneşti din capăt, abia ne-a scos înaintea crucii lui Ferent, care stă singuratecă între nişte ostreţe nevăpsite, pe modîlca de lut ce se roade, abia ne-a făcut să vedem dealul încununat cu subţirea clădire severă a Galatei, şi iată-l că se înfundă în vii. De aici înainte mergem numai pe o cărăruşă zgrunţuroasă între gardurile de vergi care cuprind porţi simple, închise. Nu e altă viaţă decît furia cînilor suri cu ochi sălbateci, cari se răpăd-să muşte roţile, sau a umbrelor femeieşti ce se năzar în preajma bunelor case bătrîne. Aproape nicăieri nu sînt „boierii“, cari dau şi în partea aceasta a Cetăţuui viile lor în arendă. [...] Doi dintre aceştia şi-au zugrăvit chiar numele pe una din cinstitele porţi moldoveneşti, şi eşti înştiinţat astfel că dumnealor sînt domnii în casa albă cu înaltul coperiş de stuh.

— Aici, spune moşneagul cu faţa încreţită şi goală, ca un măr murat — şi arată o căsuţă mai mare, unde

și acum se vede o îngrijire mai bună și se simte ochiul stăpînului creștin — aici a stat părintele Mirăuță. A făcut nuntă mare — am fost și eu — și, pe urmă, după nunta cea mare a fiică-sa, a murit și, iarăși — am fost și eu.

Părintele Mirăuță a dres cîte ceva din mănăstirea lui Dabija-vodă, unde a fost gospodăros și iubitor paroh. Mormintele alor săi se văd cochete, vesele parcă, în grădina de flori și în năvălirea de buruieni care le încunjură prietenește.

Abia am trecut de frumoasa casă singuratecă și vedem în vale, răsărind din copacii înalți și vechi, turnurile, îmbrăcate cu o urîță tablă roșie, ale Bîrnovei. Un mare turn la intrare, două altele deasupra clădirii. Încunjurăm casa cu zid de piatră bătrînă, pe care vremea, înnegrindu-l, nu l-a jefuit prea mult, și, în sfîrșit, ni facem intrarea prin adîncimea răsunătoare a turnului aceleia, bun pentru o cetate puternică, chemată a înfrunta mulți dușmani. Măreață turlă de luptă, înaintea căreia deseori se vor fi dat înapoi lighioanele prădalnice din țară și de peste hotar !

Biserica e una din cele mai impunătoare pe care le avem și biruie pe cele mai mari din clădirile de rugăciune ale principatului muntean. E zidită din piatră tare, ce se află prin împrejurimi, e foarte înaltă, și zidurile ei au cea mai mare grosime ce am văzut.

E însă în același timp, și o zidire de artă, care-și află locul în dezvoltarea de mai multe veacuri a arhitecturii noastre religioase. A fost începută de viteazul și hotărîtul vodă Miron Barnovski, o rudă a Movileștilor, care a murit moarte de mucenic la Constantinopol, unde a fost chemat pentru domnie și a întîlnit, în locul alaiului de numire, securea gealatului. Pe atunci, la începutul veacului al XVII-

lea, tradițiile mai nouă, meșteșug de clădire mai scump și mai împodobit, nu erau încă bine statornicite. E vremea când în părțile de sus abia s-a înălțat ctitoria Movileștilor și Dragomirna mitropolitului caligraf și artist, Anastasie Crimca. Pe urma lor se ia Bîrnova, păstrînd însă mai mult decît ele pecetea arhitecturii gotice din epoca simplă a lui Ștefan cel Mare, din cea, împodobită, a fiului său, Petru Rareș.

De eroică și simplă modă veche sînt fereștile de pe laturi, cu cadrul de linii drepte ce se taie în colțuri. Tot de atunci   și cea de-a doua ușă, împrejmuț  în același chip, și chiar cea dint i, cu arcurile ogivale înalte, care se fr ng la v rfuri, și cu ușoare scrijel turi la ob rșia lor. Datinele din zilele lui Petru-vodă sînt amintite prin fereastra, de un gotic înflorit, a pridvorului, care se deschide între alte două, asemenea cu d nsa, care au fost închise, răpindu-se, de dragul căldurii, o mare parte din lumina ce era prevăzută la început.

Dar sus se desfășoară două rînduri de ocn te mărunte, care trebuie să fi cuprins în ele chipuri de sfinți acum nimicite sau muruite cu var. Ciubucul încolăcit, o înnoire de c petenie a veacului acestuia, nu desparte, ca mai t rziu, două rînduri de ocn te, cea care începe supt acoperiș și cea care se prelungește până la fața p m ntului, ci aleargă tocmai sus supt firidele mărunte, menite numai să adăpostea c icoanele.  l  nt lnești, de altminterea, și înăuntru, ca și în clădirile bucovinene din același timp, tivind muchiile ascuțite ale bolților. E însă cr mpoțit, văpsit pe deasupra cu boia cenușie, despoiat în mare parte de rostul său.

 n dreapta pronaosului sînt două pietre de morm nt. La p m nt chiar se întinde una cu slovele grecești scoase în relief foarte tare, împodobite, între-

țesute. Limba e ca și săpătura ; ciudată și pretențioasă. În metru eroic, ca al anticilor poeți elini, se cântă scurta viață de cincisprezece ani a domniței Maria, singurul copil al lui Dabija, care a fost soția trecătoare a lui Iordachi Roset, merit să fie în această țară, de care era străin ca sînge și ca rosturi, bogatul bogăților și puternicul puternicilor. Pe părete e prinsă acum — pare că, astfel, tatăl privește spre locul unde doarme fiica iubită — piatra lui Dabija-vodă însuși. Marmură albă, slove înalte, mărețe, după datină. Doamna Dafina sau Ecaterina e aceea care a cheltuit pentru această „împodobire“ a mormîntului soțului ei bătrîn, răposat, printr-o deosebită favoare a norocului, în scaunul de domnie, care de mult timp nu mai primea decît oaspeți trecători.

Ea și cu Istrate-vodă au fost și ctitorii cei noi ai bisericii, care rămăsese neisprăvită la moartea silnică, în depărtata capitală turcească, a celui dintîi ziditor. Au găsit zidurile înălțate, acoperite, dar, pe lîngă ce vor fi dres la dînsule, soții-dabijești au adaus zugrăveala și toată zestrea de odăjdii și odoare. De la ei vine o cruce frumoasă, și de la boierii care-i încunjurau, bogatul aier țesut cu fir alb și galben cu mătăasă albastră și albă, care poartă însemnat numele unei Maria Ușeroaia. Celelalte lucruri s-au risipit în vârtejul tulburărilor.

Din zidurile vechi, afară de această biserică, așa de bine păstrată, a rămas o pivniță pardosită cu îngrijire și cea mai mare parte din chilii, care-și arată vechimea prin cadrul lor de piatră săpată în linii drepte. Unele încăperi din aripa dreaptă rămîn părăsite și ruinate. Corpul din mijloc și aripa stîngă sînt locuite de paroh, și în odăile mici cu păreții groși e așezată astăzi o bună gospodărie de țară, cu lăvi-

cere, cu gogoși de mătăasă, cu portrete de familie. Un uriaș tei bătrîn stăpînește pînă departe.

Odată Bîrnova era chiar în pădure: Și astăzi, de abia ai ieșit din gară ori din satul mic și sărăcăcios, și te afli în codrul des de înalți copaci supțirateci, care acopere toate povîrnișurile de lut și încunună vîrfurile dealurilor. Eforia spitalelor îl păstrează. Poiene largi se deschid într-însul, îmbălsămate de mirosul ușor al lumînărelelor înflorite, care-și ridică făcliile galbene, brobonate, bogate și șubrede, pe care le îndrăgesc albinele. În acest sfîrșit de iunie, floarea lor luminoasă stăpînește peste toate celelalte.

Alteori poiana arată urme de sate care au perit. Copacii sînt pruni cu coaja aspră și alți pomi sălbăticiți. Pietrele de mormînt pe care se mai pot ceti inscripții, de pe la începutul veacului trecut, se ivesc din mătăsoasa iarbă prin care se îndeasă florile, viorica albastră, micșuneaua, mazărîchile ca picuri de sînge. Biserica descoperită are încă chipuri de sfinți pe ușile mîncate de umezeala vremilor rele. Aiurea, unde un băț așezat strîmb și un lacăt ruginit păzesc ușa, icoanele de pe care se desface zugrăveala sînt încă prinse în părăți. *Evanghelia* e așezată pe sfînta masă și în cuie atîrnă haine procești, încă în stare bună.

Satele noi sînt puține, ascunse, slabe ¹...

---

¹ Biserica vechiului schit al Hadîmbului, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a fost scăpată de peire printr-o reparație recentă. Dobrovățul lui Ștefan cel Mare și lui Bogdan Orbul a redevenit mănăstire. Dar e de cercetat și de îngrijit marea curte boierească dintr-un sat-vecin (1939) (n.a.).

V

NEAMȚUL

1. PIATRA

Din sus, spre Piatra, trenul străbate un ținut mai jos, cu dealuri bine învelite, mărgenind o vale foarte largă. Numai după mai multă vreme de mers încet, trenul trece Bistrița, ruptă în șuvițe, dar păstrînd un puternic curs principal, pe care se văd oprite plute.

Această vale e bogată în sate mari, cu luxoase curți boierești; pe alocurea, satele se urcă și pe coastele dealurilor, ceea ce nu se potrivește cu obiceiul așezărilor noastre sătești, care vin totdeauna pe marginea înălțimilor.

Buhușul are, pe lîngă un rabin vestit pentru cei ce cred în minunile lui, și cea mai întinșă fabrică de postav din România. Marile clădiri trandafirii cu mai multe rînduri se văd la dreapta liniei, și înaintea lor stau locuințele lucrătorilor străini și funcționarilor, cu ferestrele pline de fetițe care flutură din batiste, rîd și strigă.

Podolenii, cu un frumos castel și o biserică mare. Roznovul, leagănul unei ramuri din Rosetești, cu mausoleul-biserică, în stil rusesc, răsărind din parcul întins al colortelului Roznovanu.

De la o vreme, în stînga sînt munții, cu vîrfurile rotunzite, uriașe mușuroaie fumurii. Piatra e în mijlocul lor, cu picioarele scîldate de Bistrița limpede. Văzută noaptea, la lumina globurilor și arcurilor electrice, ea face o impresie de rînduială, de curățenie și civilizație, cu bisericile mari, cu grădinile, otelurile, picțile și prăvăliile ei. Muzicile, rele și bune, sună în toate părțile, și birjile trec pînă tîrziu în căutarea mușteriilor.

A doua zi, orașul pare foarte deosebit de ceea ce era acum patru ani; grija unei bune gospodării se vede pretutindeni. Cu mijloace nu prea mari, d. Nicu Albu, primarul transformator al Pietrei, i-a dat o strălucire modernă, care răspunde chemării de stație de aer pe care și astăzi o are și care-i aduce în lunile de vară sute de oaspeți. Muntele Cozla era mai înainte o podoabă îndoielnică și o primejdie statornică pentru oraș: plămădit din ardezie negrie, lucie și sfărîmicioasă, din granit tare, galben, cărămiziu, negru sau acoperit cu un ușor strat de ocru fin, și dintr-un aluat de lut, el stăpînește peste orașul întreg, peste toată valea Bistriței, pînă departe și înfruntă înălțimile din față. Vechi neamuri necunoscute luaseră în mîinile lor această culme și clădiseră pe coastă o mare cetate de bolovani, așezați în rînduri, fără ciment: aici s-au găsit frînturi de oale roșii și vinete, foarte tari, fără podoabe, oase de fiare, frînturi de ciocane de piatră. Poate „Cetea de piatră“, vechiul nume al Pietrei de astăzi¹, vine de la această clădire barbară de lespezi abia sfărîmate.

Muntele, rău încheiat, săpat de izvoare îndărătnice, crăpa și se prăvălia de vale, într-o năruire

---

¹ Un izvor catolic, italian, din secolul al XVII-lea, îi zice Piatra lui Crăciun (n.a.)

înceată. Acum s-a deschis apei un drum de piatră, și garduri de nuiete opresc revărsarea pământului nestatornic. Podoabele s-au putut așterne astfel cu siguranță: terase, șosele, drumuri care urcă pînă în vîrf, porți de stejar săpat și un frumos cazino făcut în același stil. Aceste mari lucrări costă pînă acum mai puțin de 200 000 de lei, cari nu sînt împrumutați, ci vin din economii.

De la acest prezent mulțămitor și îndreptat spre o mai mare înflorire, Sf. Ioan, biserica lui Ștefan cel Mare, cheamă spre trecut. Turnul puternic, susțiat spre vîrf și întărit de contraforturi, poartă încă mîndru inscripția amintitoare a domnului care l-a întemeiat. Biserica, zidită mai departe, se ascunde în taina unor arbori bătrîni: ea n-a suferit nici o reparație¹; pe zidurile ei, așa cum a ieșit din mîna vechilor meșteri, s-a așternut numai luciul de fildeș al vechimii celor patru sute de ani: cruțată de orice ruină și de acea restaurare care e de cele mai multe ori tot o ruină, ea înfățișează desăvîrșita biserică a lui Ștefan. Un puternic strat de piatră lucrată se ridică deasupra pământului; urmează altul de bolovani prinși în ciment; vin acum trei rînduri de cărămidă aparentă, alți bolovani și iar trei rînduri, de cărămidă și smalt verde; în sfîrșit, dai de pragul de sus al unui cadru de piatră, care se leagă cu temelul de piatră de jos. Acum vine registrul superior al podoabelor: după bolovani, cele trei rînduri de smalt verde, alternînd cu cărămizi aparente, care se urmează în lungime, oblic; apoi ochișele cele mari, avînd la încheietura arcurilor trei discuri de smalt verzi și galbene, așezate într-o anumită rîn-

---

¹ Cea nouă e destul de potrivită, afară de izgonirea în curte, într-un cadru de ciment, a ușii ce ducea din pro-naos în naos. S-a făcut această crezie pentru a se lărgi lăcașul (1939) (n.a.).

duială a colorilor ; șase șiruri de smalt și cărămidă duc la rîndul de sus, al ocnițelor mici, cu cîte un singur disc în arcurile lor mărunte. Apoi două brîuri de discuri încing toată biserica, și smaltul duce pînă la ciubucul de piatră al coperișului, care odinioară nu era în aceeași linie, nici fără margene cum e cel de tablă din zilele noastre, ci se ridica de-o parte și de alta a locului unde se află de obicei turnul și se mîntuia printr-o largă streșină. La altar, sînt trei brîuri : unul de cărămidă, două de smalt. Un singur rînd de ocnițe are cîte trei discuri ca podoabă ; deasupra lor este iarăși smalt, pînă la acoperiș. Pe lîngă contraforturi, care, pe laturi sînt îndoite și dintre care unul sprijină la mijloc absida altarului, această absidă e vrîstată de opt linii de smalt verzi-galbene, care sînt alternativ de cîte una și două cărămizi.

Altă dată, mă coboram de sus de la mănăstirea Neamțului prin muncele, prin păduri și lanuri, trecînd prin parcurile de umbră ale Bălțăteștilor, un început de toamnă ce zîmbește încă tînăr, uitîndu-se în urmă, pe cînd mînilor-i darnice împrăstie daruri. Pe pragul unui amfiteatru de culmi, rîul clar își revărsa larg apele prin care trăsura își făcea drum. De cealaltă parte a acestui rîu, se vedeau vechi curți lăcuite, apoi clădiri mai nouă, vesele, în sfîrșit tainite evreiești din care ieșeau oameni foarte urîți și femei foarte frumoase, care nu păreau deloc să urască pe creștini. Apoi biserica lui Ștefan cel Mare, liceul, în stînga, pe o culme. [...] Era și atunci o oarecare rînduială, străzi înguste nu aveau mult praf ; era lumină și aer și te simțai bine.

De Piatra vorbesc și din cele mai vechi acte ale trecutului nostru, înainte ca Ștefan cel Mare să fi întipărit pe figura bătrînului oraș pecetea sa de cucernicie eroică, biserica. După cîteva zeci de ani, Petru

Rareș, copleșit de dușmani, viclenit de boieri, trecu pe aici ca fugar spre pasurile Ardealului și un preot făcu păcatul de a trage cu arcu împotriva umșului dumnezeiesc. Apoi începu decăderea [...].

2. VĂR.ITECUL. AGAPIA. MĂNĂȘTIREA ȘI CLTATEA NEAMȚULUI

De la Piatra spre mănăștirile de supt munte.

Înălțimile scad răpede în dreapta, pe cînd, în stînga, se urmează de departe linia munților. Valea e largă și acoperita cu sămănături bune.

Apoi un deal destul de răpede se rotunzește, ducînd la o pădure cu arborii rari, cari se ridică din bogăția florilor de iulie, albastre, galbene și albe. Aceasta e vestita pădure a Balaurului, unde birjarul evreu trece cu fiori și chiar cel român nu e bucuros că l-a prins noaptea în astfel de locuri cu faimă rea.¹

Coborișul e tot așa de drept, și din pragul lui privirea se întinde în voie asupra frumuseții bogate din dreapta, pe cînd, în stînga, dunga severă a munților stă tot albastră în zarea limpede, trimetînd adieri reci ca ale toamnei tîrzii.

Aici e satul Sărata, și fiindcă e Sf. Ilie, marele împărțitor al ploilor, pedepsitorul prin trăznete, cîrciuma din poala dealului e plină. Țarancele, gătite ca la mahala, au fața îmbătrînită înainte de vreme; unii dintre săteni au prins chef și se îmbrățișează, se cearcă la trîntă, rîd curtenitor în fața nevestelor sau se tratează cu binețuri de despărțire, între care aud un *mersi* „boieresc“.

¹ S-a tăiat... (1916) (n.a.).

Satele sînt sarace în această vale, unde, dacă n-ar fi muntele așa de aproape, ai vedea casele de lut rău prins de căpriori și de stuh zburlit, semn al neîndesulării la șes. Oamenii cari trec într-o zi de mare serbătoare ca aceasta, oprindu-se la fîntînile drumului, săpate într-un singur trunchi bătrîn, au cămăști murdare; femeile, cu picioarele goale, poartă rochii și polcuțe de tîrg foarte rupte și îmbîcsite de praf. În schimb, pe moșia marelui proprietar Lupu Bogdan, unde mi se spune că niciodată semănăturile „nu dau greș“, grîul, neseccerat încă, se înalță puternic, des și greu, cu spicele umflate, care, înroșite de soare par de bronz; o frumoasă biserică se vede în stînga pentru acest sat al Dobrenilor.

Vînt rece, picături de ploaie înghețată. Ținut puțin locuit, cu case mai mult sărace. Ele n-au înfățișarea de serbătoare: numai într-un loc, țărani chipeși, supt largile pălării ce se poartă pe aici, stau adunați în cerdacul primăriei; în fața clădirii, un meșter nedibaci a ridicat pentru niște oameni cu simțire monumentul amintitor al războiului: un dorobanț văpsit, imitat după acela al hîrtiilor de țigară, vorbește minților simple despre trecutul gloriei celei mai nouă.

Drumul întoarce șerpuint în vale: trăsura trece pe lîngă flăcăii veseli ai unui sat sărac; o fată se strecoară foarte spăsită, tocmai pe margene, pe lîngă veselia lor îndrăzneată. Norii atîrnă grei în aerul umed.

Peste puțin, o lume orășenească se vede în căsuțele de țară, mai bine și mai larg clădite, alte satului Bălțăteștii, bogat în copaci răzleți și în desigurii. Dintr-unul răsare o clădire cu două rînduri, care e otelul și salonul de cură. Oameni cari par în adevăr bolnavi apar și dispar pe cărările ce se rășchiră în toate părțile. Pe lîngă ei se văd, ca niște brazi

învingători, frumoși țărani spătoși și înalți, bine gătiți de serbătoare în cojoacele înflorite cu cusături, în cămășile albe cu cizmele curate și pălăriile ca o roată de car, pe care le împodobesc mărgele colorate și pene de păun.

Tot astfel de oameni se întâmpină de aici înainte, în noua vale în care am intrat. Ea duce, tăind sămănături și livezi înflorite, supt paza sumbrelor înălțimi îmbrăcate cu brazi. De departe se zăresc în mijlocul frunzișului întunecat turnurile nouă-nouțe ale mănăstirii Văratec.

E ascunsă într-un colț de munte, unde vântul aspru n-are voie să pătrundă, așa de ocrotitoare sînt înălțimile ce străjuiesc de jur-împrejur. Cărări înguste urcă printre casele maicilor, ale căror grădinițe de ruje, mașcaturi și gheranic îmbălsămează. Pe aceste cărări merg acum fără scop mici funcționari cu pretenții mai mari decît rostul și puterile lor și cari au găsit un loc unde pot vorbi tare și călca plini de ifos înaintea călugărițelor uimite de măreția mirenilor din „lume“, apoi băiețoi cu șapca de liceu, cari merg singurateci, în toată seriozitatea lor romantică, sau binevoiesc a face curte vreunei „dudui“ cu fața obosită, pe care asemenea atenții din partea unui „bărbat“ cu tiuleie o încîntă.

Sînt două biserici, bine ținute. În biserica Sf. Ioan, maicile mai fac slujbă, cu ochii la ușă, cotindu-se de cîte ori sosește vreun vizitator și rîzînd tot așa de șiret ca lucrătoarele de la fabrică. În micul cimitir doarme Veronica Micle, al cărei glas dulce a răspuns cîntării puternice, pătimașe, lacome a lui Eminescu.

Cealaltă biserică se află în mijlocul pătratului de clădiri pe care-l face arhondaricul cel nou cu mobile vesele, saloane pentru miniștri și vlădici și sonerii electrice, de-o parte, și, de alta, cîteva case

călugărești, dintre care unele, ca a maicii Safta Brîncoveanu, o ctitoră, nu s-au mai ridicat din focul cel mare de la 1890, ci zac în ruine înnegrite. Biserica nu e mai veche decît secolul al XVIII-lea, și, deoarece a fost adeseori dreasă, nu înfățișează alt interes decît al bogăției icoanelor, cu salbe de măr-găritare și pietre scumpe, și al grijii gospodărești — covoare și sobă cu care o țin călugărițele.

Maica încă tînără care slujește la masă în arhondaric — odaia de oaspeți, iar, literar, „odaia de boieri“ — are pe o măsuță caiete de psaltichie și, pentru cetirea ei, pe lîngă cărți bisericești cu buchi (mai bune decît cele de astăzi), o veche *Alexandrie* fără început și sfîrșit. „Am cetit-o și-i complectă, ni se răspunde, fiindcă e bine să știi lucrurile mari ce au făcut oamenii de demult.“ Fraza-mi sună cunoscută : nu trăiește în această măicuță cu fața de tinereță veștejită sufletul unui cronicar de demult ?

Spre Agapia, în liniștea căderii serii.

Case de sat, biserici de lemn, livezi. Îndată întri în drumul de țară, mărgenit cu garduri împlecute, cu garduri de cătină în floare, care străbate satul Agapiei. Căsuța stă în mijlocul copacilor și popușoaielor înalte, al căror spic răsfirat nu e mișcat de cea mai slabă adiere. Gospodarii nu s-au întors încă de la petrecerile serbătorii, dar gospodinele au gătit de masă, și prin ușa deschisă se văd fluturînd flăcările pe vatră, supt ceaunul de mămăligă aurie.

Satul a încetat, și acum se întinde pretutindeni împărăția gingașă a cîmpului înalt-înflorit. Un copil s-ar pierde în această pădurice cu vîrfurile albastre și galbene și albe, prin care pătează ca de sînge floarea roșie a scaiului. Așa își vor fi închipuit cei vechi nesfîrșitele întinderi mirositoare ale Cîmpii-

lor Elisee, prin care înțelepții și poeții omenirii trec vorbindu-și în zimbet.

Acum locul se înalță în dealuri pe care le îmbracă bradul sever. În dreapta, în stînga, în fund, aceeași perdea a milioanei de ace întunecate, care nu suspină, nu freamătă, nu cheamă, ci se mișcă numai de un tremur ușor, — pădure vie cu înfățișarea morții, ca zeii cari, pogorîndu-se pe pămînt, iau fața oamenilor, dar nu simt, nu zimbesc și au glasuri care vin din alte lumi.

Între zidurile codrilor e apărută Agapia.

Aceeași aleie de case gospodărești ca la toate mănăstirile de maice. Cele mai bune, acoperite cu o zale fină de șindile bine legate, au un cerdac pe stîlpi, la care ajungi printr-o scară, patru odăi, două de-o parte, două de alta, cu o sală la mijloc; apoi odăi jos, pentru ucenice, care vin ca slujnice și rămîn, după moartea și moștenirea ocrotitoarei, călugărițe; bucătărie, livadă, curte, împrejmuire înaltă, bine lăcătuțită, împotriva oamenilor răi cari pot veni la vale, de supt păduri, unde nu păzește nimeni.

Pătratul de ziduri și biserica au astăzi o înfățișare neorînduită și nenorocită. Schele, lemnărie nouă, dărîmături negre. Anul trecut, focul a fost aici grozavul oaspete care distruge. Pornit de la clădirile de lemn ale unei infirmerii, la un ceas de noapte adîncă, el a răsărit ca o făclie roșie a nimicirii deasupra frumoasei și trainicei clădiri cu două rînduri, boltită și împodobită cu cerdace, a lui Gavril hatmanul, frate de domn, a cărui soție purta feciorelnicul nume de Liliana. Ca un zmeu furios el a zburat arzînd asupra întregului coperiș, crăpînd zidurile groase supt puterea avîntului său salbatic. Nici biserica din veacul al XVII-lea n-a scăpat: dacă zidurile au rămas întregi și icoanele, odăjdiile au fost mîntuite, fumul ce se cobora de pe acoperemîntul în flăcări

a înnegrit picturile din boltă și din susul păreților ale maestrului Grigorescu : se văd însă, din minunile pe care le-a săvârșit, când era un băiețandru, marele pictor, sfinți singurateci și scene care sînt vrednice de buna pictură italiană a veacului al XVII-lea sau de maeștrii direcției clasice de la începutul veacului trecut ; din înălțime, fața curățită, pentru încercare, a unui sfînt privește senină și frumoasă ca un fericit aplecat asupra grozavului întunec al iadului.

Oamenii sînt aici tot așa de interesanți ca și încunjurimea naturii, ca și clădirile. Întîlnesc pe bătrînul preot, cu fața împietrită, de prooroc centenar, care e tatăl poetului Vlahuță, și iată, în vesela casă a surorii sale, Vlahuță însuși, care și-a tuns aripile negre ale părului și apare astfel, mic și slab cum este, ca un tînăr puțin cam bătut de brumă ; vorba lui rară, cu adînc răsunset, nu e nicăiri mai potrivită decît în acest cadru de religie a naturii și de religie a oamenilor. Iar lîngă acest poet liniștit și trist zglobiile lui fetițe blonde par niște neastîmpărate spirite ale pădurii, care pătrund prin ferestile deschise ale bisericii și flutură cu aripi trandafirii în jurul vechilor policandre greoaie.

În cerdacul casei sale, „maica Albu“, mama primarului din Piatra, care ne-a primit părintește, vorbește ușor ca despre lucruri ce ar fi fost ieri și senin ca despre lucruri ce ar privi pe alții. Înaintea noastră trece o parte din viața Moldovei de la Mihai Sturdza pînă la boala principelui Ferdinand. Inginerul austriac Oswald, tatăl povestitoarei, lucrările lui, creșterea de bărbat pe care o dă singurului copil, o fată. Apoi gospodăria harnică, roditoare și fericită : căutarea moșiilor, mînarea pădurilor spre șchelele Dunării, alergarea cailor Orlov pe drumurile țării, călătoriile în Franța lui Napoleon al III-lea, în

Germania lui Wilhelm bătrînul „Wilhelm cel Mare” — sosirea în țară a principelui Carol și căsătoria lui, vremurile de mîndrie și strălucire, care fac să se ivească o lacrimă de recunoștință către Dumnezeu în ochii bătrînei maice. Acum, în liniștea celor șaptezeci de ani trecuți, ea privește în urmă, cu o mîndrie înduioșată, lungul drum străbătut al vieții, și sfîrșitul muncii ca și al nedesăvîrșitei odihne de aici i se înfățișează în aureola mîngîietoare a credinții.

Din cînd în cînd, ca răsunetul unei vechi dureri, buciumul străjerilor sună în tăcerea mănăstirii adormite.

Spre schitul din deal. Abia s-a făcut ziuă, și, din norii plumburii cari cuprind tot cerul, cade o ploaie de dimineată, înghețată, cînd în stropi rari, cînd ca pînză. Din satul sărac, cu casele rare, țărani se suie pe cărarea dintre brazii, purtînd pe umăr coasa lucitoare. În dreapta și în stînga vederea e închisă de perețele întunecat al înalților arbori solemni.

Un zid, înălțat cu cheltuiala doamnei Anastasia a lui Duca-vodă, încunjură vechea mănăstire întemeiată de Petru Șchiopul, cu cîteva zeci de ani înaintea Agapiei din vale. Multe reparații au schimbat cu totul cea dintîi înfățișare a clădirii, și interesantă e astăzi numai ruina care a crăpat adînc zidurile și amenință să dea jos coperămîntul de șindilă. Cîteva case ale maicilor par a se răzima de catapiteasma vie a brazilor.

Spre Neamț, drumul trece printre pajiști și sămănături în lanuri mici, felurite ca niște scoarțe meșteșugite. De pe o culme se vede în depărtarea limpede șirul albastru-adînc al munților, iar în vale

pata de livezi și case a târgului, lângă cetatea gălbie, lipită ca un mușchi pe stîncile cu poalele răzaluite.

Apoi ne coborîm în valea râului Neamț, care strecoară iute apele-i limpezi, verzi-argintii, supt înălțimile împădurite, supt stîncă goală ce pare tăiată cu cuțitul, în adîncurile codrilor liniștiți. Printr-unul din ei se trece spre mănăstirea nevăzută. Măreții stejari se înalță drepti ca stîlpii, unindu-și sus frunzișul ca o boltă. Un ciudat obicei li-a dat nume puse pe tăblițe : întîlnim pe ale suveranilor, ale principilor, ale cîtorva miniștri, ale unor ingineri și persoane politice ; un neobișnuit amestec de nume, de la Lascăr Catargiu pînă la Chihaiia și... Costrobăț. Cu timpul toate celebritățile naționale își vor avea stejarul, a cărui împuternicire sau slăbire va putea sluji pentru preziceri asupra viitorului ce așteaptă pe patroni.

După ce pădurea se încheie, turnurile mănăstirii încep a se vedea la vale. Te-ai aștepta să găsești aici un zid puternic și înalt, o măreție de clădiri vechi, potrivită cu istoria de peste șase sute de ani a acestui lăcaș din cele dintîi timpuri ale Moldovei. În sălașul cărturarilor din veacurile al XV-lea și al XVI-lea, în focarul de reforme călugărești al lui Paisie din veacul al XVIII-lea, în laboratorul maiștrilor de tipar de acum vreo sută de ani, ai socoti că trebuie să se găsească gospodărie, muncă și lumină.

De la început, aceste păreri se împrăstie. De c parte și de alta a drumului sînt căsuțe curate, în care numai rareori găsești un călugăr, căci în ele se adăpostesc oaspeții de vară ai Neamțului : acei cari străbat cărările și drumurile și ocupă băncile din jurul mănăstirii. Înaintea acestei mănăstiri stă un urît capac de zid ce slujește de baptisteriu, clădire nouă, ieftenă și cu totul lipsită de gust. Pătratul de ziduri ce cuprinde arhondarieul și clădirile mari e

rău îngrijit, și cerdacțele de lemn negru se perindează jalnic pe părășii spoși de demult cu var. Turnul de la poartă, cu banca pentru musafiri și mulți călugări fără treabă, e o greoaie clădire oarecare: când cu vizita principilor Ferdinand și Maria, un meșter în complimente a zugrăvit supt o coroană inițialele lor, iar un alt meșter în complimente le-a schimbat în ale lui Partenie mitropolitul, cu prilejul celei dintâi inspecții a noului ierarh. Una din biserici e cu totul modernă și nu se înseamnă prin nimic decât prin strălucitul aier din vremea fiilor lui Alexandru cel Bun, care, pus într-un cadru și spînzurat, se șterge de soare ca o fotografie oarecare de nici un preț.

Cît despre biserica lui Ștefan, ea se deosebește prin mărimea ei, dar, în aparență, puțin a rămas numai din frumuseța ce va fi avut odinioară. Vezi încă fațada, ocnițele, contraforturile, ferestrele sculptate în stil gotic. Dar varul s-a așternut peste discuri, peste smalțuri și cărămizile aparente. Acoperisul a fost cu totul prefăcut. Turnurile apar schilodite printr-o înnoire sîngace. În fund, un adaos pătrat strică armonia liniilor stranelor și altarului. Înăuntru, unde se vede minunatul epitaf de marmoră lucrată în relief, cu vorbe slavone și românești, al lui Paisie, pietrele de mormînt au fost deslucuite: în pridvor, în naos ele sînt acoperite cu grele lespezi de marmoră, împodobite apoi cu covoare, și într-un colț al stranei nouă, de lemn simplu, ți se arata un fel de mică tainiță, care cuprinde în fund, unde nu mai vezi, piatra de mormînt a lui Ștefan fiul lui Alexandru cel Bun, orbitor al fratelui său și jertfă a nepotului, care-i tăie capul.

Penru a curăți cloaca multelor chilii unde nu se mătură și nu se deschide fereastra, pentru a deprinde pe călugări cu o viață orînduită și harnică,

pentru a înlătura trîntorii și vînătorii de femei, ar trebui o mîna de fier. Nenorocirea mănăstirii a făcut însă ca, multă vreme, să fie la Neamț stăpînire de bătrîni: egumenul Veniamin Nițescu, un om mai energic, n-a stat multă vreme. Înlocuitorul lui de astăzi, arhiereul Narcis Crețulescu, e un om cu cunoștinți pentru un călugăr și un om harnic, care a strîns în curs de mulți ani de zile lămuriri foarte întinse cu privire la toate mănăstirile din țară. Aceasta nu-i dă însă nici autoritatea, nici spiritul gospodăresc ce ar trebui. Iar, cît despre folosul sîrguinților științifice ale ambițiosului prelat, el e desigur mult mai mic de cum cred unii din moldoveni. Părintele e altfel un om amabil, care onorează îndată cu „măi tu“ pe un tovarăș de studii istorice, e un mare iubitor de teorii neguroase și un tip de romantic fără școală, metodă și stil. Flămînd, căci vestea venise că la arhondărie nu e decît un borș de mazăre, și plin de grijă pentru mijloacele de a trece mai departe — căci mi se spusese că, de multe trăsuri ce s-au dat din bunătatea cerească celor ce ceruseră fără să aibă dreptul, poate să nu mai fi rămas pentru cine aducea, ca mine, autorizație de la minister — ascultam mai îngrozit decît în alte împrejurări asigurările părintelui că odinioară Cetatea Neamțului era aici, că între clădirile ce se vedeau din cerdac sînt unele care datează de la 1200. că dacii au avut a face cu istoria acestui ținut, și, pe lîngă aceste împărtășiri atît de nouă și de folositoare pentru mine că biserica lui Ștefan cel Mare e... veche.¹

Drumul merge prin același ținut înflorit de sămănături și pajști în toate colorile, prin aceeași liniște

---

¹ De atunci starețul Valerie Moglan și mitropolitul Nicodim au redat mănăstirii o parte din rîsturile ei; s-a înviat și tipografia (n.a.).

a pădurilor mari, spre Cetatea Neamțului. De la o vreme însă, el cotește în stînga, taie apele, împărțite în șuvițe vioaie și clare, ale Neamțului și atinge, supt vechea clădire de apărare, șirul munților împăduriți, cu temelia goală, de piatră tare, verzie-sură.

De jos se vede un zid, gol de acoperiș, zimțuit de mîni vrăjmașe, de focuri, de lepra ucigașă a părăsirii: o fereastră îngustă, plină de albastru vesel, mai stă încrestată în ceea ce a fost odinioară un turn.

Ca să te apropii, nu e alt drum decît acela de încunjur, din dreapta, unde suirea a fost ușurată, de altfel, în timpul din urmă prin tăieturi. Nemărgenita pădure neagră păzește împrejur, ocrotind spre valea prăpăstuită albe vite răzlețe. Cărarea e răpede și presărată cu bolovani, plăci și așchii din osatura granitică a muntelui, care a dat și platoșa neînvinsă a cetății de sus. Cînd ajungi la dînsa, o poartă gotică, în arc frînt, lăsată într-un zid de piatră lovit grosolan cu ciocanul și prinsă într-un ciment care e astăzi și el o piatră, îți dă intrare deasupra șanțului, umplut în această parte. Ești în curtea cetății, deasupra căreia se ridică înalte ziduri din pietre verzi și roșietice, străbătute de porțile joase și scrijelate de ferestruice. Dedesupt, sfărîmăturile și pulberea acopăr desigur, un întreg rînd de beciuri și tainițe, în care se țineau, ca la Succava, mijloacele de apărare ale puternicului cuib de ostași. Mîne poate, cînd iubirea pentru trecutul nostru va fi mai mare și se va arăta în felul ce se cuvine, comorile îngropate vor ieși la iveală, dezvăluind mai bine cultura vechilor timpuri. ¹

Ruina a deschis o largă poartă de privire asupra văii pe care soarele de amiazi o scaldă în lumină.

---

¹ Profesorul Ilie Minea le scormonește acum cu autorizația Comisiunii Monumentelor Istorice (n.a.).

Apoi Neamțului aleargă nebunată prin întinsul cîmp înverzit, pe care l-au înviorat ploile din urmă. În fund, se zăresc înălțimi. Case de țară sînt risipite într-o neorînduială veselă. Iar, în stînga, Tîrgul Neamțului, fiul umil și părăginit apoi prin înstrăinare al cetății mîndre, se ascunde în bogăția de frunziș a copacilor.

Tîrgul a avut altădată o viață curat românească : negustori, meșteșugari, plugari, tot români ; un șolțuz și doisprezece pîrgari îl cîrmuiau după datină, pe cînd doi pîrcalabi stăteau în cetate sus. Boieri nu erau pe aici.

Ei au venit cîndva și s-au dus : marea clădire veche în care se află spitalul, pe care-l păzesc plopi înalți și drepți, a fost una din curțile lor. Evreii au sosit în veacul al XVIII-lea, după ce tîrgul începuse a decada ; ei au locuit cu „bezmen“¹ de la mănăstirea ce era odată în cetate, ori le-au cumpărat de la particulari, și au ajuns răpede stăpîinii acestui colț sărac din vechea viață orășenească. Azi, cu toate firmele naționale : „la Mihai Viteazul“, „la Ștefan cel Mare“, „la briciul lui Lucaciu“, ei sînt mai pretutindeni în casuțele, destul de curate, care mărginesc șoseaua de prund verziu de pe munte. Apucăturile lor mai bune — totuși ce luptă între birjarii cari oferă să mă ducă la Folticeni, cu zece lei, cu șase, în patru ceasuri, în trei, în două și cari par gata să se sfîșie pentru un câștig ca acesta — aceste apucături vin de la curăția naturii și de la viața îndelungată în mijlocul sătenilor noștri. Poliția nouă începe să se amestece și ea, oprind revărsarea pe stradă a mărfurilor de tot soiul, pe care mai ieri negustorii le trăgeau înlăuntru cu prăjina cînd știau că vine supravegherea și pedeapsa ; polițaiul e un

¹ Inchiriere pe termen lung sau fără termen (n. ed.).

om tînăr și simpatic, un oltean care a făcut Universitatea din București, s-a pătruns de spiritul bun ce suflă tot mai puternic aici, și e dintre aceia, din ce în ce mai mulți, cari înfățișează administrația românească supt altă față decît a leneșului care doarme, a stricatului care petrece și a nerușinatului care sfințește.

3. MĂNĂSTIREA HORAIȚA

O lungă mahala de ieșire din Piatra, cu spitale, căzărni mari, case razlețe. O veche biserică se păstrează lîngă o curte boierească de care s-a prins ruina și lucrează harnic. Apoi cîmpul deschis în focul de soare al lui iulie. Trecem peste dealul Balaurului, care a avut întîi hoți în pădure, apoi pădure fără hoți, iar acum, deoarece se taie are hoți fără pădure. Șoseaua trece printre bogatele lanuri de grîu, gata de secere, ale Dobrenilor; în dreapta, valea se adîncește pînă la albastrele linii înalte ce închid zarea. La depărtări mari, sate mărunte, cu cîteva case în marginea drumului, cu primării pline de oaspeți și cu monumente ale războiului. Șanțurile șoselei, ca și marginile și poienile pădurilor, sînt pline de albastrul și galbenul florilor de vară ce se ridică vînjoase. Cantonieri cu placa de metal la palărie răstoarnă maldăre întregi de cicori și lumînărele, care răspîndesc murînd un parfum lînced și trist. Altfel, drumul e pustiu, și, în rarile trăsuri ce trec, prăfoase, descoperi numai chipuri, fără interes, de evrei arendași, cu nasurile de șoim.

Ca să ajungi la Horaița, trebuie să cotești la stînga, după un drum de două ceasuri, îndreptîn-

du-te spre munte, „întrînd“, cum se zice, în el. Roatele lunecă molatec pe cărăruşa umedă, pe care o împestrițează știoalme din ultimele ploii și o taie deodată o șuviță de apă albastră. Copiii sînt răspîndiți pe pajiște, păzind vaci blînde, scotocind mărcinii după cuiburi și făcînd să răsune desigurile de țipetele deznădăjduite ale puilor golași. Un cioban bătrîn cu plete albe de mitropolit își strînge turma ce se răsfireă într-una după dulceața ierbii înflorite.

La capăt, ești întîmpinat de șuieratul unui coș de fierăstrău. Drumul spre pădure merge tot în rătăcări, prin care se ciocnesc roțile carălor ce duc butucii supt ochii celor cîțiva nemți cari sînt specialiștii exploatării. Și, pe cînd flăcării se căznesc la lucru, în aer liber sau supt șoproanele de lemn, evrei bătrîni, jupănese grase, „cupii“ zgomotoși ies din căsuțele improvizate ce mărgenesc drumul. Căci și acest fierăstrău, ca toate cele din Neamț, e al evreilor.

Îndată vedem în ce hal au adus și pădurea. Potecile de odinioară sînt înlocuite acum prin urîte drumuri de gropi, de bălți de noroi, prin care se strecoară liniile suptiri de fier pentru transporturi. Butuci sînt răspîndiți pretutindeni, turtind pajiștile, oprind drumurile. Din desigurii ies părechile de boi ale cărăușilor, cari pentru multa lor trudă au băatură de ajuns, și aceasta se cunoaște. Cocioabe, în care păzesc moșnegi, sînt înjghebate din pari și strujeni, ici și colo.

Întinderi mari din vechea pădure au căzut cu totul, cruțîndu-se doar copacul alb, de o valoare mai mică, pe cînd tot bradul, chiar și cel mai tînăr, a fost hăcuit de bardă. Nicăieri nu se înalță vîlștare nouă din buruiana deasă, sălbatecă. Numai ici și colo cîte un mănunchi de arbori cruțați pentru

cîtva timp, înalți, drepți, mîndri, amintesc ce măreată poezie a fost prin aceste locuri, acum fără de milă, tîlhărește pustiite de lăcomia barbară [...], ajutată de lipsa de interes a proprietarului și de lipsa de gospodărie a statului. Dar nici în aceste ultime insule de pădure nu mai zburătăcesc păsările, ascunse în adîncuri pînă la care securea mai are drum.

După sute de hopuri groaznice și pîrîituri amenințătoare, caii scot trăsura la gardul Mănăstirii Horaița. Se văd turnuri suptiri răsărind deasupra copacilor livezii dese.

Mă așteptam la o clădire din vremile bune ale vechii arhitecturi: veacul al XVI-lea, măcar al XVII-lea. Turnul de intrare însuși, cu o nespus de ridiculă inscripție, e cea dintîi deziluzie. Cînd ai trecut de dînsul, te afli înaintea unei mari biserici de zid, înălțată abia la 1867 pentru a înlocui un vechi schit de lemn, cu cheltuiala călugărului Ermoghen Buhuș. Un rînd de rozete în relief se desfășură supt coperemînt; în fotografii, ele păreau discuri din vremea lui Ștefan cel Mare. Turnuri multe răsar din coperiș deasupra zidului înalt și destul de gros. Înlăuntru, pustietate și puțină îngrijire.

De jur-împrejur, sînt chiliile. La multe dintre dînsese, gospodine stau la răcoare, fără nici o treabă, pe cînd călugărescul soț se ascunde înlăuntru. Pe unde partea femeiască n-a ieșit așa de compromițător la iveală, răsare în cerdac monahul, tînăr în cele mai multe cazuri, pletos, ochios, bărbos. Numai un bătrîn, care-și tîrșie papucii, se amestecă printre colegii mai tineri, și începe a da unele deslușiri. Starețul e un om cumsecăde, care nu are însuși nimic de lucru și nu supără, deci, nici pe ceilalți. Face cîteva sticlucе de apă de melisă pe an, și cu

aceasta și-a îndeplinit chemarea pe pământ. Cărți nu sînt, decît cele de slujbă, iar ziare nu pătrund.

... Înaintea cărora a căzut cu totul taina pădurii și se pleaca în adîncă umilință ștearsa sfințenie a mănăstirii, unde s-a încuibat dracul lenii, cu fiii săi, cari înfățișează toate păcatele.

4. MĂNĂSTIREA TAZLĂULUI

Ca să ajungi din Piatra la Tazlău, iei un drum pe care-l știe orice birjar evreu din oraș. Nu pentru mănăstire, la care nu merge mai nimeni, nici chiar cutare profesor de universitate, plecat, acum cîțiva ani, în excursie cu studenții săi, cu cari a mîncat, a băut și a petrecut ca unul de vîrsta lor. Cine ar sta să caute acolo o amintire în piatră a vremilor lui Ștefan cel Mare, o realizare de frumuseță care a biruit patru veacuri întregi? La Tazlău este și un sat, un sat măricel, pe care puțină lume numai îl caută; pentru afaceri sau pentru răcoarea de vară. Dar este și fierăstrăul din Tazlău, al evreilor celor mari și bogăți, mare fierăstrău cu electricitate, în care a petrecut și acel profesor cu tovarășii săi de cercetări... științifice. D. Dienermann e mare și tare acolo, cu funcționarii săi, cu instalațiile și cantinele și locuințele sale, cu robii sai țărani, pe cari-i plătește într-o monedă specială, „dienermannică“, pe care și-o primesc numai cei de la cantina și de la prăvălia lui. Și același Dienermann ochește și strălucita, uriașa pădure a Tazlăului. Sa fi ținut mai mult o anumită cîrmuire, să nu fi avut concurenți în partidul lor anumiți „bărbați politici“, spiritul de întreprindere al „Dienermannului“ ar fi spîrcuit, tot

asa de îndrăzneț și acest bătrîn codru de copaci albi. O licitație viitoare a rămas însă să-i hotărască soarta.

[. . . . .]

Drumul se desfășură printre lanuri înguste, avînd la dreapta șirul de înălțimi care e pragul, treapta dinții a muntelui. Cîte o locuință izolată, o vilă modestă. Sate nu se văd nici aproape, nici departe, pînă nu ajungi în Roznov, care e vestit întrucîtva prin aceea că a fost moșia strașnicului colonel Roznovanu, fost ofițer în garda imperială rusească și rămas rusofil pe viață — acela care și-a lăsat ca executor testamentar pe țarul și a impus preoților din reședința sa să pomenească înainte de orice alte nume pe acelea ale membrilor casei împărătești din Rusia. Chiar lîngă drum e întinsul parc în care se ascunde casa și din care iese la iveală cupola, firește de formă rusească, a bisericii-mausoleu. Stăpîină e acum văduva colonelului, care a purtat numele, așa de strîns legat cu renașterea noastră culturala și politică, al Cîmpinenilor.

Ne oprim, neapărat, la cîrciumă [...]. Fiind duminică, încăperea pentru băutori e plină; abia au loc pe băncile de lemn bărbații, de la flăcău pînă la moșul alb colilie, și, pe lîngă ei, nevestele tinere și băbuștele. Toți beau, strigă, se ceartă sau cîntă, cu urlate prelungi care-ți fac rău să le asculți. La horă nu se gîndește nimeni; n-ar avea haz. Lumea pe-trece așa mult mai bine.

Treci acum pe un mare pod, urît și șubred, de bîrne prost legate între ele. Pînă acum nu s-a îndurat să-l ia Bistrița, care spumegă dedesupt. Un evreu, deosebit de trufaș, îți iese înainte și strînge, după un tarif destul de ridicat, gologanii noștri icf-

teni, ca și, mai ales, cei strașnic de scumpi ai țărănilor. E reprezentantul proprietății, care e întemeietoarea și doamna podului.

Satele sînt tot rare, și în ele abia cîteva curți împrejmuite cu garduri de răchită [...].

Și acum iată-ne în mare pădure singuratecă, pe care o străbatem printre cireșii sălbateci, prin frunzele ascuțite ale cărora sticlesc micile boboțe negre de zamă amară. Sînt atîtea, încît nu le culege nimeni, și, de altminterea, nu e nici o mănăstire de maici în apropiere pentru a face vestitele șerbeturi și dulcețuri de boabe din ele. Pămîntul e vînat de cireșele căzute, asupra cărora bîzîie vespile de aur, în tremuratul lor șiret și prevăzător.

La capăt, ești în sat. [...] Nu vezi nici cîrciumile în care se risipește iute toată agonisita lucrătorilor. Nu umblă nici precupeții cari culeg tot ce trebuie pentru hrana orașului apropiat. Mergînd la cei doi preoți, cu flori moldovenești în grădină, cu cărți vechi în odăile umbroase, cu grai frumos despre rosturile românești ce se pierd, te-ai crede încă în Moldova cea bună, ale cărei crengi pline nu fuseseră încă trase la pămînt pentru ca mîni răparețe să li rupă toată roada.

Cu preoții, cu învățătorul, căruia dăunăzi i-a căzut unul din păreții școlii, cu cîțiva studenți aduși de vacanță, ne suim către biserică.

Turn înalt la intrare, înnoit însă în multe privinți; zidul de împrejmuire se ține încă bine. Dar casele egumenești au căzut la pămînt, și ierburile sălbatece înăbușă dărîmăturile. Pe un tîpșan la mijloc, iată biserica lui Ștefan, discurile de smalt, tencuit și vărut, cărămizile colorate, pietrele lucii, care însă nu se mai văd.

Deși s-au astupat cadrele gotice ale ferestrilor laterale cu scîndurele de care se prinde un al doilea

rînd de geamuri, deși s-au făcut — acestea mai demult — unele schimbări în pridvor, recunoști îndată stilul : solid, mîndru, cumpătat. Întri pe ușa laterală cuprinsă în săpături drepte și te găsești în locul unde două lespezi de piatră de la începutul veacului al XVII-lea acopăr morți din neamul Prăjeștilor, binefăcători ai mănăstirii. Ușa ce dă în pronaos e ogivală, măreață, și, la dreapta ei, întocmai ca la Dobrovăț, care e mai tîrziu, vezi prinsă inscripția, cu delicata înrămurire și împleticire a slovelor. Din ele se vede că acest lăcaș a fost înălțat în pămînturile pe care le ocîrmuia feciorul cel mare al lui Ștefan, Alexandru-vodă din Bacău, și că meșterii au lucrat la aceste ziduri, din căldurosul iulie pînă tîrziu în novembre din anul cînd Moldova a scăpat de primejdia polonă, strivind oștile crăiești în sîngeroșii codri ai Cozminului.

Supt ogiva de piatră deasă și lucie se deschide o ușă de lemn săpată în flori de spin, prin adînciturile cărora s-a pus culoare roșie. E un lucru asemenea în fineță cu broderia, cu țesătura. Urmînd marginea de sus a minunatei dvere, pe care mai ieri nu știu cine voia s-o care la expoziția din București, litere frumos grăunțate dau anul : 1596, tocmai o sută de ani după zidire, și numele „maistrului“, Cozma.

Biserica însăși e goală. Nu odată mîni de jăfuitor au lucrat aici. Și, cînd călugării greci de la Sfîntul Mormînt au fost siliți să plece, ei vor fi luat ceea ce mai rămăsece.

Ieșim în lumină. Pe dîlma ce se vede rotunjită la dreapta, ni se arată locul unde a fost străvechea bisericuță de lemn a lui Alexandru cel Bun, pe care Ștefan a vrut s-o înlocuiască prin zidirea lui de piatră. Și, cînd ne întoarcem de acolo, iată sătenii cu vechi plîngeri pentru pămînt hrăpit, cari-și dau

jos pălariile largi și vorbesc sfielnic cu omul de la oraș, cu deputatul în care socot că pot prinde o parte din marea autoritate, cotropitoare sau indiferentă, a „statului“.

5. MĂNĂSTIREA SECU. DURĂUL. PE CEHLĂU. ÎN VALEA BISTRIȚEI

„Birja“ care ne va duce la Secu e o biată ruină, trasă, sau mai bine tîrîță, de doi cai cu coastele înșirate: „birjarul“ e un băietan trist, care, rămas fără tată, și-a înhămat cei doi căluți de moștenire la un hleab de brișcă, pe care a dat șaizeci de lei împrumutați de la un evreu cu o sută douăzeci la sută camătă pe an, și acuma umblă drumurile ca să câștige, veștejindu-și tinereța nenorocită, cei doi lei pe zi cari trebuie pentru hrana cailor și leul din care se pot hrăni, Dumnezeu știe cum, mama și cei patru frați mai mici. Palidul erou fără nume ține obosit hamurile rupte, pe cînd picăturile reci ale ploii se tot împutinează în apropierea serii.

În marginea Tîrgului Neamțului, o biserică nouă și lîngă dînsa o casuță lungăreață, care poartă o firmă cu numele lui Ioan Creangă. E o bibliotecă a elevilor nemțeni de la liceul din Piatra. Cărțile și revistele sînt așezate în bună rînduială, un catalog după materii a fost redactat de băiețașul care e „bibliotecar“, și el asigură că fel de fel de lume, și chiar țărani, vin să culeagă aici învățătura cărților.

Drumul e același care duce și la Mănăstirea Neamțului. De o parte și de alta, înălțimi împădurite; în mijloc, pădurea cu numele contimporanilor mai mult sau mai puțin celebri. De pe creștetul și

din văile munților se ridică șfichiuri de neguri, care se răsucesc și pier în văzduhul ce se limpezește.

Spre Secu se apucă la stînga, pe cînd Mănăstirea Neamțului zace în vale. Te strecoari printre pajiști înflorite sau pe marginea fînurilor cosite, care umplu de balsam întinderile. Cîte un flăcăiaș păzește vitele care pasc în umbra sălciilor împleticite.

Cărarea se face tot mai îngustă; roțile ciocnesc boabe mari de prund și bolovani sfărîmați, pe cari i-au cărat apele vijelioase; ele se cufundă ici și colo în șuvițele de apă limpede ce se risipesc, răpezi. În dreapta, în stînga, muntele se ridică drept ca o tîmplă de biserică; în el se înfundă desișul de stejari și cîte un brad viu sau uscat, sus pe vîrf, de lovitura unui trăsnet. Rareori trece cîte un car, cîte o ceată mică de țărani pletoși cu pălăriile largi. Peste toate, amurgul umed aruncă un zăbranic de pace.

Grozava cărare de pietre ascuțite pare că se înfundă într-un zid împădurit, cînd, deodată, o mică întorsătură face să se vadă jos turnurile albe ale mănăstirii, desfăcîndu-se pe întunerecul stejarilor și brazilor.

Întri printre sfărîmăturile negre ale turnului din care s-a apărat, la 1821, viteazul căpitan Iordachi, cu rămășițele eteriștilor. O cărare duce de-a lungul zidurilor foarte înalte, clădite din rînduri neregulate de bolovani înnegriți. Ea se oprește la un greoi turn de intrare, lîngă care egumenul a pus să se facă un parmaclîc de lemn văpsit cu colorile ungurești. Căii unei cete de excursioniști pasc pe dîmbul dinaintea turnului.

Puține mănăstiri din țară vor fi avînd o înfățișare atît de liniștită, atît de senină în vechime, atît de cuviincioasă în decadență, ca aceasta. Pare că n-ar fi fost și pe aici atîtea întîmplări vrăjmașe, pare că volintiriu n-ar fi schimbat gloanțe cu turcii și flăcă-

rile nu s-ar fi ridicat, acum aproape o sută de ani, deasupra acestor ziduri. De jur-împrejur, cu pivniți, cu cerdace deasupra altor cerdace, cu stâlpi de lemn negru, cu chilii moarte, alcargă clădirile care de trei sute de ani adăpostesc pe călugării Secului.

Biserica a fost prefăcută foarte mult în afară, și cu desăvârșire înlăuntru. Odată întrarea pe lature și perețele de fațadă trebuie să fi avut liniile celor de la Galata, care e aproape din aceeași vreme. De jur-împrejur, se desfășură șirul de zimți de supt acoperământ, ocnițele de sus, un brîu tivit și el cu zimți și rîndul de către temelie al ocniților; altarul, pentagonal, avea aceleași podoabe.

Pe urmă, s-a adaus un pridvor și o întrare prin fațadă, o veșmîntărie de-o parte și o proscomidie, de alta, care strică liniile altarului. La întâia vedere, vechea alcătuire a bisericii se recunoaște cu greu.

Înlăuntru, totul e nou: stranele, sobele, icoanele. Ctitorii Nestor Ureche și Mitrofana, soția lui, dorm în fundul unor gropi coplesite de scînduri mucedde, care se înfundă în dosul stranelor. Alți ctitori nu sînt mai fericiți: piatra ce acoperă rămășițele marelui mitropolit Varlaam, care prin scrierile și prin îndemnul său a fost unul din binefăcătorii neamului românesc, se sfarămă de umezeală, și nu s-au găsit, în marele avînt de clădire în strane și sobe, cîtiva pari pentru o îngrăditură la acest mormînt¹. Pe marmura sepulcrală a mitropolitului Sava cresc bureții din apa ce se scurge neconținut asupra ei. Piatra vlădicăi Ioan e păstrată numai pe jumătate.

Dar odoarele au rămas, și ele sînt marea minune a Secului. La lumina unei făclii se desfac din umbra veșmîntăriei crucile de abanos argintate, aurite, stropite cu pietre scumpe, pe care le-a dat, la înte-

¹ Mi se spune ca piatra a fost pusă la adăpost (1916) (n.a.).

meiere, Nestor Ureche, panaghiariul de aur acoperit de săpături măiestre, pe care l-a hărăzit același și celalt panaghiariu, care a fost lucrat în cea mai aleasă horbotă de filigrană de aur din porunca lui Alexandru-vodă Iliaș, la 1621, apoi veșmîntul lui Varlaam, strălucitor din sutele de mărgăritare mărunte, care-i sînt și țesătura și podoaba — strălucit sacos de catifea verde întunecată, cu înflorituri grele și mari inscripții de aur în jurul gîtului — patahirul aceluiași, purtînd, două câte două în gros fir de aur, chipuri de evangheliști și de sfinți, *Evangheliã*, scump legată, a mitropolitului Ghedeon și el îngropat aici — care e o minune de artă caligrafică. Iar în paraclis se desfășură, nou-nouț ca în ziua sfințirii, largul aier care s-a lucrat, din porunca lui Nestor Ureche, de o călugăriță din Constantino-pol și a fost totdeauna cel mai frumos odor al mănăstirii¹.

Noaptea e foarte liniștită, și, pe cînd ploaia se scurge zgomotos de pe coperișul de tablă și tălăngile de la vite răsună de departe, stelele scînteie limpede în adîncul întunec al bolții.

Trăsura mănăstirii ne duce a doua zi spre Ceahlău. E o căruță fără arcuri, nevăpsită, primitivă cît se poate, dar trasă de doi cai buni. Sîntem asigurați de două lucruri: că vom ajunge desigur și că vom fi scuturați cum nu poate să fie scuturată mai mult o ființă omenească.

Și am și fost. Răsuflarea noastră a căpătat un ritm deosebit, un ritm de sughițuri nebune; dinții noștri au clănțănit ca într-o zi de ianuar; mînile și picioarele au fost mutate în dreapta și în stînga ca niște bețișoare; vorba noastră s-a rupt în gîngăviri neînțelese. Toate grămezile de prund, toți bolo-

¹ Unele din odoarele de la Secu au fost apoi furate (1916) (n.a.).

vanii părăsiți, toți colții de stîncă crescuți în drum au produs neuitate vibrații în oasele noastre.

Dar frumusețea ținutului ce străbați răscumpăra și această strivitoare osteneală.

Lași drumul Mănăstirii Neamțului și apuci înainte spre Pipirig, unde se grămădesc mai înalți munții, pe cari acuma îi luminează soarele vesel. Un gard de lemn încunjură, în dreapta, „cerbăria statului“, ai cării locuitori sînt undeva în cele mai adînci desişuri și n-au deloc curiozitatea strainului. Trec cîțiva țărani cu cojoace cusute în flori, cu itari strînși, cu opinci; fața lor energică și frumoasă e umbrită de pălării largi; pletele lungi se desfășură în vînt. Țărancele în hainele de duminică au tulpane colorate, cojoace de același fel sau cămăși cusute cu arnice negre la piept, la umăr și la mînci, brîie roșii și o singură catrință cărămizie cu dungi în lung, mărgenită cu alte dungi negre și roșii; picioarele sînt înfășurate în pînză groasă și se pierd în opinci cu vîrfurile ascuțite. Copiii sînt foarte drăgălași în hainele lor, care sînt aidoma ale părinților.

„La cantoră“ se vinde brînză, pastramă și pîne veche. Un neamț, cu toate documentele la îndămînă, cerșește pentru „eine Familie“ pe care singur o alcătuiește — o familie bețivă! — arătîndu-și piciorul bolnav. Din păduricea apropiată răsar trei țigănuși, cari schiaună ca niște căței aruncați: neamțul îi pune pe fugă, declarînd că sînt mai răi decît „hoții“, pe cînd el are „eine Familie“ și nu-i ajung cei douăzeci de bani ce i s-au dat.

Îndată începe satul Pipirig, și merge, și merge, ca un Cîmp Lung ce este: de o parte și de alta sînt case destul de rău clădite și îngrijite; acoperișul de șindilă veche se strîmbă în toate părțile, pereții sînt făcuți din loadbe orînduite cu cît mai puține cuie între cei patru stîlpi de butuci; fereștile sînt

de tot mici și nu se deschid. În loc de garduri de nuiele au aici zăplazuri de scînduri neegale, prinse iarăși fără fier. Curțile se văd goale : abia din eînd în cînd cîte un lan sărac de popușoi. Case nouă nu zărești nicăiri.

Încă puțin, și muntele lui Pătru-vodă se înfățișează în strălucitu-i veșmînt de brazi seculari. Că-rarea se furișează printre desele, înaltele trunchiuri, de cîte douăzeci-treizeci de metri, de pe care cren-gile se desfac grele de ace verzi, ca niște mîncei de preot care binecuvîntează. Trunchi lîngă trunchi cît cuprinde privirea, iar, sus, nemărgonirea frunze-lor tari, lucioase. Pădurea răsufală blînd prin ușorul vînt încărcat cu miros de rășină.

Singurătatea e deplină : nici o pasăre nu zburătă-cește prin frunzișul întunecos ; lighioile tîrîtoare și săltătoare ale pădurii s-au ascuns departe de dru-murile tuturor. Numai, din poiene, greierii beți de lumină cîntă focos.

Cîte o casă albă de pădurar, cîte o ceată de copii frumoși cari se uită limpede din marginea drumu-lui. Apoi coasta se prăvale prin bolovani pîna la cutare și pot rece, care saltă din stîncă de cremene neagră și lucie.

Pe aceste drumuri a zburat ca vijelia, mînat de groaza morții și de dorința de a vedea pe ai săi, adăpostiți în Ardeal Petru-vodă Rareș, domnul tră-dat și părăsit de cei din urmă tovarăși ai nenoroci-rîi sale. Pe atunci numai poteci sălbatece brăzdau codrul nemărgenit, și brazi bogăți în frunze adă-posteau și ascundeau pe drumeț. Schimbat de haine, hămesit, rupt de oboseală, purtătorul pribeag al Coroanei moldovenești fugea înaintea turcilor și a boierilor înțeleși cu dînșii.

Drumul se rupe în adîncuri de văi, sămănate cu pietrele pe care le-au adus apele furioase. La capă-

ul acestor văi sălbatece, împănate cu căsuțe și bordeie țigănești, Bistrița trece supt maluri înalte. E cea mai mareață din apele Moldovei, largă, adâncă, limpede, strălucind din toți solzii de ardezie. Pe alocurea o încarcă plute aspru încheiate, care se odihnesc, așteptînd plécarea. O piatră înaltă, care samănă întrucîtva a cruce, răsare din verdeață, deasupra rîului repede: dracul spune povestea, a vrut să răpadă în Bistrița această fărîmă de stîncă, dar l-a apucat ziua, și nici o putere omenească nu poate clinti de acum povara pe care a lăsat-o în loc duhul rău, trăsînit de lumina soarelui.

Satul de lîngă rîu se cheamă Călugăreni; fiindcă e duminică, sătenii sînt adunați la crîșmă, pe care o ține un evreu. Negustorul a deschis oaspeților mai toate odăile sale: țărani în haine albe, țărance în fote roșii și negre stau pe scaunele acoperite cu cit. supt cadrele cu cromolitografii; se ridică pentru a bea unul în sănătatea celuilalt și atunci se iau în brațe și-și strîng voinicește mîinile. În altă odaie, bîzîie cobza, și părechi joacă foarte cuviincios un danț de munte. Iar, în odaia despre drum, oameni mai săraci, cărora li se înseamnă pe părete datoria de băutură, și țigani flenduroși se bucură și ei de dumineca odihnei. În această mulțime așa de rezervată, cu tot danțul și cu toată băutura, face o ciudată impresie ivirea unui domn cu pasul greu, vorba aspră și căutătura stăpînitoare, care merge drept la oglindă, se privește mulțămit într-însa și dă scurt instrucții evreice: e un german așezat în țară, care pregătește o excursie.

Ceva mai departe, lași malul Bistriței, și Bistrițioara îngustă îți ațeargă acum supt ochi, cu același mers și aceiași față ca și puternicul rîu în care se varsă. De la Răpciuni, un mare sat foarte curat, cu

frumoase livezi și case bune, pe laturile unei șosele largi, te urci spre Durău.

E o lungă vale, strânsă între înălțimi sămănate cu copaci și vechi case de munte, un Cîmp Lung iarăși, pe care-l taie o sfoară de apă ce gîlgîie pe pietriș. Pe un deal se văd trunchiuri de brad curățite, și o linie de fier se urcă spre fabrica de cherestea. În răcoarea serii, aromită de florile fînului cosit, drumul se înfundă tot mai mult spre întunecatul părete de munți. Deasupra unui vîrf care întrece cu cîtva pe celelalte, stă o cunună zimțuită, de piatră goală, sură : acesta e Ceahlăul.

Tot căsuțe de lemn negru, în curți mărunte : spre una din ele se îndreaptă o biată băbușcă necăjită, care cere un loc în trăsură pentru băiețașul ei fără tată, pe care l-a bătut un frate vitreg ce rîvnește partea lui de moștenire ; din alta iese deznădăjduite două femei care se plîng de preot, pentru că nu vrea să îngroape fără taxă pe o nenorocită.

Acum, sîntem pe coasta muntelui, în aleia tăcută a brazilor bătrîni. Cea dintîi deschizătură în zidul lor verde cuprinde schitul Durăului.

Schitul vechi — și nu prea vechi — a fost înlocuit cu o clădire nouă, în veacul trecut. Biserica aceasta albă, cu coperemîntul de șindilă neagră, e încunjurată de căsuțe curate, în care locuiesc călugări zdrențăroși și oaspeți din oraș — în fruntea cărora stă ocrotitorul Durăului, d. Gheorghe Panu. La un loc și văzute de departe, ele alcătuiesc o pașnica însulă în mijlocul oceanului întunecos al brazilor, cari suie învălmășiți, ca o oaste de mii de suliiți, spre vîrfurile de stîncă. Vîntul, încărcat cu miros de rășină, al munților adie rece în clipa căderii nopții cu stele vii. Iar clopotela turmelor ațipite sună dulce, și izvorul rămas singur își șoptește cîntecul veșnic.

Des de dimineață, ne gătim de suitul muntelui.

Peste culmi zac neguri lăptoase, din care nu se mai alege nimic. Singură pajiștea cu miile de flori înalte mai răsare înaintea codrului, și la acest ceas așa devreme cosașii s-au apucat de lucru culcînd pale groase. Cărarea spre vîrf se deschide între brazi printr-un revărsat sălbatec de bolovani pe cari i-a prăbușit pîrăul de munte, creatorul drumului săpat.

Pacea brazilor ne învăluie: nici o rază nu răzbate prin atîtea trunchiuri ce se îngrămădesc și se încalcă; în adîncurile negre zac bătrînii și învinșii, taind pieziș calea cu crengile uscate, negre, parcă ar fi trecut prin focul dogoritor. O lumină nehotărîtă, înșelătoare plutește în strîmta cărare.

Călătorul nu merge aici, el se luptă. În calea lui stă țerna umedă, cleioasă, care lunecă, prundișul ce se rostogolește supt picioare; e blagoslovită piatra ce iese la iveală din loc în loc și face ca o scară neorînduită pentru duhurile ușoare, săltărețe ale muntelui prăpăstuit. Inima bate puternic, gîtul se usucă, sudoarea scaldă fruntea și mușchii parcă se rup în avînturi.

Oboseala te oprește în loc. De jur-împrejur, nici un zgomot și nici o viață. Palatul farmecelor zace încremenit. Numai din cînd în cînd suflarea vîntului trezește în această uriașă alăută un sunet ca al mării îndepărtate, sau cîte o cascadă foșnește mățos în fundul prăpastiei. Șipote revarsă grăbit o apă ca gheața, care taie dinții de durere cînd se ating de dînsa.

Priveliști se deschid din loc în loc, răsplătitoare. Zeci de culmi mărunte îți stau supt picioare, cu colțurile lor de pădure și covorul lor verde; creștături arată mersul rîurilor și pîraielor; case albe se înșiră

în marginea văilor ; cîte un coperămînt steclește singuratec.

De la o vreme stîncă răsare prin brazi, cari se răresc întîi, apoi se micșurează ca niște tufișe îmbîcsite, pînă ce, la urmă, sus de tot, ei sînt numai un covor pîslos, frate bun cu mușchiul, mîntuit și el cu șfichiuri verzi și frunze ascuțite. Atunci, pe lîngă dînsul, nu mai sînt decît buruienile înălțimilor : clopote umflate, albastre și vinete, potire. mărunte albe, mierea ursului cu floarea bătută, ferega dîntată ca un pieptene. În cîte un colț de stîncă se ascunde *edelweiss*-ul, cu floarea albă, moale, ce pare moartă.

Muntele nu e durat din stîncă, ci din acel amestec de pietriș, din acel conglomerat cu grăunțe mici, albe, care se dezvălește deodată, la cîte o surpare a vegetației. Piatra goală, trista lespede sură, e un adaos, o podoabă măreață. Ai zice că ea a fost adusă de departe, ridicată și clădită de mîinile unor ființi cu puteri nemărgenite, a căror operă a fost dărîmată într-un mare cutremur risipitor de luni. Pare că deosebești trei rînduri de zid, la înălțimi deosebite : dintr-unul au rămas colți, din altul un larg părete drept, din celalt, tocmai sus, frînturi de turnuri, cum nici pe a cincea parte nu le poate cladi omul. Acolo e, după vreme străvechi altar al Preceștei Născătoare, Panăghia, masa de piatră în jurul căreia, din cele patru părți ale lumii, se luptă vînturile. Acum nu se mai văd de jur-împrejur decît culmi curățite de orice amănunte, de orice deosebiri, cazane albăstrii răsturnate în șase, în șapte șiruri și bătute de bruma fumurie a depărtării.

Iar, la întorsul spre poale, în căldura și în puternica lumină de după-amiazi, priveliștile, adîni-oarea așa de severe, de pustii și reci, par numai o veselie. Florile îmbălsămază toate, și fluturi albi

zboară să le caute, afinele negre, ca niște nasturi mărunți, rodul celor mai mari înălțimi, cheamă la o hrană răcoritoare din mijlocul foilor lor lucioase, ce se întind pînă departe, ca o rețea. Rășina picură mirositoare din trunchiurile dogorite ale brazilor. Razele se răsfrîng în apa de argint a șipotelor, lîngă care vitele sună din tălăngi. În colțuri de adăpost, excursioniști au aprins focuri roșii pentru mîncarea de amiazi. Băieții cari au închiriat cai drumetilor vînează prin scorburi edelweissul, cățărîndu-se ca niște veverițe, sau pîndesc fragul, zmeura, ascunse la picioarele brazilor.

Și, cînd ai ajuns jos, cîmpia înflorită aromește nebună, freamătă, foșnește și cîntă prin aripile neastîmpărate ale sutelor de greicri, cari proslăvesc biruința zilei luminoase și calde...

Bagajul nostru, geamantanul roșu, geamantanul negru și cutia de pălărie — credincioși tovarăși, arși de soare, bătuți de ploaie, pătați de praful multor drumuri — se leagăna pe spinarea răbdătoare a unui biet cal slab, pe care-l tot îndeamnă înainte, ținînd pușca noastră în mîină, o băbuță zbîrcită, dar plină de putere, care se dovedește a fi în stare să salte pe un umăr tot acest bagaj. Mergem în urmă, prin pădurea Durăului, prin casele satului sărac, printre livezile de pe coasta muntelui, pe supt ruina de cărămidă roșie și bolovani suri a bisericii de la „palatul” lui Mihai Sturza, cumpărătorul Hangului și al întregului ținut pînă la granița Tulgheșului; trecem pe lîngă linia ferată a cherestelei și, străbătînd, pe alături de drumul căruțelor și carelor, o potecă de sat, care desparte curți goale și tăcute, sîntem de vale, la Răpciuni. Aici așteptăm vehiculul ieften, trăsura care duce pentru cinci lei de persoană pînă la Piatra, diligența ce vine de la Borsec, stația de băi ungurească dincolo de pasul Tulgheșului. O căutăm

la o casă de unguri emigrați, cari ni vorbesc în limba lor parcă ar fi lucru firesc s-o știm, apoi la dărîmătura umplută cu fîn, unde se schimbă caii, de aici la „Curte“ și la un fost hangiu evreu, care mîrîie mînios din odaia unde doarme la opt ceasuri somnul unui bogătaș, și, în sfîrșit, la curatul han al lui Lăcătușu. De aici vedem îndată trecînd trăsura, cu totul plină de lăzi, geamantane, cutii, pălării, mustăți și favorite, supt comanda supremă a unui conductor galonat, care ni trimete într-un gest condoleanțele sale.

Norocul călătorilor cari nu mai încap în trăsura publică din toate zilele sînt caii țăranilor, cari au, pe lîngă aceste harnice dobitoace, cu mai multă bunăvoință decît carne pe coaste și cu mai multă hrană de harapnic decît ovăz, de orz sau de fîn, și cîte o căruță fără arcuri — lugubră amintire! — sau cîte o trăsură de dar din partea vreunui vechi stăpîn. Noi găsim la un moșuleț slab, cu ochii cenușii blînzi și buza ruptă, un docar spălat de ploii și uscat de soare. Bătrînul merge acasă, se ceartă cu baba, adună chingile și hamurile unul cîte unul, prinde caii, li trage un bici de îndemn și începe drumul, gata de poveștile cele mai felurite despre oricine aproape, căci a cunoscut multă lume în cîte un colț al vieții sale de vizitiu boieresc și de birjar întîmplător.

Prin minunatul ținut al munților împăduriți trecem încet-încet la Hangu, la Buhalnița, cu frumoasele case risipite, la Bicaz, cu clădirile cochete ale administrației domeniilor coroanei, cu teatru popular, cerc de lectură, farmacie — o frumoasă vilă — ocol silvic, școală elementară de meserii, lucrînd după comandă pentru săteni, cu plantații de brazi pe laturile drumului, cu bere neagră de Azuga la o crîsmă cu două rînduri. Apoi Tarcăul, îndelung des-

fășurat în vale, cu muntele său de piatră masivă, care se sfarmă în carieră și se aruncă pe coastă, cu fierăstraiele mari ale societății Götz — „Compania Ghețu“, lămurește moșul — care acopăr de scînduri un mal întreg și trimet șiruri de cară pe șoseaua la capătul căreia se află Piatra.

Pe tot acest ținut minunat, stăpînul, podoaba, viața, mișcarea e Bistrița. Moșul ni-o arată cu mîndrie: „Ghistrița“, și dă din cap fudul cînd îi spun că nu mai este în țară rîu ca dînsa. De ardezie posomorîtă în umbră, de cătran cînd prelinge rădăcinile brazilor și stejarilor, de smarald între poiene, de argint în înbrațișarea focoașă a soarelui, ea nu fuge, nu se strecură, nu curge, ci înaintează măreț, cu toată mică ei adîncime din vara secetoasă, plutește regal supt straja munților. Cîte nu se țin de dînsa și nu vin de la dînsa, împărăteasa văii fără pereche! Patul acesta larg de prund ea l-a răsfirat în clipele ei de mînie, fierăstraiele acestea ea le mișcă în parte printr-o ramură prinsă din fugă; plutele acestea așteaptă impulsul ei, în ziua cînd se deschid sus *haiturile*, marile depozite ale rîului, și un val puternic se aruncă, mișcînd toate în pornirea lui nestăpînită. Și tot în ea caută ciutele, la ceasuri adînci, și tăcute de noapte, băutura lor; tot în ea se răcoresc din zbor rîndunelele ce trag prin văzduh cercurile lor elegante; tot din ea își culege apa în pumni sateanca voinică, aplecată spre undă, și în ea zburdă, într-un cuget curat ca apa însăși, copiii și copilele, flăcăii și fetele satelor.

Sus, pe malul înalt, trecînd podurile de lemn în-negrite de păcură, sprijinite de pile umplute cu prund, hoinărind de pe un țarm pe altul, fuge șoseaua largă, al cărui drum nou atîrnă de cursul foarte vechi al rîului. Margeni de piatră șlifuită, păreți cari sprijină dealurile, parmaclîcuri care opresc ca-

răle lăsate să meargă în neștire, podurile trainice și frumoase fac din acest drum unul din cele mai mîndre ale țării.

Marii pricepători ai frumuseții, domnii cei vechi ai neamului nostru, și-au însemnat evlavia pe malurile Bistriței. Ici și colo, pe înălțimi, acolo unde în alte țări stau pînditoare castele de pradă, priveghează aici lăcașurile pașnice de rugăciune, pe care numai neînțelegătoarea vreme nouă le-a înstrăinat de la menirea lor.

Pîngărații arată de departe un părete alb, încununat cu un roșu coperemînt de table și întrecut de un puternic turn de biserică. Pătrunzi la mănăstirea de odinioară printr-un drumușor de țară între căsuțe și cîmpii mirositoare, de pe care, în loviturile de coasă ritmate, se dau jos florile înalte ale fînului. Un suiș răpede începe, sămănat cu prund bogat, în țerna lutoasă. Soldați în bluze albe păzesc la poartă, pe cînd alții, cari au făcut schimbul, se coboară la vale, cîntînd din plămîinii întinși credința oștilor pentru „maiestatea sa”.¹

Între clădirile nouă și cele vechi, prefăcute, care se mai cunosc numai prin grosimea strașnică a zidurilor, printre salele de dormit, de mîncat, de lucru, spălătoriile și bucătăriile osîndiților, cari sînt toți recidiviști, „recidive”, și părăsesc cu durere temnița — însă hotărîți să se întoarcă răpede la sînul ei — abia se mai vede bisericuța lui Lăpușneanu. Tot ce a fost zugrăveală, piatră de mormînt, multe odoare chiar s-au dus, dar ciudata alcătuire a vechii clădiri a rămas neschimbată. Pe o ușă de piatră cu ciubuce, întri într-un foarte mic pridvor, și de aici, în loc să urmeze mai departe, rotunzindu-se în abside și încheindu-se în

---

¹ A trecut pe acolo și un spital de soldați și acuma domnește ruina (1939) (n.a.).

altar, biserica se îndoaie în unghi drept. O sprijină contraforturi puternice, prin care se deschid ferestre frumoase.

O scară de piatră învîrtită, în care te înăbușă aerul de putregai, murdărie și părăsire, duce la o a doua biserică, supt pămînt, pe care o luminează slab două ferestre scunde. Astăzi această bisericuță nu primește alți oaspeți decît pe osîndiții a căror viață se mîntuie aici în închisoare și cari trec apoi la țintirimul din deal, între pajiștile de fîn înflorit.

Bisericanii se ivesc, insulă albă în bogata verdeață a munților, la locul unde se întretaie două culmi. Drumul spre această înălțime pornește mult mai departe spre Piatra, din alba șosea largă. El urcă întîi culmea prăpăstuită, de pietre galbenc, roșii și negre înfipite în lutul sterp și gol. Bariera de lemn taie calea ; curți țărănești singuratice, încunjurate cu răchită, se văd arareori în pustietatea dogorită de arșiță prin care trece, tot mai sus, obositorul drum săpat. Nici șipotul de munte, nici puțul dealurilor, nici fîntîna șesului nu răcoresc pe drumetul care nici nu-și vede ținta, ci descopere înainte aceeași șuviță gălbie a drumului.

În sfîrșit, o pădure rară cuprinde de amîndouă părțile, dînd umbră, răcoare și frumuseță. Sînt tot arbori de dealuri, înalți, vechi, printre cari nu se amestecă încă bradul pe care-l cresc pepinierele ce împăduresc codrii împuținați de exploatatori. O icoană e prinsă de un trunchi lîngă o căsuță : acolo Maica Domnului a ieșit în calea starețului Iosif, cel dintîi ctitor al Bisericanilor, și l-a întors înapoi spre menirea lui.

Îndată se vede și mănăstirea.

Aici a fost pînă dăunăzi alt penitenciar, și clădirile acestuia, cîteva locuinți răzlețe și marile locu-

inți centrale se acopăr de plantele ruinei.¹ Curtea dinlăuntru, spre care duce un călugăr sălbăticit, cu privirile sfioase, e un rai de flori înalte, între care se desfac potirele roșii, foarte rare, ale *zmeoaicei*, cu o petală suptire, mai mică decît celelalte.

Prinsă în ziduri mai nouă, biserica albă a suferit reparații însemnate în veacul al XVIII-lea, fiind mîntuită în 1786. Dar liniile arhitecturii dintîi, din vremea lui Ștefan cel Tânăr, nepotul de fiu al celui Mare, sînt desăvîrșit păstrate. Întrarea e pe margene unde, deasupra ușii cu ciubuce de piatră care se taie în pătrate și dreptunghiuri, o pisanie nouă înlocuiește pe cea veche, pierdută. Fațada o alcătuieste un puternic turn, străbătut de două ferești săpate și sprijinit pe două zdravene contraforturi. Ocnite zimțuite, răzimate pe un ciubuc încunjurător, aleargă pe pereții bisericii și fac brîu întreit turnului de stăpînire. Spre altar, zidul se taie în unghiuri ascuțite.

Trei călugări, dintre cari doi sînt preoți, trăiesc în preajma mănăstirii decăzute, adevărat „pîngărite“ prin sălașul hoților și părăsite. Și totuși odinioară, în veacul al XVIII-lea, care e vremea de strălucire a Bisericanilor, ce mulțime de închinători locuiau chiliile! — și despre aplecările lor spre carte dau mărturie cărțile slavone scrise cu mîna celor morți de demult, care se păstrează încă în pridvor.

Mănăstirea Bistrița se ascunde în așa-numita „gură a Bistriței“ în cutare unghi țărănesc simplu, puțin la stînga șoselei, atunci cînd ea nu mai are numai un kilometru pînă la Piatra. O vezi abia cînd întri prin bolta marelui turn vechi, în care se mai află un paraclis sărăcăcios. O curte largă, bogat luminată de soarele lui iulie, e mărgenită în stînga de căsuțe

¹ Astăzi e un spital de tuberculoși (1939) (n.a.).

și de locuința, nouă, a stareșului. În fund, se află vechile case domnești, drese și prefăcute în biserică — și aceea astăzi goală, despoiată, — de Ștefan cel Mare, la 1489. Caracterul acestei clădiri e neobișnuit ; de o parte puternicul turn sprijinit pe cele două contraforturi, ca la Sf. Ioan din Piatra, și străbătut de două ferești sculptate, dintre care cea mai mare poartă un desemn nou de ciubuce întrețesute ; un mîzgălitor a tămînjit la 1849 niște chipuri pe care le-a calificat de : Ștefan cel Mare și Petru Rareș, Maria doamna și Elena doamna, „tictorii“ bisericii. De altă parte, la stînga, o clădire cu două rînduri ; în cel de jos sînt deschise două ușcioare, pe cînd cel de sus are, pe lîngă un brîuleț îndoit, supt coperămînt, șase ocnițe pătrunse de două ferești și de o ușă cu un balcon de lemn, nou, și șase săpături triumphiulare în zid.

Biserica însăși stă la mijlocul curții. Ea a fost clădită în vechi timpuri de Alexandru cel Bun, care-i va fi dat chipul ctitoriei sale de la Moldovița, bisericuța mică, dar cu ștreășina mare. Domnescul patriarh al Moldovei a astrucat aici oasele doamnei sale Ana, zisă Neacșa, mama moștenitorului său Ilie, și tot aici a lăsat să i se coboare și lui trupul după moarte. În mîna dreaptă a camerei ctitorilor se vede și acuma un mormînt înalt, săpat frumos pe lature cu sculpturi ornamentale gotice : acolo zace, desigur, Alexandru, cu toate că pe urmă s-a făcut loc în același mormînt văduvei lui Ștefan Lăcustă, doamna Cneajna. Ștefan cel Mare puse o nouă piatră pe mormîntul doamnei Ana, după care se numește pînă astăzi *Doamna* satul din apropiere. Petru Rareș, gonit de turci, a trecut pe aici, venind din Piatra, și lacrimi de durere și mînie au curs din ochii lui pe lespezile sfinte.

Poate că, în aceste tulburări, vechea biserică se ruinasă. Alexandru Lăpuşneanu, ajungînd domn, nu uită pe vechiul şi marele Alexandru şi dă o mîndră biserică nouă în locul unde stătuse mănăstioara străbunului. Clădirea seamănă întru toate cu Mănăstirea Slatina, cealaltă operă a Lăpuşneanului. Aceiaşi intrare laterala, prin uşa sculptată, lîngă care se afla pisania cu bourul, strămutată acum mai sus, la o reparaţie. Acelaşi pridvor căptuşit cu morminte, care dă, printr-o minunată uşă, ale cărui ciubuce, sculptate la bază fiecare în alt chip, se încrucişează sus, în pronaos, şi aceeaşi odaie a ctitorilor. Şi zugrăveala e împărţită în acelaşi fel, dar ea a suferit în timpuri mai nouă schimbări hotărîtoare: numai turnul supţiratec mai păstrează urme din veşmintul de sfinţi al vechii biserici.

Acum mausoleul lui Alexandru cel Bun e lăsat în părăsire. Doar cîtiva particulari se interesează de dînsul, şi micul cimitir se vede, într-un grilaj de fier, lespedea de marmură pe care se va scrie numele acelei femei sfinte care e văduva lui Alexandru Ioan I-ii.¹ Excursionişti din Piatra nemeresc şi aici. Iar locuitorii statornici sînt vreo trei-patru călugări, al căror conducător se intitulează cu amară ciune: „şi egumen şi servitor“.

6. RĂZBOIENII

Mai departe, pe şoseaua prăfoasă care duce de la Piatra spre nord. Peste cîtva timp, un sat se răsfireă pe povîrnişul unui deal, cu multe căsuţe albe şi li-

¹ Doamna a fost astrucată acum cîtiva ani la Solesti, şi acest mormînt va rămînea pentru totdeauna gol (1916) (n.a.).

vezi mari. Răzleață, o biserică, părînd foarte veche, ridică turnulețe vădit nouă, și, lîngă dînsa, iată, între arbori, curtea, care se pare locuită, ceea ce e rar în aceste locuri unde marea proprietate efectivă, stînd la țară, conducînd munca, dînd exemplul de gospodărie și de cultură, de viață socială mai înaltă, nu mai e decît o amintire ce rătăcește prin ruine în cîte un colț al căroră s-a cuibărit evreul.

Lăsăm drumul mare pentru a căuta biserica veche. Un preot voinic și rumăn ni spune că sîntem în Șerbești, unde a fost pe vremuri înaintaș al său și, totodată, dascăl al copiilor satului, cel care era să fie mai tîrziu Melchisedec, episcop de Roman și una din luminile bisericii.

Într-o livadă mare e așezată zidirea bătrînă. Are, afară de acele turnulețe care sînt adause după așămănarea bisericilor de lemn din aceste ținuturi, multe alte prefaceri și peticiri. Așa e, deodată, mai nou masivul pridvor peste care se ridică și clopotnița. În total însă, cu toți anii de părăsire prin care a trecut, biserica păstrează stilul ei original. O frumoasă inscripție pusă astăzi pe perețele din față, pe cînd ea se afla, desigur, la început deasupra ușii laterale de intrare prin stînga, pomenește pe Vasilevodă Lupu. A lui a fost această moșie, încă din vremea cînd era numai un boier ambițios și uneltitor. Sfințirea lăcașului s-a făcut pe vremea cînd Vasile era căsătorit cu soția lui moldoveancă, Tudosca, și n-avea alți urmași decît pe fiul Ioan „coconul” cel slab de încheieturi, merit odată să fie domn muntean, dar care s-a stîns jalnic la Constantinopol, unde fusese trimis spre căutare.

Averea lui Vasilevodă s-a împărțit după răsturnarea din 1653. Șerbeștii au ajuns în mîna Cantacuzinilor, adică, fără îndoială, întîi în a bogatului Iordachi. Peste o sută treizeci de ani de la întemeiere,

era aici Ioniță spătarul, fiul lui Toader, și acesta se simți îndemnat de evlavie să facă din nou, aproape așa cum e astăzi, clădirea dărăpănată. Acest Ioniță, care trăi pînă în preajma unui veac nou, e Canta cronicarul, care a însemnat desfășurarea domnilor fanarioți din vremea sa, pînă la 1774, și care, la bătrînețe făcea stihuri luătoare de rîs, fără să cruțe pe însuși Vlădica Veniamin Costachi, un văr al său, căruia îi amintea de o oarecare Marghioală. Pe mai toate cărțile de slujbă mîna lui Ioniță Canta a pus leatul și iscălitura lui frumoasă.

Un Ilie sau Ilisău Canta a fost urmașul noului citor în curțile de la Șerbești. De la dînsul vin cei doi „prinți“ pe cari-i pomenește un monument funcrar din cimitir — unul mort în străinătate și adus de pe acele depărtate plaiuri pînă aici. O statuie de piatră, ciudat și grosolan tăiată, înfățișează pe „principesa“ lui plîngînd răzimată de stîlp.

O cruce de la răposatul cronicar, un vechi pomelnic cantacuzinesc mai fac parte din bogăția bisericii din sat. Un medic și profesor universitar, d. Riegler, e acum stăpînul moșiei lui Vasile-Lupu și a Cantacuzinilor [...].

Abia ai ieșit din raza Șerbeștilor și alt turn se ridică la stînga dintr-un grup de case cufundate. Alei largi cu copaci vechi duc pînă la curți albe, care se ascund într-un minunat parc străvechi. Îndată se vede însă că gospodarii s-au dus de acolo, din satul Cîrligilor. Buruiana crește biruitoare în grădina de flori, copacii jălesc neîngrijiți, geamurile palatului sînt sparte; într-un ungher numai se simte viață: niște domnișoare eyreice sînt la fereastră, și trăsura, cu un frumos țaran pe capră, așteaptă pe reprezentantul stăpînirii nouă [...].

Un preot bătrîn, uscat și dîrz, care trăiește singuratec între roiurile albinelor sale, ni arată biserica.

Vedem răpede că ne-am înșelat în ce privește ve-chimea. Mare, înaltă, clădită din material destul de bun, ea datează numai din vremea cînd cea din Șerbești se repara. Cărțile de slujbă au iscălitura ctitorului, un Roset. Urmașul lui, Petrachi, mort în anii '30, zace în pridvor. Două generații au mai venit după el. Cel din urmă care a avut Cîrligii — soția sa a dăruit lucrări artistice de lemn bisericii — și-a pierdut averea. Un grec italian, care stă departe „în jos”, a luat și această moșie. N-a văzut-o însă niciodată, și ea a intrat îndată în uriașul domeniu de jaf și decadentă al arendășiei [...].

De aici drumul duce spre Războieni, atingînd numai cîteva așezări mai mici. Calcăm în urmele bătrînei tragedii din 1476, ale jertfei pe care a făcut-o pentru țară toata vechea boierime din anul nenorocirii celei mari. Pe aici au înaintat, în bulucuri nesfîrșite, supt tuiurile cu semiluna aurită și cozile de cal filfîitoare, oștile lui Mohamed al II-lea însuși. Cămilele au dus prin aceste meleaguri moldovenești, unde aștăzi se răsfăță în pîlcuri grîul și porumbul pe rămășițele vechiului codru de stejari, din care abia dacă a rămas o urmă, corturile de mătase și de brocard de aur; caii împodobii cari purtau pe puternicii sangiaci au trezit răsunetele codrilor prin nechezarea lor mîndră; străinele cuvinte de comandă ale păgînilor de la miazăzi au despicat cu rostul lor gutural aerul tare al podișului înalt. Tot mai sus, mai departe, mai adînc în pădure... Frica rătăcirii n-o pot avea năvălitorii, înaintea cărora aleargă, călăuz al trădării și urii de frate, sprintenul voievod muntean Basarab și boierimea lui pizmăreață.

Iată acum că pămîntul lutos se despică de o dungă îngustă, ale cărui maluri sînt ca buzele unei răni de mult lecuite fără a se fi putut închide însă. O apă

leneșă, aproape secată, se tîrîie jos. Neprețios izvor pe atunci pentru voinicii ascunși în codru, această apă, căreia i se zice : *albă* — Valea Albă — pentru praful albicios ce-i păta unda. Aici era locul de adăpare al leului, și el nu putea suferi să i se smulgă. Mai bine lupta ! Și lupta se dădu în umbră, în vălmașagul trunchiurilor multe, prin poienile înguste, la răscrucea potecilor ; lungă luptă de ucidere, lipsită de măreție, în care, fără să închine steagul, boierimea tînără a murit supt ochii bătrînilor cari priveau liniștiți cum se scurge sîngele lor sărac, ultim prinos de jertfă adus țării. Apoi voievodul învins plecă înveșmîntat în sumbra conștiință a nenorocirii sale.

El s-a ridicat însă iarăși, cu sufletul mare ce era în el. A urmărit, a pus pe fugă, a curățit țara. Și atunci el a ridicat mănăstirea ce se vede în față — vrednic monument al vechimii — căreia vremea noastră n-a știut să-i puie alături decît un biet stîlp cu un vultur mărunț, în grădinița unde tînjesc pomii supțirateci. Uitam spitalul mare cu pavilioane care taie vederea asupra Mănastirii Războienilor.

Aici găsim cîteva înflorite gospodării de măicuțe cu flori moldovenești îndătinat, îndrișaim, nemțisoari, portolaci, condurași, care se răsfiră înaintea cerdacului de odihnă.

Biserica e foarte bine ținută, dar fără nici unul din odoarele ctitorului, pe care le-au luat în vînturile turburărilor. Dar ferestruicile cu cadre gotice, ferestile mai mari cu ogive, ușa împodobită sînt la locurile lor, afară doar de închiderea ferestilor din stînga și de aruncarea ca treaptă la scări a uneia din cele mai frumoase.

Cea mai măreață din vechile inscripții se înșiră în patru rînduri lungi pe păretele din dreapta, po-

menind de silnicul Mohamed, de vicleanul Basarab și de încercarea grozavă trimasă lui Dumnezeu asupra Moldovei.

Se apleacă soarele spre seară. Raze ca de glorie veche auresc piatra săpată. O măicuță ciocănește, încunjurînd zidul pe o toacă de fier. Și sunetul de armonie plutește pînă departe ca o mîngîiere trimasă morților viteji cari zac în adîncuri.

7. PE BISTRIȚA, ÎN PLUȚĂ

Mare mișcare în Dorna [...]. „Doîna-Vatra“ a geografiilor oficiale și a terminologiei administrative, vechea „vatră“ românească de unde s-au întins păstorii în cătune și începătorii de viață plugărească prin lazurile „curate“ de dînșii în tot cuprinsul de munte al Dornelor. [...]

Peste atîta zgomot și frămîntare și prefacete, vechea biserică de lemn din deal amintește alte vremi prin cărțile-i din veacul al XVIII-lea, pline cu însemnări — și de la sihaștrii ce trăiau pe atunci pe muntele Rarăului, privind la două laturi, care nu erau încă două țări deosebite — prin cîte o icoană frumoasă, prin pomelnicul în care numele domnilor se urcă pînă la Duca-vodă de pe vremea încunjurării Vienei. De acolo de sus, privirea zboară slobodă în aerul limpede al unei seri senine peste toate casele tupilate pînă la șirul de lumini ale ficrăstrăului ce lucrează cu sîrg pentru a îmbogăți pe oamenii de alt neam, cari, ei, nu lucrează, și pînă la alba biserică depărtată a Dornei noastre, pe cînd munții, acoperiți încă de coama lor de brazi, se gîrbovesc de pretutindenii, strîngînd din toate părțile

valea Bistriței, care-i atinge pe toți moșnegii, li cîntă zglobiu, îi mîngîie în treacăt, li strălucește în soare și se duce aiurea pentru a înșela tot astfel alți uriași cari rîvnesc la așa o copilă sprețară.

În spre hotar plecăm în amurg. E un drum foarte scurt și plăcut, mai ales la acest ceas [...]. Pe de laturi vine vînt rece, și soarele cade în nori răi, pe cari pare că vrea să-i topească în flăcări roșii.

Se trece lesne la granită. Vameșul austriac, care se întîmplă a fi creștin, e amabil: n-avem chipuri de contrabandiști. Dincolo de stîlpul negru și galben, drumul cotește de vale și duce pe dinaintea unei case boierești îmbrăcată cu verdeață. Acolo stau funcționarii noștri și ofițerul de grăniceri cu gulerul și lampasurile albastre. Primesc bucuros pe cine se întoarce în țară; vădit, nu iau în serios formalitățile, și poate fac bine.

Ceva mai încolo e casa lui „popa Nicu“, care va și răsări îndată în calea noastră. Poartă sumănaș peste cămașă țărănească și pălărie peste părul lung; are vorba bună, ochii strălucitori și-i place cartea românească; nici seminariile nu pot da preoți mai de ispravă — gospodari și oameni de înțeles, mîni vînjoase și minți limpezi — decît aceștia. Mai încolo, biserica aceea înaltă, albă, n-a fost făcută de cine știe ce boier, căci pe această culme de munte nu sîntem doar în pămînt de boierie, ci tot locuitorii, bogați oicri, harnici plutași, „curători“ de ogoare nouă. În față, împrejmuită cu zăplazuri înalte de abia poți vedea peste ele, se ridică, într-o curte cît o moșioară, casa de modă veche a „popei Gheorghe“, bătrîn preot cu fața sănătoasă și mersul apăsător, om foarte bogat, a cărui agonisită, din daruri la botez și cîte alte venituri de la Dumitezeu și de la oameni, se socoate cu sutele de mii. Acolo și dormim, așa de adînc, încît nu simțim revărsarea sălbatecului

potop de noapte, din care se trezește o dimineată morocănoasă și chiorcoșata, din negurile nesigure ale cărcia picură și plouă de-a binele.

Pluta așteaptă la Arini, de vale, unde este un sătucean, o prăvalie românească, o primarie în aceeași casă cu aceasta. E încă foarte dimineată, dar drumul învie. Trec mai ales multe femei, foarte strînse în fota de colori mai triste, care se dă cochet în laturi, lăsînd să se vadă un colțișor de cămașă albă, foarte curată. Primăria ca și cîrciuma încep sa fie cercetate, aceasta din urma însă mai mult pentru micile cumpărături, deși oamenii din aceste părți disprețuiesc tot așa de puțin vinul rău ca și iubirea bună.

Jos, e pluta pentru noi.

Pluta e un transport de lemn care călătorește singur; plutașii nu-l duc, ci-l feresc numai. Bistrița a primit bradul falnic ce i se oglindea în ape și se hrănea din negurile ridicate de deasupra ei; l-a primit despoiat de acele tari și mirositoare frunze, de bețele roșii, aspre ale crengilor, l-a primit curățit de coaja prin care se strecoară mireasma sănătoasă a rășinii, scurtat de rădăcinile acelea care știu să patrundă și în stîncă. Va fi poate un catarg pe ape apropiate sau departate, ori cuțitul fără odihnă al fierăștraielor îl va desface în scînduri albe. Deocamdată, el călătorește, lunecînd pe apă, învîlindu-se de bataia undelor. O legătură în față, una la capăt țin laolaltă tovarășii de călătorie. Apa-i poartă jucîndu-se, îi acopre de spuma povîrnișurilor rapezi, îi spală cu năvala undelor tulburate în calea lor, îi scaldă neconținut prin pătrunderea ei între dînșii. Plutașii cîrmesc, feresc de adîncurile genunilor, potrivesc pe povîrnișurile rapezi, pe steaze, strecoară printre bolovani sămănați în albie; și nu mai puțin, ei serpuiesc cu meșteșug unul pe lîngă celălalt, întrecîn-

du-se fără a se ciocni — oricum, fără a se pune în primejdie.

În calea lor, lemnele întovărășite pot primi mărfuri și oaspeți — destul de mult de fiecare. Plătești zece lei zina plutașilor, și o ceată a lor te trece în seama celeilalte, care-i urmează. Drumul se face de obicei numai pînă la Piatra, dar, dacă ai voi, te poți coborî chiar și la Bacău, și mai departe, ba, în sfîrșit, pe plutele mai mari ce se fac aici, pînă la șchela depărtată a Galașilor, unde așteptau odinioară bogății cumpărători turci. O platforma de scînduri, împodobită, pentru cinsie, cu brazi, cuprinde o bancă și o masă; unii cer și capătă chiar un adevărat cort, care apără de soare și de ploaie, dar și se poate darîma în cap la trecerea supt vreun pod mai vechi și mai modest.

Pluta se învîrte asupra-și, mișcînd apa verzuie, împovărată de răsfrîngerea de nori, care freamăta și se acoperă de spumă. Iat-o cu cîrma spre apus, încotro fuge riul care, o bucată de vreme, poate doua ceasuri din mersul pe care-l facem în aceste timpuri de vară, cu Bistrița scăzută, e hotăr între Moldova ce ni-a rămas și între aceea pe care am pierdut-o, aūt de asemenea amîndouă, încît trebuie să vezi din cînd în cînd ciacoul¹ înalt și uniforma neagră cu verde a finanțului bucovînean, ca să-ți aduci aminte de nenorocirea care ne-a lovit. Acum sîntem bine, în ceea ce privește îndreptarea, dacă nu și cu privire la vreme, căci negurile cern, pînă ce, strîngîndu-se laolalta în oaste fumurie, împroașcă mînioase valuri, și plutașul de la cîrmă, un falnic flăcău, cam prea oacheș, mișcă lin, cu un ghiolcăt dulce, în dreapta și în stînga, lopata abia cioplită, care ne „izbăvește de cel rău“... La coadă — pluta

¹ Chipiu milităresc (n.ed.).

e dublă — un altul, mai perpelit face și el ce poate ca să nu fie turburat lunecușul nostru și primejduite lemnele lui.

Parcă n-ar fi pe-aici hoți de păduri cari taie și jupoaie și mîna departe bradul încărcat de mirezme. Coasta cea umflată e' cu totul acoperită. Numai ca se vede, de-o parte, de alta ceasuri întregi.

De altminterea numai după înfățișare acest ținut e fără viață. De ambele părți, în țară și în „codrun“, o viață țărăneasca veche umple cătunele nevăzute, locuiește în stîmile ascunse, bate drumurile tănuite; nu zărești carele, care se strecoară cum pot, aduse de puțin timp în aceste părți, nu întîmpini caii legați unul de altul și încărcăți cu desagii merindelor și mărfurilor, nu-ți lovește privirea nici un cîrd de vaci albe, din acelea care se cațără pretutindeni, nu fără primejdie (în jos, una se prăvălise, și cuțitul măcelarului de la cel mai apropiat fierăstrău o scutise de chinul de a umbla oloagă prin lume). Dar iată că într-un loc desișul se mișcă, iar aiurea pe cărarea de lîngă apă, de lîngă „vale“, se zice pe aici, trece o băbuța scorojită cu ochii sălbateci, flămînzi, supt zdrențe de păr sur.

Și viața e veche: viață de păstorie cu obîrșii ce nu se pot urmări decît peste schimbarea neamurilor, viață de plutăric, care trece mia de ani. De cînd se află români pe aice, cari au înlăturat cu totul pe barbarii vechi, conlocuitori cu dînșii, s-a alcătuit în acest unghi ferit pînă dăunăzi o limbă deosebită a păstoritului și plutirii, cu termeni ciudați, grei, bulzi slavi rămași în lamura graiului nostru, și s-a creat o nomenclatură geografică, a cării alegorie, ale cării aluzii istorice la fapte care nu se vor povesti niciodată plac auzului, pe care acele arhaisme barbare îl zgîric uneori.

Unele locuri de stîncă, „bîtce“ rotunzite, „colți“, „guri“ de revărsare a rîurilor se numesc după copaci, ca Gura Arinului. Altele arată înfățișarea locului sau ce se vede pe acolo : Pietrosul, Cheile, în care se zbate apa strînsă în părății de piatră, se zbate, spumegă, se întunecă ; Scara, Scăriceaua, Coifurile, Pîrîul Arămii, după pulberea roșie ce se va fi prins cîndva într-însul, părăiele Crucii, Șarpelui, Cîrligățica, Neagra, munții Căpățîna, Țepușele, Oblîncul, Tarnițele, care samănă cu o șea, Pietrele roșii, cu pete de fier sîngerat pe dînsule, Pleșa, demult goală, Alunișul, zis după vechile lui pădurici de suptiri trunchiuri netede, Hîciugosul, după întreșesutele *hăciugi* nestrăbătute. Despre sunete spune „Moara Dracului“, cascada ce șuieră în jos printre trunchiuri dese pe lunecoasa piatră neagră, sau Sunătorile. De la vechi întîmplări vin nume ca Pietrele Doamnei — care doamnă, și de cînd, măria ta ? — pîrăul Leșului, în care s-a găsit mortul necunoscut, și pîrăul Balta Cînelui, bîtca lui Tîrsîna, Dealul Ursului, după vreo veche vînătoare, pîrăul Isipoaii, după vreo moarte năprasnică, Bîtca Comorii. Nume de oameni, răzeși stăpîni pe vremuri, pînă ce mănăstirile și-au întins „brăniștile“ acolo, se păstrează în Ortoaia, soția Ortului, în Rusca, nevasta Rusului, apoi Căboiaia, Hărăoiaia, Măzănoaia, în Șandrul, nume de munte, în Băruarul-Bernard, precum celalt e ungurescul Sandor — și Bărnărelul lui. Străvechi nume turanice apar în Rarău, muntele cu sihăstrie de la graniță, în Geamalăul bucovinean de lîngă dînsul, în numirea de pîrău Hortomanul. Satele ce nu se văd pînă tîrziu alcătuiesc la un loc șirul, grupa Broștenilor (ca unele măhălăi de lîngă apă ale orașelor moldovenești) ; ele nu poartă numele strămoșului cu derivatul - ești sau - eni, ci-l dau de-a dreptul, ca în Chi-

ril, sau înseamnă înfațișarea așezării; Lunga, Geamăna, Crucea, ori rămân fără înțeles, ca Cojoci.

Tot înainte, pe supt severul, solemnul brădet, care, umezit, aromește și mai tare în răcoarea dimineții. Nici părțile prin care se prăvălesc butucii lăsați, cărări în desişul acestor plete de uriaș cu oasele de stîncă, nu se văd albe prin întunerecul îmbîcsit de miriadele crăcilor și frunzelor ascuțite. Sus, nu trec păsări, jos liniștea domnește pe ape, căci coșiturile răpezi de la fiecare clipă îți taie vederea asupra plutei de înainte și celei din urmă; genunile negre, cu fețe undelemnii, dorm ciudoase, ca fiare nehrănite care simt cum prada, înștiințata, se ferește de dînsule. Ți se pare uneori, cînd vorba tace pe plută ca ca înăbușită de un farmec greu, că te afli *aiurea*, într-o lume care nu e o lume, ci păstrează numai formele zădarnice, umbrite de o jale veșnică, ale lumii noastre, că te strecoari în tacerea, pecetluită de porunci infernală, care nu se scriu și nu se spun, a ținuturilor morții fără hotar și, deci, desăvîrșit de line. Dar Charon e tînar, ajutorul lui prăpădiț; din cînd în cînd alte luntre răsar pe apa vînată-verzuie, de umbra grea, și amîndoi strigă prelung ca gondolierii cînd stau să se ciocnească în marginea palatelor de piatră mucedă; răpede, bărdița se zvîrle de la noi: ea ține în loc, sprijinită de silinți falnice al mușchilor deprinși, pe vecini, cari se dau astfel în lături; din loc în loc trecem fulgerator peste mînia spumegătoare a prăvălișurilor ce amenință. Și apoi sticla de vin sună, brînză din hîrtie te chiamă la masă: descoperi că ți-e foame. O, nu, pînă la păgînul Lethe și la moșneagul Charon mai avem!

S-a săturat de ploaie mare și de ploaie mărunță. După trecătoare iviri de albastru, în urma cărora

îndată se întrec ropotele, căci s-a „răzbunat o ploaie“, iată deschideri prin care seninul vrea să vadă în adevăr, căci prin ele înlătură tot mai mult sura vată plutitoare a norilor. În faţă, un munte apare limpede, de un albastru adânc, vioi, nou, ca şi cum atunci ar fi fost creat împreună cu toată strălucirea sa. S-a mîntuit, în acelaşi timp aproape, strînsura cheilor, sălbăticia severă a coastelor goale de locuinţe şi bătute. numai şi numai, cu trunchiurile dese ale brazilor, ca şi cernerea ropotelor ploii de dimineaţă. În albia mai largă coborîm domol, căci n-a venit încă apa ce se strînge, în dosul *otpusurilor*, la haituri, pentru a răpezi apoi, prin avîntul ei, la vale plutele întîrziate sau oprite în loc. Soarele aprinde de sclipiri de aur solzii mărunţi ai riului şi dă viaţă malurilor împădurite.

Într-o deschidere se văd oameni pe ţerm, îngădituri şi, pe o coastă de deal, o casă alba primitoare. E cel dintîi din cătunele Broştenilor. Face parte din marele domeniu personal al regelui, care a cumparat de la familia Balş, sărăcită, această măreaţă moşie de munte pe care samavolnicia fanariotului Constantin-vodă Ipsilanti o răpise acum un veac de la bieţii răzeşi. Se face aici gospodărie modernă, chiar şi spre mulţămirea oamenilor. Cîteva ceasuri, avem o primire foarte bună din partea administratorului, sprinten în albu-i port de ţară. De o bucată de vreme, în exploatarea acestor moşii, în locul străinilor de la început, se întrebuintează români, cari nu sînt nici mai puţin pricepuţi, nici, cu deosebire, mai puţin cinstiţi decît ceilalţi. În acest depărtat colţ de munte, unde se munceşte cu atîta rînduială şi spor, vezi cu bucurie că scrisul românesc, chiar cel mai nou, a răzbătut, cu tot ceea ce poate aduce după sine.

Cînd ne găsim iarăşi pe plută, soarele a scăpătat după amiazi. Bistriţa e luminoasă şi caldă; pădurile

se răsfată în raze, pare că niciodată nu le-ar fi bătut ploaia și nu le-ar fi înveșmîntat de aproape haina tristă a negurii. Iarăși pustiu; nici un alt zgomot decît al lopeții care ferește de colțuri, de adîncuri, de locurile moarte, ușurează săritura pe spumele învălmășite ale stezelor. Cîte un pescăruș se apleacă doar asupra apei, de undé ia răcoare, apă în gură și, poate, dacă este noroc, o pradă mai mică decît dînsul. Codrul des tace, și alte glasuri de oameni decît ale noastre nu sînt. Iarăși priveliștea mută te duce în altă lume și te întrebi, acumă cînd cerurile s-au deschis, dacă și raiul are apele lui tăcute.

Cesurile nu se șocot, nu se pot șocoti. Tîrziu sau curînd, avînd încă soare deasupra — dar cine stă să se uite la dînsul? — ajungem la Toance.

Dacă pentru Chei s-au găsit descriitori ai spaimci pe care au încercat-o, dar care, din fericire, a rămas fără urmări, pagina lui Nicolae Gane a făcut din Toance un loc de groază pentru cine n-a fost sau pentru acel care, fiind, nu înțelege să se fi dus degeaba, fără măcar să aducă acasă o ușoară cunună de eroism. Oricum să fie Toancele, de aici nu le poți crede rele. Supt un cer ca acesta, în această bună pace de pădure, în mijlocul acestei sfinte tăceri de rai, cum s-ar putea căsca prăpăștiile și lupta puterile omenești îngrozite, cum s-ar putea cufunda spre pieire sau risipi spre înec zdravenele catarce care încearcă apa rîurilor înainte de a stăpîni — dacă vor avea, scăpînd de cuțitul fierăstrăului, acest noroc — valurile Mărilor?

Iată frontul de bolovani, răriți și dumițați de explozia dinamitei care a ușurat drumurile în timpurile noastre. Cine nu știe, se poate lovi de ei, și atunci pluta se sparge, rămîind ca drumeții să în-

calece pe bușteni sau să fugă la mal. Dar cine nu știe, nu se încurcă. [...]

Și iată că mînia de ape, pornită în spume, se sfărîmă, se împrăștie, se împacă numai cu stropirea plutei, care saltă, se furișează, și pleacă de vale, pe apa iarăși primitoare și liniștită, între aceiași doi păreți ai oștilor de brazi.

— Astea-s Toancele, domnule ?

— Cu voia dumitale, stăpîne cetitor, sînt astea. Ceea ce nu te împiedică de a te îneca aici, dacă dorești, în cele mai tragice împrejurări. Noi însă, toți cîți eram pe această plută, n-aveam această dorință. Eram parcă în rai ; de ce am fi căutat, peste poarta de corn a morții, iadul ?

Seara vine învăluită în nori, asemenea cu sora ei, dimineața. Muntele și-a pus cojoc de neguri. Morocănos, ploaia pornește pe urma apusului.

Odată cu noaptea, sîntem la Broșteni. Adecă la Broșteni-reședință, la Broșteni-capitală. Aici e biserica de lemn, aici fosta suprefectură, dată acuma pe sama inspectorilor comunali, aici judecătoria, și spișerul rural de pe coastă, cu medicul și farmacistul lui, aici, în sfîrșit, cei vreo șazeci de evrei, cari fac toate meșteșugurile. [...]. Petrecem noaptea la administratorul regal, d. Popovici, care e un adevărat castelan în acest bătrîn cuib de răzeși căzuți în țărănia iobagilor.

Apoi ziua următoare ne ia din nou din lumea noastră obișnuită pe pacea răcoroasă a Bistriței. Îndată sîntem la marginea Broștenilor. Dar domeniul regelui se urmează, fără întrerupere, cu domeniul coroanei. Acele păduri din care se aruncă de vale butucii, tăiați însă cu socoteală, acele fierăstraie cu aburi luminate cu electricitate, acele uriașe depozite de scînduri sînt tot ale mării sale. Mulți săteni,

cari au înlocuit pe străini, lucrează de sîrg, în cadența ciudată a cîntecelor de muncă pe care le-au învățat de la italieni. Obișnuitul front al bisericii, școlii, clădirilor de administrație, cu firme mari ce se văd de departe — desigur ca să dea exemplu. Aceasta e Borca, ai cărei locuitori se dosesc prin acele hudicioare cu căsuțele mărunte. Mădeiul, Sebasa Fărcașa, cu nume vechi, curioase, se ascund în desișul brădetului, prin care lunecă spre Bistrița pîraie ce poartă uneori aceleași nume, pe cînd munții, întru toate asemeni, afara de vreun vechi *runc* despădurit, se urmează într-una de amîndouă laturile.

Îndată sîntem la Neamț, ținut cu aerul mai cald, cu zările mai deschise, cu casele fățișe și oamenii aproape. Am ieșit din strîmtoarea voinicilor tăcuți, din cheile de iad ale lui Charon, din strîmtorile luminoase ale raiului de munte. Malul s-a lăsat jos, supus, deschizînd lunci în dreapta și în stînga; ardezii ciudat așternute, noroioase înlocuiesc de acuma piatra tare, rachiți se linciuresc în vîrfuri cu crengile blege. Copaci albi se ivesc pe lîngă bradul negru, și aromiri de tei se simt tot mai tare. Bistrița, lărgită, trece acum pașnică și bună: doar la vale de Bicaz dacă mai vrea să zburde în salturile răpezișurilor, în îmbulzirea *nahlapilor*; simți bine însă că totul e numai o joacă.

Iată o veche cunoștință: frîntura de stîncă, zvîrlită pe malul apei, Piatra Dracului. Sîntem la popasul Răpciunilor, lîngă podul cel mare, din înălțimea neagră a căruia, aplecați peste înjghebătura de bîrne ce se sprijine pe metereze de pietriș, frumoșii copii stau de ne privesc. În jurul nostru, toată cîmpia e numai o floare. Peste tot ce se vede, în dreapta stă, străjuind două țări, Ceahlăul cu muchea de stîncă sură.

Și acum o noapte la Bicazul locuit de oamenii fierăstraielor și năpădit de turiști cu pretenții, câteva ceasuri de dimineață supt pădurile, în tăiere răpede, ale Tarcăului, și iată că Pietricica ghemuita arată la capăt ținta drumului nostru pe apă, care e Piatra Neamțului, înaintea căreia plute legate, plute rupte, butuci în risipă așteaptă creșterea șivoiului din haituri pentru a face și mai departe alte drumuri.

VI

ROMANUL

1. ROMANUL

De la Bacău înainte e mai mult șes, un șes de mi-riști și popușoaie, de livezi și sate. Țăranii care-și culeg cocenii mai au numai foarte puțin din portul lor frumos : un brîu încinge peste cămașă ; ȋarii se încreșesc pe picior, pălăria cu marginile late se lasă peste pletele lungi, negre sau galbene. Fotele femeilor nu mai au nici o frumuseță ; numai cămașa învoaltă, mai totdeauna desăvîrșit de albă, e cusută în arniciu negru și roșiu, și un lung vâl sever încunjură fruntea și obrazul.

Deodată se vede în șes un lung tighel de case, de biserici albe și trandafirii, de grădini, de cazărmi pe care flutură tricolorul. E Romanul, uîrgul, cetatea, „Mitropolia“ lui Roman-vodă de acum șase sute de ani.

Zile de copilărie trăite aici se leagă de acest oraș, pe care nu l-am văzut¹ de aproape douăzeci de ani. Am locuit luni de vacanță într-o cancelarie de avocat lângă palatul Tribunalului, pe care-l recunosc îndată, dar nu și odăile biroului care mi se părea atunci așa de mare și acum se pierde între casele

---

¹ In 1906 (n.a.).

joase, cu ferești mărunte ; am cetit acolo, în cămăruța din mijloc, dintr-o bibliotecă de romane franțuzești, cărți care vorbeau puternic închipuirii mele ce-și făcuse aripile ; am cunoscut întâia oară la acest unchi, care era gazetarul districtului său¹, înțelepciunea de douăzeci și patru de ceasuri a ziarelor. Grădina publică, între locuri virane, văzută noaptea, cu zecile ei de felinare, cu lungile alei, pe care curgea, în sunetul muzicii militare, lumea gătită, cu uniformele, cu rochiile, cu fețele mulțămite, cărora lumina li dădea o frumuseță deosebită, rară — era pentru mine un adevărat rai... cu florile de înghețată. Și cofetaria din capătul Stradei Mari ! Și bîlciul, cu panoramele lui bogate în crunte priveliști și în figuri de ceară care respirau și întorceau ochii ca și atîția pe lume cari fac și mai puțină ispravă ; bîlciul la care alții veneau ca să cumpere și să vîndă, iar eu ca să aud și să văd, să simt o viață de sarbătoare, mai tărcată și mai zgomotoasă ! Acolo am cumpărat, din risipa vechilor biblioteci bisericești, și cărți pe care cu mîndrie le puteam numi ale mele. Pe cutare strădița prăfoasă-prăfoasă și murdară-murdara, care mi se părea însă atunci ceva din cărările de diamant ale fericiților, mă coboram prin câmpiile de scai și ciulini, locuite de porci și smaltate de fluturi, cărora li rapeam, pentru colorile pietrelor scumpe, viața zburătoare, mă coboram spre Moldova. Rîul curgea lat, despîcîndu-se de puntea insulelor frunzoase, lăsînd în drum bălți, pe malul cărora, poeți paluștri, broscoi cu ochii galbeni visau și cîntau pîna în clipa de peire cînd frate-meu, elev în școala militară, li ciurua pielea boboasă cu gloanțele unui adevărat revolver și ei cădeau în undele ce se închideau asupra mormîntului lor. [...] Por-

¹ Emanuil Arghiropol (n.a.).

cii grohăiau înlocuind orchestra unui oraș de bai, greierii țîrîiau beți de căldură în buruienile sălbatice, iar gargariseala broaștelor răsuna ca un *osăna* vulgar către puterea soarelui. Iar noi, cu cutiile pline de fluturi, cu părul zburlit de apă, cu ghetetele scîlciate de pietre și îmbrumate de praf, găseam că toate acestea merg bine alături și alcătuiesc ce se poate mai frumos pe lume...

Aici nu văd, ci caut să recunosc. Iată grădina : a îmbatrînit cu douazeci de ani din viața mea. Lîngă dînsa se află, clădiri mai nouă decît trecutul meu de romașcan¹ — așa se zice — în vreme de vacanțe [...]. Dacă înlătur ce am pierdut *eu*, Romanul a înaintat în ceea ce privește clădirile și pavagiul *acestei* strade. E mult mai îngrijit decît Bacăul și, prin casele de o exemplară curățenie ale familiilor sale armenesti, care, pierzînd negustoria, am păstrat averea, fructificînd-o la țară ca proprietari și arendași, prin unele clădiri publice, ca gimnaziul (care sta cu mult mai presus decît cel din Bacău), ca fostul seminarium, ca splendidul spital, care e însă vechi, al Precistei, el da dovezi de viață, dacă nu de un progres care, pentru motive ce am arătat, nu mai e cu putință *pînă la întemeierea unei industrii generalizate*. De la tribunal înainte, terenul e cîștigat de evrei, cari sînt înșă mai curați, mai înstăriți decît cei de la Bacău. Pe străzi laterale mai multe, dar înzestrate tot numai cu șosele, se păstrează gospodării creștine plăcute. [...]

În unghiuri de verdeață se văd bisericile : trandafiria biserică armenească, cu turnuri învoalte, rotunzite la vîrf ; Sfinții Voievozi, chiar lîngă dînsa ; Precista ; și mai ales Episcopia, într-o curte largă, pe care o încheie în fund ziduri care sînt, de bună

¹ De la Romașcu-vodă, Roman (n.a.).

samă, încă din al XIV-lea veac. Biserica poartă o pisanie de la Petru Rareș, dar e, cum se vede de la întâia aruncătură de ochi, mult mai veche, în temeliile-i puternice și armonioasele-i proporții. E scrisă în același registru al frumuseții arhitectonice ca și Mănăstirea Putnei din Bucovina, ca și cele mai vechi din prinosurile de piatră aduse de către domnii noștri Dumnezeuului care împarte norocul în războaie. Fațada-i este laterală: ea se sprijină pe puternice pîrghii de ziduri ca și părății horbotăți ai bisericilor zise *gotice*. Ocnite sînt săpate pe părăți în mai multe șiruri. Turnul e mic, foarte mic, pe lînga înălțimea bisericii, care e, altcum, îngusta. El se ridică, elegant și simplu, pe o bază cu mai multe trepte și se sfîrșește, apusean, european, fără rotundire de cupolă. Comparată cu arhitectura masivă a veacului al XVII-lea, influențată de bisericile rutene ale Poloniei, această boltă e neîndoie^lnic superioară, prin mai marea trăinicie a materialului ca și prin combinația mai ușoară, mai plină de armonie a liniilor.

2. ȘCHEIA MIRCEȘTII

Romanul e așezat pe o limbă de pămînt buruienos și plin de scăieți lăsați în voie, între Moldova iute, care ramîne pînă la sfîrșit albastră, și între rîposul Siretiu cu unda gălbuie. În toată lungimea lui îl străbate, de la gara curățica pînă la fațada lungă, galbenă, cu zimți de cetate, a tribunalului, pînă la turnulețul spitalului și bisericii Precista, în dosul căreia dispăre Episcopia, strada care se cheamă Ștefan cel Mare [...].

Primăvara e acum stăpînă : ea a trezit marile flori galbene care pătează de aur marginea drumului, ea a ascuns micile viorele îndesite la adăpost, ea a ridicat sus mătăsoasa iarbă scumpă a grîului de toamnă. Mirosurile dulci adie în ușoarele bătaii de vînt, care alintă luncile.

Dealuri în dreapta, dealuri în stînga. Cele din urmă au alte înălțimi în dosul lor, și acestea se razimă și ele pe acele linii care abia se zăresc albastre în zilele cu văzduhul de tot limpede. Printre ele curge Moldova, de care ne tot depărtăm. Din dreapta însă, maminele cu totul înverzite fac numai puternica strajă de cinste a Siretiului mare. În luncă și sus pe coaste se adună căsuțele în jurul mării biserici albe, care e a cultului catolic. Acolo sînt Agiudenii, Tămășenii, Răchitenii, apoi Doljeștii, de la cari nu se vede mănăstirea veche, ce și-a păstrat călugării pînă în timpuri de tot apropiate, și colțul de țarină unde tînărul voievod Ștefan, mergînd în luptă asupra lui Petru Aron, s-a dovedit cel Viteaz înainte de a fi, pentru toate timpurile, cel Mare.

În cale ni stă numai așezarea nouă a Traianului, răsărită în timpurile din urmă : e oarecare bună socoteală, de modă foarte veche, în căsuțele cu stuhul bine bătutucit, cu șuri și grajduri înjghebate traianic și cu maiestritele garduri de răchită, strîns împletită, care deosebesc de alminterea tot acest ținut.

Se văd lucrînd la garduri țaranii din aceste locuri : unii au pălării mari în margini, cum le poarta toată țărănimea noastră din aceste părți „moldovene“ ; cămășile lor n-au nici un fel de podoabă ; jocul mare nu e potrivit pe trup ; cîteodată-i acopere sumanul pămîntiu cu ciucuri. Alții încunjură cu o panglică roșie, uneori destul de largă, fundul înalt al unei pălării cu marginile mici ; îndată li zărești tiviturile

roșii de la gât ; cojoacele se mlădie după liniile mijlocului. Aceștia au deseori fața molie, ochii șterși ; șuvițe de păr rar li se coboară pe umeri, dar sînt între ei și de aceia care sînt bălani ca rușii sau negricioși ca românii noștri.

Nici femeile nu samănă toate între ele. Unele își înfășură capul, pe care cozile sînt aduse așa încît fac o cunună sau un concî, în mari broboade albe, întru toate asemenea, prin mărimea lor și prin felul cum sînt prinse, cu acelea ale fetelor și nevestelor muntelui făgărășean. Întocmai ca și frumoasele Făgărășului, ele poartă pe cămașa de cînepă înflorituri roșii, așternute în linii dese pe umăr și revărsate ușor pe piepți. O singură bucată de postav întunecat, cu dungii roșii suptiri, în lung, le înfășură supt mijlocul încins cu brîu îngust. Opîncile pe care femeia din acei munți ardeleni le poartă totdeauna, și la tîrg și la muncă, lipsesc însă aici. Cîteva mai chibure încălță ciubote boierești : cele mai multe scutură praful sau frămîntă glodul cu picioarele lor albe, cu linii foarte alese. Iar pe lîngă aceste femei trec și se ivesc altele, cu barizuri negre care li ascund fața oacheșă, cu biete polcuțe urîte și cu fuste scurte din lînării lucrate acasă sau cumpărate [...]

[. . . . .]

Dar ungurii aceștia, fără a fi români pe de-a-ntregul, nu sînt nici pe departe așa de străini cum s-ar putea bănui. Mai că nu se află printre ei, cu toată silința unor preoți — dar limba întrebuintată în seminariul de țară de la Hălăucești e limba românească — de aceia cari să vorbească limba lor cea veche. Graiul obișnuit li este tot al nostru. Fără legea catolică, ungurească, de care se țin, ei ar fi uitat demult, cu desăvîrșire, neamul din care se trag.

Și se trag ei cu adevărat din acest neam? E sigur ca pe la anul 1 200 o mare parte din ținutul de peste Siretiu era socotit ca unguresc. Romanul nu făcea parte însă din pământurile craiului. Ungurii n-au fost așezați aici de domnul lor, stăpînitor de pămînturi moldovenesti. Au venit desigur din părțile Bacăului și Putnei, unde, pe valea Trotușului, se strecurase o prelungire a secuimii Ardealului. De la Trotuș au ajuns în apa Siretiului și s-au suit pînă în acest unghi făcut de dînsul cu celălalt rîu al Moldovei. Trecînd prin atîtea locuri, ei s-au amestecat puternic cu atîtea elemente de neamuri deosebite, slavi, români.

Pe lîngă fețele mici, roșcate, sămănate cu pistrui, pe lîngă pletele înfocate, vezi chipuri oacheșe cu ochii lungăreți și cu sprincenele venind de sus pentru a se pleca aproape îmbinate asupra nasului, chipuri în care taina pare a se uni cu gluma. Pe un așa de lung drum, acești unguri pribegi și-au cules numele de ceangăi și vorba aceea sîsîită (cu s în loc de ș), care-i deosebește de secui, precum anumite însușiri de limbă deosebesc pe secuii înșiși de unguri. Dar unul din satele lor se cheamă Secuieni, adică oameni veniți din secuime; Agiudenii se arată prin numele lor că vin de la Agiudul putnean; Tămășenii sînt așezarea întemeiată de strămoșul Tămăș. Felul de răspîndire a acestui element străin e deci ușor de urmărit.

Pe lîngă acele frumoase coaste verzi presărate cu căsuțele satelor apare acum Siretiul în mari încolăciri scînteietoare de argint curat. Malul, acoperit cu un ușor veșmînt de iarbă nouă, e crăpat și dărîmat: în mijlocul apei cîte un mic ostrov de pămînt rupt din țermuri înaltă copaci singurateci, ce-și mișcă încet crengile pe care izbucnesc muguri în frunzișoare fragede.

Ajungem la un loc unde rotocoalele se desfășură într-o strălucită luncă de plopî înalți, pe cari numai ici și colo i-a răpus securea despoietorilor străini ai pământului nostru. E un clasic colț patriarhal, păstrat pare-că din lumile tinere; printre stîlpîi înalți ai trunchiurilor, pe tăpșanele de catifea mărunta, pe care nu le calcă nici drumețul, nici vînătorul de frumuseți, nici ciobanul sau văcarul, și se năzar trupuri albe, mlădioase, de nimfă, care se strecoară iute, străvezii, în taina de neguri; cîntă oare fluierul păstorului, sau Pan bătrînul, moșul pădurilor, și-a apropiat de buze naiul cîntecelor, și rîsul ce zbugnește colo e oare al copilului desculț care rătăcește prin luncă, sau al satîrului de pîndă, care și-a zărit prada?

Dacă este pe lume vreun loc de poezie, e, fără îndoială acesta, cu apa largă de argint, cu singurătécii plopî bătrîni, cari și așteaptă încă oaspeții cîntători ca să slăvească dragostea și să prindă cuiburile, cu dealurile prietenoase, ce și desfășură satele din care răsar clopotniți albe. Lunca n-a făcut nici un poet al ei, dar a găsit un prețuitor, care o iubea sincer în lunile de vară și se mîndrea cu dînsa înaintea taturora: pe Vasile Alecsandri. Dacă poetul ar fi stat tînăr prin locurile acestea, dacă el ar fi fost mai puțin al lumii și mai mult al naturii, dacă ar fi avut puterea de zeu de a se pierde în frumuseța mare și largă a firii l-am zări și pe dînsul, cîntărețul luncii senine, între duhurile nevinovate sau zglobii ale dumberăvii din marginea rîului mare.

Satul Mircești e ceva mai în urmă, pe o coastă din stînga. O biată adunătură de case sărace, unguri decăzuți și moldoveni pribegiți de prin alte locuri. Se vede o casă bătrînească, destul de mică supt țuguil de șindilă neagră al coperișului. În urmă,

copaci vechi închid o mare livadă ; între alți copaci de aceeași vrîstă se ascunde mormîntul, foarte poetic în părăsirea umilinții sale.¹ Un cuib de fericire domoală pentru o fire mai mult ticnita, fără avînturi și puteri deosebite.

Marele pod de fier pecetluit cu stema României duce peste Siretiu spre Șcheia, pe un drum neted în marginea dealurilor.

Odată Șcheia aceasta a Siretiului era un târg, care-și avea șoltuzul și pecetea.

Jos, -în marginea Siretiului, se ridică o biserică mare, ale cărei pietre răsar uneori din fundul apei. Ea trebuie să fi fost înălțată de însuși Ștefan cel Mare pentru a se pomeni biruința lui împotriva tînarului domnișor Hromot, venit cu ajutor de la unguri prin ținuturi ungurești pentru a-și cuceri moștenirea moldovenească.

Cînd trecem însă acum printre gardurile de răchită bine țesută, care împrejmuesc cîte o căsuță gospodărească, acoperită cu stuh rînduit și legat strîns, nici n-am bănuî că în acest loc a fost un trecut. Bieții oameni, unguri și moldoveni, trăiesc din greu, lucrînd pămîntul luat de la boier. O biserică frumoasă, nouă de tot, ițiește în margene turnul învălit cu tablă roșie al clopotniței sale. Sus se descopere curtea și biserică ei, care se pare veche.

Boierii Șcheii stăteau odată și ei colo jos, în lunca Siretiului. Revărsările apei au silit apoi și pe stăpîinii moșiei a se muta sus pe deal. Aici neamul Roseteștilor, din ramura Baston, au ridicat o frumoasă curte cu ghevghiruri¹ adînci, pline de bună-tăți, cu pridvorul larg, cu multe încăperi desfăcîndu-se din marele salon larg, cu privire asupra parcu-

---

¹ S-a adăugit apoi bisericuța în stil moldovenesc vechi fă ută de Academia Română (n.a.).

² Cămară, ascunzătoare subterană, pivniță (n. ed.).

lui, salvătatit astăzi, supt care cargea mareț și liniștit Siretiul. O biserică de zid a fost durată alături: prin coperișul ei spart, curge acum ploaia pe lespezile pe care nu le mai calcă nici un credincios.

O ramură a Sturdzeștilor, cari mai au alături Miclăușenii, s-a așezat apoi la Șcheia. D. Dimitrie Sturdza Scheianul, care demult nu mai e stăpînul moșiei — trecută măcar în mîni românești — a strîns într-una din aceste odăi cea mai scumpă și mai aleasă bibliotecă de rarități, privitoare la trecutul țării noastre. Astăzi ea face parte din colecțiile Academiei Române, unde se vede adeseori stăpînul ei din vremuri rătăcind trist printre comorile de știința care au fost ale lui odinioară.

Ne întoarcem, după buna găzduire a căpitanului Macri, prin cele trei mari sate ungurești ale agiudenilor, tămășenilor și răchitenilor. Nu e nici o deosebire între dînsele și Șcheia pe care am părăsit-o. Din cînd în cînd, trece cîte un car cu boi slabi, zbîrliți, murdari, ducînd oameni năcăjiți cu cordica roșie la pălărie sau alții cu plete lungi negre și fața oacheșă. Cîte o fată gătită, cu marama și cămașa albe ca zăpada trece cu ochii în pămînt, atingînd ușor drumul aspru cu suptirile ei picioare albe. Ba într-un loc, lîngă o fîntînă, pe o mică piatră împodobită cu vechi răstigniri de lemn, se înjgheabă o horă de fetișcane, pe cînd scrînciobul pustiu se odihnește de zbuțiumul zilelor de Paști. Se pare deci că și în acest sălaș al sărăciei și pelagrei se petrece ca în vremurile vechi.

[. . . . .]

VII

VASLUIUL

1. NEGREȘTII

Adun aici calatorii nouă și vechi, foarte vechi.

Nu merge încă drumul de fier la Vaslui. În zori de ziuă trăsura lui „moș Costachi“, fratele mamei, vine sa ma ia la Roman. E cinci ceasuri dimineată cînd clopoțcii sună la poartă, și afară e o lumină albă, limpede, *nevinovată*; aș zice o lumină tăcută, fiindcă tăcerea e desavîrșită, și totuși lucrul cel mai mare e lumina tînără și nouă.

Sămănături și iar sămanături... E în iulie luminosul, roditorul, și oamenii seceră pe lanuri. De cîte ori au mai secerat de atuncea și cîți s-au schimbat printre sămănători, secerători și dînșii pe cîmpul de muncă neconținută a vieții!

Iată hanul de la Bîra, la jumătate de drum. E un han creștin, și liniștit, și curat, și umbros, cu perdele de cit date jos, și mirositor — îmbălsămat de sulcină. Pe cînd se gătește mămăliguța pentru drumeți, ochii mei urmăresc șirul de tablouri care înfățișează sosirea în Mexic, închisoarea, osînda, moartea, pe cîmpia de împușcare, și pompoasa îngropare a fostului împărat Maximilian, cu ochii buni și lunga barbă blondă.

Apoi undeva o padure, deasa și lungă, prin bal-ticelele căreia se zbate un roi de fluturași albaștri. Copaci bătrâni păzesc tăcerea, pe care o sfarmă nu-mai un fîlfiit de aripi grăbite, o ciocanire de bardă, o pîrîitură ușoară în vreascuri și sunetul argintiu al clopoțelilor cari îngîină mersul cailor oboșiți.

Acum se apleacă soarele cald spre seară : cel dinîți fior de taină străbate largul șes încunjurat din toate părțile de dealuri moi, blînde. Ne apropiem de târgușorul Negrești.

Iată viile din stînga, iată velnița părăsită. Cele dinții case boierești se văd în împrejmuirea lor de crengi uscate și spini. Iată, în sfîrșit, „curtea“, cu casa nouă și cea veche, cu grajdurile din fund, cu coșerul de răchita, cu bucătăria năpădită de ierburi pe coperișul de țernă, cu cele două grădini din față, cu cerdacul cenușiu și cu geamlîcul din fund. Am ajuns, și clopoțelii sună mai bucuroși, cînd trăsura suie, într-o ultimă silință a cailor, dîmbul prin care se intră pe poartă. Ai noștri ne așteaptă, și ochii bucuroși se opresc asupra „moșului“ puternic, asupra mătușei triste, asupra celor trei verișoare în albe rochii de vară.

Văd moșia Negreștilor : ariile de aur, munca tre-ieratului, cu vuietul mașinei zorite care înghite sno-pii și varsă bogăția grăunțelor. Aud glumele și rî-setele și strigătele, și-mi trece înca înainte cutare icoană ștearsă și văd anume priviri.

În deal, e vierul moș Malanca, care păzește stru-gurii brumați, cu sulîța în mîină, sulîța adevărata, cu vîrful de fier ruginit. Malanca e înalt, negru și foarte slab, crunt și bun, după împrejurări. Are un lan de popușoi, trei lei pe lună, un bordei supt pămînt, un cotoi pe cuptorul bordeiului și un cocoș dea-supra, lîngă ogeacul ce fumează fum albastru, sup-țire ca o poezie și mirositor ca o floare de fîn.

Colo e dealul cu fluturi mulți : fluturii albi cu dungi și cu ochiuri, fluturii galbeni țiviți cu albastru, ale căror aripi se mîntuie cu un pinten, fluturii portocalii, cei roșii pe fond negru ca un cărbune, cei roșii cu mici pete negre și micuții fluturi albaștri. Dincolo e șipotul de apă rece și limpede, care aleargă pe pietricelele curate, fără să le ascundă. Departe e acum livada copacilor-bătrîni sălbăticiți, gradina moartă, casa cu două rînduri, în care abia ici și colo se mai descopere un geam întreg și ale căreia uși încuiate de rugină le spargem cu zgomot, în triumfala noastră vînaătoare după stafii. Alături, ce pașnică sta biserica mică, de lemn negru !

La mijloc, evreii [...], într-un lung șir de casuțe și bolte : ce bine-mi miroseau băcăniile cu multe saltare și borcane cu migdale, bomboane proaste și sirôpuri vechi ! Iarmarocul cel mare umple maidanul de cară și de oaspeți de la țară, și atunci scrîncioabele se învîrt nebune, de parcă vreau să frîngă oasele mușteriiilor, caii de lemn ai caruselelor se rotesc pîna li ameteșc călareții, iar panorama sticliitoare de oglinzi și de mărgelce cheamă prin cîntecele de durere ale orgiei sale pe accia ce vreau să vadă războaie depărtate, țari necunoscute și pe tînăra Dolores, care, deși făcută din ceară alba, își mișcă în chinuri pieptul de gumă, cînd stă să-și dea sufletul înaintea publicului.

În toate părțile aleargă drumuri de țară și șosele. Pe unul dintr-însele ajungi la o veche casă de gospodari¹, unde cine vine trebuie să mănînce trei zile strudelă de nuci și să bea vin vechi — osîndă pentru cei bătrîni și mare bucurie pentru cei tineri și pentru copiii. Pe altul te duci spre o vie cît o grădină, unde pîndește un cîne strașnic, legat puternic

¹ A familiei Alexa (n.a.).

în crama de lemn vechi. Aiurea, sînt fînețele înalte și copăceii de porumbrele sălbatece. În sfîrșit, pe drumul cel lung care trece printre două dealuri rotunde, te urci spre culmea încununată cu o frumoasă casă de țară, cu o întinsă livadă și o vie minunată, unde trăia un patriarh bucuros între copiii sai¹, pentru cari se ascuțea secerea morșilor cumplite. Și ce mai rătăcirii la lumina lunii, pe drumuri albe, între cîmpii adormite, lîngă păduri vrăjite, ce mai trezire a gazdei în mijlocul nopții, ce mai sfaturi cu șerbet de cireșe amare și cu apă limpede în paharele brumate de frig !

Sau serile de liniște în grădină : un cer ce scînteie ca o catapiteasmă. De jur-împrejur, lungi zări argintii. Pe dealuri ard focuri de păstori foarte depărtate, și de acolo vin prelungite chemări de buciium : tu-tu-tu-tu... Din mijlocul nostru un glas se înalță și cîntă. Și pare că noi toți cîntăm, pare că pămîntul și cerurile și padurile și șesurile cîntă. Stele se dezlipesc de pe boltă ca fermecate și curg în fulgerătoare săgeți de lumină albă.

Atîta veselie era în firea acestui ținut, care nu e nici la munte, nici la șes și se împărtașește de o îndoita frumuseță !

Iarăși Negreștii, dăunăzi. Drumul începe de la o gară elegantă a liniei Iași-București. E în mai, și verdeța primăverii, care crește văzînd cu ochii, învălește tot în veșmîntul ei îmbielșugat. Dealurile împădurite și cele pe care le acopăr sămănăturile se contopesc în aceeași armonie tînără și luminoasă.

Negreștii sînt însă alții. Tot evreii pe amîndouă laturile stradei de negoț ; însă ce ponosite și întunecate sînt dughenile sărăcăcioase ! A plouat, și copiii

---

¹ Bătrînul Negrea (n.a.).

negustorilor de nimica-toată se înfrăţesc cu porcii, totuşi un dobitoc atît de oropsit înaintea credincioşilor legii vechi în ştioalmele murdare, din care arunca stropi pe hainele trecătorilor. Un ţigan idiot cară apă, poticnindu-se prin pietrele învălmaşite.

Curatele case boiereşti din trecut s-au dus aproape cu totul. Un foc uriaş a topit partea cea mai bună a târgului: pe locul bucuriilor, cîntecelor, visurilor copilăriei mele se ridica astăzi clădiri hîde pe care nu le mai cunosc. Cei de atunci sînt morţi sau împrăştiaţi în lume. Pîna şi ruinele au fost rase în vîrtejul prefacerilor, şi o casă nouă, fară nici un caracter, se ridica pe locul romanticei clădiri parăsite de odinioara.

În ţinut, proprietarii au fost mai preţutindeni înlocuiţi prin arendaşi: evrei, armeni, greci, bulgari; micii arendaşi români s-au dus. Numai la Țibaneştii d-lui Carp se poate găsi gospodăria, lielsugul, frumuseţa vechilor timpuri.

2. SCÎNTEIA

Ținutul Vasluiului cuprinde multe amintiri din vremea lui Ștefan cel Mare, și în cautarea acelor amintiri am plecat cu puține zile înainte de serbarea comemorativă a marelui domn.

Satul Scînteia e sărac și risipit, cum sînt cele mai multe din aceste părți, dar dealurile încunjurătoare par ca-l curăță și-l înalță. Jos vîjiie moara cu aburi a unui german din Bucovina, care vrea să fie privit ca român și iubește țara, a cărui bucurie

de oaspeți o împartașește. Sus, pe culme, sta biserica lui Ștefan cel Mare.

Două reparații au schilodit-o și au îngreuiat-o ; demult o patura groasa de var acopere vechile zugravituri. Dar ușa de intrare în naos arata încă ciubucele împletite delicat, săpate cinstit în piatră.

În jos mergi către drumul cel mare al Moldovei, care, venind de la Bîrlad spre Iași, facea un popas aici, la Scînteia. Șuvițe de apă murdara, pe care în curînd soarele le va sorbi cu totul, se furișează înca într-o vale mocirloasa, ca aceea în care, la alt „Pod-Înalt“, Ștefan zdrobi în 1475 oștile beglerbegului Rumelici. Aproape sînt casele fara nume ale unei țigării murdare, și un moș cu barba de cîlți suri și ochii șireți și răi trage din lulea în marginea potecii.

În sus, drumul apucă spre Șcheia, sat bine întemeiat pe culmea unui deal săpat în gropi de către aceia cari altadata vor fi cautat piatra aici ; e o bună școală nouă și un învățător harnic și mulțamit cu menirea lui. Între casele țăranilor se amestecă vreo doua-trei ai caror locuitori sînt evrei, chiriași, veniți pentru a face negoțul lucrurilor mici și proaste[...].

Jos se desfașura pîna departe tot ținutul minunat, bogat in păduri și lanuri. De cealalta parte a satului, pe culme, Vasile Lupu, pribeag în aceste părți, de frica tatarilor, a durat într-o vara o biserică de lemn pentru ascunzătoarea sa. Ea nu-și are părèchea aiurea. Clădită întocmai după chipul bisericilor de piatra, are și cadrul ferestilor și ciubucul de împrejmuire făcute dintr-un lemn tare, de stejar, care ține de două sute cînzeci de ani. Pomelnicul începe și astăzi cu numele lui Vasile voievod.

3. VASLUIUL

De la Iași spre Vaslui, dealurile se urmează împodobite cu sate, precum se vede ceva mai sus pe linia Prutului, unde cuprinzi dintr-o singură privire trei gramezi de case pe trei înălțimi deosebite ce închid o singură parte a zării. Așezarea Vasluiului samana cu a Dorohoiului, fiind însă mult mai frumoasă decât aceasta.

Orașul nu apare pe o creastă de deal, ca dincolo, ci e risipit mult mai capricios. Nu sui și cobori pe străzi ca acolo, ci ele se întind mai la aceeași înălțime, pe când de jur-împrejur mari înălțimi încunjură, acoperite cu frumoase păduri. Ai pretutindeni, la orice deschizătura a liniei caselor, fundul de scenă al coastelor albastrii. Dintre ele pornesc vânturi răpezi, care curăță aerul și fac din Vaslui orașul cel mai sănătos al Moldovei.

Și aici a fost un sat de obârșie, care n-a dispărut cu totul. Și aici cel mai mare învingător și înălțător de ziduri, Ștefan cel Mare, a făcut o biserică, și-a făcut biserica de recunoștință față de Dumnezeu biruitorul; numai cât cucernicii creștini au prefăcut-o deplin, cu tencuială, vâpseli, chipuri de sfinți bătătoare la ochi, schimbînd chiar și înfățișarea turnului, zidind pe deasupra glorioasa inscripție care a ieșit la iveală numai în anii din urmă, găsită de un cercetător cu stăruință[....] Aici nici un miros rău nu plutește în aer și șoseaua e prăfuită, dar destul de curată. Casele boierești sînt puține, dar ele ocupă un loc întins pe mai multe uliți: vezi fațade albe, curți pietruite, iar prin ferești frumoase chipuri și plăcute tablouri de viață de familie, care nu vrea decât răreori să se coboare în drum. Așa de aproape sînt hotarele orașului, încît birjele lip-

sesc mai 'cu totul și nu le vezi — vreo trei — decît la ceasurile trenului, așa încît e o liniște... Afară de zilele de târg, cînd țărănimea, de rasă tare și mîndră, din împrejurimi acopere totul cu sumanele și polcuțele ei și face să răsune mai presus de cîntecul trăgănat al evreilor accentele, îmblînzite moldovenește, ale limbii neamului nostru.

În fundul unei străzi laterale, o poartă de lemn, prin care pătrunzi într-o curte împodobită cu o movilă, iar din curte treci într-o grădină destul de întinsă, curată, pietruită bine și înzestrată cu chioșcuri și bănci cam vechi și strîmbe. Printre copacii bătrîni, priveliștea se deschide pretutindeni, și se văd în vale casele mahalalei și pluguri tăind brazde în largul cîmpului. Aceste priveliști, care înalță și înseninează, se descopăr pretutindeni aici, și ele fac farmecul cel mai mare al Vasluiului.

4. DOBROVĂȚUL

Odata Iașul era aproape în mijlocul unor nemărgenite păduri, pe care le taiau numai drumul mare și atîtea poteci pe care le știau localnicii și pe care le descopereau hoții din vremurile de sărăcie a țărănimii. Despădurirea a mers aici mai încet decît în preajma Bucureștilor. Mănăstirile căpătaseră codrul, și statul, moștenindu-le cu sila, a cruțat, măcar pînă astăzi [...] marea bogăție a trecutului.

Deci prin pădure, prin umbroasa pădure cu trunchiurile dese, printre care săgetează raze de aur și din care vine, cu abureala adîncurilor, șoapte, freamătul, suspinul unei lumi care nu vrea să fie știută

de tine, caci traieste numai pentru dînsa, pe aici merge, drept înainte, drumul la Dobrovat.

Pîna mai daunazi el era mai des întrebuintat. Acolo era una din cele mai mari închisori ale țării — caci aceasta a fost soarta tristă a manastirilor: sa primeasca în camarutele unde se adapostise rugaciunea pentru mîntuirea sufletului și ocrotirea tuturora, unde lucrasera harnic condeiele caligrafilor și incondeietorilor de miniatura, nu vreo școală a luminii noua, nu vreun atelier al hărniciei moderne, nici macar un spital unde mila sa caute durerea și sa mîngîie chinurile morții, ci drojdia unei societăți nenorocite, cu gînduri de ura, de razbunare, cu închipuiri salbatece, cu îndobitocirea muncii silnice fara nadejde. Dar hoții au fost stramutați aiurea din această ctitorie a lui Ștefan cel Mare, pe care au necinstit-o îndeajuns, și locul lor a fost luat de orfanele dascalilor din țara, care fac aici o școală încapatoare.¹ Cu aceasta, legaturile manastirii de odinioara cu orașele vecine s-au împușinat, și frumosul drum de padure, care ține trei ceasuri întregi, de la marginea Iașului pînă la poarta mareței manastiri, e lasat mai mult în tainica lui pace, care poate însenina sufletele cele mai copleșite de valmașagurile dușmanoase ale vicțiilor.

În marele luminiș ce se deschide la capăt, se vad pavilioanele administrației domeniilor Coroanei, mai puțin cochete, dar poate mai practice decît aiurea, izvorul cu apa bună al drumetilor; satul, de cîteva gospodării, de tot sărace, dar cu frumoși oameni în portul locuitorilor dealurilor moldovenești, se ascunde cu totul. Dar la dreapta, în fundul văii, biserica înaltă turnuri cu coperișuri prefacute, pereți năruiți, cari de departe nu spun vechimea lor.

---

¹ Și aceasta s-a dus, și a revenit o mănăstire, fără baza, de odinioară, a culturii (1939) (n.a.).

Un drumuleț foarte stricat, chiftind de apă, duce, în marginea grădinii de zarzavat a școlii, de-a lungul unui șir de casuțe albe, făcute în vechiul zid. Parca se simte în strașnica singurătate, în lipsa oricărui semn de viață și de muncă, amintirea închisorii amorțite s-a put strajă. Cîni furioși latră din curți care nu se văd, dar fereștile, ușile rămîn lăcătuite. Cu greu se capătă deslușiri de la un fel de îngrijitor al grădinii școlare, care împarte acest colț cu preotul, pe care vremea aceasta nouă, așa de impie în uitarea tuturor datinilor trecutului și datoriiilor ce izvorasc din el, l-ar fi scos foarte bucuros din curtea cladirilor în care înaintașii săi egumeni, cu drept de judecata și pedeapsă pînă la hotarele varsarii de sînge, erau ca niște domni stapînitori.

Turnul de intrare, de curînd reparat — meșterii au spurcat cu acest prilej paraclisul dînlauntru, pe care nu l-a mai maturat nimeni — e în adevăr uriaș. A fost ridicat în locul vechii clopotnițe, din porunca unui domn din veacul al XVIII-lea, de un ispravnic al lui, boier mare, un Hrisoscolev, care-și și înseamnă cu mulțămire numele pe piatra ce se vede sus, deasupra boltirii porții; de cealaltă parte, stîngaci e scris numele egumenului de atunci, care a ținut ca păstoria să în această vreme de înnoire să nu fie uitată.

În fund se vede acuma casa mare, înalta, cu două rînduri, în care e așezat institutul. În aceasta duminică de vacanța se mai primblă cîteva din pensio-nare, în tristele lor șorțuri negre. Un domn bătrîn în cîrji, socru, părinte al directorului sau directoarei, ține de urît pedăgoagelor fără ocupație. Ceva mai în stînga, o clădire asemenea, dar foarte rău îngrijită, ar fi primăria — altă parte din chilii, desfacută pentru alte scopuri și rupta din unitatea totalului.

Biserica e în stilul caracteristic al epocii lui Ștefan. Recunoști ferestrele ornate ale pridvorului, ferestruicile gotice încadrate în linii drepte ale pereților laterali. Întri prin ușa cu fruntea ruptă în ogivă, și la dreapta se întrecește măiestru slovele chirilice, de taietură apuseană însă, care spun că vodă Ștefan, „fiul lui Bogdan voievod“, a făcut acest hram al Înălțării Sf. Duh de la 27 april 1503 pînă în 1504, adică pînă la sfîrșitul zilelor sale. Căci și urmașul, Bogdan Orbul, cu mamă-sa Maria, au avut apoi de lucru aici, și strălucitul aier, mutat, fără drept, la Muzeul din București, a fost adus numai de dînșii la ctitoria marelui soț și părinte.

Tot ceva mai tîrzie e și zugrăveala, al carii cheltuitor se spune a fi Petru, zis Rareș, care isprăvi împodobirea înalților pereți ai celei mai spațioase poate din zidurile lui Ștefan, numai în 1522.

Vremea și neîngrijirea s-au unit ca să aștearnă un vâl de praf peste chipurile de sfinți, care așteaptă supt el, neatînse. O încercare de curățire din partea preotului tînăr a scos la lumină pe ctitori¹, și iată în fruntea lor, sprijinind biserica oferită lui Hristos ce stă în slavă, Ștefan însuși, în brocard scump de aur, cu cununa pe cap, și cei doi fii, binefacători ai Dobrovațului, lîngă el.

Ceva a mai rămas din acel timp. În dulapul ce se razimă de un perete umed, pe lîngă cărți slavone tipărite mai tîrziu, descopar, umede și acoperite de promoroaca mucegaiului, cele douăsprezece *Mineie* cu Viețe de sfinți pe care Ștefan le-a pus în mîna egumentului celui dintîi. Unul e început pe pergament, și se desfac înflorituri de aur ce n-au putut fi dăunate.

---

¹ Le-a spălat pe toate Comisiunea Monumentelor Istorice (1939).

În fața altarului și-au înșirat pietrele de mormânt Racovițeștii, cari au dat țării trei domni: Mihai-Vodă și fiii săi, bețivul Constantin și slabul Ștefan. Marmurile lucii și albe spun numele lui Nicolae fost logofăt, fiul lui Cehan, în călugărie Metodie, al lui Ioan, al Teofanei, mama lui Nicolae, și al unui mai vechi Ioan, al lui Racoviță Cehan, fiul lui Metodie, al Ecaterinei, sora lui Nicolae, al lui Andrei, fiul lui Ioan cel nou.

Buna îngrijire a unui egumen bulgar, de loc din Rusciuc, de unde l-au ajutat la reparațiile lui rudele, a păstrat, în împrejmuirea ei de zid deosebită, paraculisul, bolnița de îngropare a călugărilor. În cuprinsul ei înnoit, cu lipsa de gust a veacului trecut, zărești, la locul ctitorilor, într-o înfundătură, lespeda foarte gîngaș lucrată, piatra mică supt care zace trupul de copil al unei odrasle a Movileștilor, poate ctitorii bisericii, Pavel voievod, feciorul lui Simion, care a fost coborît aicea la 24 mai din anul 1607.

Așa apare încă astăzi Dobrovățul. Aierele vechi au plecat de acolo; s-au dus, cum se și cuvenea, mai toate manuscriptele. Puteri mari încunjură cotropitoare biserica hramului cu zugrăvelile lui Rareș pe păreții lui Ștefan, bisericuța mică a mormîntului de domnișor tînăr. Pentru zarzavaturile școlii, pentru porcii școlii, pentru bolnavele școlii se cere loc nou, încăperi nouă. Se cere, și poate se va căpăta. Și astfel școala ar fi ucis acolo unde n-a putut distruge temnița.

VIII

FĂLCIUL

1. HUȘUL

Linia ce se desface de la Crasna e vrednică de a fi celebrată în *Fliegende Blätter*, care consacră pe dreptate atîta spațiu de humor „căilor vicinale”¹. În regiunea de dealuri, trenul, alcătuit din vechi vagoane uzate, cu perdelele rupte și canapelele șterse de soare, se oprește la stații unde șefii de tren și conductorii iau cîte o cafea și țin cîte un taifas, uitînd cu totul de călători. Căci linia se duce la Huși, și Hușul e un oraș fără viață, fără socoteală amănunțită a timpului roditor de cîștig, și mai departe nu se merge, spre hotar [...].

Te urci pe una din înălțimile ce-și încălzesc la soare coatele acoperite de vii, și deodată în vale privirea-ți se coboară asupra caselor albe, împrăștiate într-o neorînduială veselă, a Hușului.

Orășelul a fost bine administrat mai mulți ani de zile, și se resimte de aceasta. Clădirile publice nu sînt totdeauna de gust, dar arată multă tragere de

---

¹ Circulația e înlocuită azi printr-un tractor (1939) (n.a.).

inimă și dorință naivă de a înfrumuseța. O grăniță publică e lipsită numai de public — care nu se vede nicăiri în acest colț „bulgăresc“ de burghezie; nici la ferești, nici în cerdace, nici în lungile curți, ce se continuă prin livezi, nici în trasuri, nici pe trotoarele străzilor, așa încît casuțele frumușele par goale de locuitori. De jur împrejur se întinde cingătoarea de bogăție, odinioară, a viilor.

Episcopia Hușului a împlinit de curînd patru sute de ani. Biserica episcopală, o clădire cu două turnuri, mărișoară, dar fără arhitectura, — căei s-au stricat liniile ctitoriei lui Ștefan cel Mare — e îngrozitor de vapsită cu cenușiu. Mania văpsirii a mers așa de departe, încît pîna și buchile cirilice de pe pietrele mormîntale au fost date pe deasupra cu negru. Ramașițe din biblioteca lui Veniamin Costachi, fost și episcop de Huși, au fost descoperite în casuțele din curtea încunjurată cu masive ziduri vechi¹.

Pe un deal te urci la satul catolicilor. Case cu stuh, garduri de spini, strade de praf, cîni... Locuitorii, cari nu știu decît românește, sînt toți catolici, și-și aduc aminte ca sînt unguri. Chiar tipul lor pare deosebit de al țaranilor noștri. În locul vechii biserici, din care a ramas numai cimitirul, s-a înălțat o alta, în stil gotic, care întrece cu mult ca măsură și eleganță greoaia noastră biserică episcopală. E aproape gata, și poate fi socotită ca o podoabă a orașului. Datoria noastră ar fi, să facem din Episcopie o alta, și mai mîndră, vrednică și de trecutul și de aspirațiile noastre.

---

¹ S a făcut o reparație de episcopul Nifon (1939) (n.a.).

2. DE LA HUȘI LA FĂLCIU

Tot înainte de la Huși, oraș care nu cunoaște mahalalele Orientului, ci se mîntuie prin mîndre căsuțe mărunte, în care tot ochiul de fereastră strălucește. Numai florile lipsesc în curțile mari, năvălite de împleticirea tuturor buruienilor verii.

Ținutul deluros înfățișează întii povîrnișurile blînde, sămănate cu petele albe ale vitelor în căutarea hranei. Imașul orașului e întins, dar îngrijit ca pe vremurile cînd fiecare bucată de pămînt roditor nu-și avea prețul : e sigur că sătenii cari vin spre capitala lor n-au nimic să învețe din această gospodărie.

Șoseaua de lut, de prund roșu, tăind pe alocurea dealuri hleioase, se întinde cu atîtea colțuri, încît acel care a tăiat-o pare să fi avut și intenția de a satisface un spirit capricios. De o parte și de alta, cele mai mîndre sămănături își clatină spicele, care unduiesc în valuri, argintindu-și verdele mătăsos al întinderii pierdute în zare.

Ce bogăție, ce dar nesfîrșit și veșnic al lui Dumnezeu, ce chemare a omului la muncă întii, la bucuria dreptei răsplătiri pe urmă ! Și pe acest om îl cauți acuma, ai vrea să-l vezi la huzurul lui cîștigat prin muncă...

Cel dintîi sat poartă un nume care trezește adînci răsunete în minte. De acești Stăniliești (de la Stanilă) sau, cum i se zice, în vicierea numelui, Stălinești, e legată marea expediție nenorocită a lui Petru cel Mare, merit a-și trăi aici cel mai cumplit ceas de primejdie, cu înaintarea lui prea înceată, lipsa de hrană, încunjurarea oștilor „moschicești“ de către cetele aprinse de o nouă încredere în biruință ale turcilor vizirului Baltagi Mohammed și de către sprintena încurcare a cailor tătărești. În acest loc s-a

plecat la pace „împăratul“ nădejdilor creștine, s-a cheltuit banul răscumpărării de la peire, s-a jurat învoiala care pecetluea o deplină înfrîngere.

E unul din locurile mari și tragice ale istoriei universale. S-a oprit aici un val care trebuia să înece răsăritul, rostogolindu-ne și pe noi în apele sale.

Nimic nu amintește însă acea dramă militară, acel hotărîtor moment politic. Căsuțe răzlețe, acoperite cu stuf bine clădit, stâlpi de cerdacuri și privazuri de uși și ferești cumpărate la târg. Lipsă de grădini și lipsă de livezi ; împletituri de vergi în jurul largilor curți bătătorite. Copii goi în praguri, femei culcate pe prispă. Horele se fac, lîngă cîrciume sărace, purtînd ca semn rotocolul de paie în vîrfurile prăjinii, mai mult în mijlocul drumului. Portul de oraș, sărăcăcios și urît, cu pălării înguste în margini, jiletcă scurtă și bernefici înfoiați. Nici oamenii nu sînt ca pentru un asemenea loc, în care ai aștepta peste toate și peste toți ca o întipărire a lucrurilor acelora înalte și vechi.

Pe dealul din dreapta pare că s-ar vedea întări-turi. Dar e o iluzie ; aiurea, numai mici movile rotunjite se deslușesc în zare. Acolo se aprindeau focurile de demult, ca să se dea veștile de război ; spune bunul cunoscător al locurilor care ne întovărășește.

— Bine, dar luptele, războiul cel de atunci ?

— Nu s-a dat aici, ci mai departe, în marginea Prutului chiar. Casele din față sînt ale unui sat nou, Lunca Banului, înjghebat acum în urmă. Ele se sprijină pe o linie de dealuri. Și dîncolo de aceasta e lunca Prutului. Acolo au fost oștile. Și azi căruța se hurducă de dungile adînci ale tranșeelor de odinioară.

Prutul nu se vede. Atîtea dealuri îl închid privirii. Îngust în această desfășurare de coaste acoperite cu sămănături, el se tîrăște între malurile de lut [...]

Peste locul unde nu-l descoperi se rotunjesc povârnișurile basarabene, cu frumoasele lanuri tărcate, cu multele case albe, strînse ca turme de oi, fără să se vădească turnul cîrmuitor al bisericii. [...]

Și mai departe șoseaua roșietecă taie lanurile de grîu, de orz, de porumb vînjos în creșterea lui răpede. E o desăvîrșită liniște. Singura viață e aceea care crește de acolo din adînc pentru alții decît cei cari au muncit și muncesc întru înălțarea ei. Rari căruțe ușoare ca niște jucării, pe care le tîrăsc săltîndu-le cai cu jugul înalt deasupra capului; mîna mai mult femei cu barizuri negre pe cap, care se sperie la fiecare întîlnire cu un vehicul mai impozant.

Acum, Berezenii, al căror nume nu e fără legătură cu Berezița altei drame ostășești. La stînga, un mare iaz se răsfată, mișcat ușor la suprafață în ușoare valuri sure ca ardezia; mici ostroave de stof răsar aspre din mijlocul lui. La mal, mizerabile bordeie sînt păzite de cîni hărtăgoși, suiți pe spinarea de lut a tainiței; luntre primitive se ascund în papură. Ceva mai departe, țigani rătăcitori și-au oprit corturile și, pe cînd caii molfecă și capra slabă scutură țerușul captivității sale, copiii arămii zburdă spre noi într-un avînt care-i scoate întregi din trențele îmbrăcăminții lor.

Bisericuța pare veche. E de lemn ca toate pe aici, din șipce bătute peste o înjghebare de temelie. Intrarea prin stînga, e o năsalie putredă uitată în drum. Forma, îndătinată, de cruce. Un simulacru de turnuleț. Lăcaș de pustietate și de mizerie, ca toate cele ce se văd în acest ținut, unde pămîntul pare a rodi singur și numai pentru dînsul. Doar la Vetrișoia, în stînga drumului, se desface un alt turn de biserică nouă.

La capătul drumului nostru e Fălciul. Cum Stăni-leștii numesc lupta, tratatul de pace e numit după acest vechi târg moldovenesc, care figurează ca „Falcsin“ în culegerile străine. De la bătrâna așezare de pescari și negustori se păstrează acte în care pecetea Fălciului întărește rîndurile slavone, frumos scrise din însărcinarea județului și a celor doisprezece pîrgari purtători ai celor mai interesante nume de baștină.

Și iată și aici numai casa trecătoare a pustiului de lut bogat în roadă. Tatarii pare că ar fi stăbătut ieri în voia lăcomiei lor acest ținut de graniță, fără apărare, nimicind tot ce aparține unui mai vechi trecut. Cea dintîi biserică, Sf. Gheroghe, răsărind din buruiiana sămănată cu mici cruciulițe putrede, de săraci ai vremurilor, e odios prefăcută cu șipce vâpșite în verde și cu cochetăria de tinichea la turnuleț. Alte două sînt de zid, dar nu fără amestecul lemnului, care se găsea deci mult mai ușor decît astăzi în acest părăsit și prădat colț de țară. „Pogorîrea Sfîntului Duh“ putrezește încet, și Sfîntul Nicolae își crapă zidurile a ruină. O singură catapiteasmă vrednică de pomenire; încolo neîngrijire, mucedă, lentă decădere, pe care nimic nu răsare încă s-o stăvilească. Pe locul unde odată, supt regimul patriarhal, a fost o viață orînduită și o cultură, trăiesc doar cinci sute de oameni, dintre cari o sută de evrei, în rarile căsuțe, altfel curate, în care însă nu se vede altceva decît îndeplinirea rosturilor celor mai simple ale unei așezări omenești supt oblăduirea leneșă a unei administrații fără orientare și tragere de inimă.

Însenînările din cărțile bisericești vorbesc ceva despre cel din urmă veac. La 1814 se păstra încă amintirea zilei neobișnuite cînd „împăratul“ a venit, cu o sută treisprezece ani înainte, în „Lunca Banului“, așa cum știe și tradiția. „Banul“, stăpîn pe aceste locuri, va fi fost același tovarăș al lui Dimitrie-vodă

Cantemir de la care avem și „Biserica Banului“ din Iași. Apoi, prin căsătorii, luncile acestea prutene au ajuns în mâna familiei Costachi, care-și avea sălașul și la Roșiiești, mai sus pe Prut ; Șerban, fratele mitropolitului Veniamin, a dat cărți din tipografia arhidiecesei Moldovei bisericii Sfântului Gheorghe și chiar celorlalte. Iar una din aceste notițe spune că acolo în margene era mahalaua mocanilor ardeleni, eari, în trecerea lor obișnuită spre stepa bogată în ierburile pripite ale primăverii, au poposit aici și s-au fixat. „Au mai rămas vreo doi“, spune un vecin, și în adevăr unele tipuri de bătrâni tot mai sînt credincioase obîrșiei.

Aici, Prutul face un mare cot, care încurcă privilegiile celui ce nu cunoaște locurile.[...]

IX

TUTOVA

1. BÎRLADUL

Drum printr-un ținut despădurit, sărăcit, stors de o sete nehibzuită pentru bani în clipă.

Acolo, între dealuri aproape goale și, acum, nespus de prăluite, stă Bîrladul, care nu se înalță, ci zace între pomii livezilor sale, de o parte și alta a unei rîpe rău mirositoare. Imaginația altor timpuri a pus aici o Palodă romană — care dădu numele unui ziar local — o republică a începuturilor românești, un principat al „Bîrladnicului” Ivanco Rotislavovici. De fapt, nimic din aceste mîndre alcătuirii n-a ființat vreodată, Bîrladul e un sat care s-a prefăcut în târg, mulțămită unor negustori coborîți de sus, din Galiția, sau urcați de jos, din Galați, încă din al XV-lea veac, cînd oamenii lui vodă luau aici vamă. Armeni, greci au dus înainte mișcarea aceasta de negoț, ajutați și de unii români, pînă ce la urmă toți au fost înlocuiți în străzile de schimb al bogățiilor prin evrei.

Nici un alt oraș din țară n-a păstrat așa de bine ca acesta icoana satului din care s-a dezvoltat. Orășenești sînt doară pavagiul — să-i zicem mai bine vechiul cuvînt, mai potrivit, caldarîmul — vestit poate pe vremea sa, dar astăzi unul din cele mai strașnice

mijloace de pedeapsă pentru cine-și scîlcie ghetetele, pe jos, sau își dîrdîie oasele, în trăsură, pe dinsul — și Strada Mare. Această Stradă Mare adăpostește în prăvălii mari și mici o îmbielșugată evreime, lîngă numele nemțești ale căreia se cetesc cîteva grecești, căci — altădată era și mai mult decît acum — Bîrladul e drumul Galaților.

Încolo șerpuiesc, între garduri de nuiele și zăplazuri de lemn, strade nesigure, fără scop — de sat mare. Curțile sînt vaste, puind hotare largi față de trecător și de vecini. Case frumoase se văd rar printre aceste clădiri darnic risipite.

Bîrladul are o Casă a obștii, adăpostită într-o locuință boierească oarecare. Balcon de piatră, pompoasă sală de ședinți, cu funcționari modești înălțați pe o tribună de lăutari, cu cîteva cancelarii întunecoase, de o parte și de alta. Mahalagii în haine ponosite, cu fețele speriate înaintea „autorității“, se căciulesc în toate părțile.

Ei vin aici să plătească arenda, vechiul *bezmen* al pămînturilor pe care le stăpînește orașul. Bîrladul e, în adevăr, ca și Vasluiul, un oraș răscumpărat, după ce el fusese înstrăinat de domnii fanarioți, cari nu mai aveau altceva de dăruit rudelor și favoriților. Pentru strîngerea banilor răscumpărării, pentru împărțirea datoriei între locuitori și înzestrarea gospodăriilor cu loturi de pămînt, s-a întemeiat Casa, condusă de aleși ai boierilor și negustorilor orașului, pe vremea aceluia Șcarlat-vodă Calimachi al cărui chip, foarte urît zugrăvit, se vede într-una din odăile administrației de astăzi ¹.

Bîrladul are o singură biserică mai mare, în mijlocul unei întinse piețe de tîrg, fără hotare drepte.

---

¹ Dăunăzi cu dispariția ei, îndreptățită sau ba, încă o pagină de trecut s-a rupt (n.a.).

E o clădire-fără nici un fel de frumuseță, strivită supt turnuri grele, înnoită în chipul cel mai vulgar.

Un pod de scînduri vechi, putrede, tremurătoare, acopere „rîul“ Bîrlad, pe care-l știam mai sus, în ținutul Vasluiului, ca o apă vie și limpede supt maluri de lut prăpăstioase, dar care aici apare ca un pîrau păcătos, aproape cu totul supt de soarele verii nemilostive.

Dincolo de această biată rîpă, vrednică de o astfel de urecătoare, se întinde șoseaua fumegînd de praf între dealuri mici, cu verdeța total veștejită. În dreapta e Dealul Mare, cu suișul greu, unde găsesc, în vîrf, gospodăria bine întemeiată, curțile boierești, via, ale d-lui Lupu Costachi. De aici pînă la Prut, unde sînt vile Hușilor, pînă în Siretiu, la vestiții Nicorești, cătora li răspund, dincolo de larga apă, Odobeștii, se întinde al doilea ținut producător de vinuri al Moldovei.

De pe șosea, Bîrladul se vede numai ca un amestec urît de căsuțe și arbori, fără linii fixate, fără înălțare, fără perspectivă, fără, măcar, turnurile de biserică care aiurea stăpung locuințele și livezile învălmașite. Trecutul e aici cu totul mort, în ciuda paimei locale pentru amintiri de Palode și republici; prezentul n-are nici o însemnătate vie și nu îndreaptă spre nici un viitor. Cine ar putea prefăce acest întins sat vechi într-un oraș modern, cînd lipsește bogăția și rostul de muncă din care ea izvoară?

2. PRIVELIȘTI TUTOVENE

Peste apa Bîrladului, curgînd îngustă între sălcii, drumul suie pe lîngă locuinți sărace, înjghebate la răpezeală din glodul cîmpului și din paiele miriștilor

între parii vergeluiți care fac cadrul, spre coastele pleșuve care de jur-împrejur mărgenesc zarea.

Triste și monotone aceste priveliști tutovene atunci cînd nû le acopere albăstria ceață a depărtărilor, cînd ultimele raze ale soarelui nu le înfășură în vâlul trandafiriu al amurgului. Natura, în mișcările ei tragice, le-a năruit și spîrcuit, le-a mîncat și ros în infiltrările ei de ape noroioase, le-a prăvălit și cărat la vale în marile șivoaie ale furtunilor de vară, le-a muiat și fărîmițat în chifteala de luni întregi a omăturilor clădite unul peste altul.

Dar era măcar pădurea, și în umbra bătrînilor stejari și fagi se aciua o întregă lume de poczie vegetală, cu nesfîrșite aspecte de sfioasă frumuseță. Securea a dat jos podoaba codrilor cari înfrumusețau și apărau, totdeodată, țara, care-i dădeau răcoare și ploaie, cari se luptau cu aprigile călduri ale verilor de șepă și făceau ca o perdea de ocrotire pentru sămănăturile puținelor luminișuri. Acum toți taie: țaranii pe bucățica lor de pămînt, proprietarii pe moșia arendată, zălogită, vîndută la evrei; stațul însuși, care nu-și aduce aminte de propriile sale reglementări. Cum nu e piatră decît în foarte rari cariere mici, lipsind și lemnul, locuitorul nu poate face nimic superior acestor mușuroaie unse cu var și nu totdeauna — și acoperite cu pănuși de păpușoi și paie de miriște.

Exproprierea n-a dat încă roade. Colonistul clădește unde vrea și cum poate. Întinderea gălbie e presărată cu căsuțe fără nici o rînduială, care desprețuiesc orice solidaritate. Dacă n-au prins vechii împrîrietăriți de la 1864, cari păstrează încă înfățișarea celui cu bagajele după ușa, cu atît mai puțin bieții pripășiți ai unei legi în care demagogia a înlocuit orice simț de gospodărie. Fără unelte, fără credit, omul nu curăță măcar fața ogorului său. Iar

îslazurile comunale nu servesc decît ca să scoată prin scarii înalți ca omul ochii vitelor, care nu-și află aiurea, prin locurile de roadă culeasă, hrana.

Baza poporației o formează razeșii. Unde sînt ei, satul se prezintă altfel. Casele sînt mai chipoase, mai curate, cu ceva gospodărie împrejur. Cîte unele, supt coperișul de șindilă, au o grație și un zimbet. Omul apare cu o demnitate ce s-ar căuta în zădar în viața năcăjită a celorlalți. Lanurile sînt îngrijite, și pîlcuri de livezi, de vie pătează de un verde tare platourile mai înalte.

Dar ei n-au putut face alte biserici în centrul așezărilor lor decît cele de scînduri, pe care le acopăr însă mlădios șindilele coperămîntului. Dacă lipsește arta veche, sînt simpatice picturile moderne ale zugravilor țărani, cari mai lucrează încă după practica deprinsă la înaintași, și în cutare din aceste lăcașuri m-a surprins plăcut însemnarea sfioasă a tuturor împodobitorilor, rînduirea cu inscripții a locului pe care oricine trebuie să și-l ocupe după rangul, vîrsta și meritul său.

Boieri au fost desigur și pe aici, dar din aceia cari aveau prea multe moșii ca să se lege în adevăr de vreuna. De aceea lipsește și biserica mare, solidă, de ctitorie boierească. Numai la Sălceni păreții zdaveni, despărțiți în două în lărgime printr-un brîu de cărămizi zimțuite, pridvorul, cele două bolți fără turnuri din pronaos, linia șerpuită a coperemîntului arată veacul al XVII-lea. Aici au fost Jurgeștii, de la Negrilești, neam vechi, ieșit din aceiași razeși. Dar de la o vreme s-a încuibat arendașul și, cînd el a plecat — mai sus, la prietenul Tașcă, el și-a lăsat oasele supt marmura cu inscripție antică, pomenind Argyrokastrul epirot — ruina i-a succedat. Aici, la Sălceni, ea a venit năprasnic, odată cu exproprierea,

din curtea cu odăi multe, cu șură, cu grajd rămiind doar o modilcă de pământ și ceva cărămizi sparte : încolo fiecare și-a luat ce a vrut, desființind în câteva ceasuri moștenirea unei vechi și bune gospodării.

Cît era pădurea, schitul se putea ascunde întrînsa. Numele de Pochidia al moșiei prietenului meu pomenește și pe Dia, vechiul proprietar — nume ce se află și în ctitorii gălățene — și „pochii“, popii de pe vremuri, cu schitișorul lor din mijlocul copacilor bătrîni, rămași în picioare cu tainele lor.

Și, cum voi vedea, ceva din aceste fundații s-a păstrat peste deal la mănăstioara de maice Adam, cu soborașul de căsuțe albe, curate ca o rochie de mireasă, împodobite cu toate florile grădinăriei arhaice, cu bisericuța-jucărie, pictată în albastru și roz de un sentimental meșter țărănesc, cu straturile de flori care sînt morminte, și, alături de această nesfîrșită tinereță și pentru cele mai cocîrjate din bătrîne, sculptura veche în argint aurit, cu chipuri ieșite din bătaia ciocanului în jurul celui ars al Maicii Domnului făcătoare de minuni, care, la focul cel mare, „a zburat pe deal“.

Nu e încă viață istorică, dar elemente de trecut au căzut în mijlocul acestei reverii perpetue, în pacea vieții fără orizont, așternută adesea, ca florile din micul cimitir, peste un mormînt ce nu se poate evita.

3. MĂNĂSTIREA ADAM

Un birjar evreu, gros, gras, cu urechile stacojii și fața pistruiată, om hazliu și care nu bea apă, fiindcă „faci broascî la punctici“, ne duce prin mahalalele Bîrladului spre Mănăstirea Adam.

„Strada principală“, foarte puțin vrednică de acest nume, trece printre căsuțe de oameni săraci, dintre care unele sînt năruite sau arse. O mare firmă, „Adam și Eva, Regia monopolului tutunurilor“, cu desemnul corespunzător, chiamă pe clienți. La sfîrșit, drumul e cuprins între clădirile cochete, de cărămidă aparentă și piatră, ale căzărni roșiorilor princesei și între șesul modîlcos, lutos și sterp pe care cazarina și-a pus gunoaiele fumegînde în locul florilor de cîmp care lipsesc.

În curînd sîntem pe șoseaua cealaltă, a Galașilor.

În urmă, întiinsul oraș presărat din bielșug abia se mai vede. Turnurile de biserici, care dau caracterul oricărei așezări românești, sînt puține, sărace și urîte. Clădiri mai însemnate nu se zăresc. Bîrladul se mîntuie de vale prin prelungiri asemenea cu ale unui sat, fără străzi, fără apărare, fără trăinicie.

Ieri noapte, cerul era înroșit de flăcările care mistuiau vreo zece căsuțe de acestea, aprinse, în fundul unei rîpe, de la o claie de fîn dogorită de secetă. De la una nu rămăseseră decît stîlpi de cărbunc strălucitor. Limbile de foc nu mai luptau cu coperemintele de șindilă sau de lemn și tablă ale celorlalte; ele năvăleau pe ferestrele sparte, căscau ca o gură de lumină locul ușilor tăciunite și împroșcau cerul negru cu scînteile lor răpezi. Gospodarii de prinprejur stropeau coperemintele lor sau așteptau pe prispă, în tăcere, voia vîntului și a lui Dumnezeu. Pompierii în trăsurile lor, roșiorii zîngănind pripit din săbii, alergau neorînduiți, încă bezmetici de somn, spre vatra nenorocirii, unde clăile de bucate, stînjienii de lemne, pradă mai grea a vîlvătăilor, luminau ca ruguri păgîne. „Cum am venit, așa să ne întoarcem“, striga un sergent, în fruntea flăcăilor lui. Și, pe cînd pe deal mahalagii îmbrăcați pe apucate socoteau vinovăția pompierilor, cari vin tîrziu, nepregătiți,

și nu sînt vrednici de „subvenția primăriei“, din zarea de întunerec, unde numai din cînd în cînd flutura cîte o jerbie de flacără nouă, veneau strigăte de chemare și de groază și mugetul prelung, deznădăjduit al vitelor...

Pe aici secerișul grîului și chiar treieratul lui s-au mîntuit. Miriștăle țepoase cuprind singure cîmpul. Fînețele sînt doar colțurile din rîpe unde puțină iarbă verde ademenește vitele.

Cel dintîi sat prin care treci, pare foarte sărac : el se potrivește cu monotonia arsă a pustiului. Al doilea, care poartă numele glorios de Grivița și e alcătuit din împrăprietăriți cari au luptat la 1877, începe prin gospodării rele, neîngrijite, care încunjură căsuța de stuh. Ceva mai departe însă, drumul cel mare al Galaților trece printre locuinți frumoase, cele mai frumoase dintre casele de țară ce am văzut pînă acuina ; coperemîntul de tablă se razimă de pereți bine potriviți și trainici.

Îndată lași calea cea mare de negoț și te înfunzi într-un drum de țară, care apucă spre dreapta. Un deal foarte înalt se înfățișează, înveșmîntat sărăcăcios în iarba mărunță și în buruieni albe, țepoase. În vîrf un lan de orz se desfășură pînă departe. Iar, după ce ai trecut de dînsul și ai ajuns pe culmea podișului, ținutul întreg se schimbă. Dealuri cu liniile largi se taie între dînsese, croite în lanuri verzi și aurii : creștături foarte adînci, brazde veșnice ale unei vechi arături sălbatece, la despică. Porumbul, slăbănog, ofilit și îngălbenit pe alocure, foile largi, foarte verzi, ale tutunului, așezat în cinci șiruri, cînepa stufoasă, cîte un pîlc de orz, de ovăz cu paiul scurt vrîstează întinderea. Ici și colo cîte o cireadă : vitele blînde privesc liniștit, cu genunchile înduplecate. Păduri se înșiră spre dreapta, și în umbra lor *sîrbii*, adecă bulgarii, fac grădinărie.

Te urci, în sfârșit, spre Mănăstirea Adam. Un sat risipit și urât îi stă înaintea, pe când dealurile vecine desfășură scoarțe lungi de sămănături tărcate. Mănăstirea e nouă : întâi adăpost al câtorva călugări, ea cuprinde astăzi vreo sută și ceva de maici, care — cum spun ele — primesc leafă „fiindcă merg de fac slujbă la biserică“. Altfel, nimic deosebit și nou, nimic interesant chiar decât un funcționar care se plînge de leafa prea mică, de legile prea puțin practice, de nevoia de a înșela și a mînți pentru a-și păstra o situație și de neputința de a trăi cu un venit așa de mic. Eu mă mir cum *poate* trăi cineva cu un astfel de suflet !

Întorsul de la mănăstire nu mai are nici un farmec. La vale apar ascunse lucrurile ce se desfăceau, pline de ispita necunoscutului, la deal. Icoana sclivisiturii, îngrijitului, limbutului funcționar care găsea toate rele în țara lui, care înlătura orice putință de îndreptare și se mulțamea cu tînguirea — că leafa e prea mică, mă urmărește [...]. Sus, se adună groși nori negri, și un vînt de nerăbdare strînge praful grămădit de secetă, îl înalță în nori galbii, cari adaugă la întunecimea cerului de furtună, îl răsucesc în vârtejuri înalte și-l lasă să cadă asupra drumurilor.

Peste o jumătate de ceas, cele dintîi picături de ploaie, așteptate de atîta vreme, stropesc drumul. Apoi norii mînați de vînt trec mai departe, și îndată un ropot tare se răpede asupra orașului prafos și a împrejurilor însetate. În Iași, ploi scurte au căzut încă de ieri, și cîrduri de nori plutesc, luptîndu-se cu vîntul, asupra țării întregi, bătută de secetă.

X

TECUCIUL

1. SATE TECUCENE

De la Agiud spre satele Tecuciului.

În stație, căldura toropește ; aerul înfierbîntat zace greoi asupra cîmpului uscat. Un lan de păpușoi înalt crescut a fost dogorit cu totul de arșiță, care i-a ucis frunzele late. Ca pe dealurile Cotnarilor și Iașilor, pe lutul și nisipul dealurilor acestora de deasupra Siretiului nu e nici o altă viață de plantă decît mărunta iarbă negricioasă pe care o pasc oile : o turmă trece într-un lung șir supus, cu un tremurat fricos al mantiilor de lînă.

Siretiul curge supt malurile de lut, năruite și rupte. O largă șuviță e așa de puțin adîncă, încît un țigan, a cărui piele de bronz strălucește la soare, se primblă prin apă ca printr-o grădină. După o adevărată cîmpie de prundiș, cealaltă șuviță se strecoară pe lîngă mal, în albia cea mai bine săpată. Trecerea se face peste un pod foarte lung, care tremură, pîrîie și-și clatină toate scîndurile despărechate și putrede. El e făcut de proprietarul lanurilor arse ; un evreu percepe taxa de cincizeci de bani ; el vorbește plîngător, și cu o compătimire adevărată, de pagubele pe care le-a făcut soarele, de lipsa de nutreț și vînzarea silită a

vitelor, care sfărămă pe lungi ani de zile buna stare a țaranului.

O pădure cu înalți arbori răzleți; umbra lor e prea slabă pentru a ocroti verdeața înflorită a pajștilor; ei se înalță deodată din pământul gol, sfarogit de căldurile unui iulie fără ploaie.

În vale, popușoiul e încă verde, și la câțiva pași de Africa pustie și seacă sămănăturile sînt înviorate de aerul umed ce se ridică deasupra rîurilor.

Un sat bine ținut, cu coșare împletite, cu case care se pot asemăna uneori cu casele-model din partea muntelui. Locuitorii au alt trai și altă față decît ale țaranilor noștri. Ploscuțenii, întemeiați cîndva de românul Ploscuță, sînt în adevăr un sat de unguri, pripășiți aici din ținutul de față, al Bacăului. Ungurii păstrează pînă astăzi îmbrăcămintea lor, care nu se deosebește întru nimic de aceea a sătenilor de prin Bacau și Roman: bărbații poartă pălăria cu margini mici și panglică roșie, femeile sînt îmbrăbodite cu ștergarul ca un vâl aruncat peste cozile făcute concii, sus (birjarul nostru, un băietan român, numește cu despreț „coarne” podoaba alba, învoaltă a frunții); fetele au panglici întreșesute cu părul lor bălan și flori de tîrg prinse în ele; cămașa largă, cu arnici roșii pe mîneci și la sin, fota neagră, dintr-o singură bucată, strînsă pe șolduri, mîntuie îmbrăcămintea.

Satul e catolic, deși parohul trebuie să vie tocmai din Focșani, așa încît toată slujba o face dascălul, sau n-o face nici el. După îndemnul învățătorului și notarului, locuitorii au cerut un preot statornic, amenințînd altfel cu trecerea la ortodoxie.

Legea singură și aici îi ține așa de deosebiți de români. Ea a păstrat desigur și limba. Sînt copii care n-o știu mai deloc pe a noastră; femeile spun că învață românește numai pentru nevoia de a se înțelege cînd ies din cuprinsul satului. Rîzînd și ghion-

tindu-se, o grupă de neveste tinere, strânse într-o colibă de pază, pe marginea lanurilor, spun că nu s-ar fi măritat cu un român, și ele adaugă că acelea care ar face așa ceva ar trebui să meargă cu dînsul în lume. Ei se socotesc toți unguri, numesc pe români *Oláh*,* și unii dintre dînșii cred chiar că țara e o Țară Ungurească : întrebați mai de aproape, lămuresc că „Țara Ungurească“ e satul, dar că, încolo, e tot „Țară Românească“ (*Oláhország*). Ei sînt în cele mai strînse legături cu celalt sat unguresc, destul de depărtat, al ținutului Tecuci, și vin totdeauna cînd este la dînșii hramul.

Drumul se urcă îndată spre culmea dealurilor lutoase. Întîi, e o pădurice rară, cu copaci tineri. Frumuseța e însă aiurea, o mare frumuseță : a priveliștii de o strălucită lărgime. Te uiți asupra șesului întins, vîrgat cu sămănături, tăiat de drumuri și poteci, smăltat cu livezi și sate. Siretiul îl străbate ca o săgeată de argint aproape dreaptă, pe cînd Trotușul vine încolăcindu-se, cînd strălucitor la lumină, cînd ascuns în sălcii, pînă ce urma i se pierde de zarea înălțimilor împădurite, verzi, albastre, fumurii. Vederea bate astfel pînă în zidul munților apărători și despărțitori de țară.

Un schit în codru, aproape de culmea dealului. Poate să fie vechi acest lăcaș al „sihastrului“ pe care legenda-l lămurește prin cunoscuta întrebare de către un războinic a pustnicului sfătuitor. Dar astăzi el se înfățișează dres, curățit, înnoit de evlavie mai nouă a unei familii care pînă mai ieri era stăpîină aice, o ramură a Șendreștilor. Astăzi Casa bisericii are schitul și averea lui ; vechiul proprietar e arendaș. Pe masa modestei locuinți vîd *les Rois en exil* al lui Daudet ; într-un colț, bibliotecă de literatură clasică, franceză și germană. De jur-împre-

jur, sălbătăcia pădurii, bogată în fiare și chiar și în oameni răi.

Ea se face tot mai deasă ; deasupra copacilor atîrnă sfărîmături lutoase ; iarăși, printr-o deschizătură a zidului ,gălbui ce se împrăștie în praf înecător, se descopere cîmpia verde și îmbrățișarea Siretiului cu Trotușul. Un han „unguresc“ pierdut se izolează în vîrf.

Scoborîșul se face de-a lungul unei oștiri dese de stejari tineri, cari-și ridică sus de tot vîrfurile suliților vii. Satul din jos e Buciumenii. Ținutul de vii al Nicoreștilor începe.

2. TECUCIUL

Într-un tîrziu de noapte ajung în Tecuci. Drumul de la gară spre oraș e bine luminat și închis între șiruri de arbori cari fac impresie. Cînd acest bulevard încetează, drumuri largi se deschid în dreapta și în stînga, pe cînd înainte un al treilea drum duce la un otel deosebit de curat, ținut de un grec. La întrebarea mea dacă insecte lacome nu așteaptă cumva pe călător pentru a-i lua prisosul sîngelui, mi se răspunde că, în aceste odăi de sus, nu, și, la îndoiala mea, chelnerul în papuci protestă mîndru că „grecul nu minte niciodată“. Jigodii sugătoare de sînge n-am găsit, ce-i dreptul, nici aici, precum nu le-am găsit nici în alte orașe ale țării, dar n-aș îndrăzni să afirm că încredințarea chelnerului despre iubirea de adevăr a neamului său e pe deplin adevărată.

Ziua, Tecuciul se înfățișează ca o mică reședință de județ gospodărește îngrijită și locuită de oameni

căora li place a trăi curat și liniștit. Și aici se vede strada din mijloc cu evreii ei, mai puțin bătători la ochi însă decât aiurea, și strade boierești cu casele prietenoase; mahalalele se descopăr mai puțin decât aiurea. Biserici frumoase, urme ale trecutului lipsesc, cu toate că, în secolul al XV-lea încă, negustori poloni din miazănoapte și negustori turci din miazăzi se opreau la târgul lui Tecuci sau al Tecuciu-lui.

XI

BACĂUL

1. SPRE BACĂU

De la Focșani înainte, străbați în regiunea frumoasă a dealurilor Moldoveni, un Muscel, un Argeș al acestei alte domnii. Priveliștea e însă și mai plină de farmec. Drumul trece printr-o largă și roditoare vale, acoperită acum de aurul porumburilor coapte, samanate cu ghiulelele dovlecilor roșii, pe când și la dreapta și la stînga se ridică dealuri, care apar întii toate înfășurate în veșmîntul de poezie al fumuriului albastru și apoi se lămuresc din ce în ce, apropiîndu-se. Nu e un singur șir, — mai ales de către Carpați — și nici nu sînt, la dreptul vorbind, șiruri decît atunci cînd depărtarea le orînduiește într-o singură linie. Sînt tiraliori risipiți, nu un front de oaste. Fiecare din ele are o înfățișare deosebită ; ici vezi o culme care se mișcă în valuri blînde, dincolo rîpi aspre ; cîte un muncel singuratec apare ca o fiară ce pîndește. Păduri se întind pretutindeni, vechi, dese, dar hotarul lor aleargă în voie de-a lungul coastelor, coborîndu-se pînă în jos sau dîndu-se în lături pentru o bucată de loc, ca să închidă în brațele lor bătrîne un strălucitor lan de bogăție trecătoare. Și, iar fără orînduială, se amestecă prin-

tre și peste aceste înălțimi poetice și prin libertatea lor : livezi, curți boierești, sate.

Unele din aceste sate înfățișează case nouă acoperite cu șindilă și arată oarecare înstărire. Dar așezările sînt rare. Și, cînd, pe marginea liniei ferate, unde lucrează, prin popușoaiile chircite pe care le culeg, blăstămînd seceta, ori la gară, în care așteaptă să fie duși unde li se cumpără munca, vezi pe locuitorii acestor sate, te cuprind ca niște fiori de moarte, pentru neamul tău. Uite colo pelagrosul acela, cu mîinile negre de crăpături hospoase, cu ochii morți, cu părul rar supt căciula ruptă, cu fața așa de străveziu de slabă, încît groaznica boală pare să-i fi supt și oasele : umblă în neștire, pe drumul morții. Lîngă el, tot așa de săraci, meniți poate la același capăt, fiii lui, cu mersul fără vlagă, cu gura moale, obosită înainte de a începe viața, și rînjitoare prosteste. Ori femeia aceasta cu picioarele goale, acoperite de zdrențe, de care se apropie cu o dragoste compătimitoare în ochi bărbatu-său, ceva mai bine păstrat. Ține în brațe un copil frumos, și alții, o fetiță mică, una ceva mai răsărită și un băiat, toți frumoși și ceva mai bine îmbrăcați decît părinții lor (un amănunt duios), se grămădesc pe lîngă dînsa, care, vorbind în gînd numai cu năcazul ei, îi înlătură cu mîna. Ce vor fi copiii acestor oameni nenorociți, — va arăta vrednicia noastră, și ni va hotărî viitorul.

[. . . . .]

2. BACAUL

La Bacău, pe acest timp de manevre, cîntă o muzică militară marșuri care-mi împrăștie pentru o clipă gîndurile triste. Adun amintirile mele istorice,

privesc turnurile înalte de biserici, ce răsar ici și colo dintre livezi, și-mi clădesc în minte un oraș curat de munte, cu străzi vechi — doar a fost aici, acum cinci sute de ani, o episcopie, și oștile lui Mateiaș Corvinul, în drumul spre rușinea de la Baia, au ars casele de lemn și bisericile de piatră ale străvechiului Bacău! — cu locuitori în albe costume de țară, cu evrei puțini.

De la cele dintâi învîrtituri ale roșilor pe șoseaua prăfuită, pe care niciodată mătura profană a oamenilor nu înlocuiește ploaia curățitoare a lui Dumnezeu, a cărui milă a întârziat anul acesta luni întregi de vară secetoasă, acest Bacău românesc, strămoșesc, omenesc pierde în neguri sau mai bine în norii de praf ce se ridică în cale. Șoseaua accasta de pustiu nu duce la nici o stradă, căci străzi nu se află în Bacău¹, ci tot șosele ca acestea, pe care vîntul ridică și distruge movili mișcătoare. De o parte și de alta a căii veșnic fumegînde se perindează garduri care nu sînt menite, cu toată vîrsta lor înaintată, a primi vreodată farmecul văpselii: uitate de acei ce au drepturi de stăpînire asupra lor, gardurile negre se apleacă asupra trecătorului, care adesea, cînd e un om sărac și iarna se întîmplă aspră, le ușurează de cîte o scîndură putredă. Arbori neîngrijiți, răsăriți și crescuți la întîmplare, se ridică din vînjoasele bălării: nicăiri o floare alta decît sălbatetele ascunse de buruiană. Casele sînt urîte: icoane de sărăcie și lene, de lungă lăsare în voia întîmplării, care nu e niciodată gospodină. Odată văd o curte boierească din timpuri mai bune, cu coperemîntul spart, cu orbitele fereștilor goale.

Deci, aici, în Bacău, boierimea localnică, mahalagiții hărăgoși cari au făcut să se nască, vorba „ți-ai

---

¹ În acest domeniu sfertul de veac a făcut mult (1939) (n.a.).

găsit Bacăul“, aceștia s-au dus să înulnească în mormîntul istoriei pe vlădicii papistași și pe voievozii Moldovei; nici o silință omenească nu-i mai poate întoarce. Viața locală a fost sfărîmată în veacul prefacerilor, și cei ce caută un oraș, caută cluburi, teatre, saloane, biblioteci, și găsesc astfel Bucureștii, dacă nu vreun depărtat oraș al Franciei sau al Germaniei. Ca și celelalte mici reședințe din ținuturile unde nu e o puternică și mai fericită viață țărănească, vechiul Bacău cu cerbicia sumeață a murit, și rămășițele lui, pe care le mătură vremea, sînt aceste garduri dărăpănate, aceste case murdare, măcinate, aceste curți și livezi năpădite de ierburile ruinei.

Dar Bacăul fără boieri e capitala unui județ. Administrația complicată a timpurilor nouă a creat deci pentru nevoile ei un minuscul palat administrativ, cu împrejurimile curate și înverzite — un bust al lui Kogălniceanu apare pe piață, precum unul al lui Alecsandri se zărește în puțin cercetata „grădină publică“ — o primărie, care răspîndește mirosul igienic al acidului fenic și ascunde o bibliotecă dăruită de un beizadea Sturdza, pe care n-o întrebuințează, se înțelege, nimeni, și cam atît. Aceste edificii, ca și gara, ca și căzărniile, îndeplinesc o funcțiune, aduc un folos și deci trebuie să rămîie.

Din munte se coboară apoi scînduri, de la Moinești vagoanele rotunde cară păcură; și pentru primirea, ducerea mai departe, desfacerea acestor produse trebuie mijlocitori, precum țăranului, care nu poate întinde decît în apropiere mîna lui de mic cumpărător și care nu poate aduce decît în preajma lui ceea ce-i iese din muncă, îi mai trebuie un târg, de care boierul n-are demult nevoie.

[...] La capătul unei artere de ghetto, plină de vuiet și de duhleri otrăvitoare, rămîie numai în picioare, mai trainică decît lungi șiruri de generații,

o biserică pecetluită cu pisaniile ei slavone, către care însă puțini credincioși se mai strecoară în zilele de slujbă pe care le serba odată târgul întreg. În adâncimile acestei biserici datorite lui Alexandru, fiul venit a nu domni al lui Ștefan cel Mare, s-au găsit rămășișile, înfășurate în scumpe stofe de aur, ale morților din veacurile mari, ale morților noștri.

[. . . . .]

La gară, un tren militar se pune în mișcare, ducând în sunet de goarne ofițeri acoperiți cu fireturi și flăcăi răzimați pe puști, dintre cari unii și-au cum-părat gazete, le-au desfășurat cu socoteală și cetesc.

[. . . . .]

3. TÎRGUL OCNEI

De aici înainte, linia principală merge la Ițcani. În stînga, un tren încetinel pornește la deal spre Tîrgul Ocnei, spre ținutul de păduri, de cherestele, de sare, de păcură al Carpaților Bacăului și spre granița de la Palanca de către Secuimea Ardealului.

Lunca Siretului, o perdea de înalte dealuri, cele mai multe împădurite, rămîne în urmă, închizînd zarea, pînă ce depărtarea o topește în albastru. Linia trece printr-o largă vale, în care porumbiștile, mai înalte decît în alte părți, și mai toate în floare, se pleacă ușor supt bătaia vîntului. Dealuri și în dreapta și în stînga, neîntreprupte, dar blînde și acoperite cu veșmîntul catifelat al pădurilor. Într-un loc, supt ele se desfășură în valuri mobile joase, făcute, vădit, de mîna omului și care vor fi cuprinzînd în adîncul lor mormintele unor puternici și unor voinici

din vremea cea mai veche, a cărui poveste n-a scris-o nimeni, ca s-o putem ști astăzi.

Pe șoseaua ce merge alături cu calea ferată, se coboară din cînd în cînd cară și drumeți. Trenuri de marfă duc scînduri și clădirii de lemne de foc. La o gară, plină de țărani vînjoși și mîndri, o țarancă oacheșă, tînără, vinde cu șaizeci de bani un mare coș de zarzăre, care ar face cîtiva lei; dar coșul chiar nu vrea să-l vîndă, fiindcă se teme de bărbatul ei, mai bătrîn decît dînsa, care l-a cumpărat cu cîtiva bani de la un bîlci. „Nu se poate, domnule, coșul nu-l dau: mă bate unchiașul.“ Adecă bărbatul, ceea ce se și lămurește îndată prin mărturisirea că soțul e bătrîn.

După halta Rădeana, deasupra unui sat frumos, cu casele acoperite cu șindilă, gospodărește clădite și orînduite, — în această privință valea Trotușului întrece orice parte a șesului moldovenesc — se înalță, oblojită cu șchele, o mare biserică fără turn, cu feresti înguste, cu un coperiș nou, prea zgîrcit, și care se razimă pe două grosolane picioare de zid.¹ E biserică din Borzești, clădită de Ștefan cel Mare. Poporul spune că aici și-a petrecut copilăria împărațescul viteaz de mai tîrziu, și de aceea, acum cîteva săptămîni, miș și miș de oameni au alergat la Borzești pentru a comemora pe mîntuitorul neamului său.

Și mai înainte urmează dealurile zimțuite, de un verde adînc supt cerul mînios, de furtună — cele din stînga mai mari, mai felurite, mai frumoase decît cele din dreapta. În umbra lor, sămănături de porumb și, ici și colo, vii sucite pe haragi. Tot sate înstărite, cu casele bine acoperite și clădite trainic.

Acum, în fund se trage o perdea albastră. Dealurile din care e făcută se taie între ele, amestecîndu-se

---

¹ Ele au fost înlăturate, dar așa de stîngaci, încît biserică amenință ruină (1916) (n.a.).

și întrecîndu-se pînă la înălțimi așa de mari, încît unele rup pînza norilor, care atîrnă pe pieptul lor ca o salbă ușoară. Albastrul acesta siniliu, catifelat, e prins în cadrul armonic al înălțimilor verzi, mai apropiate.

Muncelele acestea sînt, hotărît, mai felurite și mai prietenoase decît mîndrele muncele sămănate cu pietriș și pătate de păcură ale văii Prahovei.

Linia se arcuiește acum, și în curînd trenul e oprit în gara mare de la Tîrgul Ocnei, care fierbe de lume în așteptarea și primirea zilnică a oaspeților pentru băile din Slănic. Hamali trec încovoiați supt bagaje, tineri eleganți stau de vorbă în atitudini ca la fotograf, evrei poftesc la „oteluri“. Afară așteaptă o sumă de birji curate, pe capra țărora țărani cu pălăriuțe rotunde mîna iuții cai mărunți de rasă moldovenească.

Ocna începe printr-un bulevard foarte cuviincios, bine pavat cu piatră din aceste părți. O gospodărie comunală bună, care se vede și mai departe : este o piață cu un întreit felinar, este o grădină publică ; cele trei biserici, din veacul al XVIII-lea, mari, puternice, elegante, sînt foarte bine ținute ; locurile sînt împrejmuite. Străzile românești, care se înfundă și la vale, pietruite aspru și aproape lipsite de lumină, au case — dintre care unele foarte frumoase — de o îngrijire și o curățenie desăvîrșite. Hanurile le țin și armenii : acela în care ne așezăm, e o clădire cu trei rînduri : cel de jos are pereții foarte groși, de cărămidă, și bolți grele ; celelalte sînt mai mult din lemnărie, și rînduri lungi de scări drepte și rare se țese deasupra unei curți pline de verdeață, unde pînă tîrziu noaptea slujnicile țipă, oaspeți noi sosesc și cîinii latră îndărătnic.

Partea din strada de căpetenie pe care o au evreii e mai curată decît în alte locuri : descopăr o pape-

tarie, o legătură de cărți, o fotografie ; târgul a căpătat de curînd o școală practică de meserii.

Dintre bisericile Ocnei, una, Precista, e făcută pe ruinele unei vechi clădiri de pe la 1680, abia către mijlocul veacului al XIX-lea. Sf. Nicolae nu e mult mai veche, nici Sf. Treime. Înaintea lor a fost înălțată bisericuța de lemn, pe un deal rotund, care poartă numele de *Biserica Domnească*. Ea n-are nici o frumuseță și nici o podoabă, dar ctitorul ei nu e altul decît Dediul, socrul lui Mihai-Vodă Racoviță și tatăl frumoasei doamne Ana. El era cămăraș de ocnă cînd a întemeiat micul lăcaș umil, și în clădire a zidit și pietre de mormînt mai vechi decît vremea sa.

Cămărășia Ocnei era dregătoria îngrijitorului salinelor, care lua în arendă veniturile lor. Cămărașii, adeseori greci, erau oameni avuți, cari se îmbogățeau și mai mult. Vestitul Ursachi, apoi vistiernic mare, a trecut și el pe la ocnă, și lui i se datorea biserica veche care a fost înlocuită cu Precista de astăzi. Sistemul dării în arendă a ținut încă multă vreme, și după Regulamentul Organic. La urmă, Grigore-vodă Ghica luă asupra statului grija salinelor.

El făcu o puternică temniță, căreia i se zice *Castelul* și în cancelaria căreia se vede chipul, cu nasul coroiat și cîrlionții la tîmple, al frumosului domn, într-o strălucită uniformă.

Spre ocnă și spre acest castel ne îndreptăm.

O mare magazie e în legătură cu liniile căii ferate, care-și are în apropiere o stație. Ai zice depozit de măruri. Dar, suiți pe pîrleazuri, soldații stau cu puștile în mînă, țintind cele ce se petrec înlăuntru. Alți soldați se află în curte, și o sentinelă păzește la intrarea unei case cu înfățișarea de administrație publică.

Aici osîndiții pentru grele păcate lucrează la scoaterea lespezilor de sare.

Te coborî pe niște solide scări de piatră în curte. Un condamnat cu boneta de flanelă, de culoare cenușie, pe ceafă, cu mâinile la spate, cu ochii batjocoritori, se primblă în lung și în lat, pe cînd altul cu fața lungă ciolănoasă, dobitocească stă nemișcat lîngă dînsul. Un tren minuscul se pregătește, avînd un singur vagon de persoane, jos, strîmt și fără de ferești. Olițerul de servicii are bunătatea să ne ia în acest vagon.

Ușa se închide, și trenul pornește într-un întunerec desăvîrșit; numai din cînd în cînd, la trecerea pe dinaintea unei lumini, o pată roșie țunecă asupra noastră, și pierе.

Am ajuns. În față, se deosebește abia un drum, negru, umed, supt părăți uriași de sare, de pe cari se scurg picături de apă: de jos, din adîncimi răsună o neconțință izbitură de ciocan răbdătoare.

De pe marginea galerici, toată priveliștea de grozăvie și nenorocire, de muncă grea și de suferință, se desfășoară la lumina limpede și crudă a electricității. Sarea neagră alcătuiеște tavanul, părății, pămîntul, stîlpii și sprijinitorii unei nemărgenite sale, ca o vedenie din mările veșnic înghețate. Ciocănașii — hoți în uniforma lor de un galben murdar ori numai în cămăși și încinși cu brîie, sau și țărani tocmiți cu doi lei mia de kilograme — caută să niveleze terenul merit să se afunde neconținut. Ei își aleg o întindere, o hotărăsc prin toporul lor greu cu vîrfurile ascuțite și coada foarte suptire; apoi o ciocănesc pe dedesupt, și, cînd sînetul nu mai e acela al sării celei tari și bine lipite, ei trec pe supt bolovani o pîrghie de fier, cu care deslipesc tot blocul. El se taie apoi în bucăți și e vîndut astfel, iar fărîmăturile se dau la moara de sare, care lasă pe urmă

suptirea și mărunta noastră sare de masă, pusă îndată în mici saci de pînză.

Întinderea cîmpului de muncă, lumina electrică ce se răsfrînge pe zidurile de sare, fața de oțel negru a acestora, tăcerea desăvîrșită a atîtor oameni, vuietul înăbușit al topoarelor, figurile rase, hainele murdare dau acestui loc caracterul unui colț de iad, în care rățăcesc veșnic stafii chinuite și nemîngîiate.

Locuința, copleșită de blăstăme, a nenorociților e destul de departe, în cîstelul lui Grigore Ghica. Un pătrat de ziduri înalte, foarte tari, în cele patru unghiuri ale cărora soldați păzesc, sus pe vîrf, în cerdace de lemn. Clădirea însăși are două rînduri, scări, arcade, ca în casele cele mari din vechime. Ea încunjură o mare curte interioară.

Toate la un loc fac, precum spune întovărășitorul nostru, cea mai tare temniță din țară.

Sentinela, învoire de la director, temniceri și o poartă înaltă. Osîndiții se împart în trei, prin felul lucrului ce fac în acest moment — al patrulea grup fiind acela, veșnic preschimbat, care lovește în lespedea de piatră cu ciocanele grele. Unii își află de lucru prin curte, și acei cari au de dus o poruncă se răpad și aleargă cu o încordare sălbatecă a mușchilor, ca și cum la capăt ar fi libertatea — pentru cîțiva numai, răi din fire, libertatea de a face rău; alții stau la tejgheaua din *bazar*, unde vînd ceea ce au lucrat în timp de multe săptămîni: sculpturi grosolane în alabastru, colane de mărgele, linguri de lemn, lingurițe de os, condeie, bricege, satîre, cuțite, care li stau în mîna, fluiere și cîte alte mărunțișuri, făcute cinstit, ca de oameni cari au nefsîrșit de multă vreme de pierdut, fiind osîndiți pe cîte cincisprezece, douăzeci și mai mulți ani, iar unii pe viață, *viețași*. Banii se iau de un supraveghetor, și, după ce statul și-a çules partea, ei se strîng pentru

a fi dați lucrătorului atunci când porțile închisorii i se deschid. Pînă atunci e foarte mult pentru atîția din ei, dar gîndul lor e pironit numai asupra acelui moment, și astfel el își fac socotelile, se bucură de cîștig, se roagă a li se lua și lor ceva și strigă bucuroși sumele ce li se cuvin pentru ca supraveghetorul să le încaseze și să le treacă în răbojul lor.

Alții sînt acum în lucru, prin încăperile rîndului al doilea, în ateliere destul de curate: strungari, mîrgelari, săpători, pe cînd fierăria lucrează jos, cu trei țigani grozavi, sălbateci la privire. O biserică e deschisă totdeauna; cîte o icoană atîrnă deasupra unei uși, flori cresc într-o oală și un cățeluș vesel se poartă printre osîndiți, privindu-i cu ochi buni și lingîndu-li mînile aspre care au vărsat sînge.

Jos, în dormitoare, o laviță de scînduri e împărțită prin lăicere, care sînt și cearșafurile celor cari vor mai adormi, peste cîteva ceasuri, o noapte pe lemnul suferinților răsplătitoare. Acum cîte un bolnav pirotește, și pristavul fiecărei odăi primește pe vizitatori.

Osîndiții nu se pot pune toți laolaltă. Ei nu samănă decît prin supunerea lor obișnuită — „revoltele“ se întîmplă numai pentru mîncare, se manifestă numai prin rîspingerea ei și prin zgomot, și se potolesc la sosirea directorului-general, pe care-l primesc, ca aici, dăunăzi, în genunchi — prin asigurările, întărite cu jurămînt, că nu sînt vinovați și că au căzut asupra lor păcatele altora, și prin rugămințile naive, făcute către orișicine, de a stărui ca să li se ierte din pedeapsă. Altfel, între ei sînt oameni de treabă, cari au ucis la o furie de dragoste — ca un frumos flăcău din Ardeal, foarte cuviincios, care așteaptă să plece în curînd — săteni de o moralitate obișnuită, cari au dat cu parul sau cu cuțitul într-o ceartă pentru pămînt — așa e un țăran ungur, care vorbește

pe jumătate franțuzescă, și în această din urmă jumătate Radu se laudă că a dat

*...des leçons aux plus grands politiques.*¹

Lîngă biserică, doarme supt o cruce simplă, în-cunjurată de un strat de flori galbii, Costachi Negri : pe cruce sînt săpate două inscripții acoperite cu sticlă, una de la doamna lui Alexandru Ioan I-iu, iar cealaltă de la secretarul francez al domnului : „A. B[aligot] d[e] B[ayne]“. Catinca Negri, sora lui Costachi, a fost îngropată dăunăzi în același mormînt. Iar Zulnia Sturdza, cealaltă soră, e în mormîntul de alături.

Un cerc de înalte dealuri împădurite, cu vîrfuri ascuțite ca de munte, închide zarca dincolo de adîncă tăietură a Troțușului. Trăsura se înfundă în valea Slănicului.

În dreapta și în stînga, căsuțe frumoase acoperite cu șindilă, pașnice cuiburi de țărani harnici. Sus, sus deasupra acestor mușiroaie e clădit în înălțime dealul singuratec, pe potecile căruia se cațără capre sprețare : în cîte o poiană spre culme se văd vite albe care privesc în adîncul văii. Într-un singur punct, vîrfurile are locuitori statornici : la măgura deasupra Ocnei e un adăpost de cîtiva călugări uitați.

Slănicul ni arată calea către izvoarele lui tămăduitoare. Deodată, el e închis între adevărați munți, cu pietrele așezate în rînduri, albe, roșii, portocalii negre, care alcătuesc ca o spăimîntătoare cetate a uriașilor. Undeva, într-un colț, muncitori desfac lepezile și le prăvălesc de vale : zidul e așa de mare, încît ei par locuitorii pitici ai stîncii, făcînd jocuri zglobii cu pietricele de prund.

---

¹ Lecții celor mai mari politicieni (fr.) (n.ed.).

zarea lucrurilor ce au fabricat, ei se pot privi chiar, cu mândrie, ca un fel de funcționari ai statului. Toate felurile de schimonosire a feței se întâlnesc printre dânșii : capete întreite, cu cefe umflate, orbite scorburoase, fălci de fiară, ochi morți, ochi reci, scînteietori și iuți ca de șarpe. Un deținut cu față măruntă și slabă, de maimuță, e Alexandrescu, care a tras cu revolverul în Ion Brătianu, iar greoiul individ cu capul mic care scrie la o masă, e un funcționar, vechi și „onorabil“ funcționar, care a ucis pe nevastă-sa la o beție și a tăiat-o în douăzeci și patru de bucăți. Aceștia sînt „intelectualii“ printre acei cari n-au nici o îndreptățire și de cari nu-i poate fi milă nimănui.

4. SLĂNICUL

În față, aici, la Tîrgul Ocnei, Trotușul prăpăstuit, cu albia largă de prund și bolovani și apa foarte limpede și iute, se arcuiește, fugind. Pe un mal el udă movila, acoperită de vechi copaci, cari ascund în parte casa bătrînă moldovenească, cu ferești rotunde și acoperișul de șindilă, a lui Coștachi Negri, visătorul de la 1848, bunul tovarăș, ajutorul politic al lui Vodă-Cuza, singuratecul binefăcător din zilele bătrînețelor sale. Casa e pustie, și cărările ce duc la dînsa au trecut în stăpînirea buruienilor sălbatece.

Dincoace, peste lespezile malurilor, se ridică rînduri de piatră clădită, închipuind înalte ziduri negre, străbătute de ferești înguste, ca la o cetățuie. O mare biserică e împrejmuțată de aceste ziduri ; întemciată de Radu Racovița, nepotul lui Mihai-vodă, ea poartă pe fronton o pisanie unică, pe jumătate românească,

cu lacrimile în ochi de clipa când, după douăzeci și cinci de ani de ocnă, va ajunge să-și vadă copiii, pe cari i-a lăsat acasă, și copiii acestor copii. Sînt — cei mai nenorociți, mai rătăciți și mai mișcători dintre toți — și soldații, trimiși la munca silnică pentru jignirea sau lovirea superiorului. Un biet flăcău tînar, cu ochii unui copil căruia-i vine a plînge, frumos încă în hainele-i schiloade, are de stat șase ani pentru că, bătut de un sătean ca dînsul, care purta însă galonul de caporal, „a greșit“ și i-a dat o palmă. Se așteaptă alți doi tineri, cari vor fi pironiți pe cincisprezece ani în acest iad, pentru că au fost pîrîți că ar fi voit să bată pe ofițerul care-i lovise fiind de sentinelă și fusese dat în judecată pentru aceasta (el însuși a căpătat trei luni abia). Șase ani, cincisprezece ani se dau ușor de cine n-a văzut niciodată ocnă și nu știe nici cum se simte în inima lui cel ce trebuie să sufere bătaia, bătaia crudă și nedreaptă. Șase ani, cincisprezece ani în aerul umed, în întunecimea salinelor, care dau oftică, reumatisme și nebunie, pe cînd acasă mama bătrîna orbește plîngînd, copiii rătăcesc pe la gardurile oame-nilor și nevasta iubită se face-o rea, ca să aibă ce să mănînce. Șase, cincisprezece ani pentru o „greșeală“, pentru o vorbă nebună ce se smulge din buze amărîte și găsește urechea unui pîrîtor nemernic! Domnilor judecători, tineri și fericiți, cari nu știți ce e durerea omenească...

Cei mai puțin interesați și cei mai mulțamiți sînt degenerații și monștrii, cari au ucis pentru plăcerea de a vedea murind și cari n-au nici un fel de păreri de rău: la ocnă e întuneric, dar nu stai totdeauna supt pămînt; oțaiia de dormit e ca și cea de acasă, iar mîncarea mai bună și totdeauna sigură. Avînd și o leafă, de cîțiva bani pe zi, și cîștigul de la vîn-

Iarăși păduri pe înălțimile mai mici, care se încheie cu aceleași vîrfuri ascuțite. Sate nu sînt, dar pe tot cursul lungului drum bolovănos, năruit și strîmb, cu poduri de lemn șubrede — „la pas“, scrie tabla pentru oamenii cari nu știu carte — se înșiră casele văii Slănicului. Tot unguri locuiesc aici, pînă pe la jumătatea drumului. „Odată, spune «domnul Neculae Udrea», birjarul nostru, ocna nu era a statului, ci a *antreprenorului*, și oamenii se coborau într-însa călări pe ciuturi. Era greu, și românii noștri nu voiau cu nici o plată să facă o muncă precum e aceea. Atunci *antreprenorul* a adus unguri, și ei au rămas, s-au așezat în sate și s-au *moștenit* așa în pămîntul nostru.“

De fapt, venirea ungarilor din valea Slănicului e cu mult mai veche decît vremea *antreprenorilor*. Încă de la începutul veacului al XIII-lea ei s-au coborît în pămînturile episcopului catolic al cumanilor, ajungînd pe această cale pînă în apa Siretiului. Atîtea veacuri au trecut, aducînd mari schimbări care au răsunat numai foarte slab în acest colț ferit de frămîntările mari ale lumii; ungurii au luat portul, datinile, apucăturile românilor, dar și-au păstrat limba, vechea lor *secuiască*, și legea. „Unguroaică ești, fetițo?“ întrebi pe copila cu părul ca fuiorul porumb și ochii albaștri șters: O, aia sînt“, e răspunsul. „Știți românește?“ , spui prichindeilor în cămășute albe, cari aleargă cu mănunchese de flori în mîină, cerînd cu limbuța scoasă un gologan. „Știm.“ „Dar ce sînteți voi?“ „Unguri“, răspund ei pornind la fugă spre casa unde mama, în catrință albă, cu conciu și vâlul pe cap, îi așteaptă ca să li ia secerișul. Întrebați în ungurește, țărani ce stau la hanul de la Cerdac, împreună cu un secui tipic, mic, uscat, spîn, ca un zbîrciog, care a venit de curînd din

Vaşarhei — răspund întîi : „Poftiți“, apoi vorbesc bucuros în limba lor de acasă. Cît despre neam, ei se declară „români, fiindcă mănîncă pîne românească“.

[. . . . .]

Și de la hanul Cerdacului înainte același drum, cu apa Slănicului cînd în dreapta, cînd în stînga, prinsă uneori în lungi jghiaburi de lemn negru, alteori întrebuițată pentru spălatul rufelor, pe care frumoase țarance le bat din răspuțeri cu maiul, ori împănată cu năvoade pe care le ridică și le afundă tot femei de acestea fără odihnă. Cîte un căprar cu gluga pe spate păzește neastîmpăratele și elegantele dobitoace care despoaie tufișurile unei lunci, întorcîndu-se spre a privi pe trecători cu ochii lor mari, sticloși. Cîte o turmă de oi se odihnește în luncă.

Plouă. Nori grei plutesc deasupra, și din bielșugul lor se revarsă apa, ca un vâl de ceață, asupra dealurilor din față. Ea ne cuprinde îndată. Căruțele trec în fugă, țarancele, care poartă șiruri de pui atîrnați pe cîte o lungă cobiliță, sar ca niște capre, rîzînd de gluma cerului.

Valca se îngustează, și înălțimile par mai impunătoare, mai întunecate : bradul stăpînește acum, arborii solemn și sigur. Cîteva case mai îngrijite decît cele obișnuite ale țaranilor din aceste părți. Un sergent de artilerie și o doamnă cu umbrelă răsărind din vale arată apropierea Slănicului cu lume orășanească felurită, care se curarisește cu primblări ca și cu ape, și mai mult chiar decît cu ele.

În curînd vederea se deschide. Nu mai e valea Slănicului, căci rîulețul se strecoară la o parte printre brazi, prins în fîntîni și aruncat în cascade. E un circ de munți, înveșmîntați de la poale pînă la creștet în catifeaua adîncă a vechilor păduri. Marile oteluri : Racovița, cel mai întins, Pufu, Cerbu, mai

sus către pădure, Casinul regal, mai elegant decît îngrijit, vilele, cam rare, se află, parte pe coastele înălțimilor, parte în vale și parte în pădure chiar.

Această pădure este străbătută de cărări, împodobită cu bănci, cu piețe de *tennis* și luminată; ea adăpostește un bazar unde se vînd lucruri de la ocnă, sculpturi de-ale meșterilor italieni, cărți, ziare și fotografii. Cu pasul încet al bolnavilor și al oamenilor fără lucru, oaspeții trec, singurateci sau în grupe; jocurile se înfierbîntă, convorbirile se înoadă, se dezleagă, plutesc în toate colțurile. Mai departe nu se văd nici sate, nici turme, nici stîne, nici drumuri; granița, cale numai de un ceas, e foarte puțin cercetată și nu duce, în Ardeal, nicăieri. Slănicul rămîne astfel, nu o Sinaie a Moldovei, căci viața elegantă se tot restrînge, deși se înmulțesc vizitatorii, și viața oficială lipsește, nici o vilegiatură plăcută, căci, cu toate concertele, reprezentațiile de teatru și balurile, nu prea sînt distracții, nu atît un loc de tîmăduire, căci sînt și atîția sînătoși, cari se simt mai bine înșă decît acasă la dînșii, ci un fel de minune lecuitoare, împăcătoare, întăritoare și fermecătoare a întunecatului codru de brazi, al cărui zîmbet e această minunată poiană.

5. DE LA SLĂNIC LA PALINCA

Acum, cu trenul, în sus, pe valea Trotușului. Nău mai e valea îngustă a Slănicului, între două singure șiruri de dealuri, ci înălțimile verzi sînt risipite în toate părțile, pînă în depărtările vinete.

Dărmăneștii, cu exploatațiile de păduri ale d-lui Barbu Știrbei.

Comăneștii, moșie a familiei Ghica, ramura ce pornește din Iordachi, fratele lui Costachi, strămoșul Delenilor. Castelul, o clădire nouă în mijlocul unei grădini foarte frumoase, se găsește în fața gării smălțuite și încununată cu turnuri, care se poate admira mai mult decât locui și întrebuința.

În apropiere, e cheresteaua cu aburi a „societății anonime“, adică a casei Goetz. Într-un imens hambar, șaisprezece mașini lucitoare prefac în scînduri buturugile rotunde, care se aduc pe apă și cu trenul și sufăr aici o altă prefacere. Alături, o enormă roată de fier e pusă în mișcare de aburul ce vine dintr-odaie întregă de cuptoare. Larga curte e plină de clădirile înalte ale scîndurilor pe care trenul le duce în toată țara și, prin portul Galaților, peste hotare. Trei sute de lucrători, români, destui evrei și mulți de alte neamuri, fac pe zi douăzeci-treizeci de vagoane.

Satul are o școală foarte frumoasă. Biserica, rășărită din ierburi înflorite, răsună de cîntările slujbei de duminică. E plină de o asistență foarte credincioasă. Femeile stau lîngă ușă : poartă conciuri, cele măritate ; îmbrăcămîntea lor se deosebește mult de la una la alta ; sînt fote și fuste groase de postav bătător la ochi, cămăși cu arnici și cămăși bătute cu fluturi. Bărbații, cari ocupă mijlocul naosului, poartă sumane cafenii sau podoaba grea și scumpă a cojocului. Slujba preotului, încă tînăr, e bună ; dascălii stîlcesc grozav cuvintele, trăgînd pe nas cîntecul ; țărani și ei, poartă veșmîntul obișnuit al acestora. Cărșitorimea e înfățișată printr-un țigan tînăr cu picioarele sucite.

Curtea boierească e un frumos castel, clădit de arhitectul Ateneului. Unul din cele mai mari parcuri din țară o încunjură, și un crac al Trotușului aleargă vioi și limpede, supt podețuri de lemn și de piatră.

Unii din copaci au întrecut vârsta de o sută de ani, și adunarea lor în alei umbroase face unul din cele mai desăvârșite drumuri de taină și liniște. Se zice că în castel se păstrează frumoase colecții din călătoria în Africa a domnilor Ghica, tatăl și fiul, a căror primejdioasă și costisitoare excursie a adus adevărate foloase științii.

În razele voioase ale dimineții, satul se arată vesel, tot așa de bine clădit ca și celelalte din această parte muntoasă. Pe drumurile vecine vin cete de țărani în haine de serbătoare, pe când altele pleacă în răcnetele de bucurie proastă ale bețivilor cari se clatină. Veniturile mai mari decât aiurea și necunoștința mijloacelor de a le întrebuința au răspândit și răspîndesc crîșmele, înfloritoare în acest colț fericit de țară, unde pretutindeni sînt bogății ce se pot smulge pămîntului. La Ciobănuș este o fabrică de sticlă, la Asău se scoate lignitul, la Moinești se scoate păcura, la Tarcău piatra. Apele minerale, de iod, de pucioasă, țîșnesc ici și colo, fără a fi culese încă și întrebuințate. Numai dacă atîta bogăție ar folosi în adevăr neamului nostru, și nu vîntătorilor de cîștig în țările sălbatice, neputincioase și nevolnice ?

Și Comăneștii are teatru : de o parte a fost vechea noastră cunoștință Popov, de alta, d. N. „Pascaly“ oferă priveliști interesante și scene tragice într-o „Kafene“ condusă de un domn cu șapcă, la ale cărui invitații răspundem prin cel mai puțin politicos din refuzuri.

Întorsul de la Palanca, unde am sosit pe un drum de noapte.

Stația e o căsuță de lemn : vama se află dincolo de Ghimeș, pe pămîntul unguresc. Înălțimea e mare, ceea ce arată și vîntul pătrunzător de rece care flutură supt cerul albastru șters al celor patru ceasuri

de dimineață, mînînd încet frînturi de nou-rași negri. Dar stîncă goală, revărsarea de pietriș, sălbătăcia măreață a culmilor nu se văd nicăiri : munții, cari stau gîrbovi în toate părțile, ca un sobor de moșnegi, sînt înveșmîntați într-o catifea întunecată de brazi. Prin mijlocul lor curge Trotușul, abia țîșnit din izvoare : e numai o șuviță îngustă de apă neagră, strecurîndu-se pe prund.

De-a lungul lui duce cea mai înceală călătorie cu trenul, oprită cîte jumătate de ceas la fiecare stație. Pe lîngă neînțeleș de luxoașă haltă care poartă numele inginerului ce a construit linia, d. Ilie Radu, celelalte stații nu sînt altceva decît case țărănești mai bune, care au fost, de bine, de rău, potrivite cu noul lor scop ; alte case de țară sînt întrebuițate pentru locuința personalului. Și, cînd în față se întrec toate florile grădinilor vechi ale Moldovei, cînd un mănunchi de copii cumiști își iau la ferești „cafeaua de toate zilele“, atunci așa niște căsuțe smerite îți par mai frumoase decît tot haosul de turnulețe, arcade și ferești încadrate cu smalturi, din care dorința de a uimi și a risipi a format gările altor linii nouă.

Trotușul se strecură, se rupe în ramuri, se împărtășește pe prundișul larg, se unește iar, spumegă lovindu-se de pietre, întră în hotare de lemn pentru a mișca fierăstraie și, în jocul său nebunatic, scînteie ca o platoșă de oțel. Valea lui e de o lărgime măreață, sămănată aproape continuu cu frumoase case de lemn și șindilă, cînd strînse la un loc ca o turmă de oi sfielnice, cînd risipite rar ; cîte o movilă jupuită pare rămasă în drum, în revărsarea unui puhoi uriaș din vremile sălbătice ale pămîntului. Unele înălțimi apar spintecate de bolovani și pustii, altele, acoperite numai cu covorul de catifea al ierbii, sînt împărțite cu garduri de nuiele și poartă

cîte un lan de porumb țărănesc. De două ori înjugat cu poduri, îndrăznețul muntean ni taie drumul iarăși ceva mai departe, și, ajuns acum puternic, el cară în preajma Comăneștilor buștenii codrilor către marele fierăstrău cu aburi.

El e viața unui întreg ținut, dintre cele mai strălucite ale țării. Odată și pe malurile lui ca și pe ale Slănicului erau vechi așezări ungurești din evul mediu; aceasta o arată și numele de astăzi ale unor sate: Agaș, Asău-Goioasa, Brusturoasa sînt, dimpotrivă, nume românești, iar Palanca e numită așa după o palancă, o mică cetate de graniță. Tipuri ungurești, plete și mustăți bălane, ochi mici, fețe rotunde, peliță roșcovană se mai văd încă, dar limba străină a murit de mult aice, și tot așa legea catolică a trecutului. Bărbații poartă pălării rotunde, cu marginile mici, sumane cafenii, cojoacele, adeseori cusute cu arnici, și ȋtari strîmți. Femeile se înfășură în fote roșietece, negrii, dintr-o singură bucată, care se încheie sus, în față; unele din ele au însă rochii înfoiate, ca ale ungueroaicelor, de postav gros, roș și negru; la cîteva am văzut fuste de mătasă neagră cu dungi albe pe poale, pieptare de catifea cusute cu fir de aur ca în Serbia și în Turcia și cămăși așa de bătute cu fluturi, încît nu se mai cunoaște pînza. Oamenii sînt curați, zdraveni: pădurile îmbogățesc, și mine — la Asău pulbera de lignit curge printre brazi în fața stației — fierăstraie, fabrici adaugă la puțința unei munci care răsplătește bine.

Vezi, în acest drum de dimineață, satele trezindu-se. La 4, Palanca doarme încă întregă. La 5, se zăresc în cale fete albe, mlădioase ca o creangă înflorită, care se coboară spre Trotuș cu cofița sau cu undița în mîină. Cîte un flăcău li răsare înainte la întors, și ele se opresc pentru două vorbe de glumă,

iar, cînd el pleacă, hotărît și mîndru, se întorc să-l vadă cum urcă voinicește cărarea lîngă pîrâu. Cîte o bătrînă gîrbovită trece pe mal, depănîndu-și firul din furcă. Vitele merg la pășune în luncă. Doi tineri fac calea împreună, și el cearcă să prindă mîna ei, care se smulge sfioasă: la fîntîna din răscruce el ridică donița pentru amîndoi.

6. DE LA MOINEȘTI LA BACĂU

De la Comănești pînă la Moinești e o vale largă, cu înălțimile scăzute. Lanuri întinse de porumb acopăr acum coastele. Privirea se deschide în toate părțile asupra pădurilor, satelor risipite și sămănăturilor.

Moineștii, întîia și cea din urmă stație a acestei linii laterale, se vestește prin puțurile de păcură, acoperite cu gherete de lemn negru, pe un deal scorburos și despoiat.

Tîrgul desfășură în vale cele cîteva străzi ale sale. Un evreu proprietar de trăsurile ne ia în primire de la început și se face călăuza noastră nepoftită la subprefectură, unde nu găsim pe nimeni, la primărie, care se repară, și în cîte alte locuri, prin tradiție cu case românești, prin ulița de căpetenie, mărginită de multele prăvălii ale evreilor. La urmă se dovedește că nu putem merge la Roznov, ținta pe care ni-o pusesem, și aceasta pentru că boala de vite și paza împotriva ei au tăiat drumul cel mai scurt, iar cel lung străbate mai tot timpul printr-o mare pădure și suie un deal care înspăimîntă pe birjarii Moineștilor. E o singură mîntuire: a merge la Bacău, cale de vreo patru ceasuri, și a lua de

acolo trenul spre Piatra, sau, cum se scrie în nomenclatura căilor ferate: Piatra Neamț (spre deosebire de Piatra Olt).

În aceste rătăcirii am văzut târgul. E pavat și are margini de trottoare, dar noroiul făcut de ploile din urmă înnegrește toate drumurile. Singura clădire mai bună e o „școală israelito-română”. O grădină publică, foarte puțin asemenea cu aceea, curată și foarte cercetată, din Târgul Ocnei, se mai cuvine a fi pomenită.

Încolo, prin Moinești foiesc vreo 7.000 de evrei, meșteșugari și negustori. Câștigul lor e foarte mic. Puțurile de păcură au slăbit, cele cinci-șase sonde nu dau nici cât trebuie pentru fabrica de „gaz”, de petrol, de mai jos, care se alimentează cu păcură adusă din Muntenia. Țăranii din județ se pot duce pentru târguiești la Ocna și la Bacău. [...]

Trăsura spre Bacău e foarte puțin vrednică de acest nume. Odată, ea a fost, desigur, o adevărată trăsură, dar, în cei cinci ani de când o are proprietarul ei din urmă, n-a rămas dintr-însa decât un poclit pătat în tot chipul, lemne goale care tremură supt picioare, fierării deșurubate, perini crăpate și lustru dejghiocat. Pentru ca să încapă numărul de opt mușterii [...] cu care se pornește de obicei la drum, s-a adus o lungă scîndură acoperită de piele, prin care curg paie, la locul unde stă de obicei scaunelul din față. Sînt înhămați trei cai, dintre cari unul e un biet moșneguț ce năpîrlește de bătrîneță. Birjarul a făcut oaste, nu se teme de pușcă, știe că hoții nu supără pe birjari, fiindcă ei n-au bani; el poartă, după datina neamului său, un vechi surtuc larg, rănit la coate, și, în loc de guler alb, gulerul, ridicat în sus, al acestui surtuc. Plouă încet, apoi tot mai tare.

Întîi tot drumul prin muncelile, într-o vale largă. Un sat care e cuprins în comuna Moineștilor. Fabrica de petrol, alte sate, destul de bune.

Tazlăul trece răsfațat printre brațele moi ale sălcilor aplecate; un zăgaz înalt, încheiat cu lemnării, apără șoseaua de mînia ce-l cuprinde cînd primăvara-i crește puterile și el se aruncă nebun asupra cîmpiilor pe care începe a înverzi grîul în arături.

Tot mai departe urmează, acum în soare, lanurile de porumb și pajiștile albe, pajiștile albastre, stropite și unele și altele cu flori galbene, ca un nisip de aur. Deodată, în stînga, tot șirul munților se vede învinețind în fundul zării — priveliște de o poezie măreață.

Drumul urca un deal răpede spre satul Scorțeni. El lasă să se vadă, supt înălțimi verzi, case gospodărești cu curtea foarte bine îngrijită. Ele mărginesc îndată șoseaua. În cea mai frumoasă din ele întîlnesc pe profesorul și scriitorul P. Misir și familia lui, cari petrec vara în acest minunat colț de țară.

Drumul se coboară printre arbori și fînețe înflore. Muncelile scad neconținut. Lunganii, un sat mai mult de țigani, sărăcăcios și urît, e străbătut repede. Dinpotrivă, Mărginenii, lîngă Tazlău, nu se mai mîntuie. Dacă se văd locuinți neîngrijite, altele au ferești mari, care se deschid și sînt lipite uneori cîte două împreună, precum și porți și cerdac de lemn săpat, perdele. Primăria e o cocioabă, dar elegantă școală se poate număra printre cele mai bune din țară.

Vecinătatea Bacăului se arată prin cîteva case între arbori departe, prin sera unui orășean, care și-a ales și locuința lîngă dînsa, prin trăsuri care duc la țară copii bine gătiți, prin linii ferate, bariere

și trenuri de marfă și prin dunga de dealuri care înseamnă, la capăt, lunca Siretiului.

Dincolo de orașul propriu zis, spre Siretiu, care primește Bistrița la cinci kilometri de Bacău, se întinde o frumoasă alee de case curate; berăria Grivel, întemeiată de câteva zeci de ani, cheamă vara lumea la petrecere în grădină.

Puțin mai departe, orașul s-a mîntuit: țărani cosesc un lan de ovăz; o copiliță se odihnește supt spice, pe cînd tatăl, mama, sora, aplecate, taie paiele aurii. Nu departe e bogata florărie a d-lui Radu Porumbaru. Îndată se văd clădirile înalte ale fabricii de hîrtie de la Letea, cea mai mare din țară. Prinsă în zdraveni păreți de piatră, Bistrița dă puterea care mișcă vînjoșii motori de oțel. Ea aduce lostopanele de brad, pe care o mașină le taie în bucațele, precum altă mașină rupe cîrpele de tot felul. Bisulfatul de calciu, produs într-o odaie în care mirosul înecăcios al pucioasei învinge pe acela acru al varului, topește o parte din material, lăsînd slobode numai fibrele. Acestea sînt prefăcute în leșie, curățite, colorate, încheiate. Apoi leșia ajunge un aluat care vine să se usuce pe suluri de metal ce se mișcă în aerul fierbinte, pînă ce la urmă el se preface într-un singur val de hîrtie. Aceasta e istoria hîrtiei pe care o ai în mînă, cetitorule.

7. CAȘINUL. DE LA CAȘIN LA AGIUD

Întoarcerea pînă la Brătulești, unde Șușița se înfundă într-un vălmășag de umflături lutoase. Pe alături, întrăm în ulița unui sat ca Soveja: gospodarii sînt duși la cîmp, copiii zburdă pe dealuri, și

paza caselor, grija crîșmelor și hanului o au femeile, strașnic de voinice, care ni arată calea, făcînd mișcări din mîni parcă ar împlăti grîul. O ceată de băiețași în cămași prăfuite aduc în triumf un biet cocostîrc cu aripele răschirate; care a căzut de oboseală în mîinile micilor tirani.

Îndată sîntem robii pădurii, care ne încunjură de pretutindeni. Nu e o pădure strînsă pe laturile drumului, ci o largă întindere de pămînt lutos sămănat cu arbori deși; poieni de fîn se deschid în toate părțile. Soldați tescuiesc cu mașina stogurile risipite, care sînt, în acest an de secetă, o bogăție pentru cine le are.

Pădurea ne fură tot mai adînc pe drumuri înguste în mijlocul verdeții. Ea închide toate zările, și nimic nu mai este supt cer decît farmecul ei sălbatic, decît aroma fînurilor ei cosite, decît vuietele ușoare ce vin din adîncurile nemișcate. Greoaia trăsura cu patru cai se înfundă tot mai mult pe poteci care sînt o rătăcire: duhurile zglobii ale codrului acum șuguiesc cu drumul nostru: ele ne smomesc spre deșisurile închise, cu vechi căsuțe moarte demult, unde nu mai trăiește nimic. Unde sîntem, căci vîrfurile cărării s-au pierdut în tarea iarbă, pe care luneci — altă glumă a duhurilor ușoare ce sînt stăpîne aici? Un pușcaș, cu tovarășul lui, săteni care se plîng amar de secetă și spun că ar fi fost mai bucuroși de moarte, ne lămuresc. O jumătate de ceas înapoi, și apoi pe acel drum din dreapta care trece pe lîngă alt bordei mort.

Într-una, ceasuri întregi, copaci mari, tăcuți, rîpe ce se afundă, maluri ce se cațără, ape limpezi zbeguindu-se pe largul pat de bolovani cărați de dînsele. Trăsura face minuni de echilibru, caii luptă din răspuțeri, strîngîndu-se între dînșii, cățărîndu-se pe povârnișuri grele, poticnindu-se, îngenunchind; bir-

jarul mîna mocnit, și o ceață de cîudă-î acopere strălucirea ochilor de piscă sălbatecă, îi taie glasul aspru. Iar noi ne dăm pe deplin în voia mării păduri pustii, care ne suie, ne coboară, ne întinde scări de lut și de bolovani, ne lasă încet pe coborișuri moi, ne răcorește prin cursul de apă asupra căruia e întins un pod capricios de bolovani, ne obosește și ne odihnește, ne încălzește și ni dă răcoare.

Cîțiva țigani săteni într-un adăpost lîngă rîuleț; un puț de păcură părăsit, cărauși și văcari singurateci se ivesc și pier răpede în marea pace prietenoasă. Deodată, căsuțe se fac deasupra malului, cu sămănături împrejmuite, ici una, colo alta; bolovani mari, lespezi grele sparg malul de lut, iar jos, larg acum și vioi, aleargă într-un vast cîmp de pietre răspîndite un rîu de munte, despărțind două maluri înalte.

Pe cel din față, trăsura se strecoară hodorogind deasupra prăpastiei adeseori năruite. Trecem îndată prin satul Mănăstirea Cașinului, primiți cu neobișnute semne de cinste, care se datoresc celor patru cai ai bieteji trăsuri hodorogite și prăfuite. Acum, vedem mănăstirea.

Marele zid, întreg, a fost dres între anii 1820 și 1830, dar cea mai mare parte a lui e veche, din vremea ctitorului, Gheorghe Ștefan-vodă. Acest urmaș al lui Vasile Lupu pe care-l prăbuși de pe tron prin răscoală a vrut să nu rămîie prea mult mai pe jos decît înaintașul său, care lăsase a se zidi minunea Trei Ierarhilor. El a durat această strălucită mănăstire din trainice materiale de piatră și a acoperit-o cu podoabe alese. Puternicul turn de la poartă, răzimat pe contraforturi grele, poartă pe el capete de lei, două împletituri de ciubuce în lung la marginea ferestilor și o dungă, apoi un arc de plăci în formă de floare, ca la Cetățuia. Podoaba

ușii urmează însă și mai departe; din ușorii de piatră ies două mînere sculptate; un altul se găsește în partea despre curte a turnului; altele la ieșire. În interiorul bolții, de două ori se taie două ciubuce împodobite cu plăci și avînd la mijloc o floare. Partea cealaltă a turnului are ferești împodobite cu cadre sculptate și, sus, capete de leu.

Biserica însăși e foarte mare; cele trei turnuri prea mici care o încunună se datoresc, ca și multe alte lucruri, lipsei de gust a egumenilor greci. Preașfințitul Ierotei din 1806 și preașfințitul Isaia din 1839 au nimicit pietrele de mormînt — între care a domnului întemeietor însuși, care a fost adus tocmai de pe malurile Balticeii, din Stettin, pentru ca astăzi să nu se mai știe unde i se odihnește cenușa; ei au ras pisania lui Gheorghe Ștefan și au scris pe piatră o alta, care-i pomenește pe dînșii ca întii ctitori. Dar n-au putut schimba liniile frumoase și ornamentația bogată a bisericii. Păreții sînt căptușiți pe dinafară cu colonete, ferestile au cadre săpate: cele din fațadă poartă și bourul între plăci sculptate. Ușa de intrare în pronaos înfățișează ciubuce, vase și alte săpături. Pînă și beciul, păstrat încă, al vechilor locuințe, are gura de piatră tivită cu flori sculptate.¹

La biserică se adună o grupă de săteni, între cari un fost primar, care e aidoma Gheorghe Ștefan, așa cum se vede în chipul care-l înfățișează la bătrîneță. Ei vorbesc frumos și răspicat despre multe lucruri, arătîndu-se, cum e de obicei românul, mai buni critici și dătători de sfaturi decît îndeplinitori. În comună sînt vreo șapte sute de locuitori, și, dintre dînșii, nici unul nu se pricepe la meșteșug, care e lăsat unui țigan tembel și evreului care se întîmplă

---

¹ Biserica a fost reparată de Comisiunea Monumentelor Istorice (1939) (n.a.).

sa nemerească pe acolo. La școala de meserii și-ar trimete copiii, dar li se pare că e prea departe, și apoi n-au acasă la ei școala elementară, pe care o doresc. Din vorbă iese însă mai departe că acei cari vorbesc mai cu căldură pentru meșteșug sînt cei cari au lăsat ca fiii lor să li urmeze munca de plugari.

Satul Cașin, aproape un târgușor, se ajunge răpede printr-un drum care nu mai samănă cu acelea din Putna. În dreapta și în stînga se urmează înălțimile, dar ele sînt în cea mai mare parte împădurite, și numai din cînd în cînd se vădesc măruntaiele de lut și humă, galbene, roșii, albastrii, sure ale muntelui. În mijloc nu mai este aici cursul îngust al unui rîu pierdut printre bolovani, ci o largă vale e prinsă neînterupt de lanuri de popușoi. În fund, plouă, peste munți îndepărtați.

Biserica cea veche din Cașin cheamă deodată privirile. Ea amintește, întru toate, bisericile muntene, și e un foarte frumos tip al acestora. E clădită din cărămidă, dar cadrul fin sculptat al fereștilor este de piatră. Pridvor deschis, avînd patru stîlpi, despărțiți prin arcade ogivale. Alți stîlpi ca aceștia fac ca o perdea între naos și pronaos. Pe pereți — sprijiniți astăzi grosolan cu contraforturi informe — se înșiră sus ochițe, iar supt ele fine coloane, foarte subțiri și, ținîndu-se samă de material, minunat lucrate. Catapiteasma a fost reparată în 1797, dar clădirea e, neapărat, mult mai veche.

Caracterul ei muntean s-ar lămuri prin obîrșia locuitorilor. Odată erau aici în Cașin două cete, care se fereau a se înrudi între ele, rucărenii și dragoslovenii. Cum au venit aici acești țărani din șchelele Cîmpulungului, din Rucăr și Dragoslavele — și la Soveja însă se întîmpină aceste două cete — nu se

poate hotărî, deși e probabil că aceasta s-a întâmplat pe vremea lui Vasile Lupu.

Trecem prin iarmarocul Cașinului, care începe a se pregăti pentru ziua cea mare de 15 august, cu căruțele, carăle, oaspeții, panoramele — vechi cunoștințe de la Moși [...]. Iarăși valea cu porumburi înalte. Ea se deschide deodată, lăsînd să se vadă cel mai minunat cerc-de culmi albăstrii depărtate.

Ești acum în Onești, un mare sat frumos, despărțit printr-o șosea cum n-am întîlnit demult și înviorat prin mișcarea mărfurilor care vin la gară. Lumea începe a sosi la hanuri și se îmbată pentru a putea bea mai bine la iarmarocul din Cașin.

Petrecem noaptea la un evreu [...], în odaia de cinste, unde cărți poștale ilustrate sînt răvășite pe masă. Fetele oaspetelui nostru își mărturisesc gîndul de a se mărita cu un român, fiindcă... românul cere mai puțină zestre. Avem și noi deci însușirile noastre.

Din Onești dai îndată în Borzești prin valea Troțușului, în care viața apă de munte se răsucește și lunecă, supt înălțimi acoperite cu păduri. De cealaltă parte, altă spinare de dealuri se întinde, cînd sămănată cu arbori, cînd acoperită cu sămănături, cînd goală, jerpelită. La mijloc, tot valea largă și desisul popușoaielor înspicate. Cară așteaptă în margene; sătenii încarcă pe dinsele brațe de popușoi care n-a legat și a rămas o biată buruiiană cu pămătuf; alții coboară, aducînd frunzare acasă — amintiri ale secetei și sărăciei. Linia drumului de fier se prelungește curată, pe cînd șoseaua fumează de praful pămînturilor lutoase. În fund se vede iarăși linia dealurilor Siretului.

Borzeștii, Borozeștii — așa zice poporul, cu aplecare către vocalizarea ungurească — e un mare sat

de unguri, într-un ținut foarte bine lucrat, avînd și grădini de legume. Sus, deasupra clădirilor revărsate în neorînduială pe coastele dealurilor, păzește încă, pe un tăpșan, rupt de colți de piatră, care sînt rămășițe de zidărie, biserica lui Ștefan cel Mare. Legenda pune leagănul chiar al voievodului în această bogată parte a Bacăului, între Siretiu și munte.

Biserica de astăzi are adausuri care o îngreuează: cele două contraforturi urîte ce năzuiesc pînă la coperămînt, clădite din bolovani, din cărămidă, în care s-au lipit și fărîmături de pietre mormîntale, contrafortul, tot așa de grosolan, care sprijine altarul, au fost adause de un vechi stăpînitor al satului, Manolachi Ruset, care și-a îngropat aici soția, la 1716. Niște nepricepuți și niște săraci au tercuit și vărut partea de sus a clădirii și au trîntit un acoperămînt de șindilă, care se drege acum, în loc să se înlocuiască prin altul de olane. Pe dinăuntru n-a rămas nimic din ceea ce fusese, decît nervul bolților și podoaba ușii care duce în naos. Turnul clopotelor nu mai este.

Altfel, ai toată zidirea veche. În fund, se văd cele două rînduri de ocnite, și rotilele de smalt: la ocnitele de sus ele stau deosebit, una verde, alta galbenă; la cele de jos, sînt grupate cîte trei, într-o ordine triunghiulară, care se schimbă în ceea ce privește culoarea. Se văd rîndurile de smalt și rîndurile de cărămidă pe aceeași fațadă. Inscricția frumoasă stă încă supt micul ei coperiș de piatră. Ferestile sculptate, ferestile gotice, ferestruicile — toate cîte una pe fiecare lature — au fost astupate în parte, dar n-au suferit nimic. Absida-și are firidele de cărămidă aparentă, presărată cu rotile de smalt.

Firește că această clădire nu poate sta alături, ca material și ca îngrijire și bogăție, cu bisericile de mănăstire sau cu bisericile din oraș ale lui Ștefan

cel Mare. Dar, așa cum este, biserica din Borzești e cea dintîi printre acelea care împodobesc satele României.

Îndată, prin monotonia unui drum care îneacă în praf, ajungem la Agiud și poposim la un hangiu căruia-i sîntem mai mult o povară, așa de greu scoate la iveală ce trebuie unor drumeți oboșiți.

8. DINCOLO DE MUNTE, ÎN ȘECUIME

Peste culmi, într-o țară unde românimea e așa de legată de-a noastră, avînd de la vîldică de Roman și vechile antimise ale bisericilor, acolo, în „secuime“, de-a lungul Murășului, trecem prin sate în care numai pe alocurea populația este românească, pe cînd în valea vecină țărănimea aceasta a cedat presiunii îndelungate, și a vecinătății străine, și a statului care ocrotea pe aceștia.

Bieți de români, cari au păstrat din ceea ce a fost atîta doar : portul, legea unită și unele obiceiuri !

Aceste obiceiuri, păstrate și de aceia cari vorbesc încă românește, sînt din cele mai frumoase. Le-am găsit la serbarea populară dată de secția din Tîrgul Murășului a Ligii culturale. Am văzut sosind colăcerii călări pentru pețirea miresei și gardul de rude ale fetei care li tăia calea. Am asistat la zicerea orației, la întrebări și la răspunsuri în care toată iuțimea de spirit a rasei ieșea la iveală prin ascuțiturile dialogului. Flăcăii au pătruns în sfîrșit și, cu meșteșug au luat colacul și au vărsat apa din cofă, împiedicînd pe „inimici“ de a li-o vărsa ei în față, ca un refuz și o insultă. Au trecut înaintea noastră și a unui întreg oraș străin, ieșit ca să pri-

vească neobișnuitul alai; carul cu mireasa între prietenele ei și toți nuntașii cari înaintau chiuind și făcîndu-și semn cu mîna. Au venit apoi la rînd satele supt steaguri, începînd cu acela căruia terminologia oficială îi zice, fără mult sens: Vorniceni. S-a oprit cîte unul pentru a ni da priveliștea și recitările de Anul Nou: povestea colacului, care ni s-a și daruit, purtînd pe coaja rumenă tare, în litere mașcate, numele satului și al meșterului de pîne. jocul „turcei“, care e, prin părțile de unde sînt eu, „capra“. Sălta ciudata dihanie cu pliscul de lemn, clămpănind din gura de lemn și ciulind urechiușile dîrze, sălta de zor supt haina de cîrpe multicolore de care erau prinse roțițe colorate de piele, care se desfăceau pentru a se împărți spectatorilor, țupăia supt amenințarea moșului cu biciul în mîină, pînă ce, la urmă, după ce ni înfățișa toată sprinteneala ei burlească, ieșea la iveală, dedesupt, flăcăul cu ochii tulburi de stat la întunerec și cu fruntea îmbrobonată de sudoare.

Oameni deștepți și primitori, gata să facă placere oricui, dar săraci ca vai de capul lor, neavînd, în trecut, măcar o răsplată materială din partea deznationalizatorilor. Iar regimul neamului lor n-a redat măcar limba celor cari au uitat-o. Sînt prin părțile acestea și învățători fără curaj, cari nu fac decît să iscălească în registre. Ba sînt și de aceia cari figurează numai în ele. Se mai plînge lumca că li s-a luat dreptul la pădure și, la asigurarea că se va găsi o hotărîre bună și pentru ei, dau din cap cu o dureroasă neîncredere.

Satele pe care le străbatem sînt alcătuite din clădiri de lemn țencuite și vărute, cu cerdacul în față, sprijinit pe coloane cu capitelul strivit, ori chiar greoaie locuințe de cărămidă de tip austro-unguresc pentru coloniști. Rareori se văd pe drum ori prin

case locuitorii. Îi cheamă la fierăstraiele străinilor munca dejghiocării și tăierii în felii a bradului din munte.

De-a lungul șoselei trec carele cu boi, căruțele cu cai, trăgînd unul sau mai multe trunchiuri curățite, schelete ale mîndreței tăiate a muntelui.

Auța vezi : bradul și cei ce trăiesc din doborîrea și mutilarea lui, vînătorii copacilor bătrîni. Rareori pe o podișcă se coboară femei gureșe, purtînd triumfal semnul de vrednicie al furcii, ori vreo fată singuratecă își urmează calea, și pe piatra din fața căsuleii de lemn vreo țigancă bătrînă privește vag cu ochii bolovăniți, îndesîndu-și tutunul în lulea.

Biseriçuța abia apare. Simple înjghebări de grinzi vechi. Cîteva sînt, ori mai curînd erau — căci azi bogatul început de muzeu al d-lui Filimon în palatul cultural de stil „secuiesc“ li păstrează rămășițele — din veacul al XVIII-lea. Ușa săpată cu meșteșug în linii florale stilizate pomenește crai și crăiese, vlădici, simpli popi de sate. Cînd, ici și colo, oameni mai înstăriți își fac biserică nouă, ea reproduce cele patru turnuri și covățica de la mijloc ale pseudo-bizantinismului catedralei sibiene.

Odată însă, în marginea acestor munți, a fost un centru însemnat de viață romană, înfipt ca avanpost militar în fața barbarilor încă nesupuși. Și-au avut astfel și romanii în această „secuime pe „secuiri“ lor... Săpături făcute mai mult la întîmplare au dat grămezi de monede, — și cu chipul lui Traian, iar pe cealaltă parte, mențiunea „Daciei prinse“, *Dac[ia] cap[ital]* — pe lîngă lanțe de bronz și alte unelte preistorice, și ciudate pietre săpate cu soarele credincioșilor lui Osiris, ori un grosolan bou Apis purtînd inscripție grecească, sau cu animale bizare din aceeași vale a Nilului. Ce mai aducea cu sine, peste străvechii băștinași, și această cucerire a lui Traian,

care e ținută să fi dat cei mai autentici latini, din cari singuri ar fi să ne coborîm noi !

La Toplița — locul apelor calde ; ca la Topolnița, la Sovata, cu lacul încălzit de puteri necunoscute, la Topola sîrbească a lui Carageorghe — e centrul acestei harnice, necurmăte exploatare a lemnului, care a lăsat pe alocurea numai goliciunea pămîntului pietros ce se ducă, și rădăcinile cenușii, cu totul spălate de ploii și uscate de soarele verilor. Și mai departe însă bradul se strînge în oaste, și Murășul duce lina călătorie a plutelor.

Îndată sîntem în românie [...]. La Sărmaș se strîng supt tricolor copiii satelor vecine, cu învățătorii în frunte, cari vorbesc cu mîndrie de cele aproape o mie de cărți din biblioteca lor. Îndată însă, la capătul unei imense pajști înflorite, Ditrăul, de-o parte, cu cele două înalte turnuri ale bisericii catolice, Remetea, de alta, pe locul unui vechi ermitagiu, aparțin secuilor de limbă maghiară, în cari s-au înecat atîția dintre ai noștri.

Încă un ceas de lunecare cu automobilul pînă în dosul muntelui vînat din stînga, și sîntem la „Gheorghieni“, capitala districtului Murășului, al cărui izvor se ascunde în aceste păduri.

[. . . . .]

„Tîrgul“ e un mare centru de cincisprezece mii de locuitori, risipiți cu multele lui case de lemn în mijlocul curților largi, ca o adunătură de sate. Dar, cum aici nu sîntem acasă, ni lipsește miezul, care e biserica.

În piață, se ridică sus turnul alb al bisericii catolice, în jurul căreia locuiesc călugărițe, educatoare ale fetelor maghiare, pe cînd în vechiul liceu catolic e acum, supt conducerea unui fizician din Roman, d. Mănciulescu, o școală secundară de stat, a cării

secție de limbă maghiară s-a desființat. Profesorii, în mare parte maghiari sau armeni maghiarizați, vorbesc limba noastră, care aici nu e a majorității — abia avem câteva case, cu funcționari cu tot — și unul din ei, d. Karacsónyi („Crăciun“), fost ascultător al cursurilor de vară de la Vălenii de Munte, a ținut seara, la un banchet improvizat, mai mult al minoritarilor, o cuvîntare de aleasă poezie.

Este și o biserică armenească, a cărei protopop, senator al regimului — sînt și doi deputați minoritari, vorbind românește bine, iar unul, d. Viller, cuvîntător alcs, avînd încă înainte de război o soție romîncă din Lugoj, născută Popovici — d. Sigismund Görög, e un om glumeț, de o foarte plăcută conversație. Și el și ceilalți armeni, urmași ai unor pribegi din Moldova secolului al XVII-lea, s-au înscris ca maghiari. La biserica unită, a romînilor deznaționalizați, se predică ungurește, și mi se spune că florile de pe icoana hramului formează alte colori decît cele românești. Ortodocșii, cari se gîndesc la o bisericuță, au numai o capelă. În schimb, evreii și-au făcut sinagoga solidă (la Tîrgul Murășului sînt două, și se lucrează la a treia).

Un cerc cultural, cu o frumoasă bibliotecă, a pornit din rîvna învățătorilor de aici și din împrejurimi.

[. . . . .]

Prietenosul primar ungar și ceilalți minoritari ni oferă o excursie de seară, spre Ghilcoș și Cheile Bicazului.

În țara întreagă nu e o mai măreață priveliște de splendidă sălbăticie uriașă decît aici.

Un minunat drum în serpentină încunjură prin nesfîrșitele-i învîrtituri imensitatea bătrînilor codri de

brad, între ici și colo, apare roșul unor fagi cu frunză arsă de gerul ultimelor săptămâni. Povârnișurile adânci, de care apără câteva bețișoare, înfioară.

Apoi, de la un loc, cărarea coboară, în aceleași cochete, sprintene învîrtituri, între aceiași păreți de brad. Dar îndată stîncă răzbate prin desișul lor, albă de cridă, roșie de sînge. Nici țipenie de om, decît rari adăposturi de unde păzesc țărani de-ai noștri cu fața aspră, ori drumeți călări cari pe mărunții cai de munte tropotesc cîne știe încotro.

O apă albăstrie aleargă în margene : e rîul acestui „bicz“ de piatră, Biczul. La un loc ea se răsfăță în lac, un vast lac lunguiet, venit din înecarea pădurii, ale cărei trunchiuri despoiate, mîncate de putregai, răsar lamentabil, înțepenindu-i luciul. Se zice că de o vreme apa se scurge, scăzîndu-l, dar deocamdată locul rămîne „ucigașul“ Gyilkos.

Un adăpost de drumeți pîndește de sus. Dar el nu e numai pentru această curiozitate trecătoare a naturii, ci pentru ceva mult mai impunător, pe care nici o evoluție a naturii nu-l va înlătura în veci.

Veșmîntul negru al bradului n-a încetat ; și mai departe el îmbracă și fundul cel mai negru al prăpăstiilor. Dar uriașele stînci domnesc cu o înfiorătoare mîndrie neclintită.

„Altarul“ țîșnește din afunduri, cu o superbă masă cenușie, ca pentru slujba păgînă a unui teribil zeu necunoscut. Alături, drumul taie în două păretele albicios al unei înalte stînci. O neagră gură de tunel se deschide asupra unei pajiști ca pentru jocul de seară al zînelor. Și, unde încetează măiestria omului stăpînitor cu lumina minții lui asupra blocurilor răsturnate, se cască adîncul sumbru al „Gurii Iadului“.

Întorsul e de o feerică frumuseță. Magia muntelui prinde alte forme, de un neuitat farmec. Sus pe culmi luceafărul varsă lumină rece, pe cînd la apus vîntul înghețat adună nori cari în noaptea ce cade scapară fulgere. Luminile farurilor adaugă în roșia lor strecurare prin frunziș, în înșirarea lor de licurici pe cărarea înaltă, la impresia de nereal, într-o lume care nu e a noastră.

Prin desişuri, un ochi roș pîndește din focurile ciobanilor. Și lătratul cînilor de la turme și cirezi în fundul întunerecului pare cu glas de răspingere și îndepărtare, venind din fundul haului.

A doua zi, pe drumurile stropite de năpraznica ploaie din ajun, ne îndreptăm spre Brașov.

Orașul secuiesc s-a trezit în sunetul clopotelor care cheamă la procesiune. Aici și în atîtea locuri din calea noastră ea se va desfășura supt prapurile cu sfinți, supt largile steaguri albe, strîngînd laolaltă femeile în broboade și rochii negre și mulțimea de copii cari țupaie, rîd și se distrează. Priveliștea mai largă, pîna la Vașlab și de acolo înainte, printre satele pe care cavalerii teutoni, organizatorii de pe la 1200, le-au numit după sfinții ocrotitori, e alcătuită din același veșmînt sumbru de brazi, din aceiași fagi cu frunza înghețată, din aceleași triumfătoare pajști stropite de ploaie. Nu mai sînt alți trecători decît cărătorii de butuci, mergînd către tîrgul din sus ori către cele din jos.

Din Murăș am trecut în Ciuc (Csik), cu aceeași înfățișare a naturii, cu același caracter al locuinților, de lemn cu șipce în lat la ferești, uneori văpsite albastru, sau, rareori, și de cărămidă, cu același tip amestecat al locuitorilor, cu mulțimea de copii blonzi. Aici sîntem dezlocuiți; poate doar numele să se păstreze: pe lîngă Dijmaru de la „Gheor-

ghieni“ cred că descopăr pe o firmă un Seneslav. Mai presus de rasă și limbă domnește însă biserica, și erformele ei clădiri de închinare — alături și câte un castel al nobilimii de infiltrație, rău privită totdeauna de acești țărani liberi și ostași, — ori imensele ei institute de educație, care au în ele ceva care depășește maghiarimea de care erau legate : ceva roman prin proporții și ambiții.

Capitala acestuilalt județ ascunde în numele ei de Szereda (Csik-Szereda), Miercurea, o taină analoagă cu a Miercurii din celalt capăt al Ardealului, a sîmbetelor făgărășene și a celei din depărtata Ungarie. Încă un „tîrg“ cu prăvălii de toate cele și piețe prăfoase la îndemîna țăranilor. Nimic istoric, și puține lucruri în adevăr populare.

Vreo patruzeci de kilometri despart, prin ținutul cu splendidă verdeață, de Sîngeorgiu (Szt.-György); de care trebuie apropiat, firește, Sîngeorzul Bistriții, în același răsărit al Ardealului. Orașul, cu școala-i înaltă de fete, cu clădirile-i îngrijite, atrage însă mai ales prin frumuseța grădinilor sale, cu micul parc în frunte, care-l cruță de antipatica banalitate a acestor „tîrguri“ pentru munteni.

Aici sîntem în „Cele trei Scaune“ (Haromszek), adică trei „Scaune“ de „judeci“ ale secuilor însiși (Szekler). Dacă nimic nu se schimbă în cadrul de natură și în locuința omenească, tipul nu mai are hazardul variabil al amestecurilor. Lunga figură fină de un galben de fildeș a finului cu ochii cîrpiți predominant mai ales la femei. Dacă a fost ca bază o pătrundere ungurească în aceste părți, menite să cîștige neconținut în cale pe sama altor rase, aici elementul de organizare ostășească s-a păstrat mai curat.

Dar la doi pași sasul apare, în umbra turnului de straja, vînjos, al Hărmanului. Ogorul, creat de acestălalt colonist, primește îngrijirile lui de fiecare clipă. Și în fund se deslușește prin ceață șirul de munți care, de o parte, ocrotește Brașovul, iar, de alta, privește spre șesurile depărtate ale „Transalpinei” românești.

Din Moldova am ajuns la aceastălaltă țară de libertate a neamului.

XII

PUTNA

1. FOCȘANII

După un drum prin șes, în care cel mai frumos lucru e un apus de septembrie, din aurul bogat al căruia se desfac la sfârșit cearcane trandafirii, viorii, pierzându-se în dulcele albastru al serii — Focșanii.

Iarăși strade minunate, și multe dintre dînsele chiar drepte. Iarăși frumoase clădiri administrative, printre care se deosebește o prefectură care e un adevărat palat de mic dinast german, și apoi un lung șir de cazărmi, la poarta cărora păzesc sentințele care se razimă prea în voie pe sabia și pușca lor.

Erau odată Focșanii moldoveni — mai mari — și Focșanii munteni — mai mici — pe cari-i despărțea o micuță gîrlă, un firisor de apă, pe care străzile nouă l-au înghițit, cum noua clădire politică a înghițit vechiul hotar nenorocit. Comisia Centrală își alesese reședința — căsuță pe dinafară, palat pe dinăuntru, cu aurituri bogate, mărețe saloane și oglinzi de Veneția — lângă dungulița de apă a graniții, iar acum se adăpostesc, chiar acolo unde s-a vorbit atîta cînd nu se putea face nimic — două cluburi, în care se învîrte și jocul de noroc al politiceii pe lângă celelalte.

Acum însă sînt *trei* Focșani. Focșanii vilelor, cuprinzînd, de-a lungul a două strade paralele (una, o șosea, iar cealaltă prelungirea „stradei mari“ a Unirii), edificii boierești de toată frumuseța, decît care Iașul n-are desigur mai mîndre și mai cu gust înălțate. În acest colț parfumat, gătit, înflorit, e apoi atîta liniște, atîta seninătate, pe care o respiri cu aierul însuși...

Apoi Focșanii mahalalelor, cu căsuțe, flori de nalbă și de rujă, cu fete în haine de duminică, sorbind răcoarea cu ochii mari negri în umbra porților. Aici ar fi bine să iei dulceți moldovenești, să bei un păhar cu apă rece și să pleci făcînd un compliment care ar face să se plece asupra obrazilor pațizi genele lungi.

Biserici însă mai mult nouă, căci Focșanii au ceva mai mult de două veacuri în urmă. Pe la jumătatea secolului al XVII-lea, unde sînt străzile împrejmuite de prăvălii bogate, tîrgurile și halele, bulevardele de primblare, falnicele șiruri de vile, erau ogoare, pășuni, păragini, căsuțe și poteci șerpuitoare. Nici un domn din vremurile mari sau din acelea încă bune n-a stătut aici în curțile sale și nu s-a rugat în biserica hărăzită Dumnezeului care dă ani lungi de stăpînire și noroc bun în domnie. Turnurile sînt puține și tot nouă, și nici un colț de zid nu răsare din adîncimile trecutului în învîlmășirea de clădiri a marelui oraș modern.

Viața rurală înflorea încă pe acest pămînt de hotar, pe cînd moșnenii înstăriți ai Odobeștilor din vecinătate își culegeau de pe dealurile îndrăgite de soare cei mai frumoși struguri din Moldova. Astăzi, o scurtă linie ferată duce la curatul orașel, unde tocmai astăzi se rup prețurile, în veselia celor ce vînd și cumpără și mai ales a celor ce nu vînd, nici nu cumpără, ci întind, la marea masă patriarhală a

bielșugului, păharele din care vor sorbi veselia fugară a unei dumineci. Tot pe atunci, Agiudul era un târg vechi, cu frumoasa lui rînduială, avînd șoltuz, pîrgari și pecete. Și, pe unde fulgeră astăzi trenul care duce la granița de munte a Ghimeșului, se strecura printre văi tot mai înguste, tot mai mîndru stăpînite de înălțimi, drumul de călăreți și cară ce ducea la groaznicele gropi de sare ale Ocnei, unde munceau, se istoveau și-și blăstămau nașterea vino-vații de grele păcate. Acuma, Ocna are un castel pentru osîndiți, Moineștii vecini trăiesc din puțurile de păcură. E o mai mare bogăție, o mai mare mișcare, un schimb mai vioi [...].

2. AGIUDUL

Înviorate în lanurile înnegrite, sămănăturile răsar mai vesele pe întinderile mănoase ale județului Tecuci, pe care-l străbate acuma trenul. Satele ce apar sînt frumoase și acoperemintele de tablă roșie, dese. Undeva în fața liniei stă o mare curte mai veche și alta nouă, cochetă și împodobită, cu cea mai bună înfățișare.

De la Tecuci înainte se simte apropierea largului rîu prăpăstuit al Siretului. E tot mai multă verdeață; arborii împodobesc și ocrotesc cîmpia... Puternica apă ce desparte în două Moldova se deșiră în șuvițe limpezi pe patul gros de prînd, pe care și l-a pregătit ea însăși; de o parte, malul e înalt, scorbuos, de alta, el se pierde în deșisuri zîmbitoare.

Noua fabrică de zahăr de la Mărășești, gătită ca o vilă ; gara spațioasă prin care se îmbulzesc „boieri” și funcționari cu mult ifos, cam caraghios. Evrei îngândurați de grija câștigului, țărani obosiți, slabi și murdari, soldați pe care-i aduc și iau trenurile.

Peste puțin sîntem la Agiud.

Agiudul e într-un ținut cu totul șes, deși vecia cu munții înalți ai Putnei. E un vechi târg, ale cărui începuturi se ridică pînă în veacul al XIII-lea, cînd ungurii veniți de peste munte se întinseră pînă în Siretiu, în țara nouă a episcopului cumanilor, păstor de lege catolică la marginea tătarimii. „Agiud” e un nume cu sufix unguresc, cum se află cîteva în Ardeal și foarte multe în Țara Ungurească ; apropiatul Sascut, cu noua-i fabrică de zahăr, amintește în numele său o „fîntînă săsească” (Szász-Kút).

În micul târg de astăzi sînt ulițe de sat, cu căsuțele mărunte și curate, printre care se vede locuința mai chipoasă a unui fruntaș și funcționar : lîngă gară, un castel frumos se înalță din mijlocul unui vechi parc. E apoi colțul oficial, cu primăria cochetă, semn al vieții nouă, e colțul bisericii, curat, liniștit, veșnic. E strada evreilor, de-a lungul caldarîmului puternic și neegal al căreia se înșiră prăvălii, desigur mai curate decît cele din Bacău [...]. Sînt unghiuri de petrecere, ca „expoziția de fizică amuzantă pentru revalorizarea științelor culte”, care vine de-a dreptul de la Moși, și teatrul d-nei Popoff, cu „Arca lui Noe, o iluziune modernă care prezintă în miniatură o formă de corabie”. Cîte curente deosebite, unele stîlcite și schimonosite, nu se întîlnesc și în acest punct de provincie, pe care trenul îl leagă — și totuși nu-l leagă — cu tot restul lumii !

3. ODOBEȘTI ȘI MIERA

Focșanii văzuți noaptea, cu străzile frumoase aproape cu totul cufundate în întunec. Singură aleia gării se desfășură la globurile luminii electrice.

Drumul spre Odobești străbate întâi un fel de Sahară de lut, acoperită cu pîsla galbenă a ierbii uscate și smăltată cu mici lanuri de popușoi chircite și arse de secetă. Apoi arborii prind a se ivi în grupe: ei ocrotesc de acum popușoaie înalte, care se împotrivesc arșiței; printre dîsele verdele viței de vie se ivește fraged. Se începe ținutul de vii care merge la Odobești și se întinde pînă departe dincolo de acest centru.

Tîrgușorul e legat cu eleganta gară nouă printr-o lungă și frumoasă alee plantată. O biserică ridică trei turnuri: e destul de veche, deși mult reparată. Se vede într-o adîncitură, pe cînd departe pe un deal se înalță o alta, subțirată, mîntuită printr-un turn de lemn căptușit cu tinichea. Cîteva străzi depart vile curate și liniștite, casele gospodărești ale podgorenilor și prăvăliile evreilor, puțini și săraci.

Firmele anunță o „frizerie“, restaurante, cazine: calificativul de „național“ nu lipsește nici aici. În singurul loc unde sîntem asigurați că se poate mîncă, găsim cromolitografii care privesc insula Creta: iată chipul principelui Gheorghe, guvernatorul nou al insulei, și singur și încunjurat de amiralii Europei: Noël Pothier, Bettolo și Scridlov, comandantul de ieri al flotei din Vladivostok; iată ceremonia debarcării aceluiași principe, iată alegoria care înfățișează Creta liberă, dezrobită de țar, de Félix Faure, de regina Victoria și de regele Umberto, pe cînd nemîngîiatul sultan Abdul-Hamid meditează într-un colț. Hangiul declară că e din „Grecia“, că locuiește

În România de cincisprezece ani și dovedește că știe foarte puțin românește. Fiind ziua de blagoveștenie, el ni dă un ciudat borș de carne de vacă și de pui de aceeași vechime, plus pește fiert și pește fript, acesta din urmă într-un untdelemn care miroase a muc de lumânare. Vinul de Odobești amintește apa caldă.

Odobeștii au trăsură: pe ulițele bine pictruite rătăcesc schelete prăfuite de birji pe care le poartă somnoros drigle de cai cu coastele nenumărate. Cei mai mulți dintre evreii cari mână funebrele vehicule nu se încumetă a merge cale de două ceasuri pînă la Miera, fiind siguri că nu pot cere cailor lor o astfel de jertfă. La urmă, se găsește un docar ca al moșului din Răpciuni, și un jidănaș, care e tată de familie, își înhamă la el caii cu niște căpețele vechi, cu două curele și două bucăți de funic. Caii aceștia, foarte voinici, sînt și foarte blînzi, și astfel ei înaintază cu aceste ușoare mijloace de stăpînire.

Urmăm valea Milcovului. Apa e sorbită în cea mai mare parte de soarele aprig, lăsînd în urmă bălți, scursuri trunchiate menite să piară, prunduri glorioase; ea s-a strîns într-o șuviță îngustă, în care totuși copiii mai găsesc unde să se scalde, iar femeile din sate unde să scotocească o mîină de chitici pentru borșul de seară al blagoveșteniei.

Dar un imens pat de prund presărat cu bolovani puternici se întinde dintr-un mal într-altul, gata să primească puternicul rîu de primăvară în care se adună zăpezile bogate ale munților Vrancei. Dacă Milcovul de vară pare puțin potrivit pentru granița dintre două țări — precum a fost de la Alexandru cel Bun pînă la Alexandru Cuza — albia lui poate să împlinească vrednic această menire.

Malul din sus era al Moldovei, al Putnei moldovești, pe cînd celalt se ține de județul Rîmniceului

Sărat muntean. Ele samănă între ele. Înălțimi mari de lut frământat cu pietriș iau chipurile cele mai deosebite: piscuri, movile rotunde, rîpi, prăpăstii. Ceasuri întregi, nu vezi o pădure: pe țerna modilcoasă sau crestată de dungă, cresc copaci răzleți sau vlăstări strînse împreună ca niște puternice tufișuri. Pe alocurea, lîngă Odobești de pildă, nu ai decît lutul gol, abia presărat de o verdeață săracă, și te gîndești la dealurile Cotnarilor și ale Iașilor, vestite și acelea pentru vii. Tot acolo cîte o prăvălire veche a spintecat dealul ca lovitura unei uriașe săbii și deasupra apei atîrnă forme nelămurite, din pînînt galbiu, iar vierii cari găseau mai dăunăzi, cînd era vie și pe aici, fiare de război și ghiulele, puneau în legătură această cetate, de sigur preistorică, cu isprăvile lui Ștefan cel Mare.

De-a lungul drumului, aproape neîntrerupt se înșiră gardurile de răchită și de spini care cuprind vii și case bune, ca acelea din mașalalele orașelor mari, decît care sînt mai vesele și mai curate. Acoperișurile de tablă se sprijină pe pereți de vergi încleiate cu lut. Oale cu flori, mașcat roșu, gheranic dințat, se înșiră pe cîte o tăbliță între stîlpii de lemn ai cerdacului.

Și drumul întreg e însuși o neconținută priveliște. Serbătoarea i-a dat o viață vioaie: trec țîrgoveți cari au păstrat vechiul port orașenesc, cu pălăria mică, haina fără mîneci și pantalonii largi ca niște șalvari; cară se urmează încet, ducînd țărani în cămăși albe ori femei cu frumoase cusături de arnice și fluturi pe umeri apoi, în dungă bogate, pe piept au fota neagră mîntuită în lungime, în față, printr-o dungă roșie. Mocani cu căciulile turtite călăresc spre munte, unde li stau turmele. Cete de țigani zburdă pe urma cărucioarelor încărcate cu zdrențe; o țig-

gancă bătrână cu fesul în cap călătorește singură, cu pasul unei vrăjitoare ce fuge în zori: un porc de origine îndoielnică se lasă greu la capătul unei funii prea scurte.

Casele se urmează într-una pe malul moldovenesc, pe cînd cel muntean apare mai mult pustiu, ca acela care multă vreme a avut să sufere de la celalt, unde era puterea mai mare. Într-un loc a rămas pe acest mal o veche casă de pază, clădită din bolovani prinși între rînduri de cărămidă. Cînd locuințele se fac mai rare, o cărare se rupe la stînga, suind, printre căsuțe, un povîrniș răpede. Sus, un zid ruinat încunjură mănăstirea lui Constantin-vodă Cantemir, Miera — căreia cărturarii îi zic greșit „Mira“ și „Mera“.

Constantin Cantemir, un ostaș norocos, care ajunsese domn la adînci bătrînețe, făcu aici o biserică de lemn. Apoi fiul său Antioh se hotărî să clădească în locul ei o biserică după chipul ctitoriei de la Cetățuia lui Duca-vodă, care și ea reproducea în mai mic Trei Ierarhii lui Vasile Lupu. Astfel răsări o zidire de proporții mijlocii, cu o fațadă răzimată pe contraforturi și pereți laterali scobiți prin ocnite și pătrunși de trei ferești, cu ciubuce întretăiate și linte. Totul era însă mai ieftin, după micimea vremilor: ușile purtau și ele cadre de piatră și rozete, dar lipsea împodobirea lor complicată, și ciubucul șerpuitor din jurul bisericii se prefăcuse aici într-o singură linie dreaptă. Ca element nou, doi stîlpi groși, despărțiți prin ogive, mărgineau între ele naosul și pronaosul, iar pridvorul începea și el printr-o formă arhitectonică asemănătoare.

Amîndoi ctitorii cantemirești se văd la dreapta vechii uși de intrare, împreună cu boierul Moțoc, figură mică, supțiri mustăți albe, și soția lui, Ursa.

Constantin, tatăl, poartă o haină roșie blănită, cu mânecile de postav albastru, avînd marginile de cacom, și cu mânecare verzi vrîstate, ca și rochia dedesupt; fiul, cu scurta barbă neagră, e îmbrăcat în verde și roș cu galben, iarăși cu margini de cacom, și e încins cu un brîu albastru.

Dar nici Antioh nu isprăvi mănăstirea; ea intrase totuși în stăpînirea moșiilor ei, așa încît egumenul grec Mitrofan Calerghi putu s-o mîntuie, în sfîrșit, la 1734-1735. El făcu aceasta într-un chip cu totul meschin, puind să se văpsească pisania, care s-ar fi convenit să fie săpată, și înjghebînd un trunchi de turn oarecare. Locul de îngropare al ctitorului domnesc, în cufundătura de pămînt din strana dreaptă, a rămas fără piatră și fără pisanie. Zugrăveala fu încredințată însă unui meșter priceput și conștiințios, și ea înfățișează astăzi ce au dat mai bun pictorii noștri din veacul al XVIII-lea. Stranele și catapiteasma, măiestru lucrate, sînt și mai noi, și cea din urmă n-a căpătat niciodată acoperișul ei strălucitor de stuc aurit.

Egumenii greci își clădiră aici un castel cu trei rînduri, în mijlocul vechiului zid. Ei făcură și o cișmea, pecetluită cu o placă de marmură. Păcatele lor față de mănăstire vor fi fost, de altminterea, cîte vrea cineva, însă ruina căzu asupra ei numai după plecarea lor. Astăzi toate clădirile de locuit, palat și chilii, sînt o falnică ruină, și buruieni cresc, ca un strălucit veșmînt sălbatec, pe arcadele de cărămidă ce nu se țin de nici o clădire, și pivnițele părăsite își cască gîtlejurile din dărîmături.

Supt deal se vinde vin roșu de Odobești la crîșma domnului primar, care-și zice mîndru „proprietar“ de crîșmă și nu servește decît prin soția sa, care e îmbrăcată în frumosul port de munte.

4. VIZANTEA ȘI SOVEJA

O falnică trăsură cu patru cai, un adevărat faeton, mai comod decît potrivit pentru strîmbele și înguste-tele cărări de munte : mîna, ca locțiitor al evreului proprietar, un român din Vașarhei, cu favorite ungurești, cu o căutătură și niște strigăte de pisică sălbatecă.

Întîi, călătorim îndelung în năbușeala șesului, printre miriști și lanuri de popușoi, mai mult sau mai puțin dogorite. Drumul e pustiu în această a doua zi după serbătoare. În stînga, se văd liniile fumurii, îmbrumate ale dealurilor, la poalele cărora Odobeștii se revarsă ca o turmă albă ce se odihnește. Alte înălțimi, mai nelămurite, așteaptă în față. În dreapta, unde, îndată, răsare o înaltă dungă de lut, se strecoară ultima suviță a Milcovului.

Din această pustietate ești strămutat, decodată, într-una din cele mai înfloritoare așezări țărănești de munte. E un șir neîntrerupt de case, încunjurate de livezi, porumburi și vii. Împărțirea în sate : Balotești, Găgești, nu taie hotare adevărate. O clădire vine după alta, și gardurile de lemn se țin într-una. Copereminte bune de tablă sînt așternute pe pereți de cărămidă sau de pămînt prin care sînt aruncate fărîme de cărămidă, ce întăresc. În față, cîte două feresti legate împreună, de-o parte și de alta a ușii de intrare ; pe margene, o fereastă mare și una mai mărunță, la cămară. Iarși oalele de flori sînt așezate cu îngrijire pe scîndurica dintre stîlpii de lemn ai cerdacului. Uneori vezi și ciubere cu oleandri. La un han, unde mocani smoliți se cinstesc cu pepene galben, hangiul ni dă vin de Odobești și caș dulce, și, nefiind grec, pierde prilejul de a ne prăda.

Cînd lanțul de verdeață și de locuințe vesele încetează, arșița stăpînește peste drumul înecat în praf și peste popușoaițele ofilite. În dreapta se vede largul pat de prundiș pe care lunecă puținul ce a mai rămas din învîlmășitul torent al Putnei. Înaltul mal de dincolo nu mai e acum al Rîmnicului, ci se ține pînă în Sîretiu de acest ținut al Putnei.

Apoi arborii răzleți cari străpungeau lutul prăfos se adună în huceaguri și alcătuiesc pe încetul o pădure urîță și rară, fără apă, fără răcoare, fără taină. Cîteva căsuțe foarte sărace stau la marginea drumului; cară trec încet, țigani își strămută calicia nepăsătoare, și o matronă de bronz, împreună cu fiică-sa, goale pînă la brîu, își piaptănă cu ochii în pămînt bogăția lungului păr încîlcit și plin de praf.

Un lung pod de lemn taie acum albia seacă a rîului, ducînd spre un ținut de valuri învîlmășite, haos de lut, acoperit neîndestulător cu iarbă leproasă, cu copaci răzleți și cu porumbei încă verzi. Sus, deasupra rîpei, stă satul Vidra.

Satul e o singură uliță, și un mare iarmaroc a umplut-o de lume. Mocani cu pantaloni strîmți, de abă albă, și cu înalte căciuli turtite, femeii purtînd pe cap ștergare de pînză, de borangic gălbui, de horbotă chiar, țigani de la sate, cari au luat portul țaranilor, și țigani rătăcitori, cîte un negustor român sau grec; evreii lipsesc [...]. La crîsmă vioarele scîrțîie, cobzele bondănesc și un părinte lăutar dă cele dintîi lecții ale meșteșugului unui dănciuc cuminte, care-și încoardă toate puterile minții pentru a face ca scripca să zică frumos; într-un colț mama arămie se pierde de bucurie văzîndu-i. La capătul uliții, familii țărănești petrec în colibe de frunzar, lîngă carele desjugate.

De aici întri în coclauri pustii, dealuri și rîpi de lut aproape sterpe. Șușița e rîul care a tăiat jos

o nouă albie de bolovani ; astăzi ea nu mai este în stare nici să-i spele, ci apare în lunile de vară cu o adevărată „șuviță“ adecă, sau „șușăniță“, în care doar copiii bălani ai satelor ce nu se văd găsesc unde să se scalde sau femeile unde să-și nălbească pînza. În căldura năpraznică a soarelui, ciobănașii dorm pe așternutul sumanului, pe cînd turmele scociorăsc firile de iarbă în gropile malurilor.

Deodată, un petec de pădure se prinde pe muchea înalțimilor din zare. Case răsar pe laturile drumului, bine acoperite cu o îngrijită zale de șindilă, care se razimă printr-o bagdadie de lemn bine lucrat pe stîlpii cerdacului. În locul nucilor, merilor, salcîmilor din părțile mai joase, prunii se înșiruiesc, cu verdeța lor fără lustru, presărată de vînătul brumăriu al roadelor. Satul e Vizantea, și numele i se trage de la mănăstirea al cărui zid puternic, de pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea, se năruie pe un dîlm stăpînitor.¹

Pomelnicul Vizantei începe cu numele lui Ieremia Movilă, care rămîne să fi fost cel dintîi ctitor. El nu va fi durat biserica de lemn cu multe colțuri și podobe, al cărui schelet negru putrezește astăzi între bălării, chiar lîngă acele ziduri strașnice, cu frumoase bolți de cărămidă, care nu se poate să fi fost clădite pentru ca să apere numai atît. Vechea biserică trebuie să fi fost asemenea cu alte ctitorii domnești : deci de piatră sau de bolovani. Pe vremea cînd văduva lui Gheorghe Ștefan, doamna Safta, stăpînea moșiile putnene ale acestuia, trăia încă această biserică. Ea a ținut poate pînă la cutremurul din 1802, care a dat jos și jumătate din mănăstirea Soveja, mai sus în aceste părți, și va fi căzut

---

¹ Nu e înlăturată încă o primă origine ungurească a numelui (de la *iz apă*) (n.a.).

numai atunci. Biserica de lemn fu cioplită și încheiată în acest an. Iar, la 1859, egumenul grec care era atunci acolo, Visarion, neprevăzînd secularizarea averilor și clădirilor mănăstirești, aduse piatră din carierele apropiate, puse să o taie și să o potrivească bine și alcătui din ea o nouă mănăstire, care avu în toate înfățișarea bisericilor din Grecia sau Constantinopol. Aceasta e Vizantea de astăzi, al cărei chip s-ar potrivi mai bine cu înțelesul de „Bizantia“ al numelui, care ar fi fost adus într-o vreme cînd Petru Șchiopul numea Galata, după o mahala constantinopolitană, ctitoria sa de lîngă Iași.¹

Vizantea e locuită de unguri bălani, cu copii foarte frumoși, precum foarte frumoși sînt, de alminterea, toți copiii din satele Putnei, toți locuitorii lor, cu tipurile de o armonie și o fineță rară. De un timp, orășenii se adună aici pentru aer [...]. „Centrul“ cuprinde hanuri curate, o prăvălie de ziare și „bufetul“ unui armean, care oferă zaharicale pișcate de viespi și bere caldă, pe cînd vecinul lui român știe ce înseamnă gheața.

Dincolo de sat se întinde cîtva timp un platou bine lucrat. Peste tufele măcieșului din marginea drumului se desfășoară lăicere de popușoi frumos, de cînepă, de ovăz; sătenii lucrează, femeile coase și torc, copiii păzesc vitele albe.

Iarăși un prăvăliș de lut proaspăt; ai crede că începe de iznoavă pustiul dealurilor nestatornice, dar te afli îndată într-un lung, foarte lung sat, cu gospodării alese, cum nu se prea află în alte ținuturi: supt platoșa strînsă a șindilei, cerdacele pașnice lasă să se vadă alba locuință încăpătoare a unor țărani cu spor la muncă și cu gust în cele ce fac.

---

¹ Dar vezi nota precedentă (n.a.).

Cînd ai trecut de case, de carele încărcate cu scînduri de la fierăstraiele muntelui, de fîntîna cu cumpană, la care vin cu cofițele în mîină copiii și codanele, ești pe drumul pădurii. A început acum, după pămînturile despădurite ale răzeșilor, pămîntul mănăstirilor, acum pămîntul statului, unde pădurea e păstrată și îngrijită. Deasupra Șușiței străbați cărări înflorite, pe cînd arborii păzesc în ziduri întunecate. În stînga, muntele de lut e bine acoperit. În față se înalță șirul albastru al vîrfului Sovejei.

Prin căsuțele Sovejancăi, ajungi răpede marele sat al Sovejei chiar, care înșiră pe marginea drumului locuinți cu streșinile mari și cerdacul ridicat deasupra pămîntului. Prin lanuri de cînepă femeile cu ștergare albe pe cap culeg, în cete, buruiana înflorită, pe care o razimă, ca să se usuce, de marginea prispelor.

Mănăstirea lui Matei-vodă e tocmai în capăt, acolo unde munții din stînga întind un părete negru de brazi. Zidul sfîrtecat de dintele lacom al vremilor se rupe în frînturi de cărămidă roșie, se deschide în turnuri năruite; casele de locuință s-au prăbușit pînă la bolțile beciurilor. Biserica a căzut pe jumătate de cutremur, și greaua armătură a ferestilor zace la pămînt; înaintea ușii de intrare, care poartă, într-un gingaș chenar, pisania și stema munteană, așezată aici, ca semn de împăcare, pe pămîntul Moldovei, s-a adaus un pridvor de nimica. Morminte și alte amintiri nu sînt.

În jur foșnește pădurea de brazi, care aleargă apoi cale lungă pînă în graniță, acoperind ținatul cel mai înalt. În mijlocul lor se clădește un otel al oaspeților ce vin pentru aer, și acești oaspeți se întîmpină pe cărări și în poiene, mîncînd, bînd, plimbîndu-se și convorbînd în acea promiscuitate de

prietenie trecătoare care e pentru mulți marea ispită a stațiunilor de vară. Hanul, ținut de un român, dă mâncare bună, și pentru dormit un bătrîn și bătrîna lui, cari nu-s mocani cum sînt cei mai mulți dintre locuitori, ci țigani din ai mănăstirii, dau odăi goale, dar curate, unde lavițe lungi, acoperite cu mindire, asigură un somn bun, fără pureci.

5. SCHITURI : COTEȘTII, DĂLIĂUȚII

O plecare, altă dată, într-o dimineață de april, înghețată, care era să se urmeze printr-o amiazi de arșiță, ca să se închieie cu o frumoasă seară, trandafirie și blîndă. Abia cinci ceasuri, dar toate zărilor sînt limpezi și s-au trezit pentru ochii omenesți. O trăsură mînată de un ardelean care poartă șapca de pînză a evreului pe care-l slujește, străbate, în sunetul de îndemn al clopoșeilor, o mahala a Focșanilor. Șoseaua e bună, și căsuțele, încă pustii, pare că-ți zic o cuviincioasă „bună dimineața“.

Acum șiragurile de case s-au mîntuit. Tărîmul se prăvale într-o largă albie de nisip, sămănată cu pietre de toate mărimile, de la bolovanii tîrîți în zilele de curgere furioasă a apelor pînă la firicelul de prund care va fi mîne prefăcut cu totul în nisipul moale din fundul albiilor. În capăt, un rîuleț iute se azvîrle tulburat la vale : el e destul de adînc pentru ca să ajungă la genunchii cailor. Malurile din față sînt de lut găunos, înflorit cu pietricele. Mai departe, în stînga, e un șes întins, sămănat din loc în loc cu grămezi de arbori. În dreapta, înălțimi se urmează neconținut, cu linia vîrfurilor dreaptă : de sus pînă jos le înveșmîntă păduri cu verdele

triumfător, paduri de stejari, de frasini, de fagi, care nu lasă să se vadă nimic.

Această apă e Milcovul, hotarul părăsit pentru totdeauna, și, străbătându-i apa, care-i înviorează, caii ne-au strămutat de pe vechiul mal moldovelesc pe malul cel vechi al Țării Românești. Din Putna am trecut în Rîmnicul Sărat.

Apucăm spre stînga printr-un ținut de vii, distruse ieri¹ și ridicate iarăși prin munca țăranilor, cari știu să dureze din ostenele lor casele frumoșele, bine clădite, bine împrejmuite mai totdeauna, bine acoperite cu șindilă, frumoasele case prietenești care se înșiră pe marginea drumului, cu gardurile lor de vergi sau cu ostrețele lor de lemn geluit. Într-un loc, bulgarii au închis un ogor pentru grădinile lor de legume, din care hrănesc Focșanii; ei au făcut o roată de scos apă din pîrăul apropiat și au lucrat o pepinieră încunjurată cu sufărie [...].

Satul Cotești, un sat de vieri, cu casele și pogoaenele răspîndite la înălțimi deosebite, într-o fermecătoare neorînduială, are o frumoasă biserică și un fel de piață centrală, cu două prăvălii. De la el o cărare pe care numai cu greu înaintează trăsura, un vechi „drum săpat“, duce printre garduri de vii la schitul cu același nume, odată locuit de oaspeți ruși, paisieni de la Neamț, cari știau uneori, pe lîngă cele sfinte, și ceva politică.

În jurul frumoasei bisericiuțe, gospodăriile albe ale maicilor se ascund supt coperișurile de șindilă neagră, pe cînd florile din straturi îmbălsămează în vîntul ușor, foarte rece, al dămîneții. La arhondaric, spre care ne îndreaptă o vorbăreață și vioaie arhondăreasă, e însă, ni se spune, *bejănărie*, și vechile mobile simple sînt grămădite la un loc pentru

---

¹ Filoxera, dăunător al viței de vie, a distrus aproape toate podgoriile noastre în a doua jumătate a secolului trecut (n.ed.).

aerisire. Într-am în biserică ; la strana din dreapta și la cea din stînga, două maici tinere cetesc cu un glas limpede, răspicat și cuviincios. Cîteva bătrîne, care desăvîrșesc soborul femeiesc al acestui lăcaș de singurătate și odihnă, stau încotoșmănate în pridvor ca niște momîi greoaie. Sînt tot mahalagioace și țărance din satele sau orașele vecine, care știu ce e lumea, în care și-au avut rostul obișnuit al femeii, și ele privesc mănăstirea cu totul altfel decît ca un loc întunecat al pocăinții înainte de moarte.

Pe supt turnul clopotelor, unde pe la 1840 s-a scrijelat sus o inscripție nedibace, care se înțelege abia, treci spre dealul care se rotunjește blînd, acoperit acum de iarbă deasă, pe cînd zarea e prinsă de o înaltă perdea de pădure. În dreapta e împrejmuirea cimitirului, cu o biserică dărîmată, în bolțile de jos ale căreia se aruncă oasele dezgropate, ce stau în vederea oricui. Abia cîteva cruci sărace răsar din desișul verde presărat cu flori salbatece.

Din Cotești un drum între vii, între case cum numai arareori le va fi avînd prin alte părți țaranul român, duce, încovoindu-se de două ori, spre Dăl-hăuți, mănăstire de călugări, pe care o ascund sus, cu totul, pădurile cele mai vechi, mai îmbielșugate, mai deplin triumfătoare, ce se pot închipui.

O biserică de sat foarte chipeșă într-o întinsă curte îngrădită. Lîngă gardul de nuiele din față, o cruce mare de piatră e înfiptă în rîpa drumului ; inscripția îngrijită, în slove chirilice, pomenește pieirea, de „boala năprasnică a ciumii“, întîmplată la 1829, a doi soți pe cari *moartea neagră* i-a îngropat împreună. Cîțva drum încă, și priveliștea se deschide largă asupra șesului verde, asupra Milcovului cuprins între rîpi, asupra Focșanilor care se înșiră în mai multe pîlcuri, lăsînd să se vadă întîi

pata albă a unei cărămizi. Și mai departe încă, același șes verde care de aproape e frământat de modlci lutoase, aleargă pînă în zare, unde curge Siretiul.

Această frumuseță care se desface în fiecare dimineață din negurile reci și se cufundă în fiecare sară în aburii fumului, o vede călugărul ardelean care păzește mitocul din vale al Dălhăuților. Ea arată calea ce duce la schit, un drum de lut frământat cu prund și cu pietroaie, cînd mai înalt, cînd mai adînc, cînd mai îngust, cînd mai încăpător, după toanele apelor de munte ce se zbeguie aici cînd cad ploile multe sau cînd zăpada se topește la blîndeța primăverii. Copaci bătrîni fac de strajă cît vezi cu ochii, iar în stînga toată valea, toată coasta, toată culmea e o împărăție a crengilor verzi, care nu mai îngăduie nimic, care înghit, acopăr, ascund totul. Depărtările răsună, și din desişuri e o întrecere de glasuri, și mai suptiri și mai groase, printre care cîntecul surd al cucului, veşnic același, pare că socoate clipele. Pe supt tufişuri și prin uscături se strecoară, răsucindu-și fricos lungile trupuri verzi ca frunza; mari șopîrle, foarte agere. Dintr-o poiană se apropie lătrăturile furioase ale dulăilor de stîna, cari au mirosit om străin, în aceste ținuturi sălbatece unde, iarna, ei duc război cu lupii flămînzi. Aceasta e viața de aici, astăzi ca și acum două mii de ani.

Tot mai adînc pe cărarea aspră, al cărui lut a fost prefăcut în clei de ploaia din ajun. În sfîrșit un alt drumuleț se deschide la dreapta, și încă de la obîrșia lui vezi o biserică gălbie. E schitul. Patru dulăi păzesc intrarea la dînsul. Călugării cari lucrează la o parte într-un cîmp se uită la noi ca și cum am avea darul de a împlînzi fiarele. După multă dezbatere, se desface în sfîrșit un argat cu favorite, un bătrîn

foarte bătrîn și foarte vînjos, care face liniște între credincioșii paznici ai pustietății sfinte. Tot așa de bătrîn, se apropie egumenul.

Dălhăuții au trei biserici, un frumos arhondaric nou, o stupărie, din rodul mirositor al căreia gustă și oaspeții, și o sumă de căsuțe risipite. A fost odată și o școală, dar ea e în risipă. Cîteva cărți bune le-am mai găsit încă pe rafturi. Călugării sînt abia unsprezece la număr, și nu se găsesc oameni destoinici pentru ca să li ia locul, atunci cînd ei trec la pacea cimitirului verde, lîngă heleșteul sec; casele lor se dărîmă în același timp ca și trupul culcat supt brazda din care răsare crucea.

Amiaza caldă ne găsește în pridvorul arhondaricului, supt coperămîntul de șindilă, pe băncile ce încunjură masa de țară, din care lipsește numai coșul făgăduit, care nu s-a putut găsi, din fericire pentru dînsul. Curtea mică e pustie. În față, ochiul se cufundă în marea adîncă a frunzelor liniștite. Și pădurile nestrăbătute cîntă, cîntă...

Un părinte cu ochii vioi și lungul păr alb, rar cere voie să cînte și el, și-și drege gîtlejul cu un păhar de vin profir. S-a așezat acum în fața mesei, drept ca în strană. Zimbești puțin privindu-l, deși a înștiințat că la Atos el a învățat cîntece meșteșugite de la cel mai vestit dascăl de cîntări din Răsărit. Dar, cînd glasul se înalță, el capătă sonorități metalice, puternice și clare, și vechiul imn bisericesc străbate văzduhul ca un răsnet de trîmbiță războinică. Cîntărețul stă nemișcat, ochii vioi sînt pironiți în pămînt, numai glasul limpede și tare plutește deasupra noastră și, peste pacea curții de biserică, se unește cu simplul cor al psaltilor pădurii, cari au învățat aceiași închinăciune de la un meșter și mai mare decît cel de la Atos...

Colegul meu D. Gusti, organizatorul activei și răbdătoarei cercetări în munții Vrancii, îmi pune la dispoziție un însemnat număr de zapise locale, mai mult din Neruja, prin care putem privi mai adânc în viața de un caracter așa de particular vrâncean.

Ciobanii aceștia, cari de la un timp fac și ceva agricultură, apar de la început cu *bătrînii* lor de pământ, dintre cari câte unul poartă numele de *badiu* (și *bade*, *bădiță* e termenul cu care-și vorbesc). Acești „bătrîni“ (împărțiți în „frați“), cari și-au transmis numele urmașilor, se cheamă foarte pitoresc : Catoca, Bărcare, Răbega, Gogoriță, Glavanu, Badiu, Tatu, Solomon, Antim, Bulat, Covrig, Bucur, Mereuță, Scărcea, Dănilă, Moțuc, Dudu, Păun, Mărtan, Caluian, Piciorgros, Pelticu, Bulete, Burcă, Hurjuiu, Lupașcu, Crețu, Cilmac, Tulache, Hărcan, Simionilă, Luzica, Vălcan, Gușăilă, Tuvene, Ciută, Moisë, Vîrtu, Burciu, Mircaș, Bălănuță, Oțelea, Vatea, Milcu, Sîrbu, Mohorea, Pomană, Murgu, Precop, Țandără, Jidea, (de la Jid), Budu, Mîndruț, Lăbunț, Ciută, Hăruca, Bătcă, Hușcă, Bușilă, Măciucă, Găină, Boceica, Gheba, Doban, Coman, Frăsin, Stăruială, Țătaru, Pantiș, Frățilă, Dăntăș, Răduță, Albinaș, Balica, Dochiu. Cîte unul amintește o profesiune : Cottonaru, Cofănea, Șindilaru, Blănaru, Cărbunaru, Cojocar, Faur. Ori un loc de origine : Ungureanu, Măceanu. Adesea amintire a eredității de pământ prin femei, caracteristicile nume terminate în -oiu : Cătrinoiu, Floroiu, pe lîngă femininele corespunzătoare : Gaftoaia (ca în Banat : Imbroane, Grecoanea, Turcoanea). Ele corespund unor nume ca : al Tomulesăi ori Anghelușa. Pronume ca Botezat întăresc păre-

rea mea despre sensul lui Botezatu în genealogia lui Alecsandri : catolic convertit.

Cînd ni-i arată documentele noastre, deci la începutul secolului al XVIII-lea, ei sînt și industriași. Din mîinile lor iese șindile, și două sate poartă numele Șindilarilor, dar și bîte ciobănești, cofe, *impistrite* și simple, *albe*, cu capac și fără, cofițe, cu cercuri și „cu țită“, șiștari, putine și „mijloace“. Se face comerț cu cîte un turc de la Dorna ori de la Galați. Se constată relații cu Craiova, unde se duce săul. Nu lipsesc ciobotari ș.a.

Afaceri de bani se întîlnesc de pe la jumătatea secolului al XIX-lea : moșii zălogite pentru un împrumut de bani și baniți de „păpușoi“ — și se pomenește „dijma moșiei“.

Ei, acești „răzeși“, „moșinasi“ sînt însă și agricultori. Cutare zapis nepublicat încă vobește de „secătura făcută cu toporul din codru mereu cu mîinile sale“. Secătura, locurile săcate — de unde : *a săcături*, — corespunde aici „runcului“ din părțile dornene, unde iarăși *ar trebui o întreagă operă de explorație științifică, din sat în sat și din casă în casă*. Totuși, pe lîngă cîte un „zmîrc“ neutilizabil, se păstrează terenul de păscut, *frunza*, vitele, oile mai ales, fiind îndreptate cu deosebire spre munte — *suirea oilor în munte* — cum e Lăpușul. Sînt locuri de cosire „bez tufe“, locuri „îmbrăcate cu rădăcini de pădure“. Dar unde se face întîi ogorul se zice : „stîrp“. Uneori se pomenește și o „fugitură“ sau curătură. Se fixează hotare, de vornic, „cu brazda în cap“. Se vorbește tîrziu de „muncele“ puse de ingineri. „Locurile de islaz“ sînt osebite cu garduri. Unii n-au casa pe *ciovîrta* lor, și pot fi mutați de vecini. Căldările de rachiu nu lipsesc în statistica unei gospodării. La vînzări, și aici e o datorie „a se întreba

toate neamurile și feciorii și ai săi răzăși," ca să se vadă dacă „se ivesc ca să sprijinească“.

Administrația e cea străveche, cu *vornicelul* și cu *paznicul*, cu *nămesnicul*, cu *bătrînii*, martori. Sătul e solidar față de domnia reprezentată întâi prin *vornici* și prin *starostele* de Putna, la hotar apoi prin câte un privighetor sau subprefect, cu aceleași îndatoriri ca ale înaintașilor cu alt nume. Ei par a fi „vechilii vrînceni“. Unele rosturi le îndeplinesc câte un mazil. Pușcașii apar și aici, plăieșii.

Ceea ce se cere de la Vrancea e ce se numește mai târziu „cheltuiala Vrancei“, pe care o socoteală din secolul al XIX-lea o înseamnă așa : „5 lei de facel și 3 lei la cap“. Muntele are o „aruncătoare“, din care se scot anumite terenuri. Șindilarii sau alții cari „șed în Vrancea“ sînt supuși birului și li se face cîsla la șferturi, cu „izvod curat, pe fieștecine cîți bani l-au ajuns,“ „încărcîndu-se“ cu ei „satele pe unde șed“, dar după „dreptate“, de frica „urgiei“. Lîngă „bir“ sînt însă și alte „havalele“. Uneori lumea plătește la „pungile“ cerute de împrejurări extraordinare. Pentru aceste cazuri se caută un „strîngător“, care poate fi preot. Mazilii dau „banii treptelor“. Sătenii „se globesc“ unii pe alții.

Uneori, ca în 1829, oamenii sînt trimiși pe la Sculoni, ea să ridice „țuhalii“, lăsați acolo, ai rușilor.

Cîte ceva se cunoaște din viața de familie. Copilului mai mic i se lasă ceva : o falce mai mult în cutare caz. Fiul, nepotul rămas pînă la urmă grijește pe mort cu grîu, ceară, oi, câte un cîrlan, vedre de vin, îi „poartă prescurele“, dăruiește la săraci „cămășuri“ și câte o „păreche de țari“. Moșia nu se poate da la logodnă fetei de măritat, căci au dreptul să se opuiască fiii și nepoții. De altfel, în diata ei, Măriuța, văduva lui Tănase, spune limpede că „ea n-a ținut nimic din moșia părintească, fără numai frații ei“,

aşa încît „ficioarii să-şi caute cu fraţii ei, să-şi ia partea din moşia ce se cuvine“. Ea însăşi a „ţinut“ doar „o bucăţică de pomană“, „iar nu de la părinţi“. Odată, în pragul zilelor noi, se întîmpină o femeie bătută de soţ pe care tatăl o îngrijeşte, începînd cu „jumătate oacă rachiu“.

Ca moravuri, se mai văd femei bătute cu nuiielele, care au venit noaptea la casă străină, supt cuvînt de a-şi căuta furca, dar sînt bănuite de „furtişag“, şi se pierde o „puşcă cu parali“. Se face pîră că soţia cutăruia „ar fi fost o noapte în petreceri cu ibovnicelu ei“ dar se dovedeşte că în casă era şi un musafir „neguţitor brăilean“.

XIII

COVURLUIUL

GALAȚII

De la Brăila, câteva ceasuri de drum în noaptea neagră și rece. Două lungi balustrade de poduri vîjîie pe lîngă fereștile cernite ale vagonului. Avem acum Galații, cari se recomandă întîi prin larga lor gară, desăvîrșit luminată.

Birjile care așteaptă sînt conduse de muscali cari nu se lasă mai pe jos decît tovarășii lor din Iași și București, mândri ca și dînșii de caii lor, așteptînd plata mai mare, nu pentru cîștig, ci ca o recunoaștere a însușirilor lor superioare, familiari și glumeți: minunata trăsură răsună pe un pavagiu cel puțin tot așa de bun ca al Brăilei. Dar aici nu ai ca dincolo locuri goale și cîrciume mărunte sau căsuțe modeste de sat. Frumosul bulevard înaintează mîndru printre curți boierești cum nu se găsesc decît în cele mai bune strade ale Iașilor, și încă nu cu aceeași înfățișare curată, cu aceeași egalitate a bogăției, liniștită, ferită de orice amestec cu vulgaritatea, cu zgomotul, cu murdăria locurilor unde muncește din greu multă gloată săracă. Sergenți păzesc în mijlocul străzii, în altă atitudine decît a

bieților nevolnici pe cari i-am zărit ici și colo la Brăila.

Dar ceea ce uimește mai mult, e frumoasa lumină albă pe care lămpile Auer, în vârful sâlpilor de bronz, o revarsă asupra grădinilor, caselor și pavagiilor bine măturate.

Șirul felinarelor se înfundă mereu înaintea în zarea încunjurată ca de o aureolă. Strada se face tot mai frumoasă. Acum vitrine strălucitoare adaugă lumina lor: cofetăria centrală, berăria, oteluri, cafelele, prăvălii de tot felul, băcăni. Aleia luminoasă urmează încă o bucată de loc, pînă ce ea se despica în străde mai sărace, mai întunecoase, prin care trece un masiv tramvai electric. Printre arborii unui frumos parc¹ se văd mijind departe alte lumini, pe dealul ce se ridică într-acolo. Birjile luxoase se mișcă în toate părțile.

Acesta e Galații de noapte, care-și datorește în mare parte farmecul lumii îmbielșugate ce se desface din el sau în care i se scaldă clădirile de eleganță îngrijită. Sîntem, în adevăr, în Moldova, în țara cheltuielilor fără socoteală, vechiului obicei al luxului ales, iubirii pentru plăcerile scumpe, poeziei unci vieți ușoare. În Moldova pe care a împodobit-o și a săracit-o cea mai fină din aristocrațiile risipitoare ale Orientului.

Ziua, mai ales așa o zi fără soare, cu cerul apăsător de cenușiu, din care se desfac, în această învîie săptămîină a lui octombrie, fulgi rari de zăpadă, înlătură o bună parte din cocheta iluzie. Fără îndoială că strada Domnească, cea lungă alee de grădini și vile care duce de la gară pînă în centru și

---

¹ Distrus printr-o măsură municipală idioată în vandalismul ei, pentru a face un loc unei „grădini“, care e în cea mai mare parte din an o arenă pentru crivăț, ori un cuptor al soarelui de vară (1916) (n.a.).

care cuprinde în ea și mărețul palat episcopal al Dunării de jos, încunjurat de parcul și grădina lui, că această stradă de căpetenie nu-și găsește, prin lungimea ca și prin egalitatea luxului ei de bun gust, părechea în niciun alt oraș din țară. Dar neajunsuri se vădese pretutindeni aiurea, și chiar aici.

Prăvăliile centrului au uneori un singur rând, deși chiar atunci ele nu se coboară așa de trivial de jos ca maghernițele din strada Lăpușneanu a Iașilor sau acelea din partea Căii Victoriei ce este în fața Ministerului de finanțe; cele ce numără două rânduri n-au nici un fel de socoteală adesea și sînt spoite în culori urâte sau prea bătătoare la ochi.

Abia ai ieșit din acest salon, care ține în oarecare măsură locul piețelor, care lipsesc cu totul, și dai în mahala. Strada rămîne tot dreaptă, dar e rău îngădită de căruțe și prăvălioare, ținute de români săraci (găsesc un depozit de vinuri al omonimului „Niculai Iorga”). Apoi și aceste moșinoaie se răresc, și către vârful dealului zărești începutul unei cîmpii goale, acoperită de buruieni vechede.

Străzile laterale se urcă de cele mai multe ori cotînd, și răspîndesc duhori scîrboase. Lumea e puțină pe întinderea răsfățată a vechiului oraș. Evreii se văd în mare număr, alături de greci. Dacă aceștia au băcăniile, cafenelele, cofetăriile, locurile unde se mănîncă și de unde se cumpără ale mîncării, tainițele în care lucrătorii oboșiți își învăluie năcazul vieții cu fumul țigărilor ieftine și aburii vinului prost, evreii stăpînesc toate celelalte ramuri ale negoțului. Galațul vechi, care începe și el de la origini împodobite de fabule și falsificații, cotropit de turci, cari se și așezaseră într-o parte a orașului, Bădălanul, decăzuse, și atunci orașul nou începu prin voința lui Mihai Sturdza și descoperirea tîrgului de

grîne al Principatelor de către corabierii apusului. [...]. Aici părțile necomerciale ale orașului au rămas încă pe deplin curate, și numai strada centrală e în cea mai mare parte a evreilor, dintre cari, apoi, mulți sînt locuitori vechi și vorbesc foarte bine românește, așa de bine, încît unora nu li-ai putea măcar deosebi originea.

Orașului, care, mulțămită stăruinții episcopului Partenie, are un palat episcopal fără păreche, îi lipsesc bisericile mari. Vezi numai clădiri nouă sau cu totul înnoite, fără nici un stil. Sfîntul Gheorghe, cu mormîntul lui Mazeppa, hatmanul căzăcesc din drama lui Carol al XII-lea, păstrează însă, cu inscripția, din veacul al XVII-lea, a fațadei, o piatră de mormînt care, prin vulturul ei moscovit, arată că aici se odihnesc și oasele vestitului aventurier. Două supșiri turnuri fac să se vadă de departe clădirea Precistii, care e din același veac, și pe care stampe vechi o dau într-o formă acum de mult preschimbată. Turnurile nu sînt de zid puternic, precum e obiceiul în Moldova, ci făcute, ca în Muntenia, din lemn și tiniohea văpsită cenușiu. Cea mai însemnată clădire religioasă ar fi poate a catolicilor.

Galații sînt, în adevăr, un centru al propagandei catolice și ziarele au vorbit adesea de cuceririle de suflete și cuceririle de averi și de moșteniri săvîșite de răparețele călugărițe ale Maicii Domnului de pe Sion (Notre Dame de Sion). Pe strada Domnească, de care sînt despărțite prin înalte ziduri și porți fercate, se văd clădiri puternice cu ferestile oarbe, împodobite uneori cu vitralii colorate; sînt școlile: internatele și externatele lor. Acolo se dau lecții în cea mai mare parte slabe, nefiind personal bine pregătit, îndemnuri, morale în formă naivă și

— odată — ațîări ale sufletului către beția monomaniei religioase, de care sînt așa de ușor atinse femeile cărora li s-a smuls rolul lor de frumuseță. binefacere și fericire pe lume. Dacă „surorile“ captează averi, multe din școlărițele lor vin însă cu gîndul să le exploateze pe dînsese, în numele unor declarații sau al unei convertiri fățarnice. Ce e rău, stă mai mult într-aceea că din această cetățuie de aleasă gospodărie monacală se împrăstie și mai mult ispite de înstrăinare națională, dar, în căsătorie, influența bărbatului poate totdeauna să recâștige pe cele pierdute pentru neamul lor. [...]

Spre port te cobori prin străzi urîte. Colo jos, Dunărea e largă, cuprinsă între maluri, dintre care cel vechi românesc e mai înalt decît cel dobrogean. De o parte, numai corăbii cu pînze își răsfiră funiile. Dar mai sus vapoarele stau unele lîngă altele, pe cînd, pe mal, movilele de cărbuni așteaptă cumpărătorii, și căruțe se grăbesc spre încărcare cu butoaiile de vin din recoltele anilor trecuți. În docuri, sacii cu grîu trec pe scîndurile altor vapoare, care-și așteaptă povara hrănitoare.

Dar nu e aici, ca în Brăila, cu tot numărul acestor oaspeți plutitori din depărtata străinătate, orînduială în clădiri, vîlmășag de căruțași, mișcare în zecile de magazii cu adîncimile întunecoase și acel răsunet de ciocane, acel bocănit laborios de fiare, care formează ca răsufarea neîncetată a zilelor de muncă, de schimb roditor în marele port muntean. Aici căruțile se coboară deosebit de multele uliți tăiate fără socoteală ; în aceste uliți se văd ruine, case părăsite, colțuri de buruiană murdară, bălți cu apă clocită. În această întindere mai mare nu e vioiciune, nici veselie. Și bătrînul oraș, care și-a pierdut trecutul, nu are încredere în viitor.

De pe o stradă laterală văd peste gropi și mîncături de maluri gălbii, pînza de sîdef mișcătoare a Brateșului, marelui lac de bielșug, de care legenda a legat numele lui Petru-voda „pescarul“, care prinse în undiță, fără să prevadă, inelul de domnie al lui Ștefan cel Mare, uriașul său părinte. Marea întindere de apă se odihnește, fără luntri, supt reccele cer de plumb, pe cînd în gropi femei foarte sărace, în polcuțe și rochii de cit, culeg buruiene.

DOBROGEA

I

TULCEA

1. SPRE TULCEA

„Navigația Fluvială Română“, pornită din același impuls, din inițiativa patriotică a aceluiași om, Gr. N. Manu, ca și „Serviciul Maritim Român“, leagă, alături de societăți străine, Brăila cu Galații și acest din urmă oraș cu gurile Dunării.

La opt ceasuri și jumătate sîntem în sala de așteptare a agenției, dar vaporul spre Tulcea și Sulina n-a putut încă părăsi Brăila, căci ceața cea mai nepătrunsă acopere râul. Din cînd în cînd numai soarele se ivește, lipsit de raze, ca o lună palidă, moartă. În sale lumea-și așteaptă norocul. Greci, bulgari, evrei, cocoane care vorbesc franțuzește, unele cu sîșiiala grecească din care se vede că Pasul lor e de pe malurile Cefisului, căței care-și scutură pielicica goală la frigul toamnei aspre, papagali ce-și pierd răbdarea și interpelează din cușcă pe grațioasele lor stăpîne... Gardiști cu șapca înaltă și lampasuri roșii, agenți de vamă cu linii de aur la șapcuțele negre, „finanți“ noi-nouți, cu uniforma verde, se mișcă printre reprezentanții tuturor neamurilor. Vînzători de ziare, de covrigi, macedoneni cu struguri, cari răspund deopotrivă cînd

îi întrebi grecește și în bulgărește, desăvîrșesc amestecul de oameni. Un soldat de marină slab, nalt, roșcat, păzește pe marginea malului înaintea pontonului, unde așteaptă un șlep care trebuie dus mai departe.

După cîteva ceasuri, vîntul vine din susul apei — rece, vioi, iute — și mătură. În păriletele fără deschizături al ceții oarbe, se face o mișcare subită. Stîlpi se despart, împleticindu-se, ca niște stafii urmărite de cele dintîi raze. Apoi e ca un forfot de aburi pretutindeni, un vârtej alb, suptire, ideal, un danț nebun de umbre scămoșate, care aleargă spre cerul de unde soarele trimete cel dintîi zimbet, limpede și vesel, spre țermurile ale căror linii înnegrite încep să se deosebească. Ca o închipuire măreață răsar deodată din valuri coșurile, pîntecele negre ale vapoarelor, corăbiile cu pînze mîndrin-du-se în catarturi. Lîngă țermul dobrogean numai, gonite din urmă de vîntul ce înseninează, ultimele fărîmături, destrămături ale ceții aleargă bezmetece pînă ce lumina le soarbe, și stăpînește acum pretutindeni, binefăcătoare.

Supt niște păduri ale malului sîng un punct negru se ivește; el crește mișcîndu-se răpede spre port. E o dungă lungăreață, apoi un mare pește ieșit din valuri, o corabie. Învîrtindu-se în larg, el vine să se oprească la ponton. Cu el se merge în josul Dunării.

Sînt pe coperta „Domnului Tudor“. Pe pupa șlepuului legat cu funii groase de vaporul care-l mișcă, filfîie tricolorul, și aceleași culori se desfășură în vîntul de toamnă pe vaporul însuși. Acesta a fost clădit, cum spune tabla de alamă, la 1900, în atelierele de construcție navală de la Severin, și e a cincizeci și treia operă a acestora. Căpitanul poartă uniforma țării și a fost ofițer în flota

de război. Marinarii se cheamă Vasile, Ghiță ; comanda, în care se amestecă vorbe străine : „pupă“, „a recupera“, se dă în românește. Elementul internațional îl formează numai cocoanele și papagalii, cari încearcă, deopotrivă, franțuzește. Plutind pe această parte din rîu, internațională în puterea tratatelor, supusă controlui de navigație al unei „Comisiuni Europene“, cu steagul ei, cu tezaurul și veniturile ei, cu administrația, legislația și suveranitatea ei desăvîrșită¹ [...], e o mîngîiere să te afli pe aceste scînduri care sînt un fel de pămînt al patriei.

[. . . . .]

Mai trece mult pînă ce, din partea noastră, avem Isaccea. Pădurile se rup din cînd în cînd, arătînd, ca și dincolo, o șuviță de pămînt pustiu, păstrat fără cultură pentru jocul distrugător al valurilor Dunării ieșite din albie. În fund, destul de aproape ca să se deosebească amănuntele, se înalță dealurile dobrogene, care la Brăila se pierdeau în nelămurirea albastrului. Nici case însă, nici sămănături. Pe alocurea, turme, grăbindu-se pe poteci pline de praf, sau cîte un pichet sărac stînd în fața bogatelor pichete ale vecinilor împărătești. Vapoare mari trec cu steaguri de popoare îndepărtate : italiene, engleze [...].

Isaccea e un nîmăr de căsuțe foarte umile, revărsate pe coasta unui deal dobrogean ars de soare și uscat de toamnă. Împrejurul ei statul își are plantațiile de tutun, iar pe alt deal ca acesta se face vinul de Niculițel, cel mai bun din tot ținutul. Poștoace așteaptă să fie încărcate pe un șlep austro-unguresc. Cîțiva oameni cu căciulă sau cu fes, între cari se deosebesc numai păgînii de către creștini, iar

¹ Pînă la 1939 (n.a.).

nu și neamurile creștine între ele, așteaptă la debarcader, unde păzește soldatul de marină.

Iarăși malul nordic jos, veșted; iarăși, în partea Dobrogii, păduri.

Cursul mărețului râu atinge cea mai mare lățime a unui râu european: e un adevărat împărat al fluviilor, care-și scaldă în lumina ce-i întinerește neconținut cu puterea ei făcătoare de minuni zalea de oțel albastru a valurilor, lungul păr umed al trestiilor. Pământul lutos, moale, se despică supus, în calea mersului învingător al domnului său și se dă în lături ca să-i îngăduie toanele nebunatace, când un nou aflux de tinereță îl aruncă pe cărări oprite. Ai crede că pe acest singur drum triumfal el va ajunge în brațele mării, întunecate și puternice.

Dar nu. Iată, lângă un mic far alb, ca un început de ostrov, o limbă de pământ, pietruită pe o margine, care se înfige în inima râului. Și vaporul apucă la dreapta, pe când alte valuri albastre merg drept înaintea zării. Sînt de aici înainte, fără piedecile de mlaștini pe care și le închipuie cineva — căci aici puterile care schimbă mersul apelor, precipitarea de mluri statornice, se mișcă numai în adîncuri — două Dunări. O Dunăre rusească [...]: brațul Chiliei, la care totuși avem și noi un Țerm, unde, în fața Chiliei-Nouă, întărită de Ștefan cel Mare [...], avem vechiul cuib genovez al Chiliei-Vechi, odată într-un ostrov deosebit, iar astăzi alipită la Țermul insulei mai mari dintre cele două brațe ale fluviului, iar Dunărea vie e aceea care se desbină în dreapta, în spre pământul dobrogean. De amîndouă părțile, malul e al nostru, mal de ierburi uscate și de copaci ce încep a se veșteji de toamnă, un peisagiu care ar părea olandez dacă ar fi mai multă verdeață umedă, dacă s-ar vedea case

scînteietoare din geamurile lor curate și vesele prin colorile lor deschise, dacă, în sfîrșit, n-ar fi sus acest frumos cer albastru, darnic de lumină limpede. Încă de la începutul desfacerii apelor, privirea se lovește în fund de un deal, de un șir de dealuri lipite între ele, pe care sînt stropite case albe, multe și rare, ca niște flori de cîmp răsărite pe o pajiște săracă. E un oraș dobrogean, și arată să fie un foarte mare oraș.

Întîlnești o insulă mare, o încunjuri; ți se pare că te închizi într-un lac, și-ți răsare o trecătoare de apă albă, care se întinde apoi ca un braț de rîu. Orașul pare că-ți tot vine înaintea, cu mahalalele lui deschise ca niște brațe primitoare. Pe un deal rotund, pe un scund muncel, se vede o sulică arătătoare, care cheamă de departe atenția.

Iată-ne, în sfîrșit în bazinul tivit pe jumătate de casele orașului. Îl vezi acum în cele mai mici amănunte, căci, primitor cum este, dorit de lumină și de oaspeți, el îți arată tot ce cuprinde. Un chei larg, ulițe strîmte, strîmbe, de cetate veche turcească, acățîndu-se pe coasta celor patru dealuri, biserici, dintre care una, lipovenească, se mîndrește naiv cu coperișurile-i verzi, edificii publice, al căror caracter arhitectonic amintește alte stăpîniri decît cea românească. Iar, sus de tot, aleargă pe muche o gologă de mori, care-și lungesc în cerul de amurg ca niște negre brațe de cruce aripile de lemn vechi.

Aceasta e Tulcea. Odată a fost șchelea turcească din nordul Dobrogii și cel mai însemnat din orașele acestei peninsule formate de Dunăre și Măre. Turcii aceștia cari leagă la ponton funiile ce opresc vaporul, cari duc pe umerii lor osoși sacii și scîndurile, erau atunci stăpînii aici. Corăbii cu pînze albe, cu painjenis de funii, văpsite în colorile vii, verde, roșu, albastru, care plac răsăritului, întesat de vîs-

lași și marinari, de drumeți spre țările noastre, veneau prin Chilia, pe supt întăriturile Ismailului, se opreau aici pentru hrană și reparații și plecau pe urmă spre centrele de schimb ale Galaților și Brăilei. Erau pe atunci locuitori mulți în Tulcea păgână, și nu stăteau goale casele mărunte de piatră sau de lemn: către geamia care veghează încă pe mormântul trecutului mort cu minaretul ei, stâlp funerar, se suiau pe stradele ascunse bătrînii cu părul tuns scurt, tinerii cu fețele palide și ochii oblici, supt fesuri și cealmalele de șaluri peștrițe, băieții cuminți și melancolici, pășind bătrînește, și credincioșii de toate vîrstele călătoreau la ceasurile de rugăciune, într-un evlavios tîrșit de papuci, spre casa lui Allah care dă biruința, bogăția și puterea.

Astăzi lucrurile s-au schimbat. Crucea bisericilor scînteie pretutindeni. Bulgari, lipoveni, greci, alături de românii stăpînitori, își împart banul și cîrmuirea. Oastea poartă fesuri, dar nu mai duce lupta sfîntă în numele și în norocul celui mai mare și mai nou dintre profeți. Corăbiile cu pînze s-au înecat în vârtejul prefacerii timpurilor, și vapoarele de astăzi, purtînd o sarcină mai multă, potrivită cu puterile lor mai mari, se strică mai greu și stau mai puțin, răspîndind bielșugul. Mulți dintre credincioșii legii învinse și supuse au căutat în pribegie locuri unde stăpînește încă minaretul. În sudul Dobrogii s-a ivit în timpurile nouă concurența Constanței, portul care răspunde la Mare Capitalei nouă, transdanubiene, Bucureștilor.

Tulcea are un liceu românesc, școli, cluburi bulgare, [...] politicieni liberali și conservatori, dar nu șosele care să ducă la dînsa, ci abia străzi și lumină, — cu toată gospodăria bună a românului de inimă cum a fost răposatul Nenițescu, care și-a scris aici,

În sate și pe drumuri, cele mai bune poezii patriotice — e lipsită de cultură și de spirit românesc și așteaptă încă aceea ce trebuie să fie în mîna noastră. Inima ni se bucură cînd vedem pe dealul din stînga stîlpul de marmură, cu leul de bronz și doboranțul, care amintește luarea în stăpînire a Tulcii, a Dobrogii prin soldat¹, dar de ce mulțămire adîncă am fi covîrșiți noi, trecătorii, și cei cari ceteș de departe scrisele noastre, dacă — nici pașii dinții nu s-au făcut în această privință, — în cei aproape treizeci de ani trecuți [...] am fi luat în stăpînire Dobrogea prin acea putere care-și împlîntă mai adînc rădăcinile, prin *cultură*.

O plimblare înăuntrul orașului aduce lucruri nouă pe lîngă impresia generală de la început. Stradele sînt bune, și acesta e darul de căpetenie pe care l-am făcut orașului, care înainte de aceasta avea numai vechile drumuri ale tuturor timpurilor, pavate cu praf și cu noroi. Judecînd-o ca port dobrogean, străbătut de căruțe cu mărfuri, ca țîrg la care zilnic aleargă din satele de prinprejur sătenii de toate limbile, Tulcea e apoi, desigur, curată. Cîteva strade centrale grămădesc mici prăvălii bulgărești, grecești, rusești, evreiești — căci Tulcea are 2—3.000 de evrei, cari votează și ei la comună — în care e multă mișcare și viață. Mahalaua lipovenească e un sătuleț curat, în mijlocul căruia se ridică biserica atît de vîpsită. În piața unde căruțile abia încap unele lîngă altele, pe cînd căciulile, fesurile, cealmalele se învîlmășesc, înfrățite numai prin faptul că purtătorii lor au aproape aceiași șalvari, e un frumos tablou de viață orientală, cu adausul rar al pavării și măturării stradelor. Toate bisericile: cea bulgărească — o casă mare, avînd înaintea un turn —

¹ Bulgarii l-au distrus în 1916 (n.a.).

cea rusească, mai înaltă decît toate celelalte, cele lipovenești, cea românească, asemănătoare cu bisericile muntene de șes, sînt bine îngrijite.

Dar particularii, afară de fostul prefect Stătescu, a cărui administrație e foarte mult lăudată, pentru hărnicie și tact în împrejurări naționale grele, n-au clădit în Tulcea, care a fost privită de singurii români din clasele burgheze cari au trecut pe aici ca un loc de surgun, de unde cauți să scapi cît mai răpede către un ideal de joc de cărți, „soarele“ și alegeri, ca Dorohoiul, Bacăul sau Slatina. Nici cîrmuirea, care a găsit „palate“ turcești pentru administrațiile sale, n-a făcut altă ispravă decît a reparatului și a spoitului [...].

Să fi avut apoi cercurile noastre de lectură (librarul din Tulcea, care editează cărți poștale colorate, cu lupta de la Baia și ieșirea la război a lui Ștefan cel Mare, e slav), casele noastre de economie și societatea de consum a funcționarilor noștri. Ar fi fost ceva mai bine decît cu aceea ce avem — cu „monumentele.“

Sînt două, datorite altui bun prefect de Tulcea, care credea însă prea mult în efectul numelor pentru îndeplinirea idealului său național: lui Nenițescu. Unul înfățișează pe Mircea-vodă, a cărui stăpînire s-a întins trecător asupra acestei țări a ni-mănuși cum a fost multă vreme, cu tot peștele, vinul și carierele sale de piatră, Dobrogea. Pe Mircea l-aș vedea nu numai decît ca pe un bătrîn, căci n-a domnit decît treizeci și ceva de ani și a putut să fie la început foarte tînăr, dar, oricum, ca pe un om cu o deosebită socoteală în faptele lui, ca pe un *cuminte* al cîrmuirii oamenilor. Monumentul însă dă un moșneag cu barba mare și cu ținuta dîrză, avînd în mîna un buzdugan pe care-l arată onorabilului public în atitudinea cuiva care ar voi să-l vîndă, fie

și cu pagubă. Un leu năbădăios se sucește în jurul unei stînci.

Al doilea monument e acel de pe dealul Hora. E alcătuit din două figuri de bronz prinse pe un stîlp de piatră. Un dorobanț bine modelat de Vasilescu și un animal cu aripi în care localnicii sînt deprinși a recunoaște un vultur.

Ce se vede mai frumos aici însă, e priveliștea în-cunjuratoare, cum nu se află multe în toată țara. În față se întinde panglica de azur mișcătoare a brațului Sulinei, învîrtindu-se ca un șarpe; de parte, în dreapta, înălțările pămîntului lasă să se vadă o parte din brațul vecin, al Sf. Gheorghe. În margenea zării se ițiesc casele albe ale Ismailului, așezat pe brațul cel de-al treilea, al Chilieii. Tulcea însăși se răsfire în toate părțile, albă, scînteietoare. În dosul ei, o largă întindere e prinsă de apele netede ale lacului albastru. Priveliștea întreagă se încheie în aur, alb și azur.

2. DE LA BRĂILA LA MECIN PE DUNĂREA ÎNGHEȚATĂ

Un drum pe Dunărea înghețată nu e o întîmplare de toate zilele, și cine l-a făcut odată, îl ține minte multă vreme, pentru noutatea lui deosebită, pentru frumuseța lui mare, pentru oarecare neplăceri și primejdii legate de dînsul.

La mal, nu mai păzește sentinela, căci nici n-ar avea de ce s-o facă. Dunărea e moartă, și corăbiile au fugit spre alte ape, veșnic slobode, sau hibernază înșepenite, jalnice în iernatecul lor din docuri, unde se îndeasă unele în altele boturile negre nemîșcate, lungile catarge prin funiile căroră cîntă

crivățul de iarnă grea, nemiloasă. Ici și colo, se mai vede câte un chip rățacind leneș pe puntea înghețată, ori cîinii păzitorilor latră furios către cel mai mic zgomot și cea mai mică tresărire în aceste mari întinderi albe, mute și moarte.

O ușoară pogorîre, și ești într-o Dunăre tot așa de împietrită ca și țermul. Prin această alunecare a saniei, ai ajuns pe o apă care, nu poate înghiți în adincurile ei de 10—20 de metri, ci te sprijină răbdătoare pe țeștul ei de gheață sigură. Deocamdată, caili înaintează greu, zguduindu-ne. Căci supt catifeaua de blîndă zăpadă pașnică nu e o platoșă de luciu rece, ci lupta însăși a valurilor, care într-o clipă de hotărîtoare biruință a gerului, au rămas pe loc, e întrupată în această față zgrențuroasă, aspră, țepoasă. Se cunoaște fiecare asalt întelenit, fiecare avînt împietrit, se înțelege porunca de oprire dată fulgerător miilor de dușmani, mînați de vînt, cari se încleștau în ciocniri, cari se înșelau prin luncări și se întreceau în fugă. Sînt acolo lespezi late ca acelea de la monumentele din vechile noastre cimitire, pietre strîmbe cum se văd în locurile de îngropare ale turcilor și evreilor, sfărîmături ca de pe urma unui cutremur. Pare că s-a prăvălit asupra unor uriașe palate de alabastru străveziu urgia unui mare cutremur, care a dislocat și zvîrlit la pămînt toate, așternînd, răzămînd, fărămînd pietrele. Pînă în marginea zării, care se pierde în neguri, se întinde această risipire a palatelor ce n-au fost niciodată și ale căror năruiături sînt creștete de valuri, ce se vor face valuri iarăși.

Sania se tîrăște puțin pe pămîntul presărat cu zăpadă și apoi iarăși ea intră pe ape potolite de îmbrățișarea ucigașă a crivățului. Bordeie de pescari părăsite, luntri strînse între părășii de gheață — atîta se vede în această mare pustietate albă, pe

care se primblă vîntul aspru, jucîndu-se măiestru cu zăpada, din care face cornuri rotunzite, fețe ușor scrijelate, mici ghețare brăzdate, sfîrtecături ca ale stalactitelor și stalagmitelor din peșteri, horbote de tot suptiri, lucrute de-a minunea, pe care le va nimici o singură dezmierdare a bunului vînt cald ce are să vie.

La începutul acestui braț al „Dunării vechi“ e Ghecetul, paza turcească din vremuri. Din ce va fi aice, se vede numai o crîsmă împărțită în două, unde, supt aceleași căciuli lungi cu țuguiul drept și dîrz, pescari, oameni de la luntrile odihnite, cărauși, drumeți bețivi de profesie se încălzesc în încăperea caldă a grăcului, privesc la tablourile cu biserici brăilene ce sînt sau ce erau să fie, adaugă lămuriri cu creionul la caricaturile tărcate ale *Papagalului* italian și *Veseliei* bucureștene, gustă peștișorii în saramură și cearcă țuicile calde, vinurile și berile.

Apoi începe luciul. Aici un luciul adevărat, fără nici o amintire de tragedie luptătoare. Numai la picioarele răchiților și sălciilor, care, bogate în suptiri crengi negre înfoiate, fac păduri întregi la dreapta și la stînga, s-au așternut suptirile lespezi de alabastru. Încolo nu e altă deosebire decît a gheței îmbrăcate cu zăpadă și a gheței lunecoase pe care a măturat-o, în roate, în pete ascuțite, cheful vîntului. Nu e alt semn decît al pîrtilor, îndată acoperite pe care birjarul le cată blăstămînd. Nu e alt zgomot decît al gheței care troznește amenințător drept dedesupt sau, supt înrîurirea greutății noastre, de parte de mal, în mici detunături. Nu e altă grijă decît a copcilor sparte pînă la apele vii, pentru adapatul turmelor și circzilor. Afară de a noastră, nu e altă viață decît a săniilor de tot ușoare, o înjghebătură de lemne uscate, pe care le tîrăște cîte un cal costeliv și de care se țin români în scruteici

umflata de bumbac, în pantaloni scurți și ciorapi înalți, sau lipoveni de la Carcaliu, cari nu pot îndruga două vorbe în limba noastră. Nu e alt îndemn decît al vîntului aprig care-ți cere o apărare de fiecare clipă.

Vremea nu se poate chibzui; pînă la Mecin ar fi să fie numai un ceas și jumătate, dar totul atîrnă de la știința și îndrăzneala vizitiului, de la puterea cailor de a luneca pe ghiață, de la găsirea și urmărirea unei pîrtii bune, de la puterea vîntului care ne lovește în față, scormonind prin blăni și șube și învîrtindu-se furios în jurul căciuilor trase pe urechi. O singură dată, avem pe cine întreba în această vijelioasă și aspră pustietate, care amintește străbunele vremuri barbare, cînd luptătorii înfășurați în blănuri, călări pe suferitorii cai de stepă, alergau lacomi de la sarăcia lor de-acasă către bogăția împărăteștilor țări din răsărit. Pe o ghiață ca aceasta, în glume aspre, în chemări scurte, uncori în sunetul grozavelor cîntări de război, treceau pe podul de cîteva săptămîni al gheții dunărene prietenă firească pentru astfel de oaspeți, goți, huni, avari, slavi, pecenegi, cumani, tatars, cuceritori și tirani ai pămînturilor noastre.

Viața lunilor de apă albastră se amintește printr-un șir de caice, cu linii rotunde orientale, cu fine legături de funii la catartele înghețate, care stau în prinsoarea strînsă a sloiurilor unite. Turcii din ele nu ies la iveală: înăuntru în cămăruța îngustă, fără aer, ei își pierd vremea fără preț a iernii lungi, bînd cafeaua ieftenă de orz, fumînd tutun prost și vișînd, cu ochii închiși sau cu ochii deschiși. Gîturile cîrjoiate ale caicelor cuprind nume românești, arareori cîte unul în limba, prigonită astăzi, a grecilor.

Deodată pădurile se dau în lături. La stînga se face un larg loc de gheață slobodă, pe care răiașesc

nesigur cîteva sãinii ; un țãran ãmbodolit se cãznește a ridica biata lui gloabã, care a cãzut pe luciul scãnteietor. Aproape de tot, e o ãnãlțime ce se sprijinã pe un șir de culmi joase, cu liniile scrijelate, și de mari munți de piatrã. Case risipite se desfac albe de pe acest fond albastru-fumuriu.

Aici e Mecinul. Ìl și gãsım ãndatã dupã cîteva horhãieli prin zãpada țernului și pe oglinda netedã a Dunãrii ãnghețate. Oamenii foarte cumsecade care sînt primarul, judecãtorul, polițaiul ne și așteaptã la club.

Nu e vorba de un club politic : Dobrogea fãrã „drepturi“ n-are ãncã viața de mare agitație, pentru mici scopuri personale, a celor douã partide „istorice“. La clubul Mecinului se cetesc ziare, se bea cafea sau ceai, se joacã biliard, se stã de vorbã ; un subprefect plecat de curînd a lãsat vreo patru sute de cãrți ãn mai multe limbi. Cu bucurie gãsım un anunț care oprește aspru orice fel de joc de cãrți ãn cãmãruța luminoasã și bine ãncãlzitã unde am... debarcat din sanie.

„Clubul“ e pe strada de cãpetenie a tîrgului cãruia ãnsã localnicii ãi zic tot „sat“. Cãsuțe de modã turceascã au firme și vitrine de prãvãlii, care țin la ãndemîna celor peste trei mii de locuitori ceea ce trebuie pentru viața de toate zilele a oamenilor de rînd și pentru meșteșugul pescarilor. Sînt nume romãnești destule — vãd și un otel „Transilvania“ — dar și cîte unul bulgãresc, ici și colo chiar pronume armenesti ãn *-ian* și cu nume ca *Amparțun*. Ulița cu caldarîm turcesc, cãptușit acuma cu un bun strat de zãpadã albã, are borduri de trotoar din vremea romãnilor, ca și alte strãdițe — numite cu table albastre de smalt, risipite uneori prin curți — care apucã ãn stînga — spre școli, ãn dreapta — spre moscheie.

Sînt două moschei, rămase de pe vremea turcilor, ca și clădirea civilă cu două rînduri în care e adăpostită administrația. Moscheile mecinene, ca toate celelalte din Dobrogea zbuciumată și săracă, n-au nimic istoric decît doar cîteva pietre de marmura cu frumoase litere arabe, prin curte. Încolo, și a comunității și a statului sînt case de lemn cu două rînduri, cu peron, ferești și uși de locuință obișnuită; una e vîpsită în culoarea verde, de veșnică nădejde, a islamului.

Aici se văd cei mai mulți turci, din cele vreo sută de familii ce au mai rămas încă. Unii calcă leneș cu papucii tari, în care picioarele par zgîrcite, pe zăpada moale. Au pe cap turbane de șal, clădite sus de tot ca niște căciuli, așa încît nici nu se mai zărește micul fes roșu pe care-l încunjură așa de mult, încît îl ascund. Alții, tineri cu fața bronzată, cu mustața rasă, cu ochii mari, îndrăzneți, de luptători ce și-au pierdut rostul și scopul, mîna iute cai focoși la căruțe de lemn, cu înalte margini.

Și mai departe, drumul se coboară în vale, între copacii tineri, bine îngrijiți, ai unui bulevard nou. În dreapta se vede Dunărea, tivită de linia neagră a luntrilor prinse și păzită de alba căsuță a căpitaniei portului. Pădurea de pe ostrov îi arată malul: lînă, apa doarme somnul înghețului, închizîndu-și viața în adîncuri. Pe dealul de scorbuos lut galben pe care-l tot rod apele, amenințînd cărarea, ne suim pe lîngă vechea cazarmă părăsită a jandarmilor și ajungem în mijlocul gropilor răscolite de unde ostașii turci, cuibăriți în *tabia*¹ ferită, improșcau încă la 1877 cu ghiulele și gloanțe pe dușmanul rus ce venea din Brăila noastră. Acuma horbota lucrată fin de vînt acopere aceste cuiburi de

¹ Masiv de pămînt ridicat în jurul unui loc întărit, spre a-l apăra (n. ed.).

războinici, al căror steag s-a plecat de mult. Ceva mai încolo, de la și mai vechi apărători, sînt șanțurile cetății romane Arrubium, din care nu s-a cules pînă acum nimic pentru cunoașterea acestor locuri.

Se clădește o școală nouă cu colonadă și turn de ceasornic, din cărămidă tare. Lîngă dînsa sînt lăcașurile de învățătură românească întrebuițate pînă acuma. În curtea școlii de băieți se joacă prin zăpadă, cu o zburdălnicie de vrăbii cărora nu li pasă de ger și de vînt, vreo sută de băiețași, cu căciuli, și fesuri, și șalvari, cu pieptare vătuite, sumane, cojoace și jiletce turcești. Învățătorii, în fruntea cărora stă un făgărășean, caută să facă rînduială în mijlocul lor, mînîndu-i în clasele pline de tablouri eroice din trecutul nostru. Prind din fugă pe un turculeț ochioș, buzat și oacheș, foarte supus și foarte serios, și-i cer o poezie: îmi spune una vitejească, despre Negru-vodă, și, amestecînd puțin sunetele prin roșiile-i buze groase, el apasă asupra răpunerii tătarimii păgîne de odinioară.

— Bravo, băiețele, și, zi, ce ești tu? Musulman, firește, dar, încolo, român.

Băiatul stă de se gîndește o clipă, apoi răspunde blînd, supus, dar hotărît :

— Nu, turc.

În clasă ni se cîntă într-un cor perfect disciplinat un imn dorobăntesc. Un băiat dezghețat știe să spuie unde mai sînt români în afară de România, și e de părere că trebuie să-i luăm cu arma. Un altul și mai mic zice, de la el, că nu trebuie să lăsăm nemților Putna lui Ștefan cel Mare, ci „să luptăm”. La școala de fete e cea mai bună rînduială și curățenie, și școlărițele în uniforma lor nouă, modestă, dar elegant croită, fac cea mai bună impresie. Între

institutoare sînt foste studente ale Universității din București.

Odată erau două biserici în Mecin: una, micuță, a românilor, cari țineau cu patriarhul, alta, mai mare, pe care o făcuseră în ultimele decenii bulgarii; bisericuța Sf. Nicolae și biserica, în urîtul stil muscălesc, cu niște cupole în chip de coji de nucă, a Sf. Apostoli — care ajunse apoi singurul loc de închinare al vremilor românești. Cărțile de slujbă ce se află astăzi la aceasta, știu sa spuie o bună parte din povestea Mecinului.

Odată un sat de pescari români în marginea bălții. Ei nu vin de la Vicina cea veche, șchelă italiană pentru grîne dunărene și reședința unui episcop care a luat apoi scaunul arhieresc muntean. Portulanele, practicele hărți venețiene, genoveze, catalane, înseamnă Vicina, al cărui nume n-are a face cu Mecinul, departe către guri. Prin înălțarea în bogăție a Brăilei scăpate de turci, ajunsă mare port al grînelor românești, Mecinul se prefăcu și el, ajungînd un târgușor. Fruntașii lui locuitori de prin anii 1830, mocani ardeleni, cojani brăileni, dobrogeni de baștină, cumpărau *Mineiele* cu vicțile de sfinți pentru biserica românească a locului, care păstrează din vremi încă mai vechi un *Triod* rîmnicean de la 1731. Mai pe urmă, bulgari basarabeni, din cei colonizați după 1812, fug de serviciul militar, de care fuseseră scutiți un timp, și vin la cîștigul sigur din Mecin. Acuma se dăruiesc bisericii cărți rusești și țarigrădene, cu închinări în cealaltă limbă. Dar, încă din 1867, cu zece ani înainte de cucerirea noastră, preotul de la Sf. Apostoli pune o însemnare românească cu litere latine supt o icoană din pridvor.

În preajma Mecinului, lipovenii au Cărcaliul. În alte sate trăiesc oameni de mai multe limbi. Dar

nunai români se află în marele sat Grecii, care înseamnă și prin deosebita frumuseță măreață în proporții mici, a naturii în mijlocul căreia s-a așezat, acoperind pe încetul valea și încunjurînd stîncă.

Trăsura mecineană apucă pe 'un drum bun la capătul stradei celei mari. Îndată sîntem într-o largă cîmpie dreaptă, din care se înalță ca printr-o singură zbucnire un șir de munți cu vîrfurile dințate. Adevărați munți de piatră granitică, fără păduri, aproape fără înveliș de ierburi; munți cu vîrfuri ascuțite, cu săpături adînci ca de ghetare, cu surprinderi și capricii ca la alte înălțimi decît aceea, așa de umilă, de 3—400 de metri. E o uimire să-i vezi mărgenind toată zona cu linia lor mășcată, răscolită, muncită și cotind apoi la dreapta, unde în negura frigului se vede vîrfurile Iacob-Dealului. Celelalte culmi au în parte nume turcești, ca Agamim; în parte nume curat românești din vechime: Cheia, Vițelarul, Pricupanul, Mîții — care arată al cui e, și din punctul de vedere istoric, această parte de Țară Românească.

Ne suim pe una din înălțimile ce stau în fața șirului de Alpi pitici. Călcăm pe granit cu puchiței albi, pe vechi mîluri împietrite, verzi-negrii, pe pietricele smălțate-cu verde dulce și cu roșu blînd. De sus se vede biserica, frumușică, curată și în stil bun, casele gospodărești în curțile mari împrejmuite cu răchită, viile; la dreapta, dincolo de stîncă noastră, spre orizontul mărgenit de alte înălțimi, depărtate, cu altă croială și din alt material, se desfășoară latura veteranilor, cu casele făcute trainic de cîrmuire și văpsite ca niște cantoane, de locuitorii cei noi. Undeva în față, se poartă un steag alb de o ceată de flăcăi cari chiuie de trezesc spre întovărășire pe toți cîșii din sat. Ciobani sînt glugi, mocani de departe, mîna turme de oi, care

cercetează de aproape cîmpul nins, descopăr colțul de iarbă încă verde și se păstrează astfel pentru primăvara pajistelor înflorite.

Ne întoarcem în seara ce cade împreună cu o înceată ninsoare blajină. Printre nori suptiri, călătorește învăluit, ca într-o vată ocrotitoare de frig, palidul crai nou. Tot mai mult se înnegresc pădurile, din care ni poate veni solia lupilor. Pîrțiile se pierd în zările unde poate ne așteaptă copci deschise, pentru a ne duce pe „copcă”. De pe caice, din casele de adăpost care scînteie de lumină roșie, vin vorbe într-o românească proastă, care mai rău încurcă. E o bucurie a tuturor cînd sîntem în sfîrșit la cîrciumă din Ghecet, plină de oameni, și cînd, pe lîngă soldatul, rebegit de frig, care păzește contrabanda, întrăm pe cîmpul de luptă al sloilor morți, care duce îndată la Brăila.

3. SPRE SULINA

Pe braț, la vale. Înaintea unei dumbrăvi cu arborii rari, Dunărea se răsfată într-un lac nemărgenit, care în fund se despică. Brațul Sfîntului Gheorghe fuge în dreapta, cu unde de argint — un braț mort, unde nu sînt luntre de pescari, un tîrg turcesc de ultima mîna, ca Mahmudia, și, la capăt, smîrcuni pentru cuibăritul păsărilor de mare și pentru împiedecărea corăbiilor ce lunecă pe luciul larg al mării.

Brațul Sulinei, acel ce duce spre porturile noastre mijloacele de negoț ale lumii, urmează înainte, între malurile de lît coperite de arbori rari, cu buruieni uscate, printre care pasc turmele, cirezile și în josul cărora se adăpostește mica luntre neagră a

pescarului lipovan sau rus. Comisiunea Europeană, bună gospodină în casa altuia, a pietruit întâi un mal, apoi amîndouă, legînd de două ori prin canale drepte cursul corogit în coturi al rîului, curăţindu-î fundul mîlos prin *dragele* sale mătăhăloase şi îndreptînd după cele mai bune norme navigaţia. Trec la scurte intervale, în asaltul spre cîştig, corăbii mari greoaie: engleze, italiene, austro-ungureşti, ruseşti, remorchere cu toate steagurile în vîrfurile carturilor, vase cu pînze purtînd pavilionul roşu cu semiluna albă, luntre ale Comisiunii, al căror steag poartă dunga albastră cu literele C.E.D. (Commission européenne du Danube), între două dungi albe la mijloc şi două dungi roşii la margene. Din cînd în cînd răsar pe mal sate cu căsuţele aşezate în şir, gospodării destul de sărăcăcioase, pe care întemeietorul lor, Neniţescu, le-a împodobit cu nume răsunătoare, luate de la membrii familiei regale, şi care nu merită încă, desigur, această cinste, căci ele nu s-au întins şi n-au înflorit. Uneori locuinţi izolate, acoperite cu stuh, în care şi-au făcut sălaşul vreun arendaş sau antreprenor de pescării. După un călduros apus de soare, care rugineşte apele uşor încreţite de vînt, noaptea stropită cu stele se lasă asupra noastră, pe cînd vaporul întîrziat aleargă tot înaintea în canalul drept ca drumul săgeţii.

La 7 de seară — de noapte acum, în octombrie — sîntem în largul port, de rîu şi de mare, al Sulinej. Îl semnaleză urlatul aburului, strigătele de comandă, luminile ce clipeşc somnoroase pe funiile vapoarelor şi de-a lungul cheiului.

Acest chei nu-şi desluşeşte începutul, nici sfîrşitul, ca un term nemărgenit al iadului negru. Noi, stăpîni măcar ai malului, n-am ştiut, şi n-am încercat măcar, să dăm o vecinătate onorabilă pentru noi portului pe care Comisiunea l-a creat şi care apar-

ține Comisiunii — căci ea fixează locul de adăpost fiecăruia, pînă și vaselor de război ce poartă pe ele bandiera luptătoare a României. Cheiul, măcar că se împlîntă în piatra lui deși stîlpi de felinare, e cufundat într-o semiobscuritate mai tristă, mai plină de fiori decît lipsa deplină a luminii. Nicăieri o clădire mai întinsă, mai înaltă, care să scînteie în noapte ca un far asigurător de primejdii. Birouri în care fumează lămpi proaste, cafenele cu perdelele trase, pe cînd inscripții strigă „ciocolată, ceai“, cîrciume unde se stoarce în plăceri dobitocești banul smuls în lupta cu furtuna și cu marca a corăbierului și pescarului, un *home*¹ pentru „marinarul englez“, de sufletul căruia este pretutindeni cine să se îngrijească. Cîțiva oameni în haine murdare se furișează pe lîngă șubredele clădiri de lemn, acoperite cu o tencuială înșelătoare. O birjă, al cărei rost nu-l înțeleg, fiindcă aici e, de fapt, o singură stradă, tighelul mării, rătăcește cătînd mușterii, care nu vin de nicăieri. Doi jandarmi rurali în dolmanele lor învoalate, cu pușca în curmezișul spinării, trec iute, ca pentru urmărirea unor hoți nevăzuți.

Iar mai departe se întinde, înfășurînd toate, nemărgenitul negru. Un otel curat ni deschide porțile, sau mai bine scara, care se suie pe lîngă o cafenea și ceainăric. Odaia e mulțămitoare, dar ea nu dă decît paturi, și nu puțința de a dormi. Fiecare pas, fiecare vorbă răsună prin pereții de lemn, și în loc de pași sînt alergături nebune, rostogoliri pe scări, trîntituri de uși, și în loc de vorbe doar strigăte, cîntece de bețivi, rulade de „la, la, la, la“ revărsate din capul scărilor, convorbiri în italianeste între oaspeții din rîndul al doilea și prietenii ce au rămas să doarmă fără plată, în stradă. Și

¹ Cu sensul de casă, locuință, cămin (engl.) (n.ed.).

peste aceste zgomote de pisici înfierbântate se aude din când în când chemarea stridentă a soneriei electrice.

Plecarea înapoi spre Galați se face la răsăritul soarelui rece de toamnă. De pe coperta vaporului se văd corăbiile cele mai felurite ale străinătății odihnindu-se sau pregătindu-se de cale — între ele canoniera noastră „Grivița“, pe care marinarii fac spălătura de dimineață — o linie palidă de mare, pe care se mișcă depărtate vase negre, și marginea de case peștrițe a Sulinei, în fața căreia, de cealaltă parte a portului, se prelungesc magazii înnegrite de fum, fabrici, ateliere de fierărie. Toate firmele sînt străine, și aici, în Sulina, capitala Comisiunii Dunărene, noi sîntem reprezentați vizibil numai prin jandarmii rurali, prin cîțiva ofițeri de marină și prin tricolorul care filfîie pe vaporul de poștă și pe canonieră. Singura clădire impunătoare, e palatul cu pavilioane al Comisiunii suverane: administrațiile noastre, care ar trebui să ne afirme înaintea tuturor, nu se găsesc nicăieri. Orice grai omenesc e deopotrivă de îndreptățit în acest port pe care-l străbat șalupele cu steagul lui „C. E. D.“. Și mă prinde oarecum mirarea cînd trebuie să pun pe urîtele cărți poștale ilustrate vîndute de un bătrîn fără naționalitate petecul de hîrtie verde-șters care poartă pe el efigia regelui Carol.

Vaporul se duce înainte spre Galați, în țara lui și totuși în țară străină, purtînd o mulțime cu tipurile variate, care, spre uimirea mea, vorbește cu intonații grecești și bulgărești, românește. E această limbă un mijloc mai comod pentru a juca împreună cărțile, cum se face de la Sulina pînă la Galați și de la Galați pînă la Sulina, sau e un început de

întindere a limbii românești, printre acci cari storc și vînd munca noastră, munca țăranilor noștri adecă, pe toate picțile lumii care vreau s-o cumpere?

4. *IN SUSUL DUNĂRII*

Apuc de la Galați în susul apei — unde noi nu avem navigație de călători decît pînă la Brăila și Mecin — pe un vapor al Companiei ungurești de navigație. E o corabie enormă, cu două coșuri și optzeci de metri în lungime. Merge pînă la Severin, atingînd amîndouă malurile, deci și cel sîrbesc și cel bulgăresc, și, printr-o delicată atenție, inscripțiile, începute ungurește, trec prin sîrbo-bulgărește pentru a se încheia cu această limbă neplăcută înaintea tuturor celorlalte, româneasca. De altmintrelea, căpitanul și cea mai mare parte din echipagiu sînt nemți, căci, la marină, ca și la multe altele, steagul roș-alb-verde flutură pe marfă străină.

Brăila se descopere răpede cu casele ei albe și se pierde din vedere foarte tîrziu, în ape care nu par a strînge la un loc atîtea corăbii felurite ca Galațul. Apoi de aici înainte pornește regiunea insulelor, a bancurilor de nisip, a ramurilor de apă întortochiate, a pădurilor de sălcii.

Vîrfuri de ostroave se ivesc în zare, despărțind neconținut rîul în dreapta și în stînga. Nu doar că fundul Dunării ar fi făcut din colțuri de stîncă, care au răzbătut ici și colo, acoperindu-se de ierburi și de copaci de apă și despiciînd ramuri. Insulele sînt aduse de fluviu: drumețul răpareț a smuls de ici și de colo, din atîtea țări felurite pe care le-a străbătut, praf de piatră și mîl al pămîntului, le-a

cărat în fugă, le-a purtat a lene, și acum aruncă în adâncime ceea ce-i îngreue prea mult mersul spre mare. Aceste pustietăți, care dau deopotrivă adăpost păsărilor de apă, pescarilor și celor ce fug de oameni, sînt un dar fără voie al Dunării oboșite. Hărțile le împart lesne cu liniile lor, care se încheie într-un pătrat, tăiat în colțul sud-vestic de o diagonală. Dar amănunțele ce se strecoară nu dau această întipărire geometrică simplă. Apa fuge în toate părțile; brațele ce se reunesc, se alipesc din nou mai curînd sau mai tîrziu în jocul apei, șerpuesc în voie, lungind neconținut drumul. Ici e un lac fără ieșire care să se vadă, dincolo te afli într-o strîmtoare, mai departe pare că mergi să te rătăcești într-un front de țărmuri.

Malurile samănă întrucîtva: amîndouă fără caracter și fără putere. Decît, în România veche, de la dreapta, straja arborilor nu se mai oprește, pe cînd pe malul dobrogean șesul e mai gol, și, mai departe decît dînsul, se ridică în albastru înălțimile, și mai albastre, din interior. Altfel, nici dintr-o parte, nici din alta nu se văd locuințe, oameni, decît, pe alocurea, cai fugind speriați sau vite coborînd către locurile de adăpat.

Un vînt puternic vine de la sud și el mîină înaintea corăbii turcești, pe care marinari cu fesuri și ceal-male mînuiesc funiile, pe cînd cele două sau trei pînze, rotunjite în încordarea lor albă ca niște piepturi de păsări de apă, trag în sus pe apa albastră, încrețită de un tremur de grabă, lemnul sculptat, văpsit, împodobit al luntrii încărcate cu mărfuri dobrogene: grîne, lemne și pietre de clădit. Odată trec patru în rînd, într-o înaintare mîndră, dar lină, vechi-vechi, printre remorchere, șlepuri și vapoare — ca niște rămășiți frumoase ale unei lumi așa de îndepărtate, încît se pierde în

timpurile clasice, cînd tot corăbii de acestea despicau într-un triumf armonios mărețul fluviu...

Pe malul tănuit al României muntene, care e aici mai șeasă decît orice s-ar putea închipui mai șes, se văd cîteva bărci și un ponton deasupra căruia flutură în vînt același steag străin care dă o naționalitate vaporului nostru. Ne oprim aici cîteva minute. O mulțime de lume din vapor — români în haine orășenești — se coboară, urmată de lăzi și saci pe care le cară hamali cu șăpucuță ungurească. Un vameș se ivește dintr-un vagon pe roate ce poartă numele oficiului pe care-l reprezintă: ideea e ingenioasă, dar asemănarea cu o panoramă se impune prea mult. O trăsură vine în goană pe drumul de pe marginea țermului.

După plecare se zăresc ceva mai departe, pe malul ce se adîncește în interior, ascunzînd și astfel ceea ce se află ori se petrece acolo, cîteva copereminte de tablă, între căciuli de stuf pentru gospodăriile obișnuite ale țăranilor. Iar mai încolo, printr-o deschizătură a marginii lutoase copleșite de buruieni, un val mișcător de argint străbate, luptîndu-se cu Dunărea pentru a-și păstra mersul deosebit, pînă ce la urmă el se pierde într-un ascuțiș. Aceasta e Ialomița, iar șchela de la vărsarea ei se numește Gura Ialomiței, după cucerirea pe care o face aici fluviul, Piuă Petrei, după o piuă de sumane a unei Petra sau unui Petre, ce și-or fi avut și ei celebritatea în vremuri, iar și mai înainte se afla aici însemnata șchelă a Tîrgului de Floci (de lînă nedărăcită) unde s-au dat unele lupte și s-au adus multe mărfuri. Din toate acestea a rămas numai, la un capăt de Bărăgan, un vast cîmp sămănat cu pietre fărîmițate, cu colț de zid amintind biserica de odinioară, lespezi cu inscripții, în jurul cărora se ară, și, lîngă apa sură ori albastră a Dunării, un

rînd de case șubrede, de noroi și stuf, încunjurînd o largă biserică nouă și totuși îmbătrînită, în zidul pripit al căreia se prinde ciudat o marmură sepulcrală din veacul al XVII-lea, cu frumoase linii chirilice.

Acum iarăși în dreapta s-a tras perdeaua de arbori, în josul căreia Dunărea s-a jucat în vremile ei de neastîmpăr primăvăratec, tăind dungi și smulgînd sălciile din rădăcină. Viața care se vede e dincolo, pe malul Dobrogii, care-și scoate acum la iveală, cînd nu vine la mijloc un ostrov cu vegetația sălbatecă, înaltele ziduri de stîncă. Iată una, acoperită încă sus de un ușor covor de iarbă palidă ca o catifea veche, roasă, ici și colo, în mușcături sîngerate, pe cînd unghiul interior, galbiu, se despică, se rotunjește într-un fel de monstruoase ciuperci, se prelungește în fălci cu dinții ascuțiți, se sapă în scorburi. Sus, un grup de fete cu rochiile de cit privesc la vaporul ce înaintează.

De la această stîncă pornește o grădină sălbatecă de case, care amintește, în mult mai mic, Tulcea. O stradă de piatră răscolită apucă la deal: se văd multe case cu cerdace și acopereminte de vechi olane roșii; o geamie ridică spre cer degetul arătător al minaretului alb. La o parte, căruțe mișună în toate părțile, lîngă marginea tăiată în piatră a apei. Apoi o altă mamină de stîncă galbie, pătată cu alb. În vîrf se păstrează încă, spre oraș, rămășițele fără formă ale cetății Carsum, pe care romanii au înălțat-o după modelul cetății vechi cît lumea pe care o duraseră mîinile uriașe ale naturii, tăind ziduri mărețe, ce se despică prin săpături adînci și se cufundă drept în apa fugară. Unde lipsește încunjurul stîncii, erau întărituri omenești, ale căror urme se mai văd încă, așa încît cuibul bătrîn se încingea de pretutindeni cu zale împotriva primej-

diei malului, veșnic tăcut, din față.¹ Pământul se scutură pe încetul de pe enorma zidărie veche, și păsări de apă trec prin scorburile păzite odată de ești. Mai departe, în târgușorul cu străzile largi, abia sămănate cu case în stil dobrogean, de veche datină balcanică, mari risipiri de piatră și gropi adânci arată redatele turcilor, urmași militari și imperiali ai Romei latine cu a lor Romă otomană. Noi am adăus numai un mic muzeu, datorită institutorului Cotovu și în care se află și destule lucruri bune, și spațioasa biserică nouă, bogată și luminoasă, care e centrul Hîrșovei nouă, în care o pagină încă prea puțin scrisă așteaptă destoinicia noastră.

La debarcader au venit mai mult turci, cu fesurile lungi, cămășile colorate, brâiele de șal și picioarele în papuci. Cîte un tatar își arată în mijlocul lor cealmaua, obrazul galben, zbîrcit și bărbița de capră. Iar din vaporul unguresc pornește, cu căciula-i lătită sus și zeghea-i albă, un moș bătrîn, care, răzimîndu-se în toiag, stă de se uită odată în urmă, cu ochii negri cufundați supt sprincenele stufoase. Așa unii ca dînsul ni-au dat acum vreo treizeci de ani acest pămînt de Balcani din față, și ca o afirmare a stăpînirii noastre aici se vede tricolorul de pe remorcherul „Radu Negru” — acel ce a spart din greșeală marea corabie „Franz Ioseph” a companiei ungurești — care încarcă mărfuri înaintea târgului cu căruțele.

De aici înainte, malul de stîncă se urmează în stînga, cînd acoperit de ierburi, cînd arătîndu-și la soare piatra. Într-un loc e o carieră cu o casă de

---

¹ Primăria a vîndut unui politician local exploatarea stîncii întregi, care e ca semnificația geografică a orașului. Comisiunea Monumentelor Istorice readuce la lumină vechile ziduri romane și bizantine (1939) (r.a.).

supraveghere, între o linie de bordeie ciudate, ridicându-și deasupra pământului numai triunghiul cu ușa și cei doi ochi ai fereștilor.

Corăbii, mai mult lunturi grecești, sînt oprite la term. În scobituri ale păretelui stîncos au răsărit sate, Topalul, Seimenii, cu gospodării creștine, bine alcătuite. Supt cîrmuirea de-a dreptul a turcilor, mai puțin storcătoare decît a domnilor puși de turci, cari domni aveau și grija lor și grija ciracilor lor, s-a înjghebat pretutindeni în satele de pe malul drept al Dunării o clasă de fruntași ai satelor care a lipsit la noi și a cărui lipsă s-a simțit mai ales la noua întemeiere a comunelor din epoca modernă. Biserici solide, frumoase chiar, impunătoare, în mijlocul acestor sate; ele sînt creațiuni ale aceluși episcop om de ispravă, care e p.s.s. Partenie¹, sau ale noului prefect de Constanța, d. Scarlat Vîrnav.

5. DE LA TULCEA LA CONSTANȚA

Același drum pe Dunăre, de la Galați la Tulcea. Portul cel mare al Moldovei e însă pustiu; abia cîteva mici corăbii grecești și șleपुरi. Înaintea docurilor așteaptă clădării de scînduri coborîte din munți.

Astăzi nu pleacă decît vaporul rusec. „Cniaz Obolenschi“ e un vas destul de mare și de vechi al „societății rusești danubiene“: „russcoe dunaiscoe parohodstvo“. Îl conduce un căpitan posomorît și un ajutor strălucitor de grăsime și de mulțămire; marinarii sînt murdari și zdraveni, afară de un nu-știu-ce cu fața ca pământul, care se tîrăște le-

---

¹ În Dobrogea a fost un om de ispravă acela care era să se prăbușească de aiurea într-o cădere așa de năprasnică (1918) (n.a.).

neș, cu toți cei abia douăzeci de ani ce poate să aiba. Vaporul însuși pare rău îngrijit și foarte învechit. Prețurile la mîncare sînt scumpe. Călători foarte puțini: doi ruși ce merg la Odesa și niște bulgari din Tulcea, iar în clasa a doua cîțiva turci și niște muscali fără guler.

Malul basarabean e mai sterp decît oricînd; înaintea și după vărsarea Prutului, e același țerm de lut pustiu, presărat cu pichete în umbra unor rari copaci. Din partea Dobrogii a rămas verdele des al pădurilor în mijlocul pajisților îngălbenite; pe alocurea papura arde, ridicînd mari flăcări roșii ca sîngele și un fum ce plutește îndelung în vazduh.

În Tulcea, fac cunoștința otelurilor. E, altfel, destul de bine, dar pentru orice vei cere se va înfățișa un băietan bulgar, un *banabac* turc, care ți-a făcut îndatorirea; dacă vei da însă afară pe unul, șirul poftitorilor de bacșiș se va întrerupe de la sinc. Sînt trei ceasuri după amiazi, și Tulcea pirotește în aerul cald, stricat de mirosul mlaștinilor apropiate și al rogozului ce se usucă pe prispe. În străzile de sus, care duc spre monumentul încunjurat de o grădină foarte rău îngrijită, cu plantații de brad uscate, se urcă doar vreo turcoaică, cusută în veșmîntu-i de stofă cu dungi albastre, pe care vîntul îl umflă ca o pînză de corabie: bușmachiii lunecă fără zgomot pe granitul marginilor de trotuar. Niște turculeți hazlii se bucură într-o căruță deshămată, o mare căruță de lemn văpsit, cum se fac în Bulgaria, și care poartă leatul 1903. Lipoveni lucrează la biserica „bezpopovților“ cu coperămîntul verde deschis. Lîngă o poartă, pe pămîntul uscat, bătut cu prund, al hudiței, un cerc de lipovencuțe cu rochii roșe fac, foarte harnice, o operație de gospodărie ce nu se înțelege. Doi bulgari urîți vîntură o legătură, stri-

gînd ascuțit : „calde popușoi“. Un soldat în bluză murdară coboară dealul cu o saca.

Centrul, cu prefectura, primăria și cele cîteva vile de pe coastă, e cu totul pustiu. Numai pe un trotuar trece măreț un domn tînăr, care trage cu ochiul în dreapta, iar pe trotoarul din față calcă mărunț o cocoană elegantă, care trage cu ochiul în stînga.

În străzile comerciale, după închiderea tîrgului țaranilor, e odihnă. Negustorii stau în fața prăvăliilor ori se închid la cîte un joc de table, pufnind ascuns cînd vine mușteriu. Iar cafenelele înșiră pe scaune unele lîngă altele căciuli bulgărești, căciuli mocănești, pălării țărănești, pălării orașenești, fesuri turcești; turbane tătărești și hainele corespunzătoare, într-o tărcată expoziție etnografică.

Trăsura care ne duce la Babadag străbate o lungă stradă, foarte curată, care e începutul șoselei ce leagă capitala de județ a nordului cu capitala de județ a sudului, Tulcea cu Constanța. Se văd cîteva clădiri publice : pare să fie unul din cartierele nouă.

El se mîntuie lîngă o cazarmă mică, unde păzesc soldați murdari, pe cînd alții se grămădesc la fereastra cîrciumei din față. Mai departe, cîni și cioare curățată lacom gunoaiele aruncate pe cîmp.

Șoseaua, trasă încă de pe vremea turcilor și făcută numai supt români, e desigur cea mai bună din țară. Așternută cu piatră tare, neconținut cîrpiță, măturată de cantonieri ce locuiesc în bune căsuțe de piatră, ea face să lunece ca pe asfalt roțile elegantei trăsuri de piață din Tulcea, pe care o conduce un ardelean de loc din Sibiiu.

Întîmpinăm sau lăsăm în urmă cărucioare de lemn — căci pe aici nu sînt carăle încete, nici boii blînzi, precum nu sînt nici fîntînile cu cumpănă ale vechilor noastre sate românești. În ele se înghe-

suiesc, împreună cu mărfuri de târg sau cu săculețe de grâu, bulgari fâlcoși, cu barba aspra și ochii înfundați, lipoveni, cu barba blajină; abia descoperi câte un țaran de-ai noștri, care dă bună ziua, privindu-te blînd.

Ținutul e făcut tot din movile mici, dintr-o nesfîrșire de mărunte umflături ale scoarței lutoase. E un pustiu tulburat și răscolit: pe alocurea pare că ar fi o miriște cu firele slabe, rare; cîteva foi de porumb închircit se clatină jalnic în bătaia vîntului sălbatec, ce aleargă neoprit asupra cocoșelor de lut. Pajiștile sînt cu totul arse, și puținele turme și cirezi ce rătăcesc pe departe, nu-și află îndesularea. Pe marginea șanțurilor numai, flori albastre de scai răsar singuratece.

În dreapta, un sat se oploșește într-o adîncitură; abia se deosebesc puțini copaci mărunți, fațade albe, copereminte de stih. E Cataloiul, unde locuiesc alături germani, români, bulgari, chiar italieni —, se zice.

Ceas de ceas în singurătatea stearpă, unde învălmașeala moviștelor pare că se repetă neconținut. Satul bulgăresc Ieni-Chioiu, pe care-l străbate șoseaua, se arată foarte păcătos și înapoiat, cu casele-î de lut murdar, amestecat cu paie. Frumoasa șosea lucie e în această parte a Dobrogii încă drumul viitorului.

Se înserează. În stînga se fac, tocmai la margene, întinse lacuri albe, fără maluri. Deasupra lor se ridică luna, o lună plină roșie, fantastică, asemenea cu un balon aprins, plutind foarte aproape de pămînt. E o eclipsă, e un nor ce nu se vede? Un inel de întunerec străbate discul înflăcărat, apoi el se coboară rătăzîndu-i arcul de jos: pînă ce, pe încetul, luna învinge, înălțîndu-se ușor în cerul albastriu șters și limpezindu-și tot mai mult aurul.

Și, în mersul iute al trăsurii, ea pare că se pogoară pe vârful unui deal golaș, că se deslipește de pe acest razim pentru a lumina liniștită, pînă ce pe urmă înalte maluri galbii închid vederea și în dreapta și în stînga.

La capătul acestei strîmtori e acel Babadag care a avut un rol în istoria Dobrogii turcești. Întîi, ca locul de îngropare al *santonului*, al sfîntului musulman Saltuc-dedè, spre mormîntul căruia călătoreau hagii din multe părți ale Islamului. Apoi ca popas al oștilor împărătești ce mergeau, în bulucuri învălmășite, spre Moldova, spre Polonia și căutau, după lungi drumuri prin pustiu, răcoare și apă bună în această veselă derè, în această primitoare „vale verde“. Mai tîrziu, în veacul al XVI-lea, ca reședință, bine locuită și falnic întărită, a unui pașă, beglerbeg de armate, care porunca de jos, de la Silistra, pînă hăt în sus, la malurile băltoase ale Niprului, și avea înalta supraveghere asupra provinciilor nesigure ce erau țările noastre. În războaiele ruso-turce din veacul al XVIII-lea, Babadagul era un punct de întîlnire, un arsenal de arme și muniții, un mare hambar de grîne. Însemnătatea aceasta a ținut pînă la 1830, de cînd a început decăderea, înceata putrezire a cetății mîndre din vechile timpuri.

Acum, minunata șosea netedă trece printre și-raguri de vii, împrejmuite cu ziduri de piatră dobrogeană cenușie, foarte tare, cu fața ca metalul. Cînd tufele pe care le-a înnegrit noaptea încetează, vezi frumoase locuinți, încunjurate de locuri goale, de curți fără verdeață. Cele mai multe copereminte sînt de oale, din acele oale dobrogene care la lumina zilei au o blîndă culoare roșietică și pe care le crestează dungi albe, în lung. Zidurile sînt făcute din chirpici, cărămida țării, frămîntată cu paie și uscată la soare, fără a mai trece prin cuptor; pe

din afară însă, cele mai bune au o pavăză de piatră ; astfel se capătă locuinți foarte trainice, care nu țin însă rece în timp de iarnă. După vechea datină a turcilor, cari socot că privirea străinului pîngărește casa, ferestrele sînt strînse sus de tot, mai-mai supt coperemînt, de care le desparte, o dungă albăstră, ca o sprinceană. Prăvălii cu arcade se adună la un loc, în cîteva puncte, alături cu clădiri nouă, care nu mai amintesc întru nimic trecutul.

Din acest trecut a rămas casa cu două rînduri și balcon de lemn a caimacamului, din care românii au făcut subprefectură și locuință pentru subprefect, așternînd în față și o grădiniță. Am norocul să scap de hanul ce mă amenință și să fiu găzduit în odăile care au văzut schimbîndu-se două stăpîniri cu înfățișarea așa de deosebită. Au mai rămas cîteva case de turci, cu chirpiciul nevăruit, cîteva bojdeuce vechi pe la margene. A rămas, în sfîrșit, pașnica moscheie, care apare, în lumina lunii, gîrbovă, cu toate reparațiile nepotrivite : copacii plîng în curtea pustie, cu poarta totdeauna deschisă, izvorul de apă bună gîlgîie un veșnic cîntec limpede ; mormîntul pătrat al „sfîntului“, clădirea goală, cu ferestrele astupate, a fostului seminarium se încunjură de o taină tristă.

Iar în multele case ale tîrgușorului de astăzi stau bulgarii veniți din coloniile basarabene : oameni tăcuți, ursuzi, strîngători și bogați. [...].

Tîrguia la pentru trăsura pînă la Constanța începe. Birjarul din Tulcea a cerut încă 70, apoi încă 50 de lei ; un turc se împotrivese la toate sfaturile și îndemnurile și rămîne la cererea sa de 40 ; un biet găgăuț mărunțel, fricos, nervos, cu barba sură și fața galbie, se învoiește cu 35 de lei. A doua zi ne așteaptă trăsura-i hodogogită cu trei cai, grași, blînzi — și tembeli !

Întâi mergem spre cetatea de la Ieni-Salè. Pe dealuri se adună niște nori grozavi, pe burdufurile căroră se răsucesc scame albe cu o mare răpéziciune. Vîntul se ridică rece, și cel dintîi potop cade asupra povîrnișurilor galbene care-l așteaptă de șase săptămîni.

Pe lîngă spitalul frumos, cu pavilioane, poteca trece, despărțînd pajiști mai verzi decît cele de pînă aici. Miriști rămase pe urma grîmelor sărace. Satul se vede peste puțin, risipit într-o îmfundatură.

E un sat românesc, dar în nimic, nici în ordinea caselor, nici în clădirea lor, nici în împrejmuire, nici în port, nici în fețe nu recunoști neamul. În toate părțile sînt aruncate căsuțe de chirpici văruiite numai în față, unde chenaruri cu albastru încunjură, ca sigură podoabă, fereștile mărunte. Marea biserică, înălțată după război, cu 20-30.000 de lei strînși „prin analoghie“ de la acești sărmani locuitori, pare o clădire uriașă, în mijlocul locuinților pitice. De supt ușile joase, din curțile pline de bordeie și coșere unse pe deasupra cu lut, ies țărani cu căciuli bulgărești, cu scurteici și cu poturi ca șalvarii, femei îmbrăcate în cituri și lînării murdare și legate urît la cap, pe care nevestele și-au tuflit și un fel de cauc mănăstiresc pe care-l acopere tulpanul. Fețele frumoase lipsesc cu totul : în pelița gălbăgioasă, ochii se uită neîncrezător și supărăcios.

[. . . . .]

Cetatea stă în vîrfurile unui munticel care se mîntuie cu lespezi cenușii, gălbii, roșietece. Pe această temelie firească sînt durate ziduri puternice, înalte, dar nu groase, din bolovani de toată mărimea, prinși cu ciment de cel mai prost. Cea mai mare parte din cîngătoarea de piatră e dărăpănată, și pînă dăunăzi

se lua de aici material pentru bojdeucile turcilor. În partea care privește lacul Babadag și lacul Razim, mai depărtat — largi pânze de apă, despărțite acum de secetă, care se pierd în zare — se mai înțelege ceva dintr-un turn. Altul, la intrare, a păstrat încă trei deschizături ale ferestrelor ce se urmează în lung. După felul cum sînt alcătuite zidurile, după locul unde ele se înalță, după mărturiile scrise legate de numele Ieni-Salei (azi Ieni-Salà) se vede deopotrivă că n-avem a face, în forma de azi, cu o ruină antică, nici cu un castel bizantin din vremea lui Heracliu, cum s-a propus, ci cu o întăritură grosolană făcută de turci la sfîrșitul veacului al XIV-lea, cînd ei veniră aici ca să înlocuiască stăpînirea „bulgărească“ a unui Dobrotici și Ivanco și stăpînirea românească a lui Mircea Munteanul.

Printre miriștile și fînețele, mai verzi, ale *derelei*, ajungi la Visterna, alt sat românesc de felul Ieni-Salei, mai sărac decît acesta. Peste puțin, trăsura străbate cu greu potecile înguste ale pădurii Babadagului.

Pentru Dobrogea e o pădure, și se vorbește chiar cu teamă de furturile ce s-ar fi săvîrșind aici. Pentru noi, nu poate fi decît un crîng: copacii se ridică puțin deasupra pămîntului, cu trunchiuri supțiri, strîmbe, ce se împleticesc între ele, împiedecînd vederea de a se întinde. Puțină iarbă uscată crește în umbra chirciturilor, în care vezi cu mirare foile glorioase ale stejarului. Puțină răcoare, tăcere deplină și lipsa oricărei taine.

După ce s-a mîntuit cu desîșurile mărunte, te cobori la vale printre sămănături aproape cu totul stricate și mari întînderi goale. Vîntul puternic ce bate din stînga aduce un greoi miros de putregai băltoș care-ți amorțește plămîinii și-ți îngreue capul.

În drumul cel mare spre Constanța, pe care-l ajungem acum, e înșirat satul Canli-Bugeac, cu casele destul de proaste. Numele înseamnă „unghi sîngeros“, amintind astfel cine știe ce veche război păgînă, și Ioan Nenițescu, care schimbase toate numele de sate din județul său, voia să se zică în loc : Cantemirești, ceea ce, neapărat, n-a prins. [...].

Doi evrei țin prăvălie la cele două capete ale satului : unul vinde ouă, prăjește pește pentru dînsul și se supără cînd îi ceri vin, căci doar el nu e cîrciumar ! Celalt vinde vin, e cîrciumar, dar spală paharele în tinicheaua cailor. Mîntuirea noastră e primarul, un român din Buzău, care întinde masă în cancelaria lui și ne face astfel în stare să mergem mai departe.

Drumul se ridică puțin. Două sate la care nu ne oprim, Ciamurli și Hamangi — de la *ciamur* și *hamam*, baia ; *hamangi*, băiașul — se urmează în șesul pe care nu mai plutesc acum mirosurile otrăvitoare ale bălților. De la Sarighiol în sus, un deal înalt se ridică, ducînd spre o culme pe care parcă se reazimă nori negri.

E o adevărată cetate de întunec, cu umflături ca ale tunurilor, cu dungi ca de streșini, o cetate mișcătoare, care înaintează, în bătaia neprevestită a unui vînt de ghiață.

O picătură cade, grea, rece. Abia ai simțit două-trei altele, și apele se revarsă învierșunate, dese ca o singură pînză, pe cînd vîntul dezlănțuit întinde pînă în fundul tuturor zărilor aripa neagră a norului. Cu un pîrîit ca de prăbușire năpraznică, trăsnetele cad, lovind cu săgeata lor, într-o clipă desfășurată, pămîntul înecat al coastelor pustii. Ciobanii prinși pe cîmp fug zăpăciți. Șivoaie sălbatece, negre de noroi prin crăpăturile dealului, albe pe lu-

ciul șoselei, se răpăd în vale, în *dereaua* care preface apele furtunii într-un rîu de cîteva zile.

Ne-am întors în sat. Români sînt în el numai doi capi de familie : preotul și învățătorul, dintre cari cel dintîi se găsește de multă vreme în Dobrogea. Ceilalți sînt toți bulgari, și acesta e cel mai bun sat bulgăresc ce am văzut (l-ar întrece însă Gargălicul Mîc, ai cărui locuitori au, spune găgăuțul nostru, „jumătate județul Constanța“). Casele sînt în cea mai mare parte nouă și foarte bine clădite, acoperite cu oale dobrogene : „arhitecții“ lor nu sînt țaranii, ci „maistorii“. Acești „maistori“ sosesc odată cu vara din Bulgaria și se întorc odată cu frigul acolo, ducînd cu ei banii cîștigați de la sătenii, de orice neam, ai Dobrogii. E o adevărată rușine că noi, „civilizații“, nu li putem pune la îndemîină meșteșugarii cari trebuie pentru clădit ; școala de meserii de la Babadag e nouă, făcută acum vreo trei-patru ani, și nu știu dacă absolvenții ei, specializați în lemnație sau în fierărie, ori în alt meșteșug anumit, vor fi în stare să facă singuri o casă întreagă sau să se întovărășească pentru aceasta, cerînd, firește, prețuri mici. Numai astfel „maistorii“ de peste hotar n-ar mai fi o nevoie chiar pentru românii din aceste părți.

Curțile mari gem de coșere, de grajduri, de șuri, de adăposturi pentru vite, de căpițe de fîn ; podurile sînt încă pline de grîul anului trecut, care a fost bun, și aici nu e grija grozavă a foamei, a vînzării vitelor, a împrumuturilor ce înlănțuiesc pe o viață întreagă. Îmbrăcămîntea e lucrată în casă, din lînă bună ; femeile poartă cămăși albe, pieptare și scurteice roșii-aprins. Fețele nu sînt greoaie, umflate, galbene ca în alte sate bulgărești, ci rotunde, albe. [...]

O casă arde în capăt, atinsă de trăsnet. Dar norii sălbateci, rupți în fășii, plutesc nesiguri, fără putere, sau călătoresc în gloată mocnită, scăpărînd fulgere slabe, spre mare. Vitele încep să iasă din curți, țărani cu poturii sumeși baltăcăiesc prin noroiul nisipos, care se usucă văzînd cu ochii; șoseaua e curată, pe cînd rîul alb, de apă, și rîul negru, de tină, se azvîrl tot așa de deznădăjduite în canalul de adunare al *derelei*. Aici nu e ca în țară, zice, peste cîteva ceasuri, la Cogealac, un mocan: „apa nu stă locului, să rodească pămîntul, ci se strecură și pierе fără folos“.

Călătorim pe același drum: verdeța e peste tot locul mai vie; simți avîntul de viață ce s-a trezit într-însa; marginile șanțului, curățite de șivoaie, arată acum temelia lor, de puternică piatră verde. Dar ținutul e și mai părăsit, mai gol: furtuna, noaptea au gonit turmele, cirezile, căruțele țărănești, drumetii singurateci. Din cerul fără lună întunrecul se lasă răpede asupra întinderilor înalte.

O potecă de pămînt negru, pe care apele l-au făcut cleios, duce în noapte spre satele nemțești din dreapta șoselei. Tariverdi, care pomenește numele unui turc de odinioară, e o adunătură strînsă de case foarte bune, cu o biserică mare de lemn și un han. Nu e nici o lumină la ferești; un stol de copii ne arată cu degetul, strigînd ceva într-o nemțească stricată, din care nu se înțelege nimic.

Miriști și pajiști; un lan de porumb bunișor: e al unui proprietar din România, căci aici puțină lume se hrănește cu mămăliga de toate zilele; după bulgari, ruși și nemți s-au luat și românii, ajungînd mîncători de pîne.

Casele din Cogealac, mari, cu largi curți plantate, fac o aleie șoselei. Aleia duce la o piață, unde se află prăvălia, ținută de un mocan, și primăria, cu

locuință pentru notar, stație pentru jandarmi și odaie de oaspeți, bunișoară.

Satul a fost întemeiat de turci: din ei au rămas însă astăzi numai câțiva săraci în căsuțele cele mai depărtate. „Nemții, stăpînii de astăzi, au venit din Basarabia, unde făcuseră un stagiu printre muscali, de la cari au luat șăpcile și portul întreg, fără a-și pierde însă numele și limba, legea. Sînt oameni cam mîndri, bucurăși de cîntec — la acest ceas de noapte flăcăi cu cămăși roșii fac să se audă preludii de armonică — mîncători de carne, fabricanți de șuncă, băutori de vin; li trebuie case bune cu mai multe odăi, mobile, dar la lucrul cîmpului nu se duc bucurăși — mi se spune — și vreau mai bine să-și încerce banul; cînd li se pare că el ar putea să rodească mai mult aiurea, pleacă lesne, cum n-ar face bulgarul, rusul și alt român decît mocanul iubitor de călătorii; ajung pînă în America, încearcă alt cîștig, pierd, și peste cîtva timp Cogealacul îi vede din nou pe strada sa.

Alți români decît mocanii nu sînt. Dintre aceștia, unii mai umblă în hainele munteanului, pe cînd alții s-au luat după neamț. Petrec noaptea la un mocan care locuiește într-o casă cumpărată de la nemți. E un fost primar, om voinic și vioi, bucurăși de cei șase copii ai săi, în vrîstă de la șaisprezece-șaptesprezece ani pînă la trei luni; priceput la vorbă, el își deslușește rostul tuturor lucrurilor ce-l înconjură și, din ziarele ce-i cad în mînă, știe și despre războiul asiatic, pe care-l judecă bine. Pentru oaspeți are două odăi mobilate, pe pereții cărora sînt atîrnate icoane rusești, polone, chipurile suveranilor, ale principilor și litografia după Ajdukiewicz care înfățișează pe regele Carol comandînd la București defilarea înaintea împăratului Francisc Iosif.

A doua zi e Sîntă-Măria din august. Dar și pe drumulețul de lîngă vîi și mai departe pe șosea, pustietate deplină. Cele cîteva case, unele foarte înstărite : Gargalîcul bulgarilor, Caramuratul românilor, sînt ascunse undeva prin văile de la dreapta sau de la stînga. Catifeaua verde a dealurilor, pe care le tot suim, e sămănată cu lanuri bune de porumb ; multe, foarte multe vite — aici se ară și cu boii — oi grase sînt răspîndite la pășune, supt paza ciobănașilor. Dar, altfel, nici o casă afară de cantoane, nici un car, nici un drumet. Nori negri se adună iarăși, în fund și la dreapta, ameninșînd pustiul înverzit.

Cei 123 de kilometri cari despart Tulcea de Constanța sînt pe sfîrșite, cînd priveliștea se schimbă. De pe culme se vede la dreapta, dincolo de apele unui lac, linia malului Constanței, care taie marea fumuriu-albăstrie. Apoi în vale se zăresc case albe, copereminte roșii, zgîrieturi ale lutului, lășînd să se vadă stînca.

Un „han regal“ într-o căsuță cu tavanul jos oferă ouă, cașcaval, fierturi, pepeni verzi, cari se văd de acum înainte, cu movilele, înaintea oricărui han și pe atîtea piețe de sat ; hangiul e grec. Îndată ce ai prins puteri la acest popas așteptat de multă vreme, te afli înaintea malului de piatră, hăcu't de cazmale, al satului Canară, unde e cariera Constanței. Neconținut găsești de acum înainte copaci răzleți, locuințe mari și mici, ulițe de sat ; drumul e tot mai plin de căruțe-tătărești, ducînd nogai îmbrobodiți în turbane și nogaice cu fața urîtă, fără vâlul pe care Islamul îl impune femeilor ; bărbații salută, ducînd ușor mîna la turban. Grupe de turci pe jos, sprinteni în scurteicile lor, în pantalonii lor de lînă suptire, albăstrie, strînși pe glesne, în papucii lor ușori. Trec bulgari cu fața încruntată ; țărani

de-ai noștri se zăresc adesea în mulțime : județul Constanța și-a păstrat turcii, el n-a primit cu grămada bulgari bogați din Basarabia, și locuitorii lui s-au strâns în chip amestecat, după împrejurările colonizării.

Iată Anadol-chioiu, prefața turcească a Constanței. Marea se vede, împăcată după furtuna de ieri, pregătindu-se prin odihnă pentru luptele de mîne : luciul ei are colorile gingașe, de vioriu și albastru-slab, de roz, ale sîdefului.

Orașul e plin de lume din împrejurimi, pe care a strîns-o sărbătoarea. Oaspeții bucureșteni au năpădit otelurile pline, ei ocupă trotoarele, călcînd rar, solemn, cu figuri de ocazie foarte caraghioase, cum îi place românului de la orașe să și le ia, de cîte ori poate ; trăsuri poartă în toate părțile ilustre personaje anonime.

Lîngă gară se clădesc două mari palate administrative, care dau o înfățișare bună acestui început al orașului. Iar ce e la gara mărunțică a Constanței, ce încurcături, ce îmbrînceli, ce strigăte, ce silințe la casa de bilete — cine ar putea să spuie !

Iarăși, Dobrogea de miazăzi, Dobrogea cea frumoasă, desfășurată, cît treci de la Constanța la Cernavoda, mai tot ce cuprinde țara întreagă : cîmpiile, pădurile, dealurile rotunde, dealurile prăpăstuite, înălțimile de lut și de piatră, satele și târgușoarele. Cernavoda, la capăt, se vede foarte delicat, cu casele-i nouă, dintre care biserica stăpînirii românești privește cu despreț, pare-că, din înălțimea ei la smerita moscheie, din vale, a învinșilor.

Apusul aruncă pe Dunărea largă scînteieri de aromă oțelită.

Din vârful terasamentului, privești insula Borcea de atîtea ori prada apelor crescute : smocuri de

iarbă verde, de iarbă roșie sînt prinse pe pămîntul nisipos, rariști de sălcii rotunde cuprind zărilor. Stații, dar nici un sat, nici o casă, nici un locuitor.

Cînd ai trecut brațul Borcii, scăzut acum, în valea mărgenită cu prăvălișuri de lut, ești în Bărăgan, care începe deci chiar de la cel dintîi sat ialomițean, Feteștii. A plouat mult și aici, și va ploua, căci norii negri se gătesc de un nou potop tîrzielnic. Pajiștile au prins iarăși putere și se îmbracă în verde tînăr, porumburile uscate, prin unele părți par că se întremează, arăturile sînt negre ca un cărbune; lacuri albe au rămas prin adîncituri. Deși satele sînt puține și departe de linie, care trece numai pe lîngă case sărace, singuratece, deși e un pustiu și acesta, inima nu ți se mai strînge ca înaintea nemărgenirilor moarte din Dobrogea. Cîte un grup de țărani, de sătence gătite, care rîd, amintesc veselia marii serbători a lunii lui august, Sîntă-Măria

II

CONSTANȚA

1. *TROPAEUM TRAIANI. [...] MANGALIA*

De la București spre răsărit drumul Bărăganului nu mai păstrează decît prea puțin din vechea sălbătăcie pe care, în parte — cu ajutorul descripțiilor lui Gogol din stepa rusească, a prezentat-o, impresionant, Odobescu. Ici și colo sînt și grupe de pomi suptirateci. Pe lîngă sămănăturile cele mai bogate pe care le-am văzut — dar fără preț, în furioasa concurență a lumii întregi! — spații întinse sînt pline de cea mai înflorită buruiană. Mușățelul, „mica iarbă frumoasă“ (de la *mușat*), se ridică aici ca niște candelabre, cu frunza de catifea prăfoasă sămănată de scînteiuțele albe ale florii efemere. Scaiul stăpînește, împărătescul scai țepos deasupra căruia se rotește, roșie, moale la pipăit, floarea a cărei sămînță va zbura îndată la vînt. Mari întinderi nu se îmbracă în altă haină.

Așa ajungem, fără a se atinge, pe această linie, sate, la gura Ialomiței, care, de altfel, venind pe alt drum, nu se simte.

Aici a fost odată, nu „Cetatea de Flote“ a megalomaniei noastre de acum cîteva decenii — cu flote pe această Dunăre ruptă în brațe și încîlcită cu pă-

duri, și ce fel de cetate pe acest teren plan! — ci Tîrgul, piața, de Floci, de lînă nedărăcită, pe care o aduceau aici, de yînzare turcilor, mocanii ce aveau în dominația lor rătăcitoare pustiul de altă dată, cu drumul spre puțurile rare însemnat cu frumoasele cruci de piatră.

Acuma, pe locul „tîrgului“, al „orașului“, sau, pe turco-ungurește: a „varoșului“, crește des ovăzul gata de secerat și măzerichea cu petele de foc roșu. Numai, din acest desiș de spice care se pîrjolesc la soarele teribil, răsare un zid, unul singur, din biserica ale cărei morminte, din veacul al XVII-lea, pînă la Brîncoveanu, zac pe locul lor, acoperind oase care de multă vreme au trecut în sămănătura bogată a „siliștii“. În adînciturile rotunde, lăsate de vechii meșteri de clădit, păsările mărunte ale cîmpului își lasă ouăle minuscule.

Jos e Piua Petrei, numită după piua sumanelor din aceeași lînă, piua care era a lui Petre. Un singur rînd de case, cu cîteva clădiri oficiale, cu o bancă în care, firește, e pomenită „Cetatea de Flote“, cu cîte o cîrciumă în care la bîzîitul arcușului lumea zdupăie din picioare. O mai veche biserică n-a lăsat supt florile unei grădinițe zburlite decît urma altarului. În alta, la o parte, fără interes, e prinsă la pridvor leșpedea de marmură a unui grec negustor săvîrșit aici acum vreo două sute de ani.

La cîteva sute de metri, Ialomița se varsă, *se lasă* în Dunăre, din care ar părea să fie doar un crac. Aici, la gura Ialomiței, unde a fost, pînă tîrziu, un sat deosebit, un vas grecesc, venit de departe, încărcă. Cîteva luntre și barca prin care se trece dincolo. Odată, era mai mult decît atîta.

Aici, deși malul din față e tot al nostru, este, oficial, un fel de graniță și se cere o hîrtie anume ca să poți trece, un pașaport, un *Ausweis*.

Cu dînsul în mîna străbatem largul dunărean spre insulele din fața, Gîsca și Hasan-Aga, numele vechilor pescari la cea dintîi, la cea de-a doua amintirea turcului care-și avea oficiul¹ acolo. [...]

Ostrovul, pe lîngă care lunecăm foarte încet, e acoperit de sălcii mătăhăloase, diforme, cu trunchiul bosumflat. Apa le acopere primăvara și mîlul se ține de dînsule pînă deasupra nivelului frunzelor. Dar calde luminișuri se deosebesc dincolo de această strajă, și perdele de oi, încunjurate cu papură înaltă, își au aici sălașul. Pescari lipoveni se soresc leneș lîngă plasele întinse la uscat, lîngă acelea în care se zbate argintul viu al peștișorilor. Ei au un concurent: păsările de tot felul, de o fabuloasă bogăție. Lăstuni, iuți ca săgeata, cari au în mîlul galben al malului o adevărată cetate pe cîteva sute de metri, gaură lîngă gaură, ori solemni bătlanii albi, suptirateci, meditativi, cari pe lungile lor catalige ne privesc îndelung, cu o atenție neîncrezătoare, pentru ca în momentul trecerii în fața lor să înlocuiască această filozofie contemplativă cu greoiul zbor jos, dălăbăzat al aripilor ca niște pînze de corabie.

Cine are toată această întindere? Obișnuitul domn din București, care face politică și are amici la minister. Vinde scump lemnele locuitorilor de la fața locului.

În sfîrșit, ajungem la Hîrșova. Pe dreapta, Dunărea se pierde în cotituri, în furișări pe uscat, cu case rare, cherhanale ale grecilor tot din București. Dincoace, stîncă.

Recunosc îndoita stîncă. De o parte, a orașului. De alta, cetatea, cu fațada prăpăstuită spre fluviu,

---

¹ Mică moșie, conac de moșie (n. ed.).

cu peșterile și ascunzătorile ei, cu aspra spinare de fiară pe coama înălțimii subit țîșnite deasupra apelor.

Lume prietenoasă ne primește. Străbătînd orașelul, revedem puținele case în simpaticul stil vechi, cu stîlpii de lemn ai largilor cerdace supt olanele prăfuite, cu scărițile întortochiate care suie din afară. Nu lipsesc ruinele cruntului război [...]. O moscheie tînjește într-un colț: fațada e de partea cealaltă, și dincoace ar trebui degajată, cu sacrificiul cîștigului de la căsuțele de raport: e cel mai caracteristic lucru și mai pitoresc. Slujitorii lăcașului musulman, cîte un credincios vin spre mine, bucu-roși de vorbă.

Dincolo de oraș șoseaua, bunișoară, care duce spre Constanța, e aproape cu totul pustie. Rari satele cu căzărni de jandarmerie și îngrijite dispensarii pentru bolnavii din împrejurimi. Nume turcești uneori fără un singur turc sau tatar. Cîmpul, deosebit de bogat, pare pustiu. Totuși de pe un deal, cu o veche pușcă de pe la 1877, se trimete automobilului nostru, oprit un moment, un glonte care trece pe lîngă urechea șoferului.

Ajungem noaptea tîrziu în Constanța mărită, foarte curată, scînteind din toate luminile și cîntînd din toate muzicile ei de sezon.

A doua zi reluăm drumul spre Mangalia, un drum mai scurt prin părți puțin locuite. Acolo, regăsim strada lungă, mărgeșită de dugheniți turcești și armenești, cu nemișcații oaspeți obișnuiți, moscheia, acum reparată de Comisia Monumentelor Istorice, cu frumoasele ei petece de covoare multicolore, cu vîlmășagul pietrelor de marmură pe care inscripții turcești din secolele al XV-lea pînă la XVIII-lea ni vorbesc o limbă neînțeleasă. La fosta biserică bulgărească [...] niște indigeni sapă după o co-

moară lângă frumoasa lespede, cu ornamente gotice și florale, a tînărului grec de acum vreo două sute de ani.¹ Pentru înțîia oară, în colțul grecesc, de o perfectă îngrijire, cu vederea asupra mării admirabile, văd biserica grecilor, cu icoanele catapitesmei copiate atent după cele vechi, ctitorii și zugravul veșnicindu-și numele de dînsule, cu iubirea și a celui mai mic obiect, cu inscripțiile care vorbesc de Kalatis, cu perfecta ținută a preotului.

De la Mangalia, o luăm, în fața frontului de tumuli nedeschiși, pe un drum de pămînt între grînele enorme, dese ca o papură de baltă. Dar locuințele omenești nu se văd. Trebuie un ceas de automobil ca să-ți răsară nemțescul Cobadin, cu pacea locuinților lui apusene în livada cu pomi, cu cimitirul plin de inscripții poetice.

De acolo înainte sîntem pe șoseaua cea mare cu pietrele puse în lung, care zdrumecă. Cutare sat din drum are foarte interesante clădiri în stil dobrogean, zidurile, coperișul, cerdacele legîndu-se într-o desăvîrșită armonie simplă și grațioasă, cîrciume de drumul mare fără umbrarul veșted și murdăria de dincoace. Pretutindeni bielșug de grîne, pretutindeni dobînzi grele și lipsă de bani. Acel care ni-o spune e un român care plînge risipa gospodăriei sale, așa de greu agonisite.

Deodată sîntem într-un teren modîlcos. Sate se revarsă pe muchie de lut, între copacii cari au reapărut, după atîta întrerupere. Movila e lângă movilă, mari cocoașe ale pămîntului. Peste o spinare de deal este însă una, imitînd, vizibil, pe acelea ale naturii, care nu e întîmplătoare. Marea umflătură se ridică dintr-un teren care pretutindeni scoate colți de veche piatră sură.

---

¹ Acum Muzeu arheologic al Comisiunii Monumentelor Istorice (1939) (n.a.).

E „Biserica Omului“, a lui Adam cel vechi, Adam-Elisi. Adecă monumentul lui Traian, centrul, mărturisitor de biruință, al cetății „trofeului“, Tropaeum Traiani.

Tocilescu l-a despoiat de asprele scene de luptă, care se află acum la București, în Parcul Carol. Cât a rămas, impune. Simți că te afli pe un pământ de o altă istorie decât a elenilor de pe țărmul Euxinului. Ți-o spune și aspra piatră de pe marginea drumului, unde s-a găsit un lagăr constantinian. După așezarea locului înțelegi, oricare ar fi sensul precis al biruinții, de ce *aici* s-a cheltuit truda, comemorativă, a împăratului iberic.

În adevăr trei lumi erau de legat : cea dacică de apus, lumea moesică de pe malul drept, de mult cucerit și consolidat, și acea lume comercială, mult mai veche și atât de înalt dezvoltată, a coloniilor grecești de pe malul mării. Această regiune învălmășită, potrivită pentru apărare, acest nod de modilci argiloase, care, în același timp, oferea, prin rodnicia pământului, prin bogăția vegetației de arbori, condiții favorabile pentru o așezare, putea fi un *centru*, un centru *roman*.

Simplă și dîrză, sigură de sine, gata de răspuns la orice ofensă și la orice ofensivă, așa e așezarea de la Tropaeum. Ce păcat că nu înțelegem azi ce se poate face aici ! Și ce păcat că din grija noastră pentru cetatea lui Traian n-a rămas decât sătșorul românesc, cu oamenii inteligenți, vioi, dar săraci [...] terenul desfundat de arheologi și un mic muzeu, întemciat de Pîrvan, pînă la care e greu de străbătut. O, cum nu știm unde să punem mîndria noastră !

Prin plasa „Traian“ spre Cuzgun. Toate satele din această regiune sînt deosebit de bine alcătuite. Fațade cu ferești largi, solide coperișuri de olane, gos-

podărie țărănească bine înjghebată în jur. Nici o comparație cu sărăcia satelor ialomițene.

Oamenii par, la Cuzgun și aiurea, afară de cei câțiva turci rămași, de aceeași rasă cu ai noștri. Aceleași căciuli, aceeași ochi negri clari în fața bronzată, aceleași sprintene mișcări. E o vădită deznaționalizare slavă a vechii populații romanice de pe malul drept.

Dunărea se va ivi deodată, dincolo de dealuri, de punctele unde pescarii joacă furios danțuri barbare. O nesfârșire de ape, în insule de păduri negre nestrăbătute rupându-li argintul.

Așa ajungem la Ostrov, cu monumentul celor căzuți în război. Caracter încă exotic, dar fără îndoială simpatic prin pitoresc ca și prin buna îngrijire.

. . . . .

2. CERNAVODĂ

Venind din jos pe apă, printr-un amestec de Țermuri și mici insule, se vede acuma, sus de tot, o țesătură de fire ce pare că atîrnă în văzduh. Apropierea demască stâlpi de piatră înfiți în Dunăre, pe care se razimă acea înseilătură aeriană, înnegrind pe albastru. Un capăt al marelui pod, impunător prin proporții, dar, ca toate podurile moderne, prea puțin material ca să robească privirile, se razimă pe insula Borcea. De aici el urmează printr-un viaduct, de acolo un nou pod pornește, păzit de dorobanții de bronz. Iar alți dorobanți de bronz au paza la piciorul care apasă stăpînitor, făgăduind trăinicie și civilizație, pe stîncă Dobrogei cucerite.

www.dacoromanica.ro

De la debarcader, un drum prăfos (e praf galben, praf negru, unde trece trenul, și nisip, cu care se nivelează în jurul clădirilor) duce spre târgușorul Cernavoda, pe care edilitatea locală îl numește, cu o pompă ce pare cam veche și foarte puțin la locul ei, „urbe“. Lăsînd la o parte însă neajunsurile care vor fi, neapărat, în curînd drese, ale acestui drum, Cernavoda, cîtă este, mulțamește în două chipuri sufletul.

Întîi, fiindcă aici am făcut ispravă. Iată fabrica de lîngă debarcader, iată cazărmile de vînători, de artilerie (acestea abia terminate acum), iată Agenția de navigație, înaintea căreia trec vagoanele și-si așteaptă rîndul mărfurilor, iată străzile, bine croite și destul de curate, iată o biserică frumușică, o primărie, o administrație a pădurilor din acest „ocol“, un număr de căsuțe plăcute, în care locuiesc funcționarii, ofițerii noștri, iată cîteva oteluri, de piatră și de lemn. Printre pestriții băștinași se mișcă vioi purtătorii uniformelor noastre, cu bonetele și tunicele lor verzi și cafenii. Copiii ce se întorc de la școală fugărind gîștile albe ce zburătăcesc prin aerul de seară, strigînd de bucurie, vorbesc românește, și tot în românește se face haz de alți copii în jurul căruții grosolane în care a sosit în piața acoperită cu strujeni un urît tatar înfășurat în cîrpe.

Dar, cu toate aceste noutăți de clădiri, de porturi, de limbă, cît de mult s-a păstrat caracterul oriental, turcesc al Cernavodei, care, în ciuda numelui ei slav, era un cuib de turcime ! În strada comercială, cu firmele străine, se înșiră cafenele, cu scaune afară pentru onoratul public care stă la taifas. Într-una șed în jurul unei mese rotunde trei adolescenți mohamedani, cu fesuri, cămăși colorate, șaluri la cîngătoare și papuci : unul are o frumoasă față de țigancă, visătoare. Aiurea, un bătrîn singur, cu ceal-

maua peste fruntea zbîrcită, cu ochii ascunși supt ochelarii dați peste urechi, cu nasul coroiat și o barbă scurtă pe bărbia scoasă înainte, gîndește la multe de toate și mai ales la nimic, sorbind în gîndul lui cafeaua pe care nu e de unde s-o plătească. De pe drumul de la gară vin, legănîndu-se alene pe șolduri, o grupă de turci somnoroși. Turcoaice cu șalul în spate, care înlocuiește aici hobotul alb din care să răsără numai scînteile ochilor, trec răpede cu ochii în pămînt, ca niște călugărițe, prin strădițe dominate de un minaret.

Cînd ne urcăm iarăși pe șoseaua ce duce la gara de lîngă pod, în cazărmile de jos răsună goarnea de seară și supt cerul cuprins de întunerec se ridică fruntea mîndră a podului, peste care trece civilizația, în calca ei fulgerătoare.

3. CONSTANȚA

Peste cîtva timp, armătura podului răsună, vuieste, se cutremură, pe cînd din adîncul negru se ivesc ochii de foc roșu ai uriașului drumeț, ce gîfîie fără să se obosească. Cu dînsul împreună ne înfundăm în noapte, care ascunde totul.

Megidie... Gara e asediată de poloboace și albiu lucrute în împrejurimi. Încă o stație, și avem Constanța.

Va fi un tîrgușor turcesc, la care să se alipească rău portul nostru costisitor, sau feeria orientală pe care o cîntă cronicarii *mondeni* ai ziarelor pentru lumea suptire ce-și caută aici de sănătate și petreceri două luni pe an ?

Lămpile de petrol și globurile electrice atârând din înălțimea pîrghiilor lor arată șiruri drepte de clădiri, printre care înaintează o stradă bine pietruită. În stînga se desfac alte drumuri, tot drepte, tot bine pietruite și curate. Cînd ai ajuns jos, te afli într-o piață cu prăvălii, cofetării, berării, cafenele luminate. Apoi, în dreapta, un drum pe lîngă case de odihnă și orînduială, într-un cartier de „lume bună”. La capăt, Otelul Carol se desfășură larg și înalt în fundul unei grădini. Din față, unde plutesc lumini nesigure, răsună ca un zgomot de trăsuri fugărindu-se neconținut pe un pavagiu răsunător de piatră — marea.

A doua zi, descopăr de pe fereastră o „Bancă Națională” și, în toate părțile, căsuțe, nouă și vechi, acoperite cu olane trandafirii peste care vremea a trecut uneori tonuri negre. Aici nu e îndreptare, nici perspectivă și, cu toată primblarea de noapte, întrebarea rămîne încă nedezlegată.

La ieșire întîlnesc iarăși străzile pe care am venit, și ele-mi zîmbesc prietenos în dimineața senină și caldă. Descopăr palate ca al administrației domeniilor țării. În piață, un Ovidiu de bronz, făcut pentru noi de un sculptor italian, amintește pe versificatorul elegant care a vorbit de rău Scitia barbară, cu gândul la piețele luxoase și la frumoasele femei ale Romei împărătești. Aici în piață e mișcate : lume stă înaintea cafenelei și cofetăriei, lume europeană, pe cînd turci trec cu panere de precupeți sau mîna sacalele cu apă de la Anadolchioi ori, iarăși, conduc birje, care, de hatîrul stagiunii băilor, samănă cu cele din București, avînd pe capră muscali uitați de vară și turci cu fes.

Dacă apuci acum în sus, la deal, dai de o stradă de prăvălii ce n-au nimic turcesc sau dobrogean în ele. Drumuri se deschid în dreapta, și ele se mîntuie uneori în albastru. Când ajungi pînă la capătul lor, te oprești cuprins de recunoștință înaintea unei mărețe frumuseți.

De pe mahul lutos, mîncat de valuri, care-și aruncă în zilele de mînie pînă foarte sus stropii de spumă, vezi o nemărginire albastră ca piatra scumpă a safirului. Din fund, zorește vîntul, și rînduri de valuri lunecă înainte, se tivesc cu alb în cale, se ciocnesc de țerm și pier în adîncimi. Nu se vede nici o corabie, nici o luntre. Numai păsări albe, păsări negre vîslesc din aripi spre depărtări, deasupra adîncului care nu le înspăimîntă. Ca mici picturi de cortină la cele două capete ale scenei grandioase se văd : un tatar căutîndu-și drumul prin ierburile uscate ale rîpii și două fete în haine de duminică, privind spre Marea ce li zimbește azi și le înspăimîntă mîne, din unghiul unei porți tănuite.

În fișîituri ritmate, suspine de ușurare după avînturi învinse, valurile ating țermul de lut scorburos și dispar în spuma lor risipită.

Mai departe, strada înfățișează o grădină de tot nouă, desemnată, lucrată și îngrijită de un grădinar din Abazzia. De aici drumul duce peste cîmpi uscați, cu pămîntul de nisipuri și luturi ușoare, spre Anadolchioi, care dă Constanței apa de băut : un sat turcesc, cu coperemintele de olane. În dreapta, marea se ivește din nou, și încă odată ea vădește, în locul neprietenosului fețe „negre” pe care i-o dăruiește porecla, cel mai adînc și mai rar albastru în care natura a înveșmîntat fața apelor mari.

Se văd acum, în rătăcirea peste acest cîmp, pe care într-un viitor apropiat îl vor străbate șine de

tramvai, pe cînd tuburile de fontă vor purta în adîncimea pămîntului apa curată a izvoarelor din sat către oraşul vecin, căruţe cu cai mărunţi, care duc bulgari cu fruntea îngustă şi craniul păros, mociani cu căciula pătrată şi figura energică, munteni cu faţa deschisă, prietenoasă, tătari cu ochii oblici şi zbîrcituri pe obrazul galben. Străbatem o lungă stradă cu totul orientală, la capătul căreia lucrează potcovari şi fierari cu fesuri. Apoi vii, acuma despoiate de struguri, mărgenesc malul foarte sus, şi în ele se ridică frumoase vile boiereşti.

Căci, prin acest încunjur al trăsurii, te-ai întors iarăşi la mare, şi de aici poţi privi oraşul în întregime. Cu biserica în frunte — o clădire în felul „Doamnei Bălaşa” din Bucureşti — el cheamă la sine, de pe culmea pe care o încunună cu palatele, casele şi căsuţele lui, corăbiile lumii, ce vin cu puterea aburului din strîmtorile fermecate ale Constantinopolei sau merg să caute înapoi răsăritul, după ce au încercat roada cîmpiilor noastre şi ni-au adus pentru dînsa mărfurile apusului născocitor şi harnic. Pentru a primi bine pe aceşti oaspeţi, România a dat portului său de mare ceea ce-i trebuie pentru a oferi siguranţă şi apărare. Două braţe de zăgaz prelungite pînă departe închid adăpostul corăbiilor; o limbă terminată printr-un far stă în calea vînturilor şi ocroteşte intrarea.¹ Printr-un nou drum, tăiat adînc şi împietrit trainic, printr-un lung tunel ce se bolteşte supt ţerm şi se deschide în port, prin platforma care în curînd va da loc îndestulător pentru mişcarea trenurilor în raza aceluiaşi port, circulaţia bogăţiilor poate funcţiona în voie între uscat şi apă. Milioanele cheltuite aici au întemeiat un

¹ Aici, clădirea, de o cochetărie pretenţioasă, a unui cazino de ruină ! Am ştiut să adăugim şi aceasta... (1916) (n.a.).

viitor, și din cimentul, din granitul acesta va răsări aceeași roadă ca din cîmpiile cele mai mănoase.

Și orașul înțelege să fie vrednic de acest port, cucerit, prin muncă îndelungată și prin mari jertfe, asupra mării. Micul bulevard de astăzi se va coborî pînă jos, unde un nou zid se înalță, gonind apele din cuprinsul lui, și supt paza acestui zid, ce se va prelungi pînă la Otelul Carol și, poate, de aici la Anadolchioi cu minunata sa priveliște, vor alerга tramvaie la băi nouă, vor sorbi aerul de mare, în diminețe limpezi și în dulci amurgiri de vară, oaspeți ai Constanței înfloritoare, se vor învîrți danțuri vesele în casinul petrecerilor — pe cînd, lîngă sunetul muzicilor din salele sclipitoare, marea va înalța, spumegînd de pietrele ce au gonit-o din cuceriri, ritmurile ei grave în noaptea neagră¹.

Și frumosul port, ce-și aruncă zi de zi vechile zdrențe orientale, își sparge obloanele putrezite și-și deschide largi fereștile, dărîmă zidurile de închisoare ce-l împrejmuiesc și-și seceră bălăriile îndărătnice. Constanța triumfătoare, din care va fi dispărut amintirea umilci Chiustenge musulmane, va fi un oraș în adevăr românesc. Județul cuprinde în cea mai mare parte români: mocani — dintre cari unii, cari poartă nume ca Aldea, Blebea, Golea, Paraipan, Gologan, strîng o avere, din pămînt și vite, pentru ei și pentru neam — sau munteni; turcii și tatarii sînt puțini, și mai puțini bulgarii. În oraș, grecii, cei mai numeroși, nu pot să reziste multă vreme; bulgarii, cari caută încă școli și înrudiri bulgărești de peste graniță [...] sînt prea puțini ca să facă stavilă năvălirii unificatoare a unei culturi românești; elementul musulman s-a împăcat cu noii stăpîni și primește bucuros limba lor, prin care se

¹ Multe din aceste lucrări s-au și îndeplinit (1916) (n.a.).

poate câștiga lumină. Și în județ, unde numai în câteva luni prefectul actual, d. Scarlat Vîrnav, a făcut să se clădească vreo patruzeci de școli și o sumă de biserici, din banii pe cari oamenii singuri i-au strâns mîna de la mîna pentru învășătura copiilor și cinstirea legii, sămînța culturii crește pentru holdele viitorului. Români, bulgari, turci, tatar cer, dăruind banul și munca lor, viața sufletului măcar pentru copiii ce li vor lua locul, și această viață se împărtașește în toate acele sate înfloritoare, în care uncori nu mai încap locuitorii, în graiul nostru învingător și înfrășitor în numele civilizației.

Într-o după-amiază ploioasă, cu cerul greu de nori negri, părăsesc Constanța, peste blocurile de bazalt, parapetele și înaltele zăgazuri de piatră ale căreia frînturi de valuri verzii se aruncă pătimeșe, risipindu-și, neconținut învinse, batjocura de spumă zădarnică în aer, pe cînd, pe dunga rămasă în fund, vapoare înaintează încet, clătînîndu-se.

Pînă la Cernavoda sînt numai două ceasuri, dar într-un spațiu mic natura dobrogeană a grămădit toate priveliștile și toate tipurile omenești ale acestor ținuturi. După marea nemărginită, vin șesuri de nisip neroditor, apoi miriști pe care încă stau clăile de paie ale grîului treierat de mașine, vin pădurici, și, de la un punct înainte, dealuri de lut, dealuri rotunde, vărgate de creștături în lungime prin piatra lor văroasă. La gări, mai ales la acelea în dosul căroră e un sat sau tîrg — Murfatlar, Megidia — se cotesc în învîlmășeală, printre movilele de saci și lăzile de mărfuri, turci nepăsători, tatar cu figura botită și ochii șireți ascunși în zbîrcituri fără de vîrstă, bulgari cu fruntea îngustă, armeni cu pelița unsă, occidentali în mantale și șapci de călătorie, iar, din partea noastră, mocani, munteni, soldați, jandarmi rurali cu dolmanul albastru-deschis, polițai

plini de ifos și sergenți de multe ori arămii la față, preoți cu potcapuri și pălării.

În tren e același amestec omenesc, și aud de o parte un străin vorbind franțuzește cu un „aristocrat“ al nostru, pe când în fața mea un turc gras și grav cetește paginile de noutăți sarbede și laude oficiale ale gazetei franceze constantinopolitane *Servet*, „organ național ilustrat, consacrat intereselor imperiului otoman“.

Satele sînt dese în această provincie, care n-a fost niciodată o sălbătăcie și poate ajunge una din cele mai înfloritoare părți ale patriei. Se văd biserici, frumoase școli nouă, cu locuinți pentru învățători, pieți pline de mișcare, primării de pe care flutură tricolorul și, lîngă vechile case strîmbe, nevăruite, acoperite cu stuh, locuinți model, cu feręsti mari și coperișul de frumoase țigle, care se aduc toemai de la Ciurea, din județul Iași. D. Scarlat Vîrnay, care în acest orient român a găsit bagheta magică pentru a-l învia, mi-a povestit istoria acestei prefaceri. La îndemnul său, locuitorii singuri au venit să-și ceară școala, pe care prefectul-inginer a plănuțit-o așa încît să se împace împlinirea modernă a tuturor nevoilor cu cea mai scumpă cruțare a banului oamenilor. Clădirile s-au mîntuit răpede, și musulmanii ca și creștinii s-au închinat cu drag la inaugurarea culturii românești, pe care ei o ajutaseră, dînd însă toată lauda, tot meritul celui care li împărțise sfatul, planul și garanția. O școală a adus apoi altele, de prin împrejur. Și, după exemplul școlilor ieftene și bune, săteni de orice neam și lege s-au îndemnat a zidi case, pe care le-au voit, și le-au isprăvit, cu toate înlesnirile de civilizație care se vedeau în școala lor.

[. . . . .]

Sprijinul pe care-l putem găsi la fiecare pas în Dobrogea nu e numai cojarul nostru, mocanul nostru, stratele intelectuale și funcționarești pe care le-am așternut acolo, neconținut schimbându-le fără nici o sfortare de a-i înrădăcina, de peste o jumătate de veac. El e în pietrele nemuritoare pe care le-au coborât în acest pământ scitic vînjoșii noștri romani, cari au ținut pe umerii lor lumea întreagă.

Urmele lor sînt oriunde. La Hîrșova, pe stîncă uimitoare, castelul, locuit pînă pe vremea lui Iustinian, ba chiar a cuceritorului Dunării, Nichifor Foca, își păstrează turnurile de strajă, și toată țerna e plină de olărie romană. La Constanța, un alt bulevard de colț a răsărit, pecetluit cu piatra sepulcrală a unui cetățean din vremea creștină, în plin mijloc al orașului. La Mangalia, o bazilică își răsfirea coloanele, și fragmente de marmură sculptată răsar în toate colțurile. Iar la Adam-Clisi superbul Trofeu, cu lespezile larg răsfireate, cheamă din pustiu deasupra unui întreg oraș de bazilici, de magazine pentru grîne, de largi și frumoase străzi de granit.[...]

Cum stam așa pe dealul de la Adam-Clisi, pe solul vechii și glorioasei cetăți Tropaeum Traiani, simțind supt picioarele mele lumea care a ieșit de supt coaja lutului barbar și lumea care în adînc așteaptă încă lovitura de cazma liberatoare, m-am gîndit, simțind elocvența datinii care se desface din aceste venerabile fragmente, la un mijloc de educație pentru tineretul care crește în cultul porcăriilor argheziene și al cutiușilor de cosmeticuri critice ale unui Lovinescu.

Ce-ar fi, Doamne, dacă i-am duce aici : aici, la cei mai mari dintre strămoșii lor ?

Traian n-ar fi el oare cel mai bun dintre profesorii de Istoria Românilor și de spirit latin ?

Nu, bincînțele, Traianul manualelor, ambițiosul care din iubire de glorie și sete de răzbunare i-ar fi jurat moarte eroicului Decebal. Nu, ci Traian organizatorul, creatorul, ctitorul. Acela care a vărsat sînge numai ca să poată coborî marmurile în acest pămînt.

Iată, în calendarul plin de sfinți greci, sirieni și egipteni, să i se dea și lui săracul, *o zi a lui*.

O zi în care aici la dînsul să ducem pe cei mai înțeleghători dintre copiii țării...

[. . . . .]

5. LA HISTRIA

De-a lungul mării, dincolo de Constanța cățarată pe deal cu larga expunere a caselor și bisericilor ei, marea e desăvîrșit liberă în ritmicele ei mișcări care scaldă, cu spuma în frunte, nisipul ; o lume de păsări, albe, negre, sure, se abat asupra valurilor în care descopăr hrana bogăției de pește.

Satele sînt și ele în legătură cu ceea ce dă adîncul frămîntat al undelor. Alcătuirii dobrogene, de străveche datină tătărească, scitică pînă în epocile preistoriei, ele se chircesc umile supt acoperișul de olane palide ; păreții, adesea nevăruiți, ai casei înseși, cei, totdeauna nevăruiți, ai anexelor învălmașite se confundă cu lutul galben al pămîntului pe care vegetația bogată a primăverii ori grîncele culese n-au lăsat decît o perie gălbuie de cotoare uscate și frînte. Cutare sat se cheamă Năvodari, dar mă întreb dacă n-avem a face cu încă unul din elementele

falsificării geografice oficiale, care ni-au dat un Domnești la Cogealac și o Dorotee la Tariverli, fără a mai vorbi de Nuntașii și Mireasa. Oameni de treabă, înnegriți, cu fața tăiată adesea de mustața bălană a slavului, sînt gata să dea orice lămuriri asupra „drumului negru“, nespuse de întortochiat, care duce la țintele cele mai deosebite, dar al căror secret îl știu numai localnicii autentici.

De la o vreme, prin aceste sucituri de șarpe care înșală șoscaua, fugind de dînsa, și-și rîd și de șanțul căii ferate, peisagiul e cu totul altul. Mari ghioluri sărate, cu nămol supt apele grele, dau o înfățișare a mării din care s-au scurs sau din care, cîndva, la retragerea valurilor, au rămas. Albastrul lor adînc se deosebește tăios din cerga galbuie a cîmpului fără un singur copac, pe care norii albi, răzleți, aruncă petece de umbră, dincolo de care, aproape sau în cine știe ce depărtare, regiuni întregi se scaldă vesele într-o lumină asemenea cu aceea a celor mai triumfătoare apusuri. Cu suprafața de galben veșted a cîmpului se cufundă turma, încet clătinată de mers, a oilor care de milenii își succedă aici generațiile supuse.

Și apa cheamă la dînsa, în ținutul unde nu sînt alte animale decît lupii cari pîndesc din hîrtoape ori din adîncul porumburilor făcute sfarog de cumplita arșiță, la căderea serii, ori stoluri de păsări din cele mai rare; de la pupăza cu penele tărcate la gaița săltăreață, la ciudate victăți înaripate care, în zborul lor supt lumina clară, lasă răsfrîngeri sclipitoare de verde ca piatra scumpă și de roșu aprins.

Deodată, în față, pe toate lărgimea zării, casele roșii, supt olane, supt țigla mai vioaic, ale unui sat bulgăresc, un mare sat de oameni cuprinși, chiar față de buna stare generală în aceste locuri de colonizare, unde singur omul de ispravă poate să se

împlînte adînc și să prospereze. La obor, caii cu sînge arab ai omului de stepă scapără din copite : lăliul bou blajin nu se primește pe aceste meleaguri, de aprigă muncă și de strictă economic. La cîrciumă nu se bea, nu se chiuie ; oamenii stau ca la cafenea, cu gîndul la afaceri. Cînd se întrebă cine e dîrza fată cu fața rotundă și ochii poruncitori, care arată drumul, ea răspunde scurt, apăsător și mîndru : „a lui gospodin Petcu“.

Mai cîrmim o bucată de vreme la dreapta, ne mai învîrtim prin monotonia întinderilor gălbei fără arbori, fără locuitori vizibili, în care balta străluce ca o platoșă de oțel și știuleții de porumb, ajunși informi, se pîrpălesc de cuptorul cerului, și ajungem la Cara-Nasuf.

Acuma i se zice Histria, după comoara antică găsită în preajma ei și pe care locuitorii satului-mo-del o numesc scurt „Cetatea“. Pentru dîșii, cari o zăresc, ca niște modîlci vage, tocmai în fund, unde dunga albastră, a lacului Sinoe amintește marea, care, cîndva, a fost, cu viața și binefacerile ei, interesul nostru pentru vechea așezare clasică, pentru bulevardul de apărare roman, nu poate avea nici o înțelegere. Bunii bulgari harnici și strîngători, ale căror femei în această zi de duminică aduc la horă frumoase catrinți roșii cu desemnuri deosebite adînc de ale noastre, trăiesc în viața lor de toate zilele multămiți și cu aceea că au preot român, dascăl român și că, vorbind bulgărește acasă — și o spun cu sfială — cetesc numai românește — și o spun cu mîndrie.

Unul din ei ne conduce, peste miriștea arsă, peste podețe înjghebate, către linia de salcîmi în pîlcuri care înseamnă locul ruinelor și, în același timp, moșioara care li e atribuită și care face din învățații soți Lambrino, moștenitorii lui Vasile Pîrvan, și niște

agricultori, preocupați de prețul rapiței și, ca orice gospodari rurali din partea locului, gata să se apere de oameni răi cu două puști și douăzeci și cinci de câni smomiți de la ciobani.

Histria, risipită pe largi întinderi, nu înșeală așteptările cele mai pretențioase, cu cât s-a descoperit pînă acuma și dincolo de care e încă semnul de întrebare al tuturor posibilităților de surprindere. Ce a fost grecesc se prezintă astăzi doar ca locuinți dezgropate în stratul cel mai adînc al țărînei răscolite și în mormanele cu inscripții rare, de administrație a coloniei ori și de relații, nebănuite, cu stăpînitorii traci de lîngă depărtata Dunăre. Deasupra cîndva, după ce unda sărată se retrăsese și cetatea părăsită se prefăcuse într-un amestec de albe dărămături, Roma cuceritoare și apărătoare de graniți a venit cu asprele ei nevoi grăbite, care nu îngăduiau seninele răgazuri ale creațiunilor artistice. De unde s-a întîmplat, cu un soldătesc despreț pentru frumuseță ca și pentru un trecut străin pe care numai în Hellada însăși, supt ochii lumii, căuta să arate că-l respectă, ea și-a cules materialele, răpede îngrămădite unele peste altele.

Rezultatul a fost impunător ca poportii, capabil astfel să impuie cetelor năvălitoare ale goșilor din smîrcuri. În legătură cu cealaltă fortăreață, încă neexploată, care se vede dincolo de golful albastru al lacului, s-au ridicat puternicele turnuri, în care piatra verde și roșie se înfrățește cu marmura săpată și scrisă. S-au ridicat modeste basilici, lîngă care cetățenii militari sau militarizați și-au durat casele, ale căror înguste pătrate au ieșit de supt cazmaua scotocitoare. Un ansamblu de dîrză vitejie, care, la urmă, a cedat fatalității.

Atunci barbarul moștenitor s-a așezat cu cocioabele lui modeste, supt care era gloria romană și ar-

monia elenică. Și miloasa natură, care nu decade decît atunci cînd e domesticită de om, și-a întins covorul de tămîițe cu mireasmă de biserică, de ierburi roșii ca hrănite de multul sînge care s-a scurs și de bogate mănunchi de gingașe flori violete care se apară contra morții un an întreg. Peste pacea romană zdrobită, veșnica pace a lui Dumnezeu.

6. ...MANGALIA. TECHIRGHIOI, „LACUL ÎMPĂRATULUI“

Cîmp uscat, de pe care s-a secerat grîul și în care se înfig numai strujenii uscați și goi ai unui cîmp de secetă. Deasupra, în toamna începătoare, cerul de arșiță, cocînd miezul pămîntului.

Satele sînt rari și mici. De obicei un mare coperiș țuguiat de palide olane roze deasupra unei înjghebări de piatră brută și de chirpici. Împrejmuirea e din aceiași bolovani unși cu același lut, care, mai ales în această vreme din an, se confundă, împreună cu cea ștearsă rumeneală a coperemintelor, în mediul brun-roșietec.

În margene, se ivește un colț adînc-albastru de mare. Peste o limbă de pămînt arsă, un loc de același profund albastru îi răspunde. Și la chemarea apelor care prind soare în culmile încrețiturilor oaza românească apare: vile de o felurime individualistă amețitoare amestecă țiglă roșie, balcoane, stîlpi cu capiteli săpate, simpaticele zorzioane, adescori inutile, ale „stilului românesc“. Statuia de bronz a citorului, în loc să cheme pe bolnavi spre lacul făcător de minuni, sfidează marea într-o atitudine de amiral victorios pe locul însuși al isprăvii sale înecătoare. Ici și colo, cu zgîrcenie, ca și la Constanța, ca și la

Mamaia — ce idioate sînt numiri ca Tataia, Duduia, cînd Mamaia amintește numele unui mare șef tătar-esc de pe la 1830! — se încearcă o vegetație, din bieți pini părașiți și înăbușiți, din salcimi țepoși, atunci cînd o ușoară informație prin țări cu acciași clima ar putea să arate cum se preface, ca în Spania, un pustiu sec în raiul lui Dumnezeu.

Movilă, Carmen Sylva dispar cu vilele și firmele lor. Am ieșit din cuprinsul cochetei oaze create de un popor care știe să rîdă și să se bucure chiar cînd patimește. Zimbetul omenesc se șterge în mijlocul naturii de o monotonă tristeță. Iarăși deșertul tătar-esc.

În dreapta, movilele se succedă ca niște gheburi de cămila în deșertul fără apă. Arată numai drumul năvălirilor? Înseamnă hotarul stăpînirilor luate cu hapca? Închid ele în adîncurile încă necercetate oasele eroului scitic înșirate între oalele călătoriei lui subpamîntene? Singur decor, maiestos și enigmatic, cocoșele caravanci înnisipate se ridică deasupra suprafeței galbene, de o exasperantă monotonie.

Izbitor contrast. Marca, de-a lungul căreia lunecăm pe un drum ca o cărarușă deasupra abisului, se zbate din solzi, cu un ritmic freamăt de voluptate supt raze. Lîngă farul de la Tuzla, mîndrul vapor al călătoriilor noastre răsăritene stă ușor pe o coastă, oblojit de meșterii cari-l curăță de apă și-i îngrijesc ranele. Din larg nu mai vin ca pe vremurile elenice albele vase ale Orientului spre porturile de marmură ale ionienilor și dorienilor colonizării.

Un grup de case în fund. Aceleași coperișuri roșietece pe umila căsuță de piatră și lut. O stradă de prăvălii în care mai fiece firmă strigă altă naționalitate. Turci tihniți mănîncă tacticos ceasurile zilei la o cafenea: unul cu cealma albă, cu larga barbă neagră răsfirată, pare luat dintr-un vechi album:

e de o frumuseță ieratică. Țigance musulmane cu tulpanul în vînt și picioarele în baloanele duble ale unor stofe fără culoare și fără nume privesc din fugă, cu ochii mari îndrăzneți în fața stropită de albul ultimei văruieli.

E Mangalia.

Trecutul puternicei, bogatei Kalatis cu stîlpii de marmură, cu cetățenii largi în daruri față de magistrații harnici, buni de apărare față de primejdii, e în colțișorul acela de lîngă marea admirabil de albastră și absolut de pustie, unde zelul arheologilor noștri a scos la iveală o urmă de ziduri și cîteva coloane pe care, mi se spune, d. Mugur, de la „Fundatia Carol“, care și-a făcut aici vila, le-a luat pentru Comisia istorică fără ca ea să-i fi dat vreodată această însărcinare. Puțin, pe lîngă ceea ce fără îndoială ascunde încă pămîntul, fără locuinți deasupra și deci, putînd fi scormonit altfel decît supt masivele clădiri al noii Constanțe.

Amintirea archonților de odinioară nu s-a pierdut însă, multă vreme. Aproape două mii de ani după încetarea organizării de odinioară, în vechea biserică ortodoxă, drept la mijloc, o piatră în formă de sicriu îngust la un capăt poartă între delicate floricele însemnarea că acolo zace „archontul Velisarie, mort în zi de sîmbătă, în luna lui martie 1681“.

Peste archonți însă, de la 1400 după Hristos înainte, stăpînea turcul. Moscheia noilor domni ai țării deschide porți ușor sculptate în zidul de piatră brută asupra unui învălmășit cimitir unde se rostogolesc turbanele rupte de deasupra pietrelor, înfipite la căpătîiul morților islamului, în care se umplu de țernă literele arabe înșirate pe marmură și stau uscate gropițele în care trebuie să se adune apa de pomană pentru păsările însetate ale cerului. În cuprinsul înalt și gol al clădirii, bucăți de scoarță rupte acopăr

rogojinile sărăciei, și pe una găesc în slove chirilice anul 1874 și numele de Iancu înaintea unui pronume turcesc. Cîni furioși ne latră, pentru ca ei să se retragă respectuoși în momentul cînd, cu hogaș și chiatibul în frunte, apar credincioșii la ceasul rugăciunii.

Abia vreo două mii de locuitori, șaiszeci la sută români. Cu cîtiva ardeleni de muncă și vilegiaturiști de huzur s-a înjghebat aici o viață de civilizație românească. Va trebui s-o ducem înainte, — căci *putem*.

Același drum de stepă tătarească, lîngă aceleași movile înșiruindu-și taina, la dreapta către ținuturile de roadă. Singura urmă de trecut, singurul element de variație pe luciul acesta de pămînt negru, care obosește privirea. Fără umbra unui salcîm scortșos măcar, sătucenele de piatră, din ce în ce mai rare. De acolo ies țărani turci cari pe cîte un lan de porumb încă necules își strîng recolta puțină, bărbații alături cu femeile înfășurate în tulpane negre. Căruțe negre, foarte frumos împodobite cu flori, duc săteni bulgari roșcovani cu înfățișarea atletică așa de deosebită de nobleța tristă a lungilor fețe turcești palide cu ochii adînci. Cîte un porc se tăvăleşte în mlaștină și pe spinarea lui face exerciții de curățire singura pasăre a locurilor deșerte, corbul. Dar din loc în loc tot cîmpul, pînă departe, e prins de umilele pietre fără nume ale multilor fideli ai islamului coborîți aici în așteptarea raiului. Nisip de pustie adus de vînt în altă pustie și măturați de aici în neant.

[. . . . .]

ADDENDA

PRIN OGREȚIN LA STARICHIOJD

Prin satul Drajnei de Jos drumul spre Starichiojd se suie încet spre munte. La stînga rămîne Drajna de Sus, din care se văd peste o adîncă vale mărgenită de livezi numai cîteva case răsărind albe pe priporul povîrnișurilor.

Peste un ceas de drum sîntem în Ogretin. La drum ies obișnuitele cîrciume cu umbrare; case foarte bune, cu pridvorul pe stîlpi frumos lucrați. Mulți dintre săteni sînt desăvîrșiți meșteri în săparea lemnului și din neam în neam trece știința meșteșugului de a înfrumuseța locuințele.

Un vechi sălaș de moșneni, bine încunjurat cu zid, închide vederea; la poartă se înseamnă data clădirii. În mijlocul curții largi, casa înaltă, umbroasă, are înfățișarea unui castel de apărare.

S-a înălțat din banii sătenilor o biserică nouă, care așteaptă să fie zugrăvită. Lîngă dînsa, merită unei dărîmări apropiate, pe care o vor îngădui desigur aceia cari ar avea chemarea să apere pretutindeni ce a mai rămas dintr-o artă care va învia cu greu — bisericuța veche. Pridvor pe stîlpi, îngust

cuprins întunecos, câteva cărți vechi, cu foi ce poartă însemnări din veacul al XVIII-lea. Pe un *Triod* scrie : „Ioan, mai micul între dascăli și cucernicul gramatic al școalei episcopoești acei din Țara Ungurească, cei numite a Ungrovlahiei neunite, pravoslavnice Vasile Moga, episcop în Marele Prințipat al Ardealului“ ; acest diac de dincolo face și însemnări cu litere, încercându-se chiar în latinește.

Biserica merită toată luarea aminte, nu prin vechime, căci a fost zidită numai supt vodă Caragea, la 1817, cu banii unui negustor din Ogretin, Radu, ai familiei lui și ai preotului de acolo, Mihai, cât prin frumoasele ei proporții și printr-o zugrăveală de o mare strălucire a colorilor. Un cimitir întins, cu crucile răsărind din flori sălbătăcite, o încunjura fără a putea s-o apere, când ceasul prostestiilor prigoniri a vechimii va sosi.

Rîncezii sînt aproape urmarea Ogretinului. Încunjurimea de piatră a bisericii impune mai mult decît stilul ei, zidirea fiind nouă.

Mai departe se trece peste muchi de dealuri, între pajști, pe care zac uneori vechi cruci răsturnate, a căror inscripție o mînîncă mușchiul verde și mușchiul galben, ce străbate înflorita cîmpie a Zeletinului, vestită pentru bogatele-i fînețe mirositoare și se cauă în fundul zării muntoase, peste răscrucea cărărușei ce duce la Bătrîni, Starichiojd.

Dacă vei porni, în dreapta, ajungi după un drum scurt la Posești, reședința administratorului de plasa. Casele, bune, au livezi întinse și grădini cu flori. Biserica veche a fost înlăturată fără a se face nici o întrebare și a se întîmpina nici o împotrivire. Alte nouă se ridică după norme pe care le știe orice arhitect, cu și fără diplomă.

Drumulețe înguste suie un deal înalt, de pe culmea căruia privirea îmbrățișează un întreg ținut în care

livezile rău îngrijite se contopesc cu ce s-a mai păstrat din pădurile pe care le taie negustorii din Văleni. Undeva, văzută numai deaproape, e o biserică de cimitir, ca un schit de pădure, și din când în când se sapă gropi nouă lângă vechile morminte peste care se învîrte, prin desişurile florilor de pustietate, zborul beat al albinelor.

Starichiojdul arată de la început vechea-i biserică fără inscripție, pe care o încunjură un zid de piatră, în care sînt prinse cruci cu inscripții, dintre care una, ruptă, are slovele săpate în adînc și pare a fi astfel foarte veche. Același pridvor, aceeași armonie în mic, aceleași zugrăveli tari, vioaie, ca la Ogretin ; dar aceastăaltă biserică de sat e durată din lemn vechi, de pe care se cojesc văpselile chipurilor de sfinți. Cărțile de slujbă au rînduri din veacul al XVIII-lea, care vorbesc de cutremure și alte întîmplări uitate. În curte e aruncată piatra de mormînt a pitarului Ștefan Macovei, a cărui familie are încă locuință în bătrînul sat : aiurea se pomenește un preot Dimitrie, din 1708.

Alte trei biserici se ascund prin unghiuri de văi ; ele cuprind icoane de-ale lui Vasile zugravul din 1782, sfeșnice de lemn frumos lucrate, cu însemnarea tîmplarilor de pe vremea părintelui Dimitrie, mărturii de la moșnenii din același veac al XVIII-lea cari au cumpărat cărți de slujbă „den banii munților Siriului“, cu privire la care și azi urmează judecățile.

Numele satului înseamnă Chiojdul cel Vechi, „Chiojdul bătrîn“, cum spun documentele din vremea lui Matei Basarab. Numele slavizat al administrației a trecut apoi și în graiul locuitorilor. Astăzi sînt 5.000 de locuitori trăind în bune împrejurări. Sînt bucuroși de a întîmpina pe străin și de a sta de vorbă cu dînsul ; au înțelegere deschisă pentru nevoile lor și pentru mai mult decît atîta. Afițător, înveninat,

amar vorbesc numai conșipștiu cari-i jăfuiesc și-i îndeamnă la rele: un exemplar din această speță de adevărați instigatori l-am întâlnit în biserică, pîngărind totul cu furie. O altă conducere în școală și biserică, prin buna-înțelegere a cărturarilor, ferțiți de interesele politice de partid, ar putea face mult cu acest minunat material de oameni mulți, zdraveni și isteți.

SLĂNICUL

Drumul de la Ploiești la Slănic străbate o vale fără frumuseță deosebită. De la Văleni spre marile ocne duce ori o potecă pe culmi și povîrnișuri, ori drumul cu trăsura prin pădurea de la Poiana și de la stație înainte pe lîngă gospodării bine întemeiate, în marginea livezilor de pruni, în apropierea trufașelor castele fără gust, părăsite în tot cursul iernii.

De la o vreme, și de o parte și de alta, dealurile se înfățișează goale, triste; apele ce se strecoară supt ele, lasă praf alb amestecat cu nisip. Care greoaie acoperite cu covergi duc pînă departe, lîngă linia trenului care a fost așternută pentru același scop.

Slănic înseamnă salină, ocnă de sare. Din vechi timpuri se scot din adîncuri lepezile negrii, la care pînă mai dăunăzi lucrau hoții muncă înceată de om care nu mai așteaptă nimic. Odată la opaite cu lumina slabă se făcea truda blestemată a osîndei. Pe scări negre fără sfîrșit, umede, lunecoase, se coborau ca în prăpastie de mormînt aceia pe cari lumea-i izgonise, pentru păcatele lor și pentru păcatele ei.

Lumina electrică a izbucnit apoi cu cruzime ; ascensorii au coborât și suit oameni veseli obișnuiți a trăi pe celălalt tărîm. Acuma la Slănic e munca plătită și bine plătită, deci bine făcută, a unor oameni liberi.

Sarea dă băile. Lîngă desăvîrșirea tehnică a salinei cle-și desfășoară în noroaie, în bălți roșiatece, în coșmege de lemn mizeria și neîngrijirea. [...]

Într-un colț bisericuța frumoasă, osîndită la dărîmare, își așteaptă ceasul. Alta, mai mare, și desigur mai urîtă o va înlocui. [...]

SINAI A

Una din cronicile muntene ale veacului al XVII-lea ni vorbește de o familie foarte puternică și minunat unită, a vechilor Cantacuzini, darnici și milostivi pe cît erau de bogați și buni creștini, pe cît erau de mari boieri ; despre tată, urmași ai împăraților constantinopolitani, al căror vultur bicefal e sapat în piatră și în această mănăstire a Sinaii. Tatăl fusese ucis de vodă Ghica — prins acasă, dus la Snagov, în mănăstirea din ostrov și, impietate neauzită unită cu nedreptate, neomenie și lipsă de respect pentru înaintate bătrînețe, zugrumat de unul din stîlpii — vechi stîlpi, ca și aceștia de aici — ai trapezărici, unde privind icoanele, se ospătau călugării snagoveni. Mama, Elina, postelniceasa acestui Constantin Cantacuzino, era fata lui Radu-vodă Șerban, și el zugrăvit în șirul ctitorilor Sinaii, Radu Șerban, care e și dînsul legat de trecutul acestor plaiuri prin aceea că a trecut,

după Mihai Viteazul, muntele, și a bătut doi crai unguri ai Ardealului, ucigînd pe unul din ei, Moise Székely, a cărui peire e amintită prin cutare piatră pusă în zidul otelului „Europa“ din Brașov, pe locul chiar unde stăpînitorul ardelean a căzut de fulgerătoare mîină românească.

Constantin și Elina au avut șese fete, măritate prin deosebite familii mari ale țării, și șese băieți. Aceștia au trăit în umbra mamei lor, neosebindu-și moșiile și gata să se adune oricînd la chemarea ei. Se adunau astfel și la hramuri de sfinți, și, de ziua Sf. Nicolae din anul 1675, ei trebuiau să se strîngă, deși nu era numele nici unuia din ei, pentru a întinde praznic săracilor în ziua marelui sfînt milostiv.

Bănuiala lui Duca-vodă, urmaș al lui Ghica acel care ucisese pe bătrînul postelnic, îi găsi aici, măcar pe unii dintre dînșii. Ceilalți fugiră de saragelele domnești, care veniseră cu căruța să-i ridice. Mihai, om „din fire cu socoteala înaltă și cuvîntul vreodată gios să-i rămîie nu priimia, la mînie iute“, spune învățatul său contemporan, un dușman, Dimitrie Cantemir, nu era dintre accia cari fug bine. Fu pus, prin urmare, în căruța care trebuia să se oprească la temnița opoziției celei mai primejdioase. Dar saragelele — sîmănînd supt acest raport cu modernii noștri jandarmi rurali, cu cari n-am îndrăzni să-i așămănăm în toate — dînd de mîncarea și băutura săracilor, se aruncară setoși și flămînzi asupra lor, și, pe cînd serbau astfel prin anticipație hramul făcătorului de minuni arhierarh Nicolae, Mihai „se pogorî din căruța jos și așa încetișor trecu pren mijlocul lor, pînă ieși din curte afară și intră într-o casa“. O singură saragea-l văzu, dar nu-l vădi nimănu.

Fugi, firește, spre Brașovul celei mai răpezi și mai sigure mîntuiri. Ca să ajungă acolo, de la Mărgineni,

el nu putea să icie drumurile obișnuite pe atunci, care scoteau în Ardeal pe valea Teleajenului sau pe a Dîmboviței, la Rucăr-Dragoslave și la cetatea Branului. Se înfundă în pustietate, în *această* pustietate și, unde află siguranță de dușmani, izvor de apă și loc ca să-și plece capul spre odihnă, își însemnă pentru mai târziu, ca să mulțamească lui Dumnezeu, precum fratele său Șerban, pe care-l ura un domn, îl iubea o doamnă și amîndouă aceste patimi îl puseră, de frica morții, pe drum de pribegie, făcu mănăstire în pădurea de lângă București a Cotrocenilor, unde fuscse cel dintîi popas al fugii sale.

Trecură cîtiva ani. Șerban era acum domn, însă un domn trufaș și jignitor, care, în marea lui ambiție împărătească, stricase și desăvîrșita armonie ce domnise atîta vreme între frați. Ei se îndușmăniră deci cu dînsul, iar bătrîna maică fu prinsă de o adîncă durere, pe care se duse să o împace la mormîntul Mîntuitorului, greu drum pe atunci, unit cu primejdii mari și pe care-l începeau oamenii vremii, cum a făcut și Elina, dictîndu-și testamentul. Cu un alai de ostași români, porni postelniceasa, dar, trebuindu-i cineva cu iubire și îngrijire, care să-i stea aproape, ea luă pe Mihai. Ajunse la Ierusalim în ziua de 25 april 1682, pe care o înseamnă un grec de acolo, și, pe cînd dînsa se odihnea de o cale așa de lungă, Mihai, luînd cu sine, îmi spunea părintele arhimandrit Nifon, un frumos paraclis de lemn lucrat la noi, merse pînă la Muntele Sfînt, unde petrecu, mulțumit de izbînda deplină a călătoriei, cîteva zile, pe care nu le uită însă niciodată.

Întorcîndu-se, Mihai fu spătarul nepotului său de soră, Constantin-vodă Brîncoveanu, și îndeplini multe sarcini în țară și la Constantinopol, unde era capuchehaie, ceea ce însemna pe atunci un ambasador vior și isteț, care nu scăpa din ochi nici un prilej

de a folosi domnului său, țării sale. Găsi însă vreme pentru a-și plăti datoria de recunoștință față de Dumnezeu izbăvitorul, închinându-i lângă „muntele Bucegiului“ mănăstirea românească a Sinaii.

S-a păstrat încă, lângă noua biserică, a cărei confuzie de stiluri românești — în afară de un tipic elaborat la noi prin trei sute de ani de muncă, și pe atât de frumos pe cât de potrivit cu clima — a cărei grosolană auritură „orientală“, ai cărei ciudați sfinți, supti și strîmbi, a cărei lipsă de armonie și lipsă totală de legătură cu tradiția fac un interesant contrast de rău gust risipitor, de străinism neînțelegător, cu vechea zidire, smerită, mărunță, discretă, dar trainică și frumoasă.

Era odată un pridvor aerat și luminos, sprijinit pe stâlpi frumos sculptați, pe cari azi îi cuprinde și-i ascunde — ca în atâtea alte biserici, pentru a căpăta încă o încăpere închisă — un prost părete de cărămidă. În fund, ușa se deschide între sculpturi în piatră, care amintesc pe acelea de la cealaltă ctitorie a lui Mihai Spătarul : frumoasa biserică bucureșteană a Colței. Aceeași săpătură liberă a chipurilor de evangheliști, aceleași elemente nouă, apusene, după normele italiene ale Renașterii.

Sus, ochii caută în zădar însemnarea sculptată — și cu câtă artă, în toate timpurile ! — care, după formulă, să spuie cum, „în numele Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, ctitorul — cu toate titlurile sale — a zidit acest sfînt lăcaș, cu hramul cutare ; ispravnic — îngrijitor cinstit al lucrului — fiind cutare om de casă al lui — la anii de la Face-rea Lumii și de la Hristos atîția“. În schimb, un egumen grec din vremea lui Alexandru-vodă Moruzi, deci de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, a pus să se însemne cu vâpșea neagră că el a dres — adecă a mîzgălit — zugrăveala mănăstirii.

Cum se poate lămuri lipsa obișnuitei pisanii? Iată cum. Și la Colțea¹ ea e distrusă prin lovituri de ciocan, fără ca vreun egumen mai nou să fi pus slove scrise, acolo unde fusese cu mult mai frumoase slove săpate. Această distrugere de inscripție e în legătură cu o mare tragedie de boieri și domni.

Constantin Stolnicu, învățatul frate mai mare al lui Mihai — și acela zugrăvit între ctitorii Sinaii — rîvnea scaunul muntean pentru chiposul și mîndrul său fiu Ștefan. De aceea el răsturnă pe Brîncoveanu și aduse moartea acestuia și a fiilor lui pe malurile Bosforului.

După această nelegiuire se ridică o a doua ambiție nelegiuită. Din căsătoria lui cu jupănesele Maria și Teodora, Mihai avu nouă băieți, cari sînt înfățișați, cu toții mărunței, pe perețele mănăstirii, și cari muriră toți afară de unul singur, comisul, mai mult pribeag prin Ardeal, care a dăruit Sinaii cutiuța de metal cu ornamentație profană, din care o inscripție cirilică a făcut un artofor pentru ținerea nafurii. A doua căsătorie dădu lui Mihai și șase copile, pe care le putem vedea în aceeași zugrăveală a ctitorilor; una din cele cinci care ajunseră de vîrstă se mărită cu boierul moldovean Dumitrașcu Racoviță, fratele fostului domn Mihai-vodă².

Acuma spătarul voia să facă domn în locul nepotului pe care-l ura, pe acest frate al ginerelui său. Izbuti să răstoarne pe Ștefan-vodă, care, dus la Constantinopol, cu tatăl său, Constantin Stolnicu, fu zugrumat acolo împreună cu dînsul. Dar, în loc ca domnia munteană să fie căpătată de cel mai mare dintre Racovițești, ea se dădu „fanariotului” Nicolae

¹ Mihai a mai zidit mănăstirea din Rîmnicu Sărat, închinată tot muntelui Sinai, și schitul Titireciu (n.a.).

² Celelalte intrară în familiile Guliano, Rudeanu, Cozliceanu, Argetoianu (n.a.).

Mavrocordat, urmaş după mamă al domnilor Moldovei, care aduse tăierea la Adrianopol a primejdiosului spătar Mihai, încheind astfel tragedia Cantacuzinilor.

Mihai spătarul murise ca hain, ca trădător față de Poartă. Se dădu deci lui Nicolae Mavrocordat porunca de a nimici orice amintire scrisă, publică, a osînditului. Și astfel se ajunsese la acest urît atentat la memoria unui mort, care, înduioșându-ne, aduce în amintire o altă ștergere de nume, care însemnează o puternică manifestare a conștiinței publice: raderea, sfărîmarea cu ciocanul, după 1551, a numelui lui Ilie-vodă Rareș, care, din tinerească aplecare către cele mai noi mode țarigrădene, se făcuse turc și, părăsindu-și, odată cu legea, și neamul, se făcuse vrednic de osînda obștească pe care o putem ceti în manuscrisele bisericești răzăluite, în inscripția de la biserica din Tîrgu-Frumos, ca și în notițele mutilate pe care un călugăr le-a făcut pe perețele bisericii Popăușilor de lîngă Botoșani.

Prin ușa aceasta împodobită se intră în pașnica biserică smerită. În fund se văd stîlpi cu îngrijire și noutate săpați, cari se înfășură în ghirlânzi de flori împleticite și poartă scorpii pe capitelurile lor — dintre cei mai frumoși stîlpi pe cari ni i-a lăsat vechea noastră artă.

Din această îngușă „tindă a femeilor“, din acest pronaos plin de întunerec, se trece în naos, în adevărata biserică, ale cării strane nu se rotunjesc în arce după tipic, ci au forma unor pătrate. Vechea zugrăveală, cojită, se vede numai pe alocurea, mai bine în marea icoană din pantocrator, a Dumnezeuirii care binecuvintează. La altar, două senine icoane, pe fond de aur, făcute de un meșter rus de obîrșie, la 1703, cînd, deci, clădirea nu era cu totul gata, deși se dă-

ciuseră poate acele cărți rusești care poartă iscălitura și micuța pecete fină a ctitorului.

Dincolo de această catapitcazmă de zid, vine încăperea strîmtă a altarului. Două turnuri, cu arcuituri de zid răsărite în jurul fereștilor, păstrate încă la cel de deasupra naosului, care avea odinioară și două coperișuri, unul la mijlocul înălțimii, încununau chiar de la început clădirea; cel mai mare slujea și de clopotniță.

Mănăstirea Sinaii se mai deosebește însă și prin aceea că și-a păstrat chiliile neatinsse într-o parte a lor. Printr-un lung gang, care poartă sus niște false podoabe gotice și ai cărui pereți înfățișează, în zugrăveală de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, scene din patimile lui Hristos, se ajunge la un paraclis, care se înseamnă și prin bune icoane, făcute acum vreo sută de ani de zugravul român Mincu¹.

Mănăstirea era menită să fie nu numai locul de adunare al „sihaștrilor ce schimniciau acolo, în muulele Buceciului“, „cel mai înalt munte“, dar și un centru de viață literară și artistică, un adăpost de traducători, copiatori, caligrafi, de meșteri în deosebitele ramuri ale artei aplicate la viața bisericească. Ceva de acest fel se și începuse, și Academia Română posedă o carte, luată din biblioteca mănăstirii Cernica, niște *Învățăături* ale lui Teodor Studitul, unul din îndreptătorii vicții mănăstirești ortodoxe, care au fost prescrise de la 7 mai la 10 august 1725 în Sinaia, prin ostencilile călugărului Silivestru, „smeritul între iermonași“.

Drum de negoț nu trecea prin aceste locuri, ale căror primejdii au fost înlăturate numai prin administrația și tehnica timpurilor noastre. Dar între zidurile sigure ale Sinaii, în buna ospătare a călugă-

---

¹ Mihuț spătarul era cunoscut și pentru „rîvna lui la gheografie și arhitectură“ (n. a.).

rilor, își dădeau întâlnire pe la 1740 ispravnicii domnești din Prahova cu membrii sfatului din Brașov, cari aveau de hotărât vreo pricină privitoare la ciobanii români de pe amîndouă laturile Carpaților.

Ceea ce sfărîmă adesea liniștea Sinaii și o ruină la urmă, au fost împrejurările de război între turci și austriaci. Mai mult decît odată ele atinseră și acest colț de munte, care fu smuls adesea de catane și luat înapoi de principatul muntean.

Încă din războiul care aduse prinderea la București de catane și trimeterea la Sibiiu a lui Nicolae Mavrocordat, generalul Stainville porunca lui Tige să trimetă la Sinaia un „locotenent cu garnizoana cuvenită” pentru ca să poată tăia calea celor cinci steaguri de oaste românească sosite la Cîmpina. Desigur că în septembrie 1716 Sinaia a fost ocupată de austriaci, cari ieșiră însă din ea peste cîtva timp. La 1720, un egumen grec, episcop titular al Tirului, făcea o poartă nouă prin zidul de împrejmuire, cea veche fiind sfărîmată de străini. Cu un an înainte, Matei Crețulescu stolnicul, înrudit cu Cantacuzinii, lăsa să i se facă după moarte pomenire și la Sinaia.

Alte ocupații aduseră alți ostași împărătești. La 21 februar 1788 ofițerul von Czyntyto, venind din Brașov, cu infanterie și cavalerie, înaintă prin Sinaia pînă la Comarnic. Mai tot ținutul era moșie cantacuzienească. La Comarnic îl întâmpinau Constantin Cantacuzino, cu doi alți boieri, cu vătaful Mihalachi și vreo 60 de plăieși și slujitori armați, mulțămînd lui Dumnezeu că vin timpurile împăratului creștin. Cu acești însoțitori români, catanele merg pînă în preajma Cîmpinei, culeg pe supușii austriaci amenințați, iau hrana în marginea târgului de vamă și se retrag apoi prin Sinaia, fără altă pierdere decît a „unei șapci căzute în apă”.

Pește câteva luni veneau oștile lui Mavrogheni, care ocupa Sinaia și trimetea o proclamație Brașovenilor, amintindu-li de vechea lor unire cu Principatul Muntean. Cel dintâi act „iredentist“ ca și, de-altminteră, actul unui grec mai vechi, Despot, care chema pe toți românii la unire pe temeiul coborîrii lor din aceeași strămoși romani. Acum Mavrogheni era un grec, și încă unul cam într-o parte; dar ostașii lui erau români; românește chema el pe alți români la înfrățirea în idealul românesc, și steagul lui era steag românesc, ale cărui colori se păstrează în tricolorul de azi.

Apoi după aceasta vijeliile războiului nu mai bat pe aici. Doar la 1819, niște sîrbi neplățiți din garda lui vodă Caragea, răsculîndu-se, cătă adăpost la Sinaia, și oastea țării era așa de slabă, încît domnul trebui să stea la vorbă cu ei și să li plătească lefile, după care unii din sîrbi plecară spre casă, iar alții luară loc în rîndurile străjii celui din urmă domn fanariot.

Pînă acum cunoaștem biserica Sinaii, arta Sinaii, suferințele războinice ale Sinaii. Călugări, catane, ostași români; dar boierimea, aceea care caută vara aerul bun și răcoarea acolo, fără să dea, în schimb, orașului un teatru, o bibliotecă, o societate de binefacere?

Iat-o și boierimea, în cea dintâi a ei înfățișare.

E în 1802. Pazvanghiii, ostașii turci de pradă ai răsculatului Pazvantoglu din Vidin, au năvălit în Oltenia, au prădat un bîlci, au dus boieri și cocoane în robie, au jăfuit Craiova, au umplut de nenorociri pămîntul de peste Olt. Și acum vine vestea că ei pregătesc o fulgerătoare loviură Bucureștilor.

A fost o nespusă groază. Domn era un bătrîn mișel, Mihai-vodă Suțu. El a fugit întîi, și 70.000 de oameni după el, în orașul de scaun al domniei lui rămîind numai sărăcimea și vagabonzii, *craii*, cari

se improvizaseră stăpînii ei și jăfuitorii caselor părăsite. O parte din fugari, mii de oameni, s-au oploșit la Vălenii de Munte. Alții, cei mai mulți, au poposit la Sinaia, înainte de a coti spre Piatra Craiului, ca să treacă apoi în Ardeal. În această strălucită epopeie de fugă, ei își aveau și istoricul, pe grecul Dionisachi Fotinó, și acesta ni descrie pe boierii înspăimîntați, dormind „unii în cară, alții supt eară, cutare în șatri tuflite cu pînzături de casă“ și jelește soarta cocoanelor — „cine poate zugrăvi țipetele și bocetele cocoanelor : nu le mai puteai mîngîia“ — care în acest fel își făceau cea dintîi intrare în viitoarea lor stăpînire de vară de la Sinaia.

Din volumul *Țara românilor, România, Județul Prahova* (1910)

LA BISERICA BĂLTENILOR

·Iulie dă jos grânele, care s-au ridicat mai presus de toate așteptările, într-un nemaipomenit belșug de aur învălurat. Cîmpul cu miriștea înaltă, din care se ivesc nemțisorii cu clopoței vineți, mărunți, mănunchele de romoniță albă, cu mirosul pîpărat, se desfășură pe amîndouă laturile drumului de grunzuri și de brazde adînci, tari, care duc de la gara Perişului, încunjurată de vilele elvețiene și de nouăle clădiri în stil românesc al domeniului coroanei la vechiul unghi istoric de pădure uriașă care e Băltenii. Ici și colo se clatină încă ovezele pletoase, cu mătasa bălaie pînă în pămînt, pe cînd alătura zăc în grămezi, ca movilele învinșilor, snopii grînelor; cîte o arie gata clădită răsare ca o cetate a îndestulării. Iar porumburile uriașe, desfășurînd largile frunze carnoase, își ocrotesc bogăția de boabe ce se întărește de soarele puternic al luminii tuturor roadelor.

Casele învelite cu stuf bine clădit și împodobite cu tipare de tencuială ce înfățișează chipuri schițate ușor sau cuprind în slove nu prea stîngace anul zidirii și numele gospodarului, se țin de satul Brătuleștilor, așezare mică, dar îngrijită. Răpede se mîntuie ușile,

ferestrele cu chenare scoase în afară, cerdacele din care răsar rozetele albe, albastre, roșii, de care nu se poate lipsi nici o casă cu bună rînduială, a cărei stăpîină nu vrea să se lase întrecută de vecine. Porturile nu strălucesc — cămăși cu arnice roșii sau întunecate, fuste ca de oraș în colori vii, tari ; bogăție nu se vede nicăiri, dar satul se mîndrește cu albeața păreților și cu smăltarea aceasta a înfloriturilor șerpuitoare, a rotocoalelor străbătute de raze.

La capăt, unde cotește drumul la stînga, în sus pe clina dealului, așteaptă pădurea — o rămășiță a vechilor codri ce acopereau șesul întreg, lăsînd abia ici și colo ochiuri pentru aciuarea satelor ocrotite. Între trunchiurile înalte, suptiratece, e un joc de lumină pe frunzele încă pline de toată viața lor, pînă-n fund, în adîncuri, unde totul se închide într-un părete de verde întunecat. Pajiștea îmbielșugată n-a suferit pe urma soarelui năprasnic, și din pămîntul, încă umed, în adîncuri zbugnesc în tufe dese busuiocul albastru, lumînărica bătută cu ținte de aur, nenumărații fulgi de zăpadă ai mușetelului. Peste șanțuri pînă în marginea drumului e o nestăpîinită, o nebună răvăr sare de flori. Puternica pădurice a scaiului țepos înalță boabele roșii ale florilor pe care se cațără nerăbdători și lacomi fluturii roșii cu puchițele negre, cei galbeni stropiți cu vînat, ce se sprijină pe prelungiri fine de sulii și plebea fluturașilor albi, galbeni, praful măruntelor aripioare albastre.

Cărarea de codru se coboară, se suie, pînă la urmă ea se încheie sus într-o poiană, pe care încetul cu încetul, în scurgerea vremilor, nevoile vieții, ale oamenilor tot mai mulți, au lărgit-o. Cîteva căsuțe încep în margine — mărunte, curățele, ca în toate aceste sate ilfovene de rînduială bună. În fond, cărarea e tăiată de o barieră de lemn nouă, care s-ar părea că închide o grădină, o livadă. Într-acolo ne duce o pre-

uteșică bătrână, căreia i-a murit demult părintele, și o fată a dînsei, zdrențuită, pîrlită, cu doi copii prinși de fustele ei.

Deodată, înaintînd pe cărărușa dintre tufele înalte și dese, vezi deslușit înainte-ți biserica de astăzi, vechea mănăstire. Nimic din ce mai avem dintre vechile clădiri bisericesti, nu se poate asemăna cu dînsa. Întîi, e neobișnuit coperișul, care se mlădie după liniile zidirii, în țesătura ei strînsă, foarte bună, de trainică șindilă mărunțică, înjghebată ca o zale. Așa ceva se întîmpină numai în vechile mănăstiri bucovinene, cîte n-au fost îndreptate și înnoite de cîrmuirea austriacă.

Apoi alcătuirea chiar a planului e cu totul originală. Dacă ai da în lături toate adăușagurile de scînduri care cuprind olopotele sau duc la ele, ai avea o frumoasă fațadă, de cărămizi aparente prinse în ciment tare, gălbui. Un pridvor cu patru arcuiri se deschide în față, dar rostul lui nu se încheie aici; ca în nici o altă parte, el urmează în șiruri de arcade la dreapta și la stînga, cuprinzînd între cei patru stîlpi groși din fiecare parte o biserică foarte mică. De o parte, acest scurt gang de primblare, de odihnă, de răcoare, de sfătuire — se zice — în vechile vremuri, se închide de absida pentagonală a stranei, pe cînd, de cealaltă, ea se deschide în golul luminos, de verde, de albastru, de soare al livezii sălbătăcite. De aici înainte, liniile nu urmează în chip firesc, de la cele două abside colțurate spre altarul croit și el în muchi. Neobișnuitul și agerul meșter iubitor de nouitate a îmbogățit și amestecat înadîns caracterele clădirii, grămădind contraforturile, scrijelînd păretele în cîte o cută nouă, dînd șapte unghiuri altarului și cuprinzîndu-i ultima față între două sprijinitori înalte ca niște turnulețe. Un brîu rotund, sus, și mai multe dungii de zimți din cărămidă ieșită fac podoaba. În

sfârșit, pe lângă ferestrele mai mari, îndătinate, alte două se deschid tocmai sus, mărunte, deasupra acestora, așa încît strancele au cîte trei deschideri de lumină de fiecare latură, și trei se desfac și în păretele altarului. Turn, nu se află, și în această privință iarăși, și se pare că vezi una din cele mai vechi biserici ale Bucovinei.

Înnuntru, biserica îngustă și luminoasă n-are zugrăveli; straturi dese de var le-au acoperit și chiar nimicuit cu totul. Toate vechile odăjdii și odoare, toate cărțile din cele dintîi timpuri au fost prădate ori s-au risipit, și locul lor a fost luat de tinicheluțe, de proaste cusături nouă, de tipăriturile flendurite, cu litera suptiratecă, ale Sf. Sinod. Preot nu este, și numai la cîteva dumineci odată, vine să slujească parohul din satul apropiat al Piscului, unde, iarăși, biserica n-ar fi tocmai nouă.

S-a păstrat însă și însemnarea cu chinovar, la dreapta ușii, din partea dascălului Stoica, meșter al jețurilor celor vechi, și prea-frumoasa pisanie pe piatră de deasupra ușii săpate în flori. Aceasta spune că întemeietorul mănăstirii a fost însuși puternicul și bogatul vornic mare Hrizea, credinciosul sfetni lui Matei-vodă Basarab, și soția lui, Dumitran anul 1626, care se mai poate înțelege din proasta năruitură nouă, ce a înlocuit schițarea cu roșu a liniilor ce n-au apucat a se săpa.

Hrizea era și domnul moșiei. În aceeași livadă de pruni a cimitirului, la dreapta intrării, se vede un loc gol de trunchiuri și acoperit numai cu înalta iarbă stropită de flori. Acolo rămăsese pînă dăunăzi adîncile pivniți din casa vornicului, dar cărămida lor tare a fost cărată pe încetul pentru a face case în satul de vreo sută de familii ce se vede mai departe, pe muchea dealului. Preotul cel bătrîn, cel din urmă ce și-a avut locuința în sat și care a trimes trei

preoți în alte ținuturi, făcuse acolo, pe ruina puterii și bogăției din vremuri, o aleasă grădină de flori, care, la rîndul ei, a perit năpădită de buruienile crescute în umbra trunchiurilor multe.

Dar biserica, dreașă foarte cuminte, fără înădiri și prefaceri, dăunăzi — aceea a rămas. Frumuseța ei deosebită și nouă se desface ca o destăinuire de poezie din desişul copacilor care se întinde peste casele boierești, peste rămășițele de cărămidă presărată ale mănăstirii, peste adîncea vale, ce se taie jos, peste papura bălții mucedde, pînă departe în pînza întunecoasă a pădurii.

— În balta asta, zice țăranul din Periș ce ne-a adus cu caii, în balta asta nu cîntă broaștele. Orăcăiau odată de n-auzea lumea în biserică. Și preotul a spus dascălului să li închidă gura pînă va mîntui el slujba. Pe urmă însă, dascălul n-a vrut să dezlege decît numai pe două, una mare și una mică. Și numai astea se aud, pe cînd la noi în Periș sună toate șanțurile de ele.

Ai crede că omul nostru, care poate să aibă vreo patruzeci de ani, e vreun lesne-crezător care nu știe ce e pe lume. Dar el a fost în oaste și, dacă nu știe ceti, el și-a făcut păreri despre toate, pe care, dacă se încrede, le spune bucuros :

— Regele [...] a trebuit însă și el, ca să-și păstreze scaunul, să cruțe pe ciocoi, cari sînt leneși, risipitori, obraznici, neomenoși, cari ar vinde țara pe cîteva milioane pentru băile lor franțuzești și petrecerile lor cu femeile. „Coroana“ -i cheamă cînd pe unii, cînd pe alții, ca să nu turbe foamea în cei ce sînt ținuți de-o parte. Tîrgoveții, „mitocanii“, doar aceia dacă mai ajută pe ciocoi. Țăranul nu mai e însă prost ; el înțelege și nu vrea să mai rabde. Să i se dea pămînt, că e în stare să-l lucreze, să i se facă un rost, că poate acum să-l îndeplinească. În preoți nu crede,

dar învățătorul e bun, acela știe durerea țăranului, pe acela ar trebui să-l alege sătenii...

Vizitiul nostru mai știe de o biserică veche, înghebată din loadbe de stejar, „ca un ghizd de fîntînă“. E la Butiman, și într-acolo ne duce, cale de două ceasuri.

Lăsăm drumul ce duce drept înainte spre Ologeni ; altul, lăturalnic, de-a latul unui ogor țepos de miriște înflorită cu toate florile, atinge întâi un alt sat de ferești și uși cu chenare, de rotocoale colorate prin care șerpuiesc raze. Coperișurile sînt unele de stuf, adesea destul de bine așternut ; altele sînt formate din solzi de șindilă sură : uneori gospodarul a aruncat șuviți de coajă de tei, ca niște curele, care ar fi mai puțin trainice.

Proprietarul din frumoasa curtea veche e un român, Constantinescu, ginerele unui negustor din București. Cel ce stă dincolo la Butimanul cel Mare, din Ilfov, în casa albă, nouă, de pe culme, între copaci, e un inginer român. Mai departe, la Movila, unde se înșiră o vilă și o grădină după alta, ca într-o stradă a Sinaii, stau, în patru „obrații“, moștenitorii români ai unui mai vechi stăpîn. Legăturile între săteni și moșierul de neamul lor, care stă la țară și-și lucrează pămîntul, sînt bune. Cel de la Bujoranca stă de vorbă cu oamenii, și aduce pălării de paie de la Moși ; și, zice omul nostru, „țărani și-ar lăsa orice, numai să alerge la lucrul lui“. Inginerul a ajutat la ridicarea bisericii de cărămidă, pentru care fiecă casă de sătean a dat cîteva zeci de lei, iar un om cucernic din București a făcut chiar un mare dar de 10.000 de lei. Aici este deci o bună înțelegere între cel mare și cel mic la lucrul ogoarelor, în care stă marea noastră bogăție și binecuvîntarea noastră de căpetenie.

Și biserica din loadbe de stejar? E în Dîmbovița, la Butimanul Mic, în mijlocul altui rai de livadă sălbatecă, în cimitirul presărat cu cruci, al căreia stau răscolite, sămănate de cărbuni stînși, de flori, de panglice, multe morminte nouă. Unele cărți vechi arată o obîrșie din veacul al XVIII-lea, dar, altfel, umila șură de lemn, coperită cu tablă prin mărînimia cîrciumarului vorbăreț, n-are nici un interes. Nu e mai interesantă nici vorba oamenilor, săraci, desculți, cu mintea puțin deștelenită, nici vioiciunea preotului de moda veche, care-mi face complimente pentru „cartea” mea de care habar n-are, și duce aprig război cu casa, nouă, a bisericii.

Trecem acum pe lîngă cîrciume curate, unde învîrt hora flăcăi cu flori roșii în pălărie și fete cu cămășile cusute-n flori și fustele albe, roșii, verzi, de oraș, și ajungem la Cocioac, unde școala, casa administrației și alte clădiri frumoase urmează vechi datine de stil, și se tivesc sus cu un frumos tighel de podoabe culese de pe fotele țărănești din părțile unde vechiul port trăiește încă.

Floarea darurilor, tom. II, nr. 8, 1907

LA SCHITUL HADÎMBULUI

Prin învălmășirea de dealuri înalte de lut care încunjură Iașii. Privind în urmă, descoperi cîte un turn alb al mănăstirilor de strajă, care se pierd, se ridică, se ivesc supt toate unghiurile, în toate frînturile, pînă ce, la urmă, depărtarea le soarbe

cu totul. Acum e o mare liniște pustie, ca într-o supusă țară moartă. Pe marginea drumului fîșie la vînt înaltul grîu verde de toamnă, cele dintîi foi late ale păpușoiului se îndoaie fragede spre bulzii de țernă neagră din care au răsărit; pășunile zbucesc în flori multe, hrănite de ploile din urmă care au izgonit seceta. Rar, cîte un vechi ratoș¹ de drumul mare, acum crăpat, tămînjit, lipsit de orice îngrijire; sălbateci cîni ciobănești se aruncă de parcă vreau să muște butucul roților trăsorii; între copii cu cămașutele negre iese vreun țaran năcăjit [...]. Deși e duminică, nu mai e nimeni pe șosea, dar și satele care se zăresc mici, sărace, rău nînjghebate, numai stuh, vergi, lut și o spoială de var albăstriu cu dungi de sineală pe la ferești, și satele sînt goale. Cîrciumele lui Ițic și a lui Herșcu și a lui Burău [...] au supt în Iași mai toată lumea țărănească din împrejurimi și, luîndu-i tot cîștigul săptămîinii, îi storc și acea puțina vlagă rămasă. Desară drumul va fi plin de bețivi ce rîd, ce cîntă, ce urlă, ce se încaieră, și frumoasele femei cu barizuri și polcuțe vor adormi toropite prin șanțurile din margine.

Pădurea începe, cea mare pădure de frumuseță și ocrotire, care acoperea, chiar acum o sută de ani, mai toate aceste dealuri, așezînd în mijlocul codrilor marea cetate de scaun a Moldovei. Acum, ici și colo, se mai ține un pîlc, pe unde statul are stăpînirea ca moștenitor al vechilor mănăstiri bogate. De accia s-a păstrat și această pădure a Hadîmbului, care, deși spartă în luminișuri, e bine închegată la margine, unde stejarii foarte înalți storc din adîncuri puterea care-i ridică frunzoși și zdraveni pînă la ultimele crengi ce țintesc spre albastru. Falnică pădure tăcută, prin care foiesc mari șopîrle verzi cu capete

---

¹ Han așezat la o șosea principală (n.ed.).

ciudate, prin poienile căreia se zbat fluturii primăverii, pe care-i pîndesc în negre tainiți, supt îndoitura cîte unei frunze, painjeni speciali, cu picioarele străvezii și trupul cu o floare albă pătată cu două vîrci de sînge și străpunsă deasupra capului cu cinci puncte de podoabă. Din fund vin chemări de pasări ce se știu sigure, iar pe la margini buratecii cu gingașa pielcică verde lipicioasă țipă cu glasuri tari ca ale unei țerci de o sută de ori mai mare decît acești inimoși cîntăreți cari se întetesc dintr-o singură picătură de rouă.

Ba iată și făpturi omenești în mijlocul acestei mari păduri a singurătății depline. O căruță ușoară vine la vale ; un om în laibăr lung, cu fața oacheșă, barba lungă neagră, ține calul de căpăstru ; o femeie roșcovană, în portul de țară, vine pe urmă. Bărbatul e un „jupîn“, un evreu, deși vorbește românește foarte bine, de nu l-ai cunoaște de pe grai ; femeia e însă româncă.

[. . . . .]

Odată această pădure a Hadîmbului era vestită ca și codrii Herței pentru jafurile pe care țărani, fugiți în desișurile ei, le săvîrșeau împotriva drumetilor bogați, boieri, ciocoi, negustori greci și „nighistori“ ca acesta cu barbă ; acuma însă, evreul și romînca, „soț și soție“, merg, mulțămîți unul de altul, prin locul întîlnirilor fioroase [...].

La capăt, un sat ca toate celelalte se împrăstie pe modîlcile mărunte, avînd în fund, pe cea mai înaltă ridicătură, o mare biserică albă din vremuri mai nouă. E satul Hadîmbului, alcătuit mai ũrziu în umbra și pentru folosul schitului ascuns și mai sus, pe unul din locurile de oprire ale Dealului Mare.

Vedem școala, într-o casă de sat săracă, școală bună însă, căci, iată, fetița de acolo, care se joacă

singurică lângă drum, știe să vorbească frumos și să spuie și poezii, și e bucuroasă că va merge la anul să învețe și clasa a IV-a la școala cea „mare” din Mironeasa; învățătoarea e dusă din sat în această zi de sărbătoare. Mai sus, unde se învîrt în văzduh scaunele unui scrînciob, plin de flăcăi cu flori în pălărie, e așezămîntul de cultură pentru oamenii vîrstnici: cîrciuma. O ține un sătean, și nu e decît tot o casă de țară, curată și bine îngrijită. În cerdacul cu stîlpii înfipți în lut, în cele două încăperi, în curte, pe prispă, stau multe femei și cîțiva bărbați.

Cîțiva se desfac pentru a ne duce la biserică: un „delegat” în haine nemțești, cu mustățile pleoștite și ochii tulburi de bețiv, un țigan cu gura mare și fața arămie înflorite de spuzituri, și cîțiva oameni de ispravă, cari nu vreau să înțeleagă în ruptul capului că mîntuirea stă și în gospodărie mai bună și într-o înțelegere mai deplină și într-o înnoire a vieții vechi. Deși unii se hrănesc cărînd lemnele din pădure, deși vecinii de la schit fac mangal, deși în alt sat se lucrează din neam în neam la oale, ei cer pămînt, în credința că astfel vor înceta năcazurile. Moșia e a unui proprietar român care stă la Paris și arendează unei tovărășii de evreu și creștin. Acesta din urmă, d. Eduard Ghica, e pentru săteni „domnu’ Idioară”.

Drumul spre schit se înfundă iarăși în pădurea bătrînă, prin care acum numai o cărare îngustă, făcută și mîncată de ape, pornește printre trunchiurile mai dese ale stejarilor avîntați. În lut stau înfipte urmele adînci ale roților de la carăle cu mangal ce coboară prin aceste locuri prăpăstuite. Alți drumeți decît aceștia nu știu calea.

Iarăși o poiană se deschide. Cîteva case, harnic păzite de cîni crînceni, se întind în marginea co-

drului. Gospodării ținute foarte bine, cu tot șartul lor. Vezi nuci vînjoși cu crengile larg desfășurate, pomi mărunți ; ba încă la unul din săteni și o prisacă binișor înjghebată după datina multilor stupari din vremuri. Dintr-o moviliță neagră acoperită cu crengi fumegă ușor fumul albastru al mangalului ce se pregătește din lemnul numai în parte ars. Au ieșit să ne vadă o mătușe cu ochii buni și copiii veseli ce zburdă pe pajiștea bogată. Un flăcău ce a fost la oaste, un însurațel ce și-a durat acuma gospodăria nouă, e bucuros să adape caii. Bun colț de viață fericită !

O ușoară învîrtitură la dreapta rîndului de case duce la o livadă părăsită unde nucii, prunii fără îngrăditură cresc puternici din iarba deasă, dînd hrană clisiarhului bătrîn, ieșit dintr-un neam de preoți. Un minunat zid de cărămidă tare stropită cu pete albe de var încunjură biserica Hadîmbului de la care se vede, între copaci, coperișul de șindilă spartă, din care nu se desface nici un turn. Acest zid de încunjur se ține foarte bine încă, și abia s-au risipit unii din părășii celor patru baști¹ din colțuri, dintre care una cuprinde și clopotul nou, fără însemnare, și scîndura de stejar a toacei, care de ani de zile nu-și mai au rostul, căci ruina a gonit pe preot.

Curte buruienoașă, cu cîte un smoc de flori de grădină crescînd încă sălbatec. Biserica nu e numai descoperită în parte, dar zidul ei însăși crapă ; o rană neagră despică fațada, și pisania slavonă de la 1659, a Hadîmbului, abia se mai ține între cărămizile desprinse una de alta.

A fost aici pe vremuri o biserică de lemn, în acest codru care se zice „al Iașilor“, fiindcă mergea pînă în prejma orașului, pe acest Deal Mare, asemenea cu care, zicea clisiarhul, altul nu se mai află pe lume.

¹ Intăritură din pămînt sau zid (n.ed.).

Din acei ani vechi vine mormîntul de piatră proastă, ştearsă şi unsă de pătrunderea seculară a umezelei, care, în slove greceşti din veacurile al XV-lea ori al XVI-lea pomeneşte pe un necunoscut fiu de boier sau de negustor. Într-un târziu, veni puternicul şi bogatul vornic Iani Hadîmbul, un grec eunuc, de beteşugul căruia vorbeşte hazliu, în cuvinte tari pe care el însuşi e pus să le zică, letopiseţul timpului. El a „înnoit“, însă din temelii, cu aceeaşi cărămidă nouă din care sînt ridicate şi zidurile, vechiul schit de lemn părăsit în codru. Puţini călugări se opoşiră aici, în pacea răcoroasă a copacilor prin care numai pasul lor şi al celor cîţiva săteni deschidea potecă. Şi, zi şi noapte, la ceasurile hotărîte, din başca porţii, care ţinea loc de turn, suna vechiul clopot, pierdut astăzi, dînd o smerită viaţă de poezie pădurii Iaşilor pe dealul cel mare.

Ce bun loc de şcoală ar fi acesta ; la cîte n-ar putea sluji încă marea curte plină de flori între ţările ziduri negre ! Dar vremea nouă, nu numai că nu înţelege pe cea veche : ea nu vrea să primească nici binefacerile pe care aceea le întinde cu mîinile amîndouă !

Floarea dăruilor, tom. II, nr. 12, 1907.

O PINACOTECĂ ÎN ROMÂNIA

Iaşul are şi el o Pinacotecă. Cine-o ştie ? Ieşenii poate mai puţin decît alţii. Şi, dintre cei cari ştiu, cine se duc s-o vadă ? Aşa de puţini ! Şi, totuşi, pen-

tru împrejurările de la noi, e o pinacotecă vrednică de toată luarea-aminte.

Și-a căpătat acum un local în aripa cruțată a clădirii vechii Academii Mihăilene, o veche cunoștință din tinerețele mele. Aici erau, jos, câteva clase ale Liceului externat, mici odăi întunecoase ale cursului inferior, cu o „clasă a VI-a“, la care se pătrundea printr-un gang ca o pivniță; aici era cancelaria lui „dom' Burlă“, la ușa căreia păzea, cu cheile carcerii în mână inexorabilul „domnu“ Felix, un neamț foarte energic, cum anunțau și mustățile sale de o lungime deosebită, totdeauna pleoștite a năcaz. Pe scară ajungeai la clasele superioare, în stînga antreului, pe care se primblau junii melancolici și romantici cari-și aveau concepția despre viață iar în față „peste șală“ în rotundizarea de hemiciclu a clădirii, se înșirau: dormitoriul cel strașnic, așa-numita „Siberie“, unde căpătai gratis atîta reumatism cît să-ți ție o viață întreagă, apoi „repetitoriul cel mare“ pentru copiii cei mici și ascultători la fiecare gest al bietului pedagog istovit care-și tușea oftiga într-un colț, și „repetitoriul cel mic“, pentru „domnii“ din „cursul superior“ cari aveau dreptul să vorbească între dînșii, să poarte lupte interne și să doarmă supt pupitrul deschis, în așteptarea clopotului de 10 ceasuri, care dădea oricui dreptul la somn. Nu știu ce-o fi acum în rîndul de jos, dar prin scara lărgită, împodobită, scoasă pînă la ușa de intrare, te duci la Pinacoteca despre care voiesc a spune câteva cuvinte.

Chiar în săliță, întîlnești lucruri interesante și frumoase, de prin anii 1830, cînd mitropolitul Veniamin urmărea îndeplinirea visului său de aur, clădirea unei Mitropolii monumentale, și primea în materie de artă toată inspirația de la Asachi, cunoscător al normelor apusene, dar lipsit de orice pricepere

în vechile noastre datine de clădire și zugrăveală care i se păreau barbare. De atunci vin sfinții așternuți în proporții așa de mari de un străin adus anume pentru aceasta — pe lângă vreo câțiva alții, veniți de la sine, sau bătuți spre noi de furtunile vieții: Italianul Schiavone. Un german, Schöff, dintre artiștii „europeni” adăpostiți la Iași în același timp — e de notat că la București se așezau mai puțini — a dat două portrete mari ale conducătorilor acestei epoci. Pe păretele din dreapta, e un Mihai Sturdza, cam păpușă în pictură ca și în realitatea reprodusă de dînsa, nalt, suptire, strîns în frumoasa uniformă de tăietură rusească, cu obrazul cam boțit de începuturile bătrîneței, dar trandafiriu între părul cîrlionțat și elegantele favorite mărgenite cu briciul întocmai după ale suveranului, ale stăpînului, țarul Nicolae Pavlovici.

Cealaltă pînză înfățișează pe marele mitropolit Veniamin. Splendidă înveșmîntare, răbdător și cinstit lucrată, în odăjdii de catifea și aur, prinse cu străvezii bumbi de cristal. De supt comanacul negru se desface fața palidă, foarte suptire în toate liniile și proporțiile ei; supt fruntea lată, lucie, ochii prelungi, pe jumătate deschiși numai, în cari lucește o lină flacăra albastră de bunătate, de iertare, de milostivire desăvîrșită; nas drept, fin, gură perfect desemnată, lungi mustăți rare, barbă, plete ca de mătăasă albă, strălucioasă, cu cîte o răsîrîngere din aurul palid al tinerețelor depărtate.

De la pictorii aceștia străini adăpostiți în Moldova, unde trăiau după cuviință, lucrînd mult și cinstind, iubind țara și înțelegînd-o în frumusețile ei și nelăcomindu-se la lefi mai mari decît ale indigenilor, mai este ici și colo cîte un tablou: vederi, portrete. Am dori mai multe. Și mai multe ar putea chiar

să fie, dacă s-ar căuta mai bine pe la particulari, sau chiar în prăvăliile murdare și neorînduite ale anticvarilor, unde se revarsă, pe prețuri de nimic, dovedind graba prostească a lichidațiilor nepioase ce se fac de cele mai multe familii, moștenirea de artă și de acte a trecutului boieresc. De la pictorii Mauriciu Löffler, profesor de pictură la Academia Mihăileană, de la Ludovic Stavschi, care dădea lecții la cea dintâi școală de fete, nu avem astfel, nimic.

Cei dintâi moldoveni cari au învățat pictura în clasele Academiei lui Mihai Sturza au fost Gheorghe Lemeni, de loc din Ardeal, unde familia — credem că familia lui — a dat un episcop —, Alexandru Asachi, care lucra la tablourile istorice ale tatălui său (tablouri asupra cărora, de alminterea, ne vom întoarce îndată), Gheorghe Giușcă, trecut ca profesor în provincie, unde-și dă însă demisia, un I. Anastasianu, pe care nu-l cunoaștem altfel, Teodor Codrescu, harnicul om mediocru, amestecat în atâtea rosturi ale Moldovei din 1850—70, și Gheorghe Panaitanu, care, acesta singur, căpătă o bursă, cea dintâi bursă de pictură în Principat, la München.

Ne-am aștepta să găsim culegerea întregă a litografiilor lui Asachi. Unele din ele sînt frumoase — cu mult mai convenabile decît feșteliturile pestrițe pe care le-a plătit scump și le-a împărțit ieftin Ministrul de Instrucție al regatului în anii din urmă; toate, concepute inteligent de un poet cu practică de artă el însuși, sînt executate nobil, în stil mare, foarte cinstit. Prin multe case din Iași se vor mai fi aflînd, deși chiar la vitrina unui vînzător de lucruri vechi din Calea Victoriei — armean ori turc — am văzut cîteva din ele, care se ofereau pe prețuri foarte mari. Fără a strînge colecția întregă a litografiilor lui Asachi, Pinacoteca din Iași nu poate fi completă și nu poate răspunde misiunii sale de a

fi un muzeu al lucrărilor pe care le-au făcut în această artă generațiile precedente. Cu puțini bani și multă bunăvoință s-ar putea realiza această dorință așa de firească. Nădăjduiesc că pe urma expoziției istorice, la care mă gândesc pentru primăvara viitoare, Pinacoteca din Iași va putea să capete această culegere.

De la Panaiteanu, care și-a zis apoi „Baltazar“, se află un număr de tablouri, executate cu atîta conștiință și îngrijire, încît și astăzi ar putea fi date ca model studenților Școlii de Arte Frumoase, care trebuie să aibă tradiții. Nu găsim însă cele dintîi litografii ale acestuia, în adevăr frumoase: una, *Cele două surori*, e lucrată tot așa de bine ca de un maestru apusean, și ea se mai întîlnea prin casele boierești ale generației precedente. Să nu se uite că, înainte chiar de trimiterea sa în străinătate, Panaiteanu era cunoscut și laudat mai ales ca litograf.

Lui Panaiteanu îi corespunde în Muntenia C. Leca. Acesta însă e mai neastîmpărat, mai harnic are mai multe idei, e stăpînit de ideea națională — întărită în petrecerea sa la Pesta, între tineri ardeleni și ungureni — și are aplecare spre literatură. Litografiile nu sînt specialitatea sa, dar el e întemeietorul picturii istorice la noi, în care izbutea, ce e drept, mai puțin decît în anume tablouri mărunte, ca acela ce atîrnă pe părății pustii ai casei proprietății din Brîncoveni. Prin anii 1830 încă, el lucrase un Mihai Viteazul murind, dar și un Ștefan cel Mare, pe care-l menise Academiei Mihăilene. Pinacoteca pornită de la această Academie, unde s-a întors acum, are de la el un fabulos Dragoș, ca întemeietor al țării Moldovei.

Aman, pictorul mai *artist*, estet mai mult decît patriot, boier mai mult decît luptător pentru cultura națională, are aici pînze, multe și bune.

Sînt vrednice de luare aminte portretele, deși prea puține la număr. Un chip al lui Iordachi Drăghici „carbonarul“ din 1822, portrete de domni, al lui Veniamin, cîțiva ofițeri din vremuri, boieri. Cele mai multe ar merita reproduse. Familiile care-și vînd strămoșii, ar trebui să întrebă întîi la Pinacotecă. S-ar scuti astfel rușinea de a vedea în ferestra lui Șaraga anticvarul portretele boicrilor cantacuzinești, care ar trebui rîscumpărate grabnic de vreun membru al familiei.

Din pictorii generației bătrîne, Pinacoteca are o întregă odăiță plină cu lucrările îngrijite ale profesorului Stahi. Și actualul director, nepotul bătrînului Panaiteanu, are tablouri: unul înfașînd șoseaua Socolei pe vremuri, iar altul cu priveliștea Tîrgului Ocnei, au și o netăgăduită valoare istorică.

Ministerul de Instrucție cumpără în fiecare an, la deosebitele expoziții, tablouri pe care le împarte între cele două Pinacotece. Astfel a căpătat aceasta din Iași un număr de marine frumoase ale d-lui Voinescu, multe schițe fără valoare trainică, lucruri fugare, ale pictorilor de azi și admirabila „Țigancă“ a lui Grigorescu, care e poate cea mai isprăvită, pînă în cele mai mici amănunte, din pînzele fermecătorului.

Pinacoteca are însă mai ales tablouri apusene, din colecția lui C.Negri, care a cheltuit cu ele o avere. E, desigur, cea mai însemnată din țară. Nume mari de artă înseamnă anumite din pînze, — chiar dacă se lasă la o parte cele a căror atribuție e îndoielnică. Și còpii foarte bune vin din aceeași cumpărătură norocoasă. Întregirea acestor còpii prin altele, făcute cu bursierii de azi ai statului, și rînduirea lor după țări și epoce ar face

din această despărțire a Pinacotecei cel mai bun învățător și îndemnător.

Așa cum este, Pinacoteca, — în care se află și unele obiecte de muzeu, ca jetul lui Petru Rareș din Pobrata, strălucit săpat în lemn tare — e un punct de plecare, bine stabilit de o generație de entuziaști. Dacă va fi entuziastă generația ce se ridică astăzi, va ști cum să meargă mai departe în îmbogățirea colecțiilor.

Cît despre generația ce stăpînește acum, puțin ne putem aștepta de la dînsa în prețuirea artei adevărate, cu chemare în dezvoltarea acestui popor.

Floarea darurilor, tom. II, nr. 16—17, 1907

PODUL ILOAII și TÎRGUL-FRUMOS

Cînd, din vălmășagul dealurilor goale ce se urmează în costișe blînde, intri în Podul Iloaiei [...] îți vine să crezi că ai greșit drumul. O stradă dreaptă, curată, se întinde între căsuțe de mahala, cu grădinile înainte și cu cerdacele bune pentru sfaturi lungi la lună, în aromirea dulce a florilor, ce se destăinuiește mai puternică în această răcoare umedă a serii. Pe un dîmb care stăpînește totul, o biserică nouă-nouă, clădită lîngă alta, care a prins și alte vremuri, mai modeste, dar mai românești, pare să arate că această așezare omenească trăiește și înflorește supt semnul ocrotitor al crucii.

Dar uită-te mai bine. La fiecare pas trăsurile se opresc și răcnesc furioase ies din gîtlejul vizitivilor ; înaintea cailor s-a năzărit o stafie de român mare, dar zdrențos, care se clatină în dreapta și-n stînga, mișcă din mîni, rîde, cîntă, dar nu se dă, nu se poate da înlături. E un bețiv, o jertfă a duminicii agrementate de cîrciumile evreiești. Și tot așa e femcia aceea cu fusta scurtă, cizme mari și bariz galben care stă să se prăvale-n șanț. Înaintea unei porți închise adastă obosiți, slabi, jigăriți, alți țărani, cu pălăriuțele mici, înalte în margene, cu cojoacele cum nu se poartă pe aici. Fă-te a-i întreba ce sînt, și-ți vor spune că, năimiți din Bucovina, ei așteaptă acolo ca să li se plătească de către boier, pentru a putea să plece apoi pe jos, prin praful adînc al toamnei de secetă, spre casă, unde nu mai este de lucru, ca aici la „boier“, la „boierul“ care se cheamă Gutmann și e fratele celui care hrănea alți sărmani ca aceștia cu carnea vitelor perite de dalac.

Și, uite, coboară numai acest povîrniș, curat între bunele case de creștini, și vei vedea îndată cu cine ai a face. O lungă stradă e așternută-ntregă numai cu cocenii căzuți din care ; scunde prăvălii, cu ușile și fereștile oblonite sau goale, ascund pe vînzătorul evreu al rachiului tare și, la mijloc, într-un vîrtej de oameni, de cai și de care, beția zilei de odihnă-și serbează saturnalele săptămînale.

Pentru noi era odată un sat, care și-a schimbat apoi numele după un pod pe Bahlui, Podul Iloaii, al soției lui Ilie sau Ile. Pentru ei, cei de astăzi, e „Podul-Leloi“. Și, afară de mușteriii țărani ai cîrciumelor, afară de funcționari și de puțini mahala-gii, acest fost sat, făcut tîrg pe vremea lui Mihai Sturza, e mai mult Podul Leloi decît Podul Iloaii.

Tîrgul Frumos era într-adevăr frumos pe vremuri cînd domnii, însemnînd în hrisoavele lor către negustorii din Liov (Lemberg) acest popas al lor, îi ziceau, în limba oficială slavonă a timpului: Crasnoi torg. Pe atunci și ei, cei dintîi voievozi, se rătăceau aice în cercetarea lor de țară, și unul dintre dînșii, Petru Rareș, și-a făcut în tîrg curțile domnești și biserica. Răpede s-au dărîmat acelea a căror ruină se vedea încă acum o sută de ani, pe un povîrniș de deal care și astăzi a rămas românesc, cu plăcute case curate în mijlocul curților largi și bogatelor livezi. Biserica Sfintei Paraschiva și-a pierdut clopotnița, dar, în schimb, i s-a înădit un turn în față, prin veacul al XVIII-lea; i s-a adaus un pridvor dăunăzi, i s-a pierdut pisania de deasupra ușii, i s-a stricat toată zugrăveala, și despre începătorul ei mare spune numai tradiția, numele de *Biserica Gospod* sau *Domnească*, proporțiile pline de armonie simplă și înșămnea scrișă în slavonește, pe o suprafață anume lustruită, cu slove roșii, pentru a mărturisi că Petru-vodă a făcut această clădire, de înălțarea căreia s-a îngrijit un boier cunoscut, probabil neam de armean din Lemberg, un știutor de polonește și latinește, sol deseori întrebuițat — Petru Vartic.

Un amăunnt foarte interesant. Între fiii lui Rareș pe acea însemnare de la proscomidie a fost pus, în rîndul întîi — Ilie, care s-a turcit, domn fiind, a trecut la turci și a murit, într-un tîrziu, la dînșii. Ei bine, numele călcătorului de lege, al apostatului e scos cu lovituri mînioase de ciocan.

Luînd în lung tot tîrgul [...] ajungem la altă coastă de deal, care se ridică și ea printre frumoase

gospodăriei vechi [...]. Tocmai sus, e un mare țin-
tirim pustiu, cu câțiva copaci stingheri și multe
pietre, dintre care unele au date de la începutul
veacului trecut. Aceasta e biserica Sf. Nicolae, mai
târzie și mai umilă, avînd numai cărți de prin anii
'20 și '30 [...].

Floarea danurilor, tom. II, nr. 40. 1907

INDICE DE LOCALITĂȚI

A

- Aȃa-Calč, I, 16, 23
 Adam, II, 206, 209
 Adam-Clisi, II, 343
 Agapia, II, 119, 122, 123, 125
 Agaș, II, 235
 Agiud, II, 210, 239, 246, 257,
     258
 Agiudeni, II, 176, 178
 Alba Iulia, I, 110
 Albești, I, 138
 Alexandria, I, 16, 153, 243
 Almăgiu, I, 75, 77
 Aluniș, I, 393
 Anadolchioiu, II, 326, 340
 Apostolache, I, 293
 Ardeal, I, 24, 85, 89, 113, 166,
     245, 248, 270, 291, 295, 305,
     352, 381, 384, 390, 408 ; II,
     231, 253, 258, 356, 360, 361,
     363, 368, 383
 Argeș, I, 50, 54, 90, 91, 95,
     96, 98, 100, 112, 131, 133,
     137, 138, 140, 141, 146, 161,
     163, 190, 285 ; II, 215
 Argetoaia, I, 69
 Arnota, I, 21, 105, 109, 193
 Aroncanu, II, 107
 Asău, II, 233, 235
 Azuga, I, 166, 270, 271 ; II,
     149

B

- Babadag, II, 315, 317, 322
 Bacău, I, 208, 381 ; II, 137,
     172, 174, 178, 211, 215, 216,

- 217, 218, 236, 237, 238, 239,
245, 258, 293
- Baia, II, 43, 44, 46, 52, 60, 61,
66, 217, 293
- Baia de Aramă, I, 24, 26, 27,
28
- Baia-Mare, I, 28, 40
- Baisa, II, 33, 35
- Balotești, I, 29 ; II, 264
- Balta, I, 20
- Balta Doamnei, I, 378
- Balta Turcului, I, 378
- Banat, I, 17, 21, 24
- Barbu, I, 391
- Bascov, I, 163
- Băicoi, I, 257, 258, 260, 266
- Băieșești, II, 47
- Băilești, I, 65
- Băiseni, II, 11
- Băjești, I, 115
- Bălățești, II, 118, 120
- Băncasa, I, 330
- Bărboși, I, 398, 412
- Bătrini, II, 356
- Berca, I, 393, 394
- Berezeni, II, 198
- Bibești, I, 55
- Bicaz, II, 171, 251
- Bisericiani, II, 152, 153
- Bistrița, II, 153
- Bistrița (Ardeal), II, 74
- Bîra, II, 182
- Bîrlad, II, 187, 201, 202, 203,
206
- Bîrnova, II, 97, 101, 110, 113,
114
- Bodești, II, 47
- Bogata, II, 52
- Bogdănești, II, 52
- Boița, I, 113
- Borca, II, 170
- Borsec, II 148
- Borzești, II, 220, 244, 246
- Boteni, I, 178
- Botoșani, I, 19 ; II, 7, 8, 10, 11,
16, 17, 22, 23, 24, 26, 31,
34, 35, 37, 91, 92, 100, 364
- Bradu, I, 393
- Bragadiru, I, 233
- Braloștița, I, 67, 68
- Bran, II, 361
- Brașov, I, 172, 181, 192, 208,
278, 286, 288, 385 ; II, 252,
254, 360, 366
- Brădești, I, 75, 79
- Brăila, I, 16, 156, 227, 243,
348, 397, 398, 403, 404, 405,
406, 407, 408, 410, 411, 412,
413, 422 ; II, 278, 279, 282,
287, 289, 292, 295, 300, 302,
304, 308
- Brănești, I, 398
- Brănești (Mold.), II, 383
- Brătești, II, 70
- Brătulești, II, 239, 369
- Brebul, I, 271, 272
- Brîncoveni, I, 69, 77, 110, 121,
123

Broșteni, I, 50; II, 165, 167,
169

Brusturoasa, II, 235

Bucecea, II, 17

Buciumeni, II, 213

Bucov, I, 256, 275, 277

Bucovăț, I, 62, 63, 64, 70

Bucovina, I, 307; II, 29, 33,
45, 47, 49, 52, 175, 186, 387

București, I, 56, 59, 61, 62, 73,
91, 136, 140, 184, 189, 192,
195, 205, 206, 210, 213, 220,
228, 230, 237, 244, 266, 269,
270, 307, 312, 313, 316, 317,
319, 320, 321, 322, 323, 324,
327, 329, 330, 331, 332, 335,
341, 342, 344, 346, 348, 349,
350, 351, 355, 356, 359, 364,
365, 373, 379, 389, 398; II,
11, 19, 20, 66, 91, 131, 137,
185, 189, 192, 218, 278, 292,
302, 324, 328, 330, 333, 337,
339, 361, 366, 367, 374, 382

Buda, I, 16

Buhalnița, II, 149

Buhuș, II, 115

Bujoranca, II, 374

Bumbești, I, 44

Burdujeni, II, 27, 28, 29, 31

Buștenari, I, 272

Bușteni, I, 271

Butimanul, II, 374, 375

Buzău, I, 196, 197, 198, 233,
245, 266, 332, 379, 384, 385,

386, 387, 388, 391, 396, 403,
420, 422; II, 321

C.

Calafat, I, 12, 62, 64, 65, 74

Canară, II, 325

Canli-Bugeac, II, 321

Caracăl, I, 118, 120, 121, 124,
151

Cara-Murat, II, 325

Cara-Nasuf, II, 346

Carcaliu, II, 298, 302

Carmen-Sylva, II, 349

Cașin, I, 326; II, 239, 241,
243, 244

Cataloi, II, 316

Călărași, I, 65, 153, 156, 224,
398, 400, 401, 402

Căldărușani, I, 306, 355, 358,
359, 364, 365, 369, 371

Călimănești, I, 85, 86, 96, 116

Călinești (Olt.), I, 29

Călinești, I, 257, 258

Călugăreni, II, 144

Călniu, I, 128

Cărbunești (Munt.), I, 296, 297

Cărbunești (Olt.), I, 35

Cărpeneș, I, 216

Căscioare, I, 204, 218, 221

Ceamurli, II, 321

Celeiu, I, 52

Cernavoda, I, 223; II, 326,
334, 335, 341

- Cernădia, I, 54, 56
 Cerneț, I, 18, 19
 Cernica, I, 246, 273, 306, 340,
 341, 342, 343, 348 ; II, 365
 Cetate (localități), I, 12, 13
 Cetățuia (localități), I, 20, 86,
 189, 392 ; II, 85, 87, 88, 89,
 97, 110, 241, 262
 Cheia, I ; 303, 305
 Chilia, I, 14 ; II, 290, 292, 295
 Chiojd, I, 290 ; II, 357
 Ciobănuș, II, 233
 Ciocîrdia, I, 54
 Ciolanu, I, 332, 386, 387, 391,
 392
 Cioplea, I, 85
 Ciorogirla, I, 331, 335
 Cislău, I, 393
 Cisnădie, I, 54
 Ciuc, II, 252
 Ciulnița, I, 400
 Ciumați, I, 377
 Ciurea, II, 342
 Ciîneni, I, 112, 121, 140
 Cîmpina, I, 261, 262, 264, 267,
 272 ; II, 366
 Cîmpulung (Munt.), I, 19, 25,
 133, 138, 139, 143, 144, 145,
 147, 161, 162, 163, 164, 165,
 166, 168, 169, 175, 176, 179,
 190, 196, 200, 201, 272, 359 ;
 II, 243
 Cîmpulung (Bucovina), II, 73
 Cîrligi, II, 157, 158
 Cîrlomănești, I, 394
 Cladova, I, 15, 22
 Țobadin, II, 332
 Cocioac, I, 358 ; II, 375
 Cogeașlac, II, 323, 324, 345
 Coeni, I, 231, 233
 Cojoci, II, 166
 Comana, I, 228, 229, 231, 233,
 234
 Comarnic, I, 256 ; II, 366
 Comănești, II, 231, 233, 236
 Constanța, I, 406 ; II, 292, 313,
 315, 318, 321, 322, 325, 326,
 328, 331, 336, 340, 341, 343,
 344, 348, 350
 Copălău, II, 36
 Copou, II, 94, 96, 98, 103, 104
 Corabia, I, 120, 121
 Corcova, I, 26
 Cornățeni, I, 194
 Cornet, I, 112, 115, 207
 Costești (Munt.), I, 139, 152
 Costești (Olt.), I, 108
 Cotești, II, 269, 270, 271
 Cotmeana, I, 163
 Cotnari, II, 37, 73, 74, 75, 210,
 261
 Cotroceni, I, 269, 287, 321, 328,
 331, 332, 333, 361
 Coțofeni, I, 68, 75, 77, 78, 79
 Covrigi, I, 26
 Cozia, I, 24, 42, 53, 88, 94,
 96, 97, 98, 99, 100, 108, 109,
 112, 113, 116, 165
 Craiova, I, 30, 58, 59, 60, 62,
 63, 69, 71, 73, 75, 77, 124,

189, 191, 210 ; II, 275, 367
Cretești, I, 69.
Criș, I, 28
Crivina, I, 381, 382, 383
Crucea, II, 166
Curcubeu, I, 377
Curtea de Argeș, I, 131, 133,
137, 157, 183, 191, 245, 295 ;
II, 91
Curești, II, 10, 11
Cuzgun, II, 333, 334

D

Dălhăuți, II, 269, 272
Dărmănești, II, 66, 231
Deleni, II, 40
Dîmbovița, I, 161, 181, 196,
204 ; II, 375
Dîmbovițeni, I, 162
Dîrvari, I, 30
Dobreni, I, 228, 233, 234, 236
Dobreni (Mold.), II, 120, 131
Dobrogea, I, 167, 223, 224, 240,
408, 410 ; II, 285, 290, 291,
292, 293, 294, 299, 300, 311,
313, 314, 316, 317, 320, 322,
326, 327, 334, 343
Dobrovăț, II, 137, 189, 190,
192, 193
Dobrușa, I, 89, 92
Doftana, I, 259, 271, 272
Dolhâsca, II, 57, 59, 60
Dolheștii Mari, II, 54, 58
Dolj, I, 13, 58, 65, 229

Doljești, II, 176
Domnești, II, 345
Dorna, II, 160, 275
Dorohoi, II, 7, 8, 73, 91, 100,
188, 293
Dorotia, II, 345
Dragomirna, I, 425 ; II, 112
Dragoslave, I, 19, 166, 168,
176 ; II, 243, 361
Dragosloveni, I, 423
Drajna, I, 289, 290, 296, 302 ;
II, 355
Drăceni, II, 48
Drăgășani, I, 81, 89, 92, 94, 95,
117
Drăgotești, I, 51
Dumbrăveni (Mold.), II, 32
Durău, II, 138, 145, 148

E

Edesa, II, 30

F

Făgăraș, I, 161
Fălciu, II, 194, 196, 199
Fărcașa, II, 170
Făurei, I, 397, 411
Feldioara, I, 175
Fetești, II, 327
Fierăști, I, 228, 235, 236
Filiași, I, 34, 58, 67, 69

Filipești, I, 255, 256, 257, 258,
292
Finta, I, 21
Fântina-Mare, II, 44, 52
Flămânzi, II, 37
Florești (Munt.), I, 258, 260
Florica, I, 144
Focșani, I, 421, 422 ; II, 211,
215, 255, 256, 259, 270, 271
Folticeni, II, 43, 44, 51, 58, 60,
61
Frumoasa, I, 346 ; II, 88, 89,
97, 101
Frumușica, II, 36
Fundeni, I, 215
Fundeni-Prahovei, I, 51

G

Gaftonul, II, 33, 35
Galata, II, 85, 86, 98, 107, 110,
267
Galați, I, 223, 226, 307, 398,
411, 412 ; II, 73, 163, 201,
202, 208, 232, 275, 278, 279,
280, 281, 287, 292, 307, 308,
313
Gargalicul Mic, II, 322, 325
Găgești, II, 264
Găiseni, I, 204, 216, 218, 221
Geamăna, II, 166
Gemenea, I, 198, 199
Gevrin, I, 23
Ghecet, II, 297, 304

Gheorghieni (Munt.), I, 29
Gheorghieni (Ard.), II, 249
Ghergani, I, 222
Gherghița, I, 373, 377, 378,
379, 381, 382
Ghighiu, I, 245, 246
Ghilcoș, II, 250, 251
Ghimeș, II, 233, 257
Gilort, I, 35
Giurgiu, I, 16, 153, 156, 223,
225, 227, 229, 233, 237, 240,
241, 243
Goioasa, II, 235
Golești, I, 142, 144, 163
Golubațul, I, 32
Gorgota, I, 375, 382
Gorj, I, 13, 20, 34, 48, 50, 52,
59, 81, 82, 84, 113, 151, 390
Goșinari, I, 232
Govora, I, 82, 85, 100, 101, 102
Grecii, II, 303
Grivița, II, 208
Gropeni, I, 145, 146
Gruia, I, 14
Gura Dimbovicioarei, I, 166
Gura Ialomiței, II, 310
Gura Nișcovului, I, 388
Gura Văii, I, 22

H

Hadîmb, II, 114, 375, 376, 377,
379
Haleș, I, 389
Halînga, I, 20

Hamangi, II, 321
Hangu, II, 148, 149
Hălăucești, II, 177
Hărman, II, 254
Hinova, I, 30
Histria, II, 344, 346, 347
Hîrlău, I, 19; II, 35, 37, 38,
 40, 41, 73, 75, 77
Hîrșova, II, 224, 312, 330, 343
Hlincea, II, 87
Homorîciu, I, 302, 303
Horaița, II, 131, 133
Horodniceni, II, 52
Hotin, I, 238
Hurezi, I, 68, 103, 105, 106,
 128
Huși, II, 194, 195, 196, 203
Huțani, II, 33

I

Ialomița, I, 397, 408
Ialovița, I, 24
Iaș, I, 50
Iași, I, 36, 50, 59, 189, 321,
 324; II, 11, 16, 37, 51, 71,
 75, 81, 82, 83, 84, 91, 95,
 98, 100, 102, 107, 185, 187,
 188, 189, 190, 200, 210, 256,
 261, 278, 280, 342, 375, 379,
 380, 382, 383, 384, 385
Ieni-Chioiu, II, 316
Ienisala, II, 320

Ilfov, I, 91, 152, 307, 338; II,
 374
Inotești, I, 86, 87, 88, 89
Isaccea, II, 289
Ismail, II, 295
Ișalnița, I, 75, 76, 77
Izvoare, I, 300; 304
Izvorani, I, 361
Izvoranu, I, 393

J

Jiblea, I, 95, 96
Jirov, I, 26

L

Lacul Sărat, I, 410
Lainici, I, 46, 57
Lăculețe, I, 181
Lăicâi, I, 200
Lăpușul, II, 275
Lespezi, II, 54
Letea, II, 239
Leurda, II, 17
Licherești, I, 400
Lipănești, I, 258, 275, 281
Lipia-Bojdani, I, 360
Livezi, I, 65
Lotru, I, 112, 113, 166
Lugoj, II, 250
Lunca Banului, II, 197, 199
Lunga, II, 166

Lungani, II, 71, 73
Lunganii de Sus, II, 72
Lungești, I, 93

M

Mahmudia, II, 304
Mamaia, II, 349
Mamul, I, 89, 93
Mangalia, II, 328, 331, 332,
343, 348, 350
Maramureș, I, 28
Matieș, I, 162
Măcin, I, 132
Mădeiu, II, 170
Mădîrjaci, II, 71
Măgura, I, 424
Măgurele, I, 292
Mălini, II, 48
Mănăstirea Dealul, I, 187, 188,
190, 191, 193, 202, 203, 295
Mănăstirea Mărcuța, I, 340, 343,
344, 345, 355, 356
Mănăstirea Neamțului, II, 118,
119, 125, 126, 128
Mărășești, II, 258
Mărdășteț, I, 30
Mărgineni, I, 246, 248, 249,
296, 367 ; II, 238, 360
Mățău, I, 162
Mecin, I, 425 ; II, 295, 298,
299, 302, 308
Medgidia, II, 336, 341
Mehadia, I, 48

Mehedinți, I, 11, 13, 20, 22,
48
Miera, II, 259, 260, 262
Miercurea, II, 253
Mihăița, I, 68
Militari, I, 334
Mira, II, 262
Mircești, II, 175, 179
Mireasa, II, 345
Mironeasa, II, 378
Mizil, I, 384
Mineciu, I, 304
Moara Săracă, I, 356
Mofleni, I, 62, 63, 70
Mogoșoaia, I, 336, 337, 338
Moinești, II, 218, 233, 236,
237, 238, 257
Moldova, I, 20, 28, 48, 50, 97,
116, 150, 212, 244, 295, 306,
312, 338, 347, 359, 364, 370,
379, 389, 390 ; II, 6, 17, 30,
34, 35, 38, 39, 48, 51, 54,
55, 73, 74, 75, 86, 87, 91, 92,
97, 99, 101, 102, 124, 136,
137, 154, 160, 163, 188, 200,
203, 218, 231, 250, 254, 257,
260, 268, 279, 281, 313, 317,
376, 382, 384
Moldovița, II, 154
Movila, II, 349, 374
Muntenia, I, 54, 76, 129, 223,
238 ; II, 7, 237, 281
Murfatlar, II, 341
Muscel, I, 40, 49, 54, 105, 161,

176, 177, 178, 179, 199, 200,
201, 285'; II, 215

N

Nămăiești, I, 167, 175
Năvodari, II, 344
Neamț (Cetatea), I, 40, 151,
196, 197, 246, 425; II, 128,
129, 132, 138, 139, 142, 270
Nedanova, I, 29
Nedelea, I, 255
Negotin, I, 22
Negrești, II, 182, 183, 185
Neruja, II, 274
Nicolina, II, 97
Nicopol, I, 155, 156, 158
Nicoarești, II, 203, 213
Nicoluțel, II, 289
Novaci, I, 55
Nunțași, II, 345

O

Obilești, I, 356
Odobești (Munt.), I, 208, 209
Odobești (Mold.), I, 421, 422,
424; II, 203, 256, 259, 260,
261, 263, 264
Ogretin, I, 296; II, 355, 356,
357
Olari, I, 51
Olănești, I, 85

Oltenia, I, 9, 28, 54, 61, 121,
224; II 367
Oltenița, I, 30, 226
Ologeni, II, 374
Onești, II, 244
Oradea-Mare, I, 116
Orășii, I, 304
Orșova, I, 16, 30
Ostrov, I, 224; II, 334

P

Palanca, I, 424; II, 219, 231,
233, 235
Pantelimon, I, 340, 343, 344,
346, 347, 349, 354
Pasărea, I, 343, 344, 348
Pașcani (Munt.), I, 349, 350,
352
Pașcani (Mold.), II, 47, 67
Pătule, I, 30
Păușeștii de Otăsău, I, 105
Periș, I, 372, 373, 374, 381,
382; II, 369, 373
Peșteana, I, 50
Peștișani, I, 40
Piatra Neamțului, II, 115, 116,
118, 119, 124, 131, 134, 138,
148, 150, 152, 153, 154, 155,
163, 170, 171, 237
Piatra Olt, I, 81, 121, 123; II,
237
Pipirig, II, 142

- Pîscu, I, 413
 Pitești, I, 139, 140, 141, 145,
 146, 152, 164, 170, 307 ; II,
 91
 Piuă Petrei, I, 153, 401 ; II,
 310, 329
 Pîngărați, II, 151
 Plăinești, I, 422
 Plenița, I, 31
 Ploiești, I, 242, 243, 245, 246,
 247, 251, 255, 258, 266, 275,
 279, 281, 284, 285, 291, 292,
 307, 312, 367, 375, 384, 403,
 II, 16, 358
 Ploieștiorii, I, 279
 Plopeni, I, 258
 Plopeni (Mold.), II, 27, 32
 Plopșor, I, 30
 Ploscuțeni, II, 211
 Plumbuita, I, 324, 325, 355,
 356
 Pobrata, II, 54, 55, 57
 Podari, I, 72
 Podenii, I, 293
 Podoleni, II, 115
 Podul Iloaii, II, 386, 387
 Poiana, I, 284
 Pomîrla, I, 220
 Ponoare, I, 24
 Popăuți, II, 23, 26, 364
 Porcenii, I, 44
 Porțile de Fier, I, 15, 31
 Posada, I, 162, 171, 172, 174
 Poscști, I, 296, 297, 304 ; II,
 356
 Potigraf, I, 51, 377
 Potlogi, I, 204, 209, 212, 213,
 214, 215, 216, 222
 Predeal, I, 181, 258, 271, 285
 Prislop, I, 24
 Pucioasa, I, 181
 Prahova, I, 116, 196, 198, 242,
 249, 251, 252, 259, 271, 300,
 366, 378, 388 ; II, 221, 366,
 368
 Putna, I, 208, 390, 422 ; II, 175
 Putna (Mold.), II, 178, 243,
 255, 258, 260, 265, 267, 270,
 301
R
 Raduievaț, I, 14
 Ramadan, I, 239
 Rasova, I, 224
 Răchitenii, II, 176
 Rădășeni, II, 46, 64, 67
 Rădeana, II, 220
 Răpciuni, II, 144, 148, 170,
 260
 Rătești, I, 386, 393, 394
 Războieni, II, 155, 158, 159
 Rebegești, I, 331
 Remetea, II, 249
 Rîmnicul-Sărat, I, 386, 417, 418,
 420, 422 ; II, 261, 265, 270,
 363
 Rîmnicul-Vilcii, I, 81, 83, 84,
 85, 86, 87, 89, 100, 101, 110,

113, 140, 163, 190, 191 ; II,
11
Râncezi, I, 279 ; II, 356
Rîșca, II, 46, 51, 53
Rîșnov, I, 385
Rîureni, I, 82, 95, 100, 101,
102, 105, 110
Robiești, II, 200
Rogova, I, 30
Roman, II, 156, 172, 174, 175,
178, 182, 211, 246, 249
Romanai, I, 118, 229
Romanești, I, 51, 222
Romula, I, 118, 120, 128
Roșiori, I, 30
Roșiuța, I, 48
Rotopănești, II, 49
Rovinari, I, 50
Roznovul, II, 115, 135, 236
Rucăr, I, 166, 168, 169, 175,
176 ; II, 243, 361
Rusciuc, I, 156, 224, 228 ; II,
193
Rușii de Vede, I, 153, 159

S

Sabasa, II, 170
Salcea, II, 32
Samovit, I, 156
Sarighioț, II, 321
Sasca, II, 52
Sascut, II, 258
Sălceni, II, 205
Sălcuța, I, 65

Săliște, I, 52, 54
Sărata, II, 119
Sărmaș, II, 249
Scăieni, I, 279
Scînteia, II, 186, 187
Scoarța, I, 55
Scorțeni, II, 238
Sculeni, II, 79, 81, 82, 276
Secu, I, 425 ; II, 138, 139, 140
Secuieni, II, 178
Segarcea, I, 65
Seimeni, II, 313
Severin, I, 11, 12, 14, 15, 18,
19, 22, 24, 26, 28, 29, 30,
34, 39, 47, 77, 81, 83, 100,
156, 239 ; II, 288, 308
Sibiiu, I, 54, 81, 140, 151, 192
Siliștra, I, 224, 240 ; II, 317
Siliștea (Munt.), I, 400
Silișteni, I, 389
Simileasca, I, 388
Sinaia, I, 97, 261, 266, 268,
269, 270, 271, 285, 287,
301 ; II, 231, 359, 363, 365,
366, 367, 368, 374
Singeorgiu, II, 250
Sîrca, II, 71
Slănic (Munt.), I, 181, 274,
284
Slănic (Mold.), II, 221, 227,
229, 230, 231
Slatina (Munt.), I, 69, 81, 149,
150, 151 ; II, 358
Slatina (Mold.), I, 97, 328 ; II,
46, 48, 53, 55, 155, 293

Slobozia, I, 401
 Snagov, I, 53, 256, 343, 360,
 361, 362, 363, 364, 365, 366,
 367, 368, 369, 375, 377 : II,
 359
 Socola, II, 97, 98, 383
 Solești, II, 155
 Sovata, II, 249
 Soveja, I, 171 ; II, 239, 243,
 264, 268
 Starichiojd, I, 296, 297, 298 ;
 II, 355, 356, 357
 Stănțești, II, 35
 Stănești, I, 89, 93
 Stăniilești, II, 196, 199
 Stînca, II, 79, 81, 82
 Străjești, I, 89, 94
 Străjnic, I, 255
 Strehăia, I, 24, 25, 27, 124
 Strunga, II, 78
 Suceava, I, 182, 189, 197, 328 ;
 II, 43, 45, 49, 60, 100, 101,
 129
 Sulina, II, 287, 295, 304, 307
 Surpatele, I, 100, 104, 107
 Suzana, I, 303, 305

Ș

Șchei, I, 166
 Șcheia, II, 175, 180, 181, 187
 Șerbănești, I, 89, 90, 91
 Șerbești, II, 156, 157
 Șiștov, I, 154

Ștefănești, I, 90, 92
 Suliței, II, 21
 Șușița, II, 239

T

Tarcău, II, 149, 233
 Tariverdi, II, 323, 345
 Tarnița, I, 27, 28, 29
 Tazlău, II, 134, 238
 Tămășeni, II, 176, 178
 Techirghiol, II, 348
 Tecuciu, I, 398, 412 ; II, 210,
 212, 213, 214, 257
 Teiuș, I, 186
 Teleorman, I, 152, 153, 229
 Terpezița, I, 30
 Timoc, I, 22
 Tismana, I, 24, 28, 37, 39, 40,
 41, 42, 51, 52, 187
 Titireciu, II, 363
 Titu, I, 181, 204, 205, 206, 222
 Timboești, I, 422
 Tîrgoviște, I, 26, 27, 49, 127,
 163, 181, 182, 183, 185, 189,
 190, 191, 192, 193, 194, 195,
 196, 204, 246, 251, 378, 379,
 385, 395, 425
 Tîrgul-Cucului, II, 106
 Tîrgul-Frumos, II, 37, 76, 77,
 364, 386, 388
 Tîrgul-Jiiului, I, 26, 34, 39, 43,
 47, 60
 Tîrgul-Murășului, II, 246, 250

Tîrgul-Neamţului, II, 45, 59;
130, 138
Tîrgul-Ocnei, II, 219, 221, 222,
227, 237, 257, 385
Tîrguşor, II, 97
Tîrşor, I, 247, 251, 252, 253,
254

Topalul, II, 313
Topliţa, II, 249
Topola, II, 249
Topolniţa (localităţi), I, 18,
20; II, 249
Traian, II, 176
Trivale, I, 141, 145, 146
Tulcea, II, 287, 291, 292, 293,
294, 295, 311, 313, 314, 315,
318, 325
Turbaşi, I, 360, 361, 362, 377
Turnu (mănăstire), I, 137
Turnu Măgurele, I, 155, 156,
243
Turnul Roşu, I, 89, 113, 140
Turnul-Severin, I, 16, 50
Tutana, I, 163
Tutova, II, 201, 203
Tuzla, II, 349

Ț

Țibăneşti, II, 186
Țigăneşti, I, 343, 355, 360,
369, 371, 373
Ținta, II, 81
Țintea, I, 258, 259
Țiņăreni, I, 50

U

Ungureni, I, 379, 380
Urecheşti, I, 423, 424, 426
Uriceni, II, 37
Urлаşi, I, 277, 278
Urziceni, I, 401

V

Valea Albă, II, 159
Valea Călugărească, I, 419, 421
Valea Dragului, I, 235
Valea lui Dan, I, 138, 163
Valea Prahovei, I, 166, 181,
267, 270
Vaslui, II, 182, 186, 188, 189,
202, 203
Văcăreşti, I, 107
Văcăreştii (mănăstirea), I, 324,
343
Văcăreştii de Răstoacă, I, 209,
210, 212
Vădeni, I, 43, 52
Văleni, I, 200
Vălenii-de-Munte, I, 244, 255,
275, 278, 284, 285, 286, 287,
289, 291, 292, 302, 303; II,
250, 358, 368
Vărăşti, I, 233, 235, 236, 357
Văratec, II, 119, 121
Vărzăreşti (schitul), I, 424,
425
Velicioaia, I, 379

Verbila, I, 291, 296
Verești, II, 11, 16
Vernești, I, 388
Vetrișoia, II, 198
Viașu, I, 30
Vidin, I, 11, 12, 19, 62, 66 ;
II, 367
Vidra, I, 233
Vidra (Mold.), II, 265
Vierș, I, 145, 146, 147, 148
Viforita, I, 202, 203
Visterna, II, 320
Vizantea, II, 264, 266, 267
Vilcea, I, 47, 81, 91, 95, 112,
119, 150, 161, 390
Vânători, I, 30
Vînjuleț, I, 30
Vînjul-Mare, I, 30

Vîrciorova, I, 16, 22
Vîrșiți, I, 69, 73, 74
Vîrtop, I, 48
Vlașca, I, 223, 229
Vlădeni, II, 33
Vlădimiri, I, 55
Vlăduleni, I, 51
Vodița, I, 22, 23, 24
Vorniceni, II, 247
Vrancea, II, 274, 276

Z

Zamfira, I, 279, 282
Zeletin, I, 297
Zimnicea, I, 153, 154, 159
Zirnești, I, 282
Zlătărei, I, 90

CUPRINS

MOLDOVA

I. DOROHOIUL

1. Spre Dorohoi 7

II. BOTOȘANII

1. În preajma Botoșanilor 10
2. Spre Botoșani 16
3. Botoșanii 17
4. Alte împrejurimi botoșănene: Burdujeni.
Plopenii 27
5. Spre Hirilău 35

III. SUCEAVA (azi : BAIA)

1. Folciceni 43
2. Slatina. Rîșca. Mănăstirile sucevene . . . 46
3. Mănăstirea Pobrata. Dolheștii 54
4. Baia 60
5. Pașcanii 67

IV. IAȘUL

1. Prin ținutul Iașilor 71
2. Spre Cotnari 73
3. Spre Tîrgul Frumos 76
4. La un vechi cîmp de luptă : Sculenii . . . 79

5. Mănăstirile de lângă Iași	83
6. Iașul	91
7. Biserița de la Copou	103
8. Mănăstirea lui Aron-Vodă	106
9. La Bîrnova	110
V. NEAMȚUL	
1. Piatra	115
2. Văratecul. Agapia. Mănăstirea și Cetatea Neamțului	119
3. Mănăstirea Horaița	131
4. Mănăstirea Tazlăului	134
5. Mănăstirea Secu. Durăul. Pe Ceahlău. În Valea Bistriței	138
6. Războienii	155
7. Pe Bistrița, în plută	160
VI. ROMANUL	
1. Romanul	172
2. Șcheia. Mirceștii	175
VII. VASLUIUL	
1. Negreștii	182
2. Scînteia	186
3. Vasluiul	188
4. Dobrovățul	189
VIII. FALCIUL	
1. Hușul	194
2. De la Huși la Fălciu	196
IX. TUTOVA	
1. Bîrladul	201
2. Priveliști tutovene	203
3. Mănăstirea Adam	206
X. TECUCIUL	
1. Sate tecucene	210
2. Tecuciul	213

XI. BACAUL

1. Spre Bacău	215
2. Bacăul	216
3. Tîrgul Ocnei	219
4. Slănicul	227
5. De la Slănic la Palanca	231
6. De la Moinești la Bacău	236
7. Cașinul. De la Cașin la Agiud	239
8. Dincolo de munte, în Secuime	246

XII. PUTNA

1. Focșanii	255
2. Agiudul	257
3. Odobeștii și Miera	259
4. Vizantea și Soveja	264
5. Schituri : Coteștii, Dălhăuții	269
6. Din Vrancea	274

XIII. COVURLUIUL

1. Galații	278
----------------------	-----

DOBROGEA

I. TULCEA

1. Spre Tulcea	287
2. De la Brăila la Mecin pe Dunărea înghețată	295
3. Spre Sulina	304
4. În susul Dunării	308
5. De la Tulcea la Constanța	313

II. CONSTANȚA

1. Tropaeum Traiani. [...] Mangalia	328
2. Cernavodă	334
3. Constanța	336
4. Pe drumuri dobrogene	343
5. La Histria	344

ADDENDA

Prin Ogretin la Starichiojd	355
<i>Slănicul</i>	358
<i>Sinaia</i>	359
La biserica Băltenilor	369
<i>La schitul Hadimbului</i>	375
<i>O pînacotecă în România</i>	380
<i>Podul Iloaii și Tirgu-Frumos</i>	386
Indice de localități	391

Leător : NICOLAE TEICĂ
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Apărut 1972. Tiraaj 31 760 ex. Broșate 28 760 ex.
Legate 1/2 3000 ex. Hirtie ziar de 50 g/m². For-
mat 700×920 32. Coif ed. 18,45. Coif tipar 12,75.
A. nr. 13 256 1972. C.Z. pentru bibliotecile mari
și mici 859—992.

Tiparul executat sub comanda nr.
20 618 la Combinatul Poligrafic „Casa
Scintei”, Piața Scintei nr. 1
București
Republica Socialistă Română

n. iorga

VOLUME ÎN CURS DE APARIȚIE ÎN
«BIBLIOTECA PENTRU TOȚI»

- M. Bulgakov — *Maestrul și Margareta*, roman.
- Titu Maiorescu — *Critice*, 2 vol. («Cultură generală»).
- Petöfi — *Poezii și poeme*.
* * * — *Nuvele turcești*, 2 vol.
(I. *Sub piersici*, II. *Oglinda de pe plajă*).
- H. Melville — *Moby Dick*, roman, 2 vol.
* * * — *Nuvele australiene (Stinca lui Joe Anchor)*.
- H. Troyat — *Viața lui Tolstoi*, 3 vol.
(«Cultură generală»).
- Colette — *Chéri* ● *Sfirșitul lui Chéri*, romane.
- Pierre Grimal — *Civilizația romană*, 2 vol.
(«Cultură generală»).
- Paul Claudel — *Cap-de-Aur* ● *Schimbul* ● *Cumpăna amiezii*, teatru.
- George Sion — *Poezii* ● *Suvenire contemporane*, 2 vol.

editura minerva

Vol. I—II, lei 10

www.dacoromanica.ro